

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

ВИПУСК
ІХ

Засновано в 1996 р.
Виходить один раз на два роки

КИЇВ • 2013

УДК
ББК

ISBN

Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К.: Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. ІХ. – 232 с.

У збірнику вміщено статті термінологів України, Росії, Білорусі, Польщі, Словенії за такими підрозділами: теоретичне, слов'янське, галузеве, прикладне, функціональне термінознавство. Не залишилися поза увагою і проблеми фахової мови як мови спеціальності в умовах професійної освіти. Статті спрямовані на узагальнення теоретичних напрацювань у термінології, вироблення настанов і рекомендацій щодо уніфікації термінів у словниках. Для мовознавців, фахівців різних галузей знань, аспірантів, докторантів, викладачів, студентів вищих навчальних закладів.

Украинская терминология и современность: Сборник научных трудов / Отв. ред. В. Л. Иващенко. – К.: Институт украинского языка НАНУ, 2013. – Вып. ІХ. – 232 с.

В сборнике представлены статьи термиологов Украины, России, Беларуси, Польши, Словении по таким подразделениям: теоретическое, славянское, отраслевое, прикладное, функциональное терминоведение. Освещены проблемы языка для специальных целей как языка специальности в условиях профессионального образования. Статьи направлены на обобщение теоретических проблем в терминологии, разработке рекомендаций относительно унификации терминов в словарях. Для языковедов, специалистов разных отраслей знаний, аспирантов, докторантов, преподавателей, студентов высших учебных заведений.

Редакційна колегія

Відповідальний редактор:

доктор філологічних наук *В. Л. ІВАЩЕНКО*

Відповідальний секретар:

кандидат філологічних наук *Л. В. ТУРОВСЬКА*

доктор філологічних наук, професор *П. Ю. Гриценко* (голова редколегії); академік, віце-президент НАНУ, доктор фізико-математичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України *А. Г. Наумовець*; академік НАНУ, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України *Д. М. Гродзинський*; академік НАМНУ, член-кореспондент НАНУ, доктор медичних наук, професор, президент Світової федерації українських лікарських товариств, заслужений діяч науки і техніки України *Л. А. Пиріг*; член-кореспондент НАНУ, доктор філологічних наук, професор *В. В. Німчук*; доктор філологічних наук, професор *К. Г. Городенська*; доктор філологічних наук, професор *С. А. Карпіловська*; доктор філологічних наук, професор *І. М. Кочан*; доктор філологічних наук, професор *О. О. Тараненко*; доктор філологічних наук *С. О. Соколова*; доктор технічних наук, професор *Б. Є. Рицар*; доктор технічних наук, професор *М. Д. Гінзбург*; кандидат філологічних наук, професор *Л. О. Симоненко*; кандидат філологічних наук *І. А. Казимирова*; кандидат філологічних наук *Н. А. Цимбал*; кандидат філологічних наук *Н. О. Яценко*.

Коректори: *Л. А. Халіновська, І. В. Шматко, О. О. Коляденко*.

Рецензенти:

доктор філологічних наук *В. М. Труб*

кандидат філологічних наук *Л. С. Козловська*

Адреса редакції: 01001, Київ, 1, вул. М. Грушевського, 4,

т. 279–18–85, факс 279–56–19

e-mail: iум@gilan.uar.net

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту української мови НАНУ
(Протокол № 4 від 28 травня 2013 р.)

© Інститут української мови НАН України, 2013

I. ТЕОРІЯ ТЕРМІНОЗНАВСТВА. СЛОВ'ЯНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

<i>Іващенко В. Л., Яценко Н. О.</i> Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця ХХ – початку ХХІ століть	5
<i>Казимирова І. А., Туровська Л. В.</i> Традиції чеської (Празької) термінологічної школи на теренах Чехії та Словаччини	26
<i>Кияк Т. Р.</i> Термінологічна норма (суть, реалії, прагматика)	42
<i>Авербух К. Я.</i> Современное терминоведение: коммуникативный аспект	48
<i>Дзюба М. М.</i> Прецедентні імена в науковій термінології	54

II. ГАЛУЗЕВЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

1. ТЕРМІНОЛОГІЯ ЛІНГВІСТИКИ ТА СУМІЖНИХ НАУК

<i>Селіванова О. О.</i> Метафора в лінгвістичній термінології: когнітивний аспект	58
<i>Дерба С. М.</i> Системна організація української лінгвістичної термінології	66
<i>Заневич О. Є.</i> Терміни на позначення перехідних дієслів: особливості номінації	70
<i>Коженева І., Маслова В. А.</i> Терминосистема современной лингвокультурологии	75
<i>Беценко Т. П.</i> Термін <i>текстово-образна універсалія</i> у лінгвофольклористиці	80
<i>Генералюк Л. С.</i> <i>Екфразис</i> і проблема контамінації термінів	84

2. ТЕРМІНОЛОГІЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

<i>Торчинський М. М.</i> Денотатно-номінативна структура космоорбітонімії як складник української ономастичної терміносистеми	95
<i>Шматко І. В.</i> Семантична структура бджільницького терміна в аспекті метафоричної номінації	103

III. ПРИКЛАДНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

1. ТЕОРІЯ ТЕРМІНОГРАФІЇ І ПРАКТИКА УКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ

<i>Дубічинський В. В.</i> Функції термінографічних праць	112
<i>Каніч І.</i> Словенський одномовний “Словник бібліотечної термінології” тлумачного типу	119
<i>Гінзбург М. Д.</i> Українські дієслова і віддієслівні іменники в загальномовних і термінологічних словниках: проблема лексикографування	148
<i>Будькина В. Г.</i> Образовательная терминология как объект лексикографического описания: на материале словарей по лингвострановедению США, Великобритании, Франции и Германии	158
<i>Онуфрієнко Г. С.</i> Різномовні термінологічні кореляти в ономастичному аспекті	163

2. ТЕРМІН У СИСТЕМІ ОСВІТИ. ФАХОВА МОВА ЯК МОВА СПЕЦІАЛЬНОСТІ

<i>Чорновол Г. В.</i> Формування мовно-термінологічної компетенції студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням	169
---	-----

IV. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ І КОГНІТИВНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО

<i>Пиріг Л. А.</i> Українська мова в медицині: минуле і сучасність	175
<i>Герасименко О. І.</i> Науковий стиль дисертаційних праць медичної галузі	181
<i>Карпіловська Є. А.</i> Термін у сучасній мовотворчості	185
<i>Навальна М. І.</i> Семантико-стилістична характеристика лексики на позначення економічних понять у мові сучасної української періодики	192
<i>Критська В. І.</i> Відтермінологічна неологізація (на прикладі термінолексем <i>екологія, екологічний</i>)	199

V. РЕЦЕНЗІЇ

<i>Лейчик В. М., Шелов С. Д.</i> Очерки по русской терминологии экономики и права: Монография / Под ред. Т. С. Пристайко (<i>Пристайко Т. С., Конопелькина Е. А., Неженец Э. В.</i> Днепропетровск, 2011. 304 с.)	206
--	-----

VI. ПАМ'ЯТІ ВОЛОДИМИРА МОЙСЕЙОВИЧА ЛЕЙЧИКА

<i>Алексеева Л. М., Мишланова С. Л.</i> Терминоведение и теория термина В. М. Лейчика	215
<i>Пристайко Т. С., Симоненко Л. О.</i> В. М. Лейчик і Україна: штрихи до портрета	224
<i>Кияк Т. Р.</i> Мойсей сучасного термінознавства	226

VII. КОНСУЛЬТАЦІЇ

<i>Симоненко Л. О.</i> Гуртовий чи оптовий?	227
<i>Коляденко О. О.</i> Емоція – почуття?	228

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	230
------------------------------------	-----

Комп'ютерне верстання та технічне редагування *І. Ганевський*

Здано до набору 26.02.2011. Підписано до друку 01.03.11. Формат 70×108/16. Папір офс. № 1. Гарн. Ньютон. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 17,85. Обл.-вид. арк. 16,65. Тираж 300 прим. Зам. 2935.

Оригінал-макет виготовлено та тираж видруковано ВД “Академперіодика” НАН України, 01004 Київ, вул. Терещенківська, 4.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи № 544 від 27.07.2001 р.

I. Теорія термінознавства. Слов'янське термінознавство

УДК 811.16/161.2+81-11

В. Л. ІВАЩЕНКО, Н. О. ЯЦЕНКО

(Київ, Україна)

ГАЛУЗЕВЕ СЛОВ'ЯНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПАРАДИГМИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Зроблено спробу проаналізувати становлення функціональної дослідницької парадигми в слов'янському галузевому термінознавстві, починаючи з її допарадигмального етапу (кінець ХІХ – середина ХХ ст.), а також основні аспектуальні, крос-аспектуальні, крос-дисциплінарні та крос-парадигмальні напрями досліджень парадигмального етапу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Відповідно до напрямів систематизовано фундаментальні праці російських, українських, білоруських, польських, чеських, болгарських, словацьких, словенських, македонських дослідників у царині термінознавства.

Ключові слова: галузеве термінознавство, слов'янське термінознавство, допарадигмальний, парадигмальний, аспектуальний, крос-парадигмальний, крос-аспектуальний, крос-дисциплінарний дослідницький напрям.

Загальне слов'янське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ ст., огляд основних напрямів розвитку якого вже знайшов відображення у наших попередніх дослідженнях [48, с. 21–37; 17, с. 22], представляють праці, в яких детально чи фрагментарно сконцентровано проблеми трьох основних парадигмальних напрямів – системно-структурного / традиційного, функціонального і когнітивного. Звичайно, в межах однієї статті важко охопити й прокоментувати всі фундаментальні праці з галузевого слов'янського термінознавства функціональної дослідницької парадигми, тому ми обмежимося аналітичним оглядом основних аспектів цього напрямку кінця ХХ (90-ті рр.) – початку ХХІ ст.

Функціональне термінознавство – парадигмальний напрям, який вивчає функціонування термінів, їх комунікативне спрямування, стилістичну диференціацію, особливості перекладу 1) у фахових текстах (наукових, технічних, виробничих, ділових), 2) у текстах різних стилів (наукових, художніх) та жанрової належності, 3) у різних ситуаціях професійного спілкування, тобто в професійному мовленні, та з лінгводидактичною метою, тобто в ситуаціях фахової підготовки спеціалістів, 4) у мові комп'ютерних систем.

© В. Л. ІВАЩЕНКО, Н. О. ЯЦЕНКО, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. ІХ

5

Формування функціонального напрямку досліджень у термінознавстві пов'язуємо, з одного боку, з поліпарадигмальністю розвитку сучасного галузевого слов'янського термінознавства (паралельно з традиційним нормоцентричним/ортологічним/[прагматично-]прескриптивним термінознавством розпрацьовується дескриптивне/описове термінознавство, в центрі уваги якого опис термінів, прототермінів, народних термінів, спеціальної лексики, професіоналізмів, авторських термінів у синхронії і діахронії), з другого – з його крос-парадигмальним виявом (поєднанням ідей структуралізму й функціоналізму, що знаходить відображення в цілком самостійному розвитку структурно-функціонального термінознавства, орієнтованого на опис термінів та суміжних із ними одиниць і в системі, і поза її межами, в словнику, в тексті, а також на опис терміносистем як термінологій і спеціальних підмов, або мов спеціального призначення. Прологони цих напрямів було започатковано ще в чеському термінознавстві. Сьогодні вони представлені в усіх слов'янських термінологічних студіях.

Коротко проаналізуємо розвиток ідей функціоналізму в дослідженні галузевих термінологій у слов'янському мовному просторі.

Уперше як один із напрямів структурної лінгвістики вони знайшли втілення в працях представників чеської термінологічної школи, сформованої свого часу на основі Празького лінгвістичного гуртка. У доповіді І. А. Казимирової та Л. В. Туровської, присвяченій цій проблемі, яка прозвучала на Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 23–25 квітня), зазначається, що інтерес до проблем термінології на теренах Чехії та Словаччини засвідчено ще з другої половини XIX ст. (праці М. Годри); перші теоретичні напрацювання в цьому напрямі ілюструють праці 20–40-х рр. XX ст., в яких термін розглядався як кодифікована одиниця в спеціальній функції (А. Єдлічка, Б. Гавранек); у 50–60-х рр. у центрі уваги – функціонування термінів у словниках, науковій та художній літературі, паралельний аналіз професійних текстів чеською та словацькою мовами (Я. Горецький, М. Єлінек, М. Рудни, Й. Петрикович); у 70–80-х рр. термін визначено як одиницю професійної мови в контексті вивчення наукових і технічних текстів та професійного функціонального стилю національної літературної мови (Й. Губачек) [19].

В українському мовознавстві перші кроки в розпрацюванні ще теоретично не усвідомлюваних ідей функціоналізму пов'язуємо з проблемою перекладу російських термінів на українську мову та дискусіями, які вона викликала в другій половині XIX ст. (М. Левченко, П. Єфименко) й 20–40-х рр. XX ст. (І. Левицький, Г. Холодний, О. Фінкель, І. Огієнко) [38, с. 94–110] та ін. Перші ж фундаментальні праці, які, власне, й започаткували теоретичне перекладне термінознавство як окремий підрозділ функціонального напрямку досліджень у термінознавстві з'являються в 50–60-х рр. (Ф. Л. Кеніс, Е. Ф. Скороходько). У 70-х рр. розпрацьовуються порівняльно-типологічні дослідження проблем перекладу наукових термінів (З. М. Булат, І. В. Корунець) [38, с. 94–110]. У цей же період в українському теоретичному термінознавстві, орієнтованому частково на російське, починають розроблятися проблеми, пов'язані з вивченням наукового сти-

лю, структури наукового тексту, наукової термінології у творах видатних діячів науки та мистецтва, функціонування термінів у періодиці (М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, Л. П. Гнатюк) [39, с. 40–41], закономірностей використання науково-технічної термінології в мові наукових документів (І. С. Квітко) [20], що дає підстави констатувати появу структурно-функціонального крос-парадигмального та функціонально-стильового аспектуального напрямів наукових пошуків. 80-ті рр. продовжують традиції структурно-функціональних, зокрема семасіологічних та ономасіологічних перекладознавчих досліджень (А. В. Бородіна, Т. Г. Винниченко, Д. І. Квеселевич, О. І. Павлова, Ф. А. Циткіна) [38, с. 94–110].

Основоположником функціонального підходу до вивчення терміна в Росії вважають Г. О. Винокура (30-ті рр. ХХ ст.), який зазначав, що “в ролі терміна може бути будь-яке слово, <...>, і що терміни – це не особливі слова, а лише слова в особливій функції” [1]. Як фундаментальний напрям наукових пошуків у російському термінознавстві функціоналізм пов’язують із розвитком у 60-х рр. ХХ ст. лінгвістики тексту, пізніше теорії науково-технічної інформації й аналітико-синтетичного перероблення тексту, а також із різними процесами, які відбуваються з термінами в художньому тексті [10, с. 203]. Розбудовницею ідей цього напрямку на термінологічному тлі в російському мовознавстві у кінці 60 – на початку 70-х рр. можна назвати М. М. Кожину (засновницю функціональної стилістики і, зокрема, функціональної стилістики тексту, яка чимало уваги приділяла вивченню специфіки наукового мовлення й мовленнєвої системності наукового стилю) [23; 22]. З’являються праці, присвячені історичним терміно- й текстоцентричним аспектам вивчення галузевих термінологій (Г. С. Баранкова) [4]. У 70–80-х рр. когорту російських термінознавців-функціоналістів поповнюють прізвища В. П. Даниленко, Б. М. Головіна, Р. Ю. Кобріна (прихильників швидше структурно-функціонального напрямку досліджень, які акцентували увагу на комунікативно-стильовому аспекті вивчення термінів мови і термінів мовлення, а також власне стилістичній диференціації термінів) [13; 9], Л. І. Борисової (дослідниці лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури терміно- й текстоцентричного спрямування) [5], Н. Б. Гвішіані (дослідниці функціонально-стильового аспекту вивчення загальнонаукової мови як метамови, яка тісно взаємодіє з метамовленням) [7] та ін. Структурно-функціональний напрям збагачується проблемою вивчення галузевих термінологій і в синхронії (системі) і в діахронії (в розвитку) (Н. П. Романова, М. І. Черемісіна) [34]. У галузевому термінознавстві активізуються праці лінгводидактичного спрямування (М. О. Шуригін) [37]; з’являються спільні наукові розвідки російських і українських термінологів, зокрема І. С. Квітко, В. М. Лейчика, Г. Г. Кабанцева (представників того ж структурно-функціонального напрямку, які, зосереджуючи увагу на термінознавчих проблемах редагування, свого часу проаналізували використання термінів у текстах наукової, виробничо-технічної, навчальної, довідникової, науково-популярної літератури, а також у патентах, стандартах і технічній документації) [21].

Ідеї функціоналізму в білоруському мовному просторі віднаходимо на власне правничому ґрунті ще в працях текстоцентричного спрямування 30-х рр. ХХ ст. (М. Й. Гредзінгер) [11], які далі в термінознавчих дослідженнях, більшою мірою орієнтованих на російський досвід, починаючи з 60–80-х рр. ХХ ст., розвивалися в історичному терміно- й текстоцентричному аспектах (В. М. Лозовський, М. А. Корчиць, В. А. Купреєнко, Н. К. Пометько) [27; 25; 24; 31], а з 70–80-х рр. – переважно в структурно-функціональному напрямі (В. М. Билинович, Т. П. Астрамецька, Л. А. Антонюк) [6; 3; 2].

Проблематика функціональних досліджень у Болгарії, ще в 10-х рр. ХХ ст. започаткована ідеями історичного розвитку галузевих термінологій (М. Іванов) [15], орієнтована більшою мірою на наукові пошуки російських термінознавців, зокрема на розроблення і в Росії, і в Болгарії теоретичних положень функціональної стилістики, які в 60-х рр. ХХ ст. розпрацьовувалися, зокрема, в терміноцентричному аспекті на тлі вивчення індивідуально-авторських стилів (В. Попов) [32], а згодом, у 70–80-х рр. знайшли відбиття й у термінознавчих працях, присвячених вивченню семантичних особливостей термінів, професіолектів (професійних діалектів) з огляду на їх відношення із загальноживаною лексикою та мовою (Є. Пернішка) [30], на функціонування в реальному науковому середовищі (Г. Михайлова) [28], в машинному обробленні інформації (Б. Овадієва) [29]. У 80-х рр. поряд із мовленневоцентричними (функціонування термінів у писемному й усному мовленні – К. Гудшмід) [12], терміноцентричними (вивчення процесів термінологізації – М. Попова) та антропоцентричними (функціонування термінів у працях відомих науковців – М. Попова) [33] дослідженнями відроджуються термінознавчі праці, присвячені вивченню термінології в діячності (Є. Георгієва) [8], зокрема й у семасіологічно-історичному аспекті, наприклад, семантики окремих термінів у римській художній та правничій літературі (М. К. Ілієва) [16].

Перші термінологічні праці функціонального спрямування в Словенії з'являються в другій половині ХІХ ст.; вони присвячені переважно проблемам перекладу технічних термінів (І. Шубіц) [45], військових книг і правил з німецької мови на словенську для зручності спілкування між офіцерами й солдатами (А. Комел) [52]. У 20–30-х рр. ХХ ст. на цьому ґрунті проголошуються ідеї чистоти словенської мови, уникнення вживання іншомовних слів, зокрема германізмів, “механічного” перекладання термінів, творення словенської термінології на національній основі (Р. Бадюра) [40; 41]. Галузеве термінознавство до 70-х рр. у цьому ареалі мовної культури представлене переважно традиційними ономазіологічними дослідженнями системно-структурного спрямування. Власне функціональний аспект вивчення галузевих термінологій виявляє себе на крос-дисциплінарному тлі лише в кінці 70-х рр. (Й. Райхман) [57]. У 80-х рр. з'являються дослідження, присвячені комунікативним аспектам вивчення галузевих термінологій (Ф. Педічек) [54].

Ідеї функціоналізму в польському термінознавстві ще в 40-х рр. ХХ ст. представлені в працях мовоцентричного спрямування, зокрема в розрізненні правничої мови та мови права (Б. Врублевський) [58]. У 70-х рр. увагу дослід-

ників повертають проблеми термінологічного перекладу в аспекті загальної теорії перекладу та лінгводидактики (Б. З. Кілар) [49; 50; 51], взаємовідношення терміна і загальноновживаної лексики, процеси термінологізації і детермінологізації (Д. Батлер) [42; 43]. У 80-х рр. зусиллями С. Гайди розпрацьовується стилістичне термінознавство в аспекті вивчення мови науки [46].

Функціональні дослідження термінів у сербсько-хорватському мовному просторі, представлені переважно тенденціями історичного розвитку окремих галузевих термінологій (О. Живанович) [14], уперше помічаємо на початку ХХ ст. У 70–80-х рр. на теренах Сербії і Хорватії з'являються наукові праці, в яких галузеву термінологію активно вивчають не лише з позицій функціоналізму в методологічному, терміноцентричному (Б. Петрич) [55], зіставному (С. Радич, Л. Петрович, А. Міленкович) [56] та перекладознавчому (А. Гойкович) [47] аспектах, а й у структурно-функціональному напрямі (В. Надворнік) [53]. У цей період задекларувало себе й прикладне термінознавство в його лінгводидактичному аспекті (З. Діклич) [44].

Виразним у 70–80-х рр. у македонському функціональному термінознавстві стає вивчення авторської термінології (О. Яшар-Настєва, О. Джу-кеський, М. Шопова) [18; 35; 36].

Отже, ідеї функціоналізму на термінологічному ґрунті, вперше започатковані в межах структурної лінгвістики в порівняльно-зіставному та перекладознавчому аспектах з опертям на народну основу на сторінках періодичних видань та власне наукових праць, прозвучали ще в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на теренах Чехії, Словаччини (на засадах Празького лінгвістичного гуртка), України та Словенії. На початку ХХ ст. їх підхопили в Болгарії, Сербії та Хорватії (започаткування ідей історичного розвитку галузевих термінологій), у Росії (потрактовування терміна як слова в особливій функції), в Білорусі та Польщі (акцентування уваги на мовоцентричних аспектах вивчення фахових текстів). Починаючи з 50–60-х рр. у Чехії, Словаччині, Україні, з 60-х рр. у Росії, Білорусі, Болгарії в контексті лінгвістики тексту, теоретичних засад функціональної стилістики й пролегоменів до теорії перекладу поряд із проблематикою традиційного (системно-структурного) термінознавства спорадично в окремих працях розробляються теоретичні положення функціонального термінознавства як нового напрямку наукових пошуків, а в його аспекті й перекладного термінознавства. З 70–80-х рр. ці напрями термінознавчих пошуків розпрацьовуються в Польщі; у Сербії, Хорватії, Македонії, Словенії, Україні, Білорусі, Росії з'являються дослідження антропоцентричного та лінгводидактичного спрямування; помітним стає комунікативний (у Росії, Словенії, Білорусі) та лінгвотехнологічний (у Білорусі) аспекти функціонального вивчення галузевих термінологій.

З огляду на коротку історію парадигмального розвитку ідей функціоналізму на слов'янському термінологічному ґрунті у межах нашої статті коротко проаналізуємо праці сучасного парадигмального етапу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) розвитку галузевого функціонального термінознавства в слов'янському мовному просторі, який репрезентують три аспектуальні напрями наукових пошуків.

І. Стилiстичне термiнознавство. Цей напрям розкривають:

1) адаптованi до термiнознавчих проблем теоретичнi положення функцiональної стилiстики, зокрема:

а) концепцiя функцiональних рiзновидiв/стилiв мови (мовоцентричний аспект), за якою науковий стиль мови / мовлення за рiзними критерiями подiляють на науково-технiчний (зокрема науково-популярний), науково-навчальний, науково-публiцистичний, науково-мемуарний, а також природничо-науковий, науково-гуманiтарний пiдстилі, iдеостиль академiчної прози вчених та спецiалiзовану мову, або мову спецiального призначення (LSP), наприклад, у працях: росiйських дослідників – Т. В. Ханташкаєвої (“Функцiонально-семантичнi особливостi атрибутивного словосполучення-термiна в науковому стилi мовлення (на матерiалi текстiв з бiблiотечної справи)”, 1992 – термiноцентричний аспект), А. Л. Назаренко (“Науково-популярна лiтература як об’єкт функцiональної стилiстики i лiнгводидактики: на матерiалi англiйської мови”, 2000 – природничi науки), С. О. Соболева (“Особливостi наукового стилю викладу в нiмецькiй лiнгвiстичнiй монографiї”, 2002), О. І. Галяшиної (“Юридична термiнологiя у рiзних функцiональних стилях англiйського мовлення”, 2003 – судове мовленнєзнавство в термiноцентричному аспекті), С. В. Гричина (“Авторизацiя у науковому стилi сучасної росiйської мови”, 2003 – порiвняльно-типологiчний аспект дослідження стилю гуманiтарних наук), В. Б. Количєвої (“Унiверсальне i культурно-специфiчне у функцiональному стилi англiйського наукового тексту”, 2004 – порiвняльно-типологiчний аспект дослідження тексту природничих наук), Н. М. Мелєх (“Проникнення термiнологiчних одиниць у загальноживану лексику: експериментально-зiставне дослідження на матерiалi рiзностильових англiйських та росiйських текстiв”, 2004 – зiставний термiно- й текстоцентричний аспекти вивчення термiнологiї реклами косметичних виробiв), О. Є. Павловської (“Стиль як прототипова категорiя гуманiтарних наук: системно-термiнологiчний аспект”, 2007 – типологiчний аспект), М. Б. Гвишiанi (“Мова наукового спілкування. Питання методологiї”, 2012 – комунiкативний аспект на матерiалi метамови лiнгвiстики); болгарських – В. Тачєвої (“Болгарська мова медичного призначення”, 2000), Д. Лєсневської (“Комерцiйна кореспонденцiя росiйською та болгарською мовами. Зiставний лiнгвостилiстичний аналіз”, 2002), Д. Янкової (“Просто про мову законодавства: Правова норма в англiйськiй та болгарськiй мовах”, 2004), Е. Петкової (“Термiнологiзацiя в сучаснiй болгарськiй лiтературнiй мовi”, 2009), М. Стаменова (“Доля тюркiзмiв у болгарськiй мовi та болгарськiй культурi”, 2011); бiлоруських – О. В. Солохова (“Язык старобелорусской научно-публицистической литературы на фонетико-орфографическом и морфологическом уровнях”, 1992 – iсторичний аспект), Ю. О. Дубровської (“Мова полемiчної релiгiйної лiтератури кiнця ХVІ ст. (на матерiалi “Унii” І. Пацея i “Берестейського собору...” П. Скарги)”, 2001 – iсторичний аспект), О. В. Басько (“Мовний синкретизм старобiлоруського релiгiйного письменства”, 2005 – iсторичний аспект); словацьких – А. Гайкової (“Англiйська та словацька термiнологiя Європейського Союзу”, 2003 – по-

рівняльно-зіставний аспект), Е. Чуленової (“Мова і стиль словацьких законів”, 2010); хорватських дослідників, серед яких М. Михалевич (“Як хорватською говорять WWW”, 2003 – вивчення мови комп’ютерних технологій), Б. Новак (“Функціональна стилістика хорватського законодавства”, 2010); української дослідниці Г. М. Дядюри (“Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук)”, 2001 – текстоцентричний аспект); сербської дослідниці Н. Лаїнович-Стоянович (“Лінгвістичний аналіз наукового стилю російської і сербської мов у галузі електротехніки (лексичне поле)”, 2005 – порівняльний аспект); македонської дослідниці Я. Стрезовської (“Професійна мова у сфері туризму з контрастивним аналізом німецької і македонської мов”, 2005); польської дослідниці Б. Галас (“Термінологія правничої мови”, 1995);

б) проблематика лінгвістики // стилістики наукового / спеціального / фахового тексту, тобто так звана термінознавча теорія тексту, яка, за визначенням С. В. Гриньова-Гриневича, займається питаннями функціонування термінів у текстах переважно у двох напрямках – від терміна до тексту (термінологічний аналіз тексту) і від тексту до терміна (текстовий аналіз терміна). За спостереженнями дослідника, ґрунтовну термінознавчу типологію текстів свого часу запропонував В. М. Лейчик (“Елементи термінознавчої теорії тексту”, 2002) [26], який розмежував термінопороджувальні тексти, в яких, власне, й виникають терміни та інші спеціальні одиниці (це тексти, в яких викладено теорії, що описують спеціальні галузі знань і діяльності), тексти, які використовують терміни (йдеться про тексти, які описують об’єкти і процеси відповідної спеціальної галузі), – сфера функціонування термінів, і термінофіксувальні тексти (закріплення спеціальних лексем у різних галузевих словниках) – сфера фіксації термінів [10, с. 203–204]. С. В. Гриньов-Гриневич зазначає, що ця теорія передбачає також розроблення й інших проблем, зокрема: термінологічної структури тексту, термінологічної насиченості тексту, термінологічної частотності тексту, термінологічного образу тексту, співвідношення термінів мови і термінів мовлення, статистики терміновживань у текстах, аналізу синтагматичного (мовленнєвого) варіювання терміна, його субституції (заміни) варіантами, дублетами, синонімами залежно від жанрового різновиду тексту тощо; функціонування термінів у художніх текстах, явищ термінологізації і детермінологізації, проблем, пов’язаних із створенням певного стилістичного ефекту; функціонування термінів-дескрипторів у комп’ютерних, автоматизованих інформаційно-пошукових системах [10, с. 204–206] тощо. Серед фундаментальних у цьому напрямі в слов’янському галузевому термінознавстві можна назвати праці:

- **т е к с т о ц е н т р и ч н о г о с п р я м у в а н н я**, зокрема вивчення особливостей організації фахових і наукових текстів інколи в порівнянні з іншими, наприклад, у працях: російських дослідників – О. М. Матвеевої (“Функціонування конфліктних текстів у правовій сфері й особливості його лінгвістичного вивчення: на матеріалі текстів, задіяних у юридичну практику”, 2004), Т. Г. Попової (“Функціонально-стилістична специфіка іспанського наукового тексту”, 2004 – вивчення специфіки науково-технічного

тексту), К. В. Зуєва (“Ідеологізація мови в політичних, авангардистських та наукових текстах початку ХХ століття”, 2005), О. О. Вдовіної (“Мовні особливості наукового тексту з міжнародних відносин (на матеріалі англійської мови), 2007), В. В. Хуринова (“Функціонально-стилістична диференціація наукових і газетно-публіцистичних текстів: на матеріалі англійської мови”, 2009 – типологічний аспект); українських – Н. Ф. Непийводи (“Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)”, 1997а, 1997б); чеських – Я. Корженського, Ф. Цврчека, Ф. Новака (“Юридичний і лінгвістичний аналіз правничого тексту”, 1999); болгарських – Д. Мілієвої, І. Дагнева, Є. Кіскінової (“Зіставлення мови медичного тексту в болгарській, англійській та німецькій мовах”, 2009 – зіставний аспект); словенських – Т. Файфар (“Мовні аспекти словенської правничої термінології у рішеннях Суду ЄС”, 2010 – текстоцентрично-перекладознавчий і варіологічний аспекти);

• **терміноцентричного спрямування**, які увиразнюють концепцію стилістичної функції терміна, його ономасемасіологічної актуалізації та дериваційного потенціалу у спеціальних, наукових, науково-популярних, науково-фантастичних і художніх текстах, а також інформаційних системах – термінологічний аналіз тексту), наприклад, у працях: російських дослідників – Т. С. Долгалевої (“Функціонально-семантичний аналіз лексики культурно-просвітницької роботи”, 1990), Л. М. Алексєєвої (“Дериваційний аспект дослідження терміна і процесів термінотворення: на матеріалі науково-технічної термінології російської та англійської мов”, 1990 – зіставний, дериваційно-комунікативний та методологічний аспекти), С. О. Масіної (“Професіоналізація термінів у підмовах різних типів”, 1991 – типологічний аспект вивчення медичної термінології), Т. І. Гринцевича (“Спеціальна лексика в граматичній і семантичній структурі тексту (на матеріалі підручників зі спеціальності для сільськогосподарських вузів)”, 1991 – [лінгво]дидактичний аспект), Л. В. Жукової (“Особливості термінології в усному науковому мовленні (на матеріалі економічних текстів)”, 1992), А. В. Денисової (“Семантика термінів загальної теорії права (парадигматичний аспект)”, 1992), А. В. Месхі (“Семантичні і функціональні особливості науково-технічних термінів у художніх текстах, 1994), Д. А. Маслова (“Військова термінологія сучасної японської мови: у функціонально-зіставному аспекти”, 2002), Є. Б. Жавкіної (“Варіативність терміна і його субституція в науковому російськомовному і німецькомовному текстах”, 2004 – типологічно-зіставний аспект вивчення агрономічної термінології), Н. І. Кузнецової (“Термінологізація загальноповживаної лексики у науково-технічному тексті: на матеріалі літератури з радіоелектроніки”, 2006), С. А. Іванової (“Семантизація терміна в науково-навчальному тексті: на матеріалі термінології радіотехніки в російській та французькій мовах”, 2007 – комунікативно-прагматичний, когнітивний, зіставний і [лінгво]дидактичний аспекти), Н. А. Фазилової (“Функціональні особливості нової економічної термінології у публіцистичному тексті: на матеріалі газетних ЗМІ 2002–2007 рр.”, 2008), М. В. Лутцевої (“Лексикографічний опис юридичної термінології в неспеціальній сфері використання (лінгвостатичне дослідження на матеріалі творів

Дж. Гришема)”, 2008 – лексикографічно-терміноцентричний аспект), В. Б. Шавлюк (“Терміни історичної граматики російської мови в навчальній і довідковій літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст.”, 2009 – [лінгво] дидактичний аспект), Є. Б. Жидкової (“Функціонування медичної термінології у художніх творах російських письменників ХІХ–ХХІ ст.: А. П. Чехова, М. А. Булгакова, Ю. П. Германа, В. П. Аксьонова, Л. Є. Улицької”, 2008), О. В. Климової (“Лексика предметної галузі PR у сучасному газетному тексті і повсякденному мовленні”, 2010); українських – С. Д. Ковальової (“Термінологія образотворчого мистецтва у сучасній російській мові (функціональний аспект), 1990), Т. Г. Скопюк (“Термін в семантичній структурі англomовного наукового тексту”, 1997 – на матеріалі текстів з обчислювальної техніки), О. І. Дуди (“Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи”, 2001), Г. В. Чорновол (“Новітня економічна термінологія та її стилістичне використання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань)”, 2004); болгарських дослідників – Н. Ніколової (“Професор Марін Дринов і болгарська суспільно-політична лексика”, 2009 – історичний аспект), Г. Ангелова (“Болгарська мова Феміди. Плотометричне вивчення лексичної сполучуваності і кліше в болгарському законодавстві”, 2008 – терміно- й мовоцентричний аспекти); білоруської дослідниці Л. І. Рабаданової (“Назви одягу, головних уборів і матеріалів для їх виготовлення в пам’ятках старобілоруської писемності”, 1991 – історичний аспект); польської дослідниці М. Т. Лізісової (“Основні правничі терміни в старопольських статутах на слов’янському тлі (семантичний аспект)”, 1995 – історичний аспект);

- терміно- й текстоцентричного спрямування, наприклад, у працях: російських дослідників – Л. С. Фролової (“Текстотвірна функція терміна”, 1990), Н. П. Глинської (“Функціональний підхід до розгляду термінологічної лексики у конкретних текстах різного жанрового призначення”, 2002 – вивчення юридичної термінології в офіційно-документальному та газетно-публіцистичному функціональних стилях англійського мовлення), Н. П. Андреєвої (“Лінгвістичні і стилістичні особливості англійської термінології реклами і рекламних текстів (на матеріалі англійської та американської реклами)”, 2007); українських – С. М. Рибачок (“Термінологічна лексика як засіб когезії англomовного економічного тексту”, 2005).

II. Теорія термінологічної варіативності, наприклад, репрезентована у праці словацької дослідниці М. Благо (“Порушення стандартів у соціально-політичній сфері та їх відображення в мовних конструкціях (російсько-словацькі паралелі)”, 2008 – порівняльний аспект).

III. Теоретико-прикладне термінознавство задеклароване такими напрямами:

1) **перекладне термінознавство**, яке розпрацьовується на засадах теорії перекладу в таких аспектах:

- терміноцентричному, наприклад, у працях: російських дослідників – К. М. Галкіної (“Термінологія Європейського Союзу і проблеми її

перекладу російською мовою”, 1998), С. Г. Ватлецова (“Система зооморфної лексики і її англо-російська еквівалентність”, 2001), О. І. Скорикової (“Адекватність і варіативність перекладу морських і військових термінів у художньому тексті”, 2002), В. В. Загородньої (“Дієслова широкої семантики в науково-технічних текстах англійською мовою і їх переклад російською”, 2003), О. В. Довбиш (“Англійська фінансова термінологія і проблеми її перекладу англійською мовою: на матеріалі річних фінансових звітів зарубіжних компаній”, 2003), І. Е. Коротяєвої (“Лексико-семантичне поле “транспорт” в американському варіанті англійської мови (лінгвокультурологічний і перекладознавчий аспекти)”, 2004), Д. І. Лебедева (“Проблеми адекватності перекладу лінгводидактичних термінів на матеріалі російської і англійської мов”, 2005), В. О. Іконникової (“Особливості семантики англійських юридичних термінів у текстах міжнародного контрактного права”, 2005), О. В. Корольової (“Труднощі навчального перекладу термінів і прийоми їх подолання (на матеріалі економічної та юридичної термінології)”, 2005 – лінгводидактичний аспект), О. В. Оришак (“Фактори культурної асиметрії в лінгвістичному зіставленні і в перекладі: на матеріалі російських і французьких військових і військово-політичних текстів”, 2009), А. Ю. Куткіної (“Абревіація в російській і німецькій політичній термінології як проблема перекладу”, 2011); українських – Л. І. Вергун (“Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики”, 2004), П. А. Матюши (“Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі”, 2008 – систематизація лексико-семантичних перекладацьких трансформацій та українських відповідників військових термінів французькою, румунською і українською мовами), А. Д. Олійника (“Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології”, 2010 – переклад мікроекономічних термінів з англійської мови), М. Б. Білана (“Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних матеріалів сухопутних військ збройних сил Франції)”, 2010 – трансформації французькою та українською мовами), Н. С. Руденко (“Екологічна лексика як об’єкт перекладу (на матеріалі словникової статті, анотації, звіту, а також публіцистичної статті на екологічну тематику)”, 2011), Г. С. Соловей (“Політична лексика як об’єкт перекладу (на матеріалі текстів політичних заяв, звернень, промов, статей та анекдотів)”, 2011), К. С. Французової (“Корпоративний лексикон як об’єкт перекладу (на матеріалі корпоративних бізнес-тренінгів, слоганів і презентацій)”, 2011); хорватської дослідниці А. Пюран-Цохи (“Запозичення і переклад з англійської медичних назв”, 2007); білоруської дослідниці Д. В. Степанової (“Лінгвістичні аспекти перекладу російською мовою англійських термінологічних словосполучень з використанням корпусу паралельних текстів (на матеріалі корпусу текстів з обчислювальної техніки)”, 2007); болгарської дослідниці Т. А. Ілієвої (“Богословська термінологія в перекладі Іоанна Екзарха “Небеса”, 2006 – історичний аспект);

• **т е к с т о ц е н т р и ч н о м у**, наприклад, у працях: українських дослідників – С. Я. Янчука (“Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО”, 2011), П. В. Демешка (“Герменевтичні

аспекти українського перекладу німецьких філософських текстів ХХ століття)”, 2001), О. О. Мушніної (“Граматичні особливості українського перекладу англомовної науково-технічної та художньої прози”, 2006), К. С. Макеєва (“Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів”, 2010); російських – Ю. В. Сапожнікова (“Мова французької науково-технічної літератури і особливості її перекладу (на матеріалі підмови холодильної техніки)”, 2003), Т. Ю. Галкіної (“Проблеми термінології при перекладі конфесійних текстів іконографічної літератури”, 2007); болгарської дослідниці Д. Д. Янкової (“Текстові особливості європейських директив і деякі термінологічні проблеми їх перекладу”, 2008); словацької дослідниці М. Шкрлантової (“Переклад юридичних текстів на національному та міжнародному рівні”, 2005);

- терміно- й текстоцентричному, наприклад, у працях: російського дослідника Є. Г. Пірікова (“Основи системної концепції перекладу (термінологічний аспект)”, 1992 – перекладознавчо-типологічний аспект вивчення військової термінології); чеського дослідника М. Томашека (“Переклад у юридичній практиці”, 2003); польської дослідниці М. Ольпінської-Мазурек / А. Стенпніковської-Бернс (“Термінологія права та економіки. Відбір німецьких і польських фахових текстів у галузі права та економіки для перекладачів”, 2000);

2) **комунікативне термінознавство**, яке розпрацьовується на засадах теорії мовної комунікації й теорії LSP у таких аспектах:

- текстоцентричному, зокрема у працях: українських дослідників – В. І. Круковського (“Комунікативно-прагматичний аспект французьких законодавчих актів (на матеріалі Цивільного кодексу Франції та інших юридичних текстів”, 1996), С. М. Подолкової (“Засоби реалізації комунікативності у науково-технічних текстах (на матеріалі текстів технічної реклами і анотацій науково-експериментальної статті)”, 2001), В. В. Шабуніної (“Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові”, 2010 – лінгводидактичний аспект); російських – Н. В. Деваєвої (“Роль першого компонента висловлення у формуванні когерентності наукового тексту: на матеріалі лінгвістичних текстів сучасної німецької мови”, 2005), А. А. Муравйової (“Текст права в культурно-мовленнєвому аспекті (на матеріалі публікацій юридичних журналів)”, 2006 – соціокультурний аспект), З. Ф. Курбанової (“Діалогічність наукової прози в аспекті експресивності і прагматики (на матеріалі спеціальної літератури з фізики)”, 2004 – прагматичний аспект);

- терміноцентричному, наприклад, у працях: російських дослідників – Л. В. Молчкової (“Професійна лексика англомовних засобів масової комунікації: прагматика, семантика, структура”, 2003 – прагматичний аспект), Л. В. Прібітової (“Професійна мова шахтарів Кемеровської області: термінологія і жаргон”, 2005), М. А. Парижевої (“Особливості функціонування лінгвістичних термінів у професійному мовленні”, 2005), Ю. А. Грищенкої (“Юридичний термін як мовний і соціокультурний феномен: на матеріалі німецької мови сімейного права”, 2006 – соціокультур-

ний аспект), Н. В. Лабунець (“Російська географічна термінологія в ситуації мовного контакту”, 2007); українських – С. В. Постриган (“Усталені словосполучення в німецькому інституційному юридичному тексті: лінгвокультурологічний та комунікативно-прагматичний аспекти”, 2010); болгарських – К. Кабакчиева (“Типи ситуацій (попередня модель дослідження термінологічних значень)”, 1999 – типологічне дослідження на матеріалі кардіологічної термінології);

• мово - й мовленнєво центричн ому, наприклад, у працях: українських дослідників – В. Я. Юкала (“Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря”, 1996), Р. Є. Пилипенка (“Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки)”, 2007); російських – О. В. Морова (“Фонетичні аспекти крос-культурного спілкування юристів англійською мовою”, 2007), О. М. Малигіної (“Засоби пом’якшення висловлення в медичному мовленні”, 2008 – прагматичний аспект); болгарської дослідниці В. Г. Тачевої (“Бізнес-комунікація в охороні здоров’я”, 2004, 2012); словацького дослідника Ю. Шарвата (“Журналістська комунікація”, 1990);

3) **дидактичне термінознавство**, наприклад, у праці російської дослідниці С. М. Белухіної (“Навчання російської професійної лексики на основі навчального термінологічного словника рецептивно-продуктивного типу”, 1995 – термінографічний аспект вивчення термінології водопостачання);

4) **теорія термінографії**, наприклад, у праці російської дослідниці С. Є. Бикової “Тезаурусне моделювання юридичної термінології: на матеріалі французької мови у порівнянні з російською”, 2006 –лексикографічно-порівняльно-перекладознавчий аспект);

5) **експертне термінознавство**, положення якого розробляються в аспекті проведення термінологічної експертизи, зокрема в праці російського дослідника К. І. Бриньова (“Теоретична лінгвістика і судова лінгвістична експертиза”, 2010);

6) **методологія термінознавства**, наприклад, у праці російської дослідниці А. І. Комарової (“Мова спеціального призначення (LSP): теорія і метод”, 1996 – мовоцентричний аспект вивчення біологічної термінології).

Підсумуємо наші спостереження (див. Табл. 1).

Табл. 1. Галузеве слов’янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми

російське термінознавство	В. Б. Количева (2004); Н. М. Мелех (2004); О. Є. Павловська (2007); М. Б. Гвішіані (2012);	Л. С. Фролова (1990); Т. І. Гринцевич (1991); С. О. Массіна (1991); Л. В. Жукова (1992); А. В. Денисова (1992); А. В. Месхі (1994); Д. А. Маслов (2002); Н. П. Глинська (2002); Є. Б. Жавкіна (2004); О. М. Матвєєва (2004); Т. Г. Попова (2004);
• стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: Т. В. Ханташкаєва (1992); А. Л. Назаренко (2000); С. О. Соболев (2002); С. В. Гричин (2003); О. І. Галяшина (2003);	• лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту): Т. С. Долгалева (1990); Л. М. Алексєєва (1990);	

<p>К. В. Зуєв (2005); Н. І. Кузнецова (2006); С. А. Іванова (2007); О. О. Вдовіна (2007); Н. П. Андрєєва (2007); Н. А. Фазилова (2008); М. В. Лутцева (2008); Є. Б. Жидкова (2008); В. Б. Шавлюк (2009); В. В. Хуринов (2009); О. В. Климова (2010);</p> <ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • перекладне терм-во: Є. Г. Пиріков (1992а, 1992б); К. М. Галкіна (1998); С. Г. Ватлецов (2001); О. І. Скорикова (2002); В. В. Загородня (2003); Ю. В. Сапожніков (2003); О. В. Довбиш (2003); І. Е. Коротаєва (2004); Д. І. Лебедев (2005); В. О. Іконникова (2005); О. В. Корольова (2005); Т. Ю. Галкіна (2007); О. В. Оришак (2009); А. Ю. Куткіна (2011); • комунікативне терм-во: Л. В. Молчкова (2003); З. Ф. Курбанова (2004); Н. В. Деваєва (2005); Л. В. Прібитова (2005); М. А. Парижева (2005); Ю. А. Гришенкова (2006); А. А. Муравйова (2006); Н. В. Лабунець (2007); О. В. Моров (2007); О. М. Малигіна (2008); • дидактичне терм-во: С. М. Белухіна (1995); • теорія термінографії: С. Є. Бикова (2006); • експертне терм-во: К. І. Бриньов (2010); • методологія терм-ва: А. І. Комарова (1996) 	<p>українське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: Г. М. Дядюра (2001); • лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту): С. Д. Ковальова (1990); Н. Ф. Непийвода (1997а, 1997б); Т. Г. Скопюк (1997); О. І. Дуда (2001); Г. В. Чорновол (2004); С. М. Рибачок (2005); • теоретико-прикладне терм-во: • перекладне терм-во: П. В. Демешко (2001); Л. І. Вергун (2004); О. О. Мушніна (2006); П. А. Матюша (2008); А. Д. Олійник (2010); М. Б. Білан (2010); К. С. Макеєв (2010); Н. С. Руденко (2011); Г. С. Соловей (2011); К. С. Французова (2011); С. Я. Янчук (2011); • комунікативне терм-во: В. І. Круковський (1996); В. Я. Юкало (1996); С. М. Подолкова (2001); Р. Є. Пилипенко (2007); В. В. Шабуніна (2010); С. В. Постриган (2010) <p>польське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: Б. Галас (1995); • лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту): М. Т. Лізісова (1995); 	<ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • перекладне терм-во: М. Ольпінська-Мазурек / А. Стенпніковська-Бернс (2000) <p>македонське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: Я. Стрезовська (2005) <p>чеське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту): Я. Корженський, Ф. Цврчек, Ф. Новак (1999); • теоретико-прикладне терм-во: • перекладне терм-во: М. Томашек (2003) <p>сербське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: Н. Лаїнович-Стоянович (2005) <p>словацьке термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • концепція функціональних різновидів / стилів мови: А. Гайкова (2003); Е. Чуленова (2010); • теорія термінологічної варіативності: М. Благо (2008);
---	---	---

<ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • <i>перекладне терм-во:</i> М. Шкрлантова (2005); • <i>комунікативне терм-во:</i> Ю. Шарват (1990) 	<p>хорватське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • <i>концепція функціональних різновидів / стилів мови:</i> М. Михалевич (2003); Б. Новак (2010); 	<p><i>(термінознавча теорія тексту):</i> Г. Ангелов (2008); Д. Мілієва, І. Дагнєв, Є. Кіскінова (2009); Н. Ніколова (2009);</p>
<p>білоруське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • <i>концепція функціональних різновидів / стилів мови:</i> О. В. Солохов (1992); Ю. О. Дубровська (2001); О. В. Басько (2005); • <i>лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту):</i> Л. І. Рабаданова (1991); 	<ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • <i>перекладне терм-во:</i> А. Горан-Цоха (2007) 	<ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • <i>перекладне терм-во:</i> Т. А. Ілієва (2007); Д. Д. Янкова (2008); • <i>комунікативне терм-во:</i> К. Кабакчиев (1999); В. Г. Тачева (2004, 2012)
<ul style="list-style-type: none"> • теоретико-прикладне терм-во: • <i>перекладне терм-во:</i> Д. В. Степанова (2007) 	<p>болгарське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • <i>концепція функціональних різновидів / стилів мови:</i> В. Тачева (2000); Д. Лесневська (2002); Д. Янкова (2004); Е. Петкова (2009); М. Стаменов (2011); • <i>лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту</i> 	<p>словенське термінознавство</p> <ul style="list-style-type: none"> • стилістичне терм-во: • <i>лінгвістика // стилістика наукового / спеціального / фахового тексту (термінознавча теорія тексту):</i> Т. Файфар (2010)

Крім власне аспектуальних, у царині слов'янського галузевого термінознавства функціональної дослідницької парадигми окресленого періоду розрізняємо також **крос-аспектуальні дослідження**, зокрема:

- **перекладознавчо-термінографічні**, розпрацьовані на засадах теорії перекладу й теорії термінографії (**перекладна термінографія**), наприклад, в українському термінознавстві – О. А. Шаблій (“Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичної терміносистем)”, 2002); в російському – Тенг Шу-Юань (“Синонімія й ідіоматичність термінів у двомовному російсько-китайському перекладному термінологічному словнику: на матеріалі авіаційної бойової техніки”, 1999);

- **варіологічно-перекладознавчі**, зокрема в російському термінознавстві – М. А. Нікуліна (“Варіологічний погляд на термінологію, проблеми її поширення та еквівалентності перекладу у сучасних умовах”, 2009 – порівняльно-типологічний і технологічний аспекти вивчення термінології англійської і російської мов);

- **номінативно-комунікативні**, наприклад, в українському термінознавстві – Г. О. Хацер (“Номінативний і функціонально-комунікативний аспекти англійської банківської термінології”, 2010);

- **комунікативно-лексикографічні**, наприклад, у російському термінознавстві – І. Є. Волкова (“Російська і англійська поняттєво-тер-

мінологічні системи сучасної школи в аспекті міжкультурної комунікації: на прикладі реалізації в російсько-англійському словнику з вищої освіти”, 2000 – зіставний і лінгводидактичний аспекти).

Одним із виявів крос-аспектуальних досліджень є **крос-дисциплінарні**, серед яких можна виділити:

- **перекладознавчо-лінгвотехнологічні**, наприклад, у українському термінознавстві – Ю. К. Онищенко (“Локалізація програмних продуктів у англо-українському перекладі”), 2009 – локалізаційний аспект);
- **комунікативно-семіотичні**, наприклад, у болгарському термінознавстві – В. Бабанін (“Семіотичний аспект інтегрованих маркетингових комунікацій в автомобільній промисловості”, 2011);
- **комунікативно-психолінгвістичні**, наприклад, у російському термінознавстві – М. С. Саломатіна (“Комунікативна особистість філолога: психолінгвістичне дослідження,” 2005).

Тенденція до комплексного вивчення галузевих термінологій на засадах поліпарадигмальності у сучасному слов'янському термінознавстві виливається в **крос-парадигмальні** дослідження, а саме:

1) **структурно-функціональні**, які уособлюють: в російському термінознавстві – Т. С. Кирилова (“Шляхи формування та лексикографічні особливості англійської термінології підмови медицини (дерматологія – венерологія)”, 1990), Л. А. Чернишова (“Полілексемні терміни в мові й мовленні”, 1990), Д. А. Ярошенко (“Формування авторських наукових економічних терміносистем в англійській мові XVII–XVIII століть (на матеріалі праць В. Петті й А. Сміта)”, 2006 – історико-антропоцентричний аспект), З. І. Комарова, Г. В. Хасаншина (“Латинізована семантична метамова в агрономічній підмові”, 2009 – типологічний, комунікативний, когнітивний, системно-семасіологічний, мовоцентричний аспекти), Л. Ю. Зубова (“Англійські медичні аббревіатури як частина професійної мовної картини світу: на фоні їх російських і французьких аналогів”, 2009 – зіставний аспект як вияв стилістичних та національно-специфічних особливостей медичних аббревіатур); у білоруському – Т. Г. Гавриленко (“Структурно-семантичні й функціональні характеристики англо-американізмів у сучасній німецькій мові (підмова обчислювальної техніки)”, 1990), Г. О. Гвоздович (“Грамматична термінологія російської і білоруської мов: витоки, структура, функціонування”, 2008), Н. П. Жорава (“Космогонічна лексика в малих фольклорних жанрах: семантико-функціональний аспект”, 2005 – в аспекті народної термінології), І. Г. Саф’ян (“Взаємодія лексичної і синтаксичної семантики у функціонуванні терміна (на матеріалі англійських іменників-назв сільськогосподарських машин”, 1990); у словацькому і чеському – Й. Стоффа (“Термінологія в галузі технічної освіти”, 1994, 2000 – лінгводидактичний аспект), П. Рогарік (“Термінологія ремісничих виробів і мова словаків штуровського періоду в Надлаку”, 2010 – в аспекті народної термінології), Д. Галова (“Інтеграція англіцизмів у сучасній російській економічній термінології з погляду мовних процесів глобалізації”, 2009), Й. Спалова (“Теорія і практика засвоєння англійської юридичної термінології”, 2011),

Й. Шванцара (“Термінологія і документація психологічної роботи”, 1999),
 І. Достал (“Термін і його визначення в інтерпретаційних, термінологічних
 та навчальних словниках і енциклопедіях. Модернізація освіти в технічно
 орієнтованих дисциплінах і галузях”, 2003 – лексикографічно-лінгводидак-
 тичний аспект); у словенському – Т. Корошець (“Словенська мова військо-
 вих”, 1998 – мовоцентрично-історичний аспект вивчення словенської вій-
 ськової мови у її взаємозв’язках із сербсько-хорватською військовою термі-
 нологією), М. Жагар Карер (“Електротехнічна термінологія між словником
 і текстом”, 2009, “Термінологія між словником і текстом. Аналіз електро-
 технічної термінології”, 2011 – лексикографічно- й текстоцентричний ас-
 пекти), М. Ємець Томазин (“Словенська правнича термінологія: з моменту
 її зародження в ХІХ ст. до наших днів”, 2010 – лінгвотехнологічно-лексико-
 графічний, текстоцентричний, системо- й мовоцентричний, типолого-іс-
 торичний та перекладознавчий аспекти), А. Леган Равнікар (“Літургійна
 термінологія в історії розвитку словенської літературної мови (від Фрей-
 зінгських [Фрейзінзьких] пам’ятників до усталення однієї літературної нор-
 ми середини ХІХ ст.)”, 2001, “Словенська християнська термінологія: від
 Фрейзінгських [Фрейзінзьких] пам’яток до середини ХІХ століття”, 2008,
 – історичний терміно- й текстоцентричний та соціолінгвістичний аспекти
 вивчення найстарішої християнської термінології, зокрема оригінальної лі-
 тургійної термінології та назв на позначення релігійних систем на тлі про-
 цесів унормування словенської літературної мови); у українському –
 А. М. Варинська (“Становлення російської лінгвостилістичної термінології
 (функціонально-стилістичний аспект)”, 1990 – стилістичний аспект); у
македонському – Р. Йорданов (“Іменні терміни-синтагми у французькій та
 македонській медичній термінології”, 2005);

2) **функціонально-когнітивні**, які розвинулися як поступовий
 розвиток когнітивного напрямку у лоні функціонального, що згодом офор-
 милися в когнітивне термінознавство, яке уособлюють, напри-
 клад, у російському термінознавстві – Л. Ю. Буянова (“Термін як одиниця
 Логосу”, 2012 – когнітивно-дериваційний, комунікативний, лінгвоконцеп-
 тологічний, номінативно-семіотичний аспекти на матеріалі природничої й
 технічної термінологій), О. О. Хорошилов (“Автоматизація укладання і ве-
 дення словників для систем фразеологічного машинного перекладу текстів з
 російської мови на англійську і з англійської на російську”, 1995), С. В. Мер-
 кулова (“Автоматизовані тлумачні словники й контекстні визначення”, 1999
 – термінографічно-текстоцентрично-лінгвотехнологічний, системно-кон-
 текстологічний аспекти створення автоматизованого словника російської
 термінології страхування), М. П. Клименко (“Лінгвокультурологічні, когні-
 тивні і перекладознавчі аспекти тематичної групи “гроші США”, 2003 – пе-
 рекладознавчо-лінгвокультурологічний аспект), Л. Г. Федюченко (“Терміно-
 логічне поле у когнітивній структурі навчального наукового тексту”, 2004 –
 прикладний, зокрема лінгводидактично-текстологічний аспект вивчення
 терміносистеми “менеджменту”), О. А. Харитонova (“Концептуалізація як
 стратегія перекладу наукового тексту (на матеріалі російської та англійської
 мов)”, 2006 – концептуальний, перекладознавчий, комунікативний, семіо-

тичний і порівняльний аспекти вивчення мовознавчих текстів), Н. В. Маланіна (“Тексти нормативно-правових документів в аспекті мовної особистості законодавця: на матеріалі нормативно-правових актів Алтайського краю”, 2006 – антропоцентрично-текстоцентричний аспект), О. В. Федотова (“Лексика науки і мистецтва в структурі мовної особистості А. А. Вознесенського”, 2007 – антропоцентрично-терміноцентричний аспект).

Підсумуємо наші спостереження (див. Табл. 2).

Табл. 2. Галузеве слов'янське термінознавство крос-аспектуальних, крос-дисциплінарних і крос-парадигмальних напрямів дослідження

російське термінознавство	українське термінознавство	словацьке термінознавство
<ul style="list-style-type: none"> • <i>перекладознавчо-термінографічні (перекладна термінографія):</i> Тенг Шу-Юань (1999); • <i>варіологічно-перекладознавчі:</i> М. А. Нікуліна (2009); • <i>комунікативно-лексикографічні:</i> І. Є. Волкова (2000); • крос-дисциплінарні: • <i>комунікативно-психолінгвістичні:</i> М. С. Саломатіна (2005); • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Т. С. Кирилова (1990); Л. А. Чернишова (1990); Д. А. Ярошенко (2006); Л. Ю. Зубова (2009); З. І. Комарова, Г. В. Хасаншина (2009); • <i>функціонально-когнітивні:</i> О. О. Хорошилов (1995); С. В. Меркулова (1999); М. П. Клименко (2003); Л. Г. Федюченко (2004); Н. В. Маланіна (2006); О. А. Харитоновна (2006); О. В. Федотова (2007); Л. Ю. Буянова (2012); 	<ul style="list-style-type: none"> • крос-аспектуальні: • <i>перекладознавчо-термінографічні (перекладна термінографія):</i> О. А. Шаблій (2002); • <i>номінативно-комунікативні:</i> Г. О. Хацер (2010); • крос-дисциплінарні: • <i>перекладознавчо-лінгво-технологічні:</i> Ю. К. Онищенко (2009); • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> А. М. Варинська (1990) 	<ul style="list-style-type: none"> • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Й. Стоффа (1994); Д. Галова (2009); П. Рогарік (2010); Й. Спалова (2011)
		македонське термінознавство
		<ul style="list-style-type: none"> • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Р. Йорданов (2005)
		словенське термінознавство
		<ul style="list-style-type: none"> • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Т. Корошець (1998), А. Леган Равнікар (2001; 2008); М. Жагар Карер (2009; 2011); М. Ємець Томазин (2010)
	чеське термінознавство	
	<ul style="list-style-type: none"> • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Й. Шванцара (1999); Й. Стоффа (2000); Ї. Достал (2003) 	
	білоруське термінознавство	
	<ul style="list-style-type: none"> • крос-парадигмальні: • <i>структурно-функціональні:</i> Т. Г. Гавриленко (1990); І. Г. Саф'ян (1990); Н. П. Жорава (2005); Г. О. Гвоздович (2008) 	
		болгарське термінознавство
		<ul style="list-style-type: none"> • крос-дисциплінарні: • <i>комунікативно-семіотичні:</i> В. Бабанін (2011)

Отже, узагальнюючи теоретичні напрацювання в сучасному слов'янському галузевому термінознавстві функціональної дослідницької парадигми (власне парадигмальні й крос-парадигмальні), ми зібрали й систематизували понад 160 фундаментальних праць. Цей період ознаменувався переходом від допарадигмального етапу розвитку функціонального галузевого термінознавства (кінець XIX – середина XX ст.) до парадигмального (кінець XX (90-ті рр.) – початок XXI ст.), який у слов'янському мовному ареалі заявив про себе: 1) активно розпрацьовуваною проблематикою стилістичного термінознавства, зокрема на ґрунті концепції функціональних різновидів / стилів мови в її мовоцентричному аспекті та лінгвістики / стилістики тексту в її тексто- й терміноцентричному аспектах (майже в усіх слов'янських країнах – близько 41,25% від загальної кількості); 2) теорією термінологічної варіативності (переважно в словацькому термінознавстві – 0,6%); 3) теоретико-прикладним термінознавством, зокрема перекладним (тексто- й терміноцентричним майже в усіх слов'янських країнах – 20,6%), комунікативним (тексто-, терміно- й мовоцентричним переважно в Росії, Україні, Болгарії та Словаччині – 12,5%), лінгводидактичним (переважно в Росії – 0,6%), теоретико-термінографічним (переважно в Росії – 0,6%), експертним (переважно в Росії – 0,6%), методологічним (переважно в Росії – 0,6%).

Функціональні дослідження галузевих термінологій у слов'янському мовному просторі окресленого періоду виявляють себе також у напрямках: крос-аспектуальному, зокрема перекладознавчо-термінографічному, номінативно-комунікативному та комунікативно-лексикографічному (переважно в Росії та Україні – 2,5%); крос-дисциплінарному, зокрема перекладознавчо-лінгвотехнологічному, комунікативно-семіотичному та комунікативно-психолінгвістичному (переважно в Росії, Україні та Болгарії – 1,8%); крос-парадигмальному, зокрема структурно-функціональному (майже в усіх слов'янських країнах – 13,75%) та функціонально-когнітивному (переважно в Росії – 5%).

1. *Алексеева Л. М.* Термин // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. – М., 2003. – Режим доступа: <http://stylistics.academic.ru/220/Термин>.
2. *Антанюк Л. А.* Беларуская навуковая тэрміналогія: фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне. – Мінск, 1987. – 240 с.
3. *Астрамецька Т. П.* Особенности семантики немецких глаголов в научно-технической литературе подъязыка радиоэлектроники: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минский гос. ин-т иностр. языков. – М., 1984. – 160 с.
4. *Баранкова Г. С.* Астрономическая и географическая терминология в “Шестодневе” Иоанна экзарха Болгарского // Памятники русского языка. Исследования и тексты: Сб. науч. тр. – М., 1979. – 150–171.
5. *Борисова Л. И.* Лексические трудности перевода научно-технической литературы с английского языка на русский. – М., 1979. – 135 с.
6. *Былинович В. Н.* Структурно-семантические и функциональные характеристики основных частей речи в системе научно-технической терминологии: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минский гос. пед. ин-т ин. яз. – Минск, 1977. – 199 с.
7. *Гвишиани Н. Б.* Язык научного общения (Вопросы методологии): Монография. – М., 1986. – 280 с.

8. *Георгиева Е.* Развитие на българската граматична терминология // Речник на българската граматична терминология / Увод. – София, 1988. – С. 9–13.
9. *Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю.* Лингвистические основы учения о терминах. – М., 1987. – 105 с.
10. *Гринева-Гриневиц С. В.* Терминоведение: Учеб. пос. – М., 2008. – 304 с.
11. *Грэдзингер (Грэдзынгер) М. В.* Да пытання аб аўтэнтычнасці тэксту закона пры раўнапраўнасці дзвюх ці некалькіх моў. – Мінск, 1930. – 90 с.
12. *Гудимид К.* Към въпроса за връзката между развоја на културата и книжовния език в епохата на българското национално възраждане // Езиковедската българистика в ГДР. – София, 1982. – С. 98–105.
13. *Даниленко В. П.* Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М., 1977. – 246 с.
14. *Живановић А.* Терминологија за Српску православну средњошколску вјерску наставу. – Карловици, 1913. – 57 стр.
15. *Иванов М.* По историята на нашата граматическа терминология // Периодично списание на бълг. книжно дружество. – 1903. – Кн. 1, XIV. – С. 1–42, 167–194; 1906. – Кн. 1, XVII. – С. 1–67.
16. *Илиева М. К.* Понятието за “договор” и неговото терминологично означение в римската художествена и правна литература (III в. пр.н. е. – III в. н. е.): Автореф. на дис. ... канд. на филол. науки. – София, 1986. – 14 с.
17. *Иващенко В. Л., Туровська Л. В., Казиминова І. А., Яценко Н. О.* Загальне слов'янське термінознавство: основні напрями досліджень // Сучасна славистика: ключові проблеми та тенденції розвитку: Тези Міжнарод. наук. конф. “До Дня слов'янської писемності і культури” (23–24 травня). – К., 2013. – С. 22.
18. *Јашар-Настева О.* Општествено-политичката терминологија во јазикот на К. П. Мисирков // Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето : реферати на симпозиумот во Скопје, 22 и 23 април 1975 / [уредувачки одбор И. Катарциев, Х. Поленаковиќ, Т. Стаматоски (одговорен уредник)]. – Скопје, 1976. – Стр. [67]–77.
19. *Казиминова І. А., Туровська Л. В.* Празька термінологічна школа: історія та сучасність // Українська термінологія і сучасність: Програма Міжнародної наукової конференції (Київ, 23–25 квітня 2013 р.). – К., 2013. – С. 15.
20. *Квитко І. С.* Термин в научном документе. – Львов, 1976. – 125 с.
21. *Квитко І. С., Лейчик В. М., Кабанцев Г. Г.* Терминоведческие проблемы редактирования: Монография. – Львов, 1986. – 150 с.
22. *Кожина М. Н.* О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. – Пермь, 1972. – 395 с.
23. *Кожина М. Н.* О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики. – Пермь, 1966. – 213 с.
24. *Корчиц М. А.* Строительная лексика в языке старобелорусской письменности XV–XVII столетий: Дис. ... канд. филол. наук. – Минск, 1970. – 303 с.
25. *Купреенко В. А.* Промысловая лексика в памятниках старобелорусской письменности XV–XVII вв. (бортничество, рыболовство, охота): Дис. ... канд. филол. наук: 661 / Белорусский гос. ун-т им. В. И. Ленина. – Минск, 1968. – 334 с.
26. *Лейчик В. М.* Элементы терминоведческой теории текста // Стереотипность и творчество в тексте: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 2002. – Вып. 5. – С. 63–77.
27. *Лозовский В. М.* Юридическая терминология в языке белорусских письменных памятников XV–XVII вв.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Белорусс. гос. ун-т. – Минск, 1966. – 16 с.
28. *Михайлова Г.* Особенности на термина при функционирането му в същинския научен подстил // Български език. – 1977. – № 4. – С. 1–320.
29. *Овадиева Б.* Чужди термини в областта на машинната обработка на информацията // Български език. – 1977. – № 4. – С. 324–326.

30. *Пернишка Ем.* Някой семантични особености на термините с оглед на връзката им с общонародния език // Български език. – 1977. – № 4. – С. 285–297.
31. *Пометько Н. К.* Военная лексика в старобелорусском языке: Дисс. ... канд. филол. наук. – Минск, 1985. – 231 с.
32. *Попов В.* Обществено-политическата лексика и фразеология в публицистиката на Л. Каравелов // Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии, 1967. – Т.61 / 2. – С. 257–340.
33. *Попова М.* Лингвистичната терминология в трудовете на акад. Стефан Младенов // Български език. – 1981. – № 4. – С. 353–358.
34. *Романова Н. П., Черемисина М. И.* Лингвистическая терминология в системе и развитии: Учеб. пособ. – Новосибирск, 1987. – 92 с.
35. *Дукески А.* Лингвистичката терминологија на Мисирков // Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето: реферати на симпозиумот во Скопје, 22 и 23 април 1975 / [уредувачки одбор И. Катарциев, Х. Поленаковиќ, Т. Стаматоски (одговорен уредник)]. – Скопје, 1976. – Стр. [209]–216.
36. *Шопова М.* Генетичка терминологија од проф. др. Милка Шопова и проф. др. Добринка Петровска // Македонски медицински преглед: списание за медицина, ветерина и фармација / Ред. Х. Манчев. – Скопје, 1988. – Стр.127.
37. *Шурыгин Н. А.* Учет структурно-семантических особенностей лингвистических терминов при обучении русскому языку // Теория и практика обучения иностранных учащихся. – Иркутск, 1986.
38. *Яценко Н. О.* Перекладне термінознавство в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття // Українська мова. – 2012. – № 3. – С. 94–110.
39. *Яценко Н. О.* Функціонально-стильовий напрям в українському термінознавстві кін. ХІХ – поч. ХХІ ст. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. Мовознавство. – 2011. – С. 40–45.
40. *Badjura R.* Badjurovi vodniki: Smuška terminologija. [S. l.]. – Ljubljana, 1931. – 18 str.
41. *Badjura R.* Smuška terminologija. – Ljubljana, 1921. – 12 str.
42. *Butler D.* O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego I: Terminologizacja wyrazów potocznych // „Poradnik Językowy” 2. – 1979a. – S. 58–66.
43. *Butler D.* O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego II: Terminologizacja wyrazów z leksyki specjalnej // „Poradnik Językowy” 3. – 1979b. – S. 127–135.
44. *Diklić Z.* Metodička terminologija u nastavi hrvatskoga ili srpskog jezika, s posebnim osvrtom // Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika: časopis za nastavu hrvatskog ili srpskog jezika, književne, scenske i filmske umjetnosti / glavni i odgovorni urednik Z. Diklić. – Zagreb, 1989. – Str. 233–244.
45. *Elektrika, nje proizvajanje in uporaba / Spisal J. Šubic, c. kr. ravnatelj.* – Ljubljana, 1897. – 359 str.
46. *Gajda S.* Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym. – Warszawa, 1982. – 187 s.
47. *Gojković A.* Terminologija narodnih muzičkih instrumenata u prevodima sa srpskohrvatskog // Zbornik radova XXXIV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Tuzla 22. do 26.IX 1987 / glavni i odgovorni urednik Miroslava Fulanović-Šošić. – Tuzla, 1987. – Str. 439–442.
48. *Ivashchenko V. L., Turovska L. V., Kazymyrova I. A., Yatsenko N. O.* General Slavic Terminology: Main Study Trends // Термінологічний вісник: Зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К., 2013. – Вип. 2(1). – С. 21–37.
49. *Kielar B. Z.* Angielskie ekwiwalenty polskich terminów prawnoustrojowych. – Warszawa, 1973. – 113 s.
50. *Kielar B. Z.* Language of the Law in the Aspect of Translation. – Warszawa, 1977. – 169 p.
51. *Kielar B. Z.* Nauczanie tłumaczenia w zakresie subjęzyka specjalistycznego // Glottodydaktyka a translatoryka / F. Grucza (red.). – Warszawa, 1981. – S. 111–125.

52. Komel Andrej, pl. Sočebnan // Slovenski biografski leksikon (1925–1991). – Режим доступу: <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1166/VIEW/>.
53. *Nadvornik B.* Terminologija zakona: s posebnim osvrtom na saobraćajno pravo // *Naša zakonitost: časopis za pravnu teoriju i praksu / glavni i odgovorni urednik J. Crnić.* – Zagreb, 1989. – Str. 628–642.
54. *Pediček F.* Slovenska pedagoška terminologija v luči kvalitativne analize znanstvene opredeljenosti in znanostne sporočilnosti // *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved.* – Ljubljana, 1988. – Str. 199–218.
55. *Петрух Б.* Методика, терминологија и језик одлука у кривичном поступку // *Гласник Адвокатске коморе Војводине : часопис за правну теорију и праксу / glavni i odgovorni urednik Мирослав Здјелар.* – Нови Сад, 1980. – стр.1–30.
56. *Radić S.* Osobnosti ruskog i srpskohrvatskog tehničkog jezika u oblasti nauke o materijalima, sa posebnom analizom utjecaja ruskog jezika na formiranje srpskohrvatske terminologije u ovoj oblasti: *Doctorska disertacija.* – Zagreb, 1982. – 191 str.
57. *Rajhman J.* Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav: *Znanstvena monografija.* – Ljubljana, 1977. – 175 str.
58. *Wróblewski B.* *Język prawny i prawniczy.* – Kraków, 1948 (v+184)s.

V. IVASHCHENKO, N. YATSENKO

SLAVIC BRANCH TERMINOLOGY OF FUNCTIONAL PARADIGM IN THE LATE XX – EARLY XXI CENTURIES

The paper attempts to analyze the formation of functional research paradigm in Slavic branch terminology beginning with its pre-paradigm period (late XIX – early XX centuries), and also main aspectual, cross-aspectual, cross-disciplinary, cross-paradigm trends of study during the paradigm period (late XX – early XXI centuries). Fundamental reserches of the Russian, Ukrainian, Belorussian, Polish, Czech, Bulgarian, Slovak and Slovenian scholars are systematized according to the trends in the field of terminology.

Key words: branch terminology, Slavic terminology, paradigm, aspectual, cross-paradigm, cross-aspectual, cross-disciplinary, trend of study.

ТРАДИЦІЇ ЧЕСЬКОЇ (ПРАЗЬКОЇ) ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ НА ТЕРЕНАХ ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ

Висвітлено основні напрями й тенденції розвитку термінознавчої думки на теренах Чехії та Словаччини, починаючи від перших термінологічних праць, започаткованих на засадах Празького лінгвістичного гуртка до сьогодення; систематизовано дослідження за функціональною, системно-структурною та когнітивною дослідницькими парадигмами наукових пошуків, а також крос-парадигмальними напрями розвитку наукової думки.

Ключові слова: термінознавство, системно-структурний напрям, функціональний напрям, когнітивно-дискурсивний напрям, крос-парадигмальні дослідження.

Окреслення магістральних напрямів розвитку сучасного термінознавства потребує вивчення історії та тенденцій розвитку окремих термінологічних шкіл. Аналіз сучасних наукових праць засвідчує, що в українському термінознавстві немає фундаментальних досліджень, присвячених науковим пошукам провідних термінологічних осередків, зокрема чеської (Празької) термінологічної школи, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Чеська (Празька) термінологічна школа постала на основі **ідей функціоналізму** Празької лінгвістичної школи – одного з основних напрямів структурної лінгвістики, центром діяльності якої був Празький лінгвістичний гурток. Виникнення Празької лінгвістичної школи підготувала діяльність І. О. Бодуена де Куртене, М. В. Крушевського, Ф. Ф. Фортунатова, Л. В. Щерби, Ф. де Соссюра. Щоправда, окремі ідеї Ф. де Соссюра, зокрема, протиставлення синхронії і діахронії, представники Празького лінгвістичного гуртка відкидали, зводячи до синхронного опису поняття еволюції [123; 120; 121; 122; 128]. Структурне мовознавство вимагало вивчення мовних явищ у лінгвістичних працях переважно або виключно в синхронному плані з використанням формальних методів дослідження притаманної мові інваріантної внутрішньої структури, утворюваної чисельними відношеннями (протилежностей) між її елементами, що забезпечує цілісність мовної системи та можливості її функціонування як знакової. До Празького лінгвістичного гуртка, заснованого у 1926 р. чеським лінгвістом В. Матезіусом та російським славістом Р. Й. Якобсоном, входили також В. Скалічка, Й. Вахек, Л. Новак, М. С. Трубецької, Б. Трнка, Й. М. Коржинек, Фр. Данеш, Б. Гавранек, Я. Мукаржовський, А. Єдлічка.

За спостереженнями В. А. Звєгінцева, перший теоретичний виклад нової дослідницької програми із загального та слов'янського мовознавства

представлений у “Тезах Празького лінгвістичного гуртка” (1929), які доволі чітко формулювали основні положення подальшої діяльності Празької школи функціональної лінгвістики та задекларували принципи структурного опису мови як системи засобів вираження, яка слугує певній меті, як функціональної системи, що має цільову спрямованість. У тезах підкреслювалася неможливість зрозуміти будь-яке мовне явище без урахування системи, до якої воно належить [125].

Перенесення ідеї мови як функціональної системи, випрацюваної в Празькій лінгвістичній школі, на термінознавчі дослідження фактично сформуло чеський та словацький термінологічні напрями у визначенні основного об’єкта термінологічних досліджень – мови науки, мови спеціального призначення [126; 124, с. 390–391].

Зважаючи на особливості історичного розвитку (піднесення національно-визвольних рухів у Чехії та Словаччині, яке збіглося з утворенням у 1867 р. Австро-Угорської імперії), можемо констатувати, що інтерес до проблем термінології на теренах обох країн засвідчено з кінця ХІХ ст. (П. Шафарик, Дж. Коллар, Д. Ліхард, Й. Заборські). Одними з перших праць, у яких проведено докладний аналіз специфіки словацьких технічних термінів та номенів, їх граматичного відображення в мові у порівнянні з чеськими та німецькими, стали розвідки М. Годри (“Призначення номенклатури словацької граматики”, 1867–1870) ще в другій половині ХІХ ст. [33; 34]. Словацьку юридичну термінологію у порівнянні з угорською після утворення першої Чехословацької республіки (1918 р.) вперше проаналізували на початку ХХ ст. Е. Стодола та А. Затурецький (“Пропозиція словацької правничої термінології. Угорсько-словацька правнича термінологія”, 1919) [99].

Про зародження у 20–40-х рр. ХХ ст. чеської (Празької) термінологічної школи свідчать праці, пов’язані з системо-структурним та функціональним вивченням галузевих терміносистем: технічної – В. Ертль (“Чеська термінологія електротехніки”, 1926) [22], медичної – Дж. Ледені (“Анатомічні назви”, 1935; “Словацька номенклатура на позначення частин тіла”, 1940) [67; 68], зоологічної – О. Ференс (“Словацька орнітологічна номенклатура як ключ для вивчення словацького птаства”, 1942) [25] тощо. Засади галузевого функціонально-історичного термінознавства заклали ще у 40-х рр. ХХ ст. А. Єдлічка (“Йозеф Юнгманн і відродження літературознавчої та мовознавчої термінології”, 1948) [56] та розвинув у 80-х рр. Й. Губачек (“Чеська педагогічна термінологія Я. А. Коменського”, 1986) [53].

Історично великий вплив на розвиток чеської термінології, вважає П. О. Селігей, мали пуристичні тенденції, зумовлені її тривалим понімецькуванням і, як наслідок, навалою германізмів, яка ставила під загрозу слов’янську основу чеської мови [127]. Сучасні дослідники зазначають, що сьогодні зафіксовано посилення протилежних тенденцій – до інтернаціоналізації наукової термінології [88, с. 20].

Грунтовному вивченню наукової дефініції терміна та його основних особливостей у 30–40-х рр. ХХ ст. присвятили свої праці Б. Гавранек (“Термінологія. Енциклопедія Отто нової ери”, 1934; “Уроки літературної мови

та її культури”, 1932) та А. Єдлічка (зазначена праця), які зауважували, що термін – це кодифікована лексико-семантична одиниця в спеціальній функції з точним значенням [40; 41; 56, с. 31], а номенклатура, на думку Б. Гавранека, містить і терміни, й автоматизовані словосполучення – поєднання кількох слів, що мають різну синтаксичну структуру для різних мов [40]; щодо терміна *автоматизовані словосполучення* Я. Горецький у праці “Засоби словотворення словацької мови” (1955) та Л. О. Резніков у праці “Проти англіцизмів у мовознавстві” (1950) зазначали, що його свого часу критикували [47, с. 9–13; 90]. Першу диференціацію понять “термінологія” і “номенклатура” знаходимо в працях Б. Гавранека (зазначені праці) та К. Сохора (“Підручник із чеської фахової термінології”) [39; 40; 41; 96], де термінологію визначено як сукупність термінів, використовуваних для кожного різновиду наукової чи практичної підготовки [41]. У цей період розпрацьовуються ономазіологічні дослідження зоологічної та анатомічної термінології в працях О. Ференса (“Оригінальні назви словацьких птахів”, “Словаччина – підручник з історії природи”, “Словацькі назви драконів”, 1934–1939), Дж. Ледені (“Анатомічні назви”, 1935; “Словацька номенклатура на позначення частин тіла”, 1940) [26; 27; 29; 67; 68].

Основні ідеї чеської (Празької) термінологічної школи у 50-х рр. ХХ ст. віднаходимо в працях Я. Горецького (“Основи словацької термінології”, 1956), який не лише схарактеризував розвиток термінознавства за періодами, а й визначив поняття “термін”, “термінологія”, сформулював основні вимоги до терміна (семантична прозорість, системність, точність, усталеність), розглянув питання інтернаціональності термінологічної лексики, лінгвістичну структуру термінів та їх функціонування у словниках, науковій і художній літературі [49]. У дослідженнях Я. Горецького (“Про словацьку сільськогосподарську термінологію”, 1955) та В. Дуйчикової (“Фахові назви, утворені з назв частин тіла”, 1953) свого часу досліджувалась і проблема експліцитної та імпліцитної мотивованості термінологічних одиниць як мовних знаків з оперттям на праці Р. Г. Піотровського, Р. А. Будагова, В. В. Виноградова та ін. [47; 50; 20].

Зауважимо, що питання загального розвитку термінологічної лексики на національній основі було актуальним упродовж першої третини ХХ ст. (див. праці В. Дуйчикової, Я. Горецького, І. Зморея, Я. Фундарека, Я. Орміса, Г. Повали). Після Другої світової війни інтерес до проблем термінології дещо згас, проте було створено термінологічні комісії з юриспруденції, хімічної технології і технічних наук, які зібрали великий за обсягом фактичний матеріал.

Традиційними в середині ХХ ст. залишалися **системно-структурні дослідження** галузевих терміносистем, зокрема: юридичної в історичному аспекті (Ш. Луби “Словацька правнична термінологія – розвиток, стан, перспективи”, 1953) [74]; гельмінтологічної в ономазіологічному аспекті (Й. Говорка “До проблематики гельмінтологічної термінології”, 1953) [52]; науково-технічної, економічної (В. Дуйчикова “До дискусії про економічні терміни на зразок людиногодина, машиномісяць”, 1954) [19]; біологічної (Я. Кухар “Два актуальних типи творення фахових назв”, 1955)

[64]. З опертям на народну основу було досліджено сільськогосподарську (Я. Горещький “Про словацьку сільськогосподарську термінологію”, 1955) [50], архітектурну (Й. Петрикович “Примітки щодо інженерного сленгу”, 1954) [86] терміносистеми.

У цей період започатковані також термінознавчі пошуки **функціонального спрямування**, зокрема вивчення мови й стилю новин у комунікативному аспекті (М. Єлінек “Про мову і стиль новин”, 1957) [57].

На розвиток термінознавства у Чехії та Словаччині впливали також екстралінгвістичні чинники. Чесько-словацькі термінологічні паралелі упродовж багатьох років перебували на піку термінологічних дискусій. Частина науковців не вважала за необхідне виокремлювати національну словацьку термінологію, апелюючи до напрацювань чеської школи, що буцім-то нівелює потребу самостійного словацького назовництва, інші навпаки наполягали на самобутності словацької мови загалом і термінології зокрема. Ф. Травнічек у працях “Чесько-словацькі взаємини за мовознавчими сторінками” (1933), “Кореляція між чеською та словацькою мовами в світлі сталінських мовознавчих праць” (1953) наполягав на необхідності самоідентичності словацької національної технічної термінології [107; 108]. За спостереженням Я. Горещького, на середину ХХ ст. ситуація чесько-словацьких термінологічних відношень складається сприятливіше, ніж у попередні роки [48; 49]. Взаємодії чеської та словацької термінології присвячена праця М. Рудни “Вивчення взаємного впливу за допомогою аналізу паралельних чеських та словацьких текстів” (1966), який зазначав, що незважаючи на спорідненість історичного розвитку, належність до однієї групи мов, спільність графіки та ін., ці мови мають відмінності у словотворенні, лексичному вираженні технічних термінів; сільськогосподарська термінологія, ботанічна номенклатура мають багато лексичних відмінностей, оскільки в їх основі лежить питома лексика кожного народу [92].

У 70–80-х рр. ХХ ст. термінологи зосереджують увагу на загальних питаннях теорії терміна, зокрема на проблематиці фахової термінології як частини словникового складу мови; аналізують сучасні на той час тенденції термінотворення; вивчають склад спеціальної лексики з акцентом на розмежування термінів, професіоналізмів та сленгової лексики, структуру терміна з огляду на особливості морфологічного, синтаксичного та семантичного способів термінотворення; апелюють до проблем, пов’язаних із традиційними вимогами до терміна; розробляють питання координації, стабілізації та нормалізації термінів, а також організації термінологічної роботи (Ю. Хован, Й. Бечка, Я. Горещький, П. Ондрус, Я. Фурдик, Б. Поштолкова, М. Рудни, А. Тейнор) [13; 2; 3; 46; 48; 80; 87; 88; 51].

На тлі **системно-структурних** досліджень розпрацьовується проблема стильової диференціації мови, що спонукає термінологів до вивчення професійного стилю, який представники Празької лінгвістичної школи вирізняли поряд з іншими функціональними стилями – художнім (естетичним), публіцистичним та розмовним. Німецький дослідник Г. Фелбер кваліфікує професійний стиль як ядро літературної мови й зазначає, що термінологічні дослідження в Чехословаччині (зараз Чехії та Словаччині –

І. К., Л. Т.) зосереджено передусім на вивченні наукових і технічних текстів, а термін визначено як одиницю професійної мови та частину професійного функціонального стилю національної літературної мови [24, с. 35].

Отже, із середини ХХ ст. ідеї чеської (Празької) термінологічної школи розробляються в парадигмальних і крос-парадигмальних дослідженнях загальнотеоретичного і галузевого спрямування.

Розпад Чехословаччини у серпні 1992 р. – січні 1993 р. на дві держави – Чехію і Словаччину – зумовив формально обґрунтований поділ термінознавства на чеське та словацьке, хоча тісний зв'язок та взаємовплив здобутків термінологічної науки обох держав існує й до сьогодні.

Огляд сучасних термінознавчих праць (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) у чеському і словацькому ареалі мовної культури засвідчує поліпарадигмальність термінознавства в цих західнослов'янських країнах. Одним із фундаментальних напрямів сучасних наукових пошуків на теренах Чехії і Словаччини є подальший розвиток ідей функціоналізму, які репрезентують загальнотеоретичне і галузеве термінознавство.

Загальнотеоретичні положення функціонального термінознавства на матеріалі будівельної термінології задекларовані у праці Я. Левицької (“Термінологічні імплікації структурного та контекстного аналізу французької і словацької лексики будівництва”, 2006), яка на прикладі лексики будівництва аналізує визначення понять “термін” і “термінологія” в різних лексикографічних джерелах та різними термінологічними школами, основні завдання сучасного соціотермінознавства, термінографії, особливості, функції й типологію термінологічної дефініції, особливості термінографічних чеських та словацьких праць з 1970 по 2001 рр. [70].

Зусилля сучасних (кінця ХХ – початку ХХІ ст.) дослідників Чехії та Словаччини зосереджено здебільшого в царині галузевих термінологій, **функціональну дослідницьку парадигму** вивчення яких репрезентують такі аспекти:

- **стильовий (стилістичне термінознавство)** – Я. Корженський, Ф. Цврчек, Ф. Новак (“Юридичний і лінгвістичний аналіз правничих текстів”, 1999 – юрислінгвістичний аспект узагальнення результатів багаторічних досліджень текстів законів, що діють на території нинішньої Чеської Республіки з 1918 року, вивчення взаємозв'язку між змістом закону, основами права і поняттєвим апаратом та формальними мовними способами вираження) [59]; Є. Чуленова (“Мова і стиль словацького закону”, 2010 – дослідження синтаксично-стилістичних особливостей, особливостей побудови, термінологічного та морфологічного наповнення словацьких законодавчих актів, правничого стилю та адміністративних текстів) [15];

- **комунікативний (комунікативне термінознавство)** – Ю. Шарват (“Журналістська комунікація”, 1999 – вивчення процесу передавання журналістської інформації від комунікатора до аудиторії, у контексті диференціації понять “масова комунікація” та “журналістська комунікація”) [12];

- **комунікативно-лінгводидактичний** – Е. Гомолова (“Роль учителя у застосуванні принципів комунікативного виховання”,

2003 – дефініювання й вивчення основних термінів дидактики в контексті суспільно-психологічних чинників) [45]; Я. Спалова (“Теорія і практика за-своєння англійської правничої термінології”, 2011 – вивчення процесів за-своєння англійської правничої термінології й власне правничих текстів у контексті аналізу завдань професійної мовної підготовки, мовознавчих ви-мог до випускників навчальних закладів різних рівнів з опертям на психо-лінгвістичні особливості комунікативного акту) [97]; М. Лінгартова, Ф. Бо-нафе, Я. Опалка (“Італійський бізнес і право”, 2000 – вивчення мови бізне-су і права) [73];

- **к о м у н і к а т и в н о - п о р і в н я л ь н и й** – М. Благо (“Порушення стандартів в соціально-політичній галузі та їх відображення в мовних кон-струкціях (російсько-словацьке порівняння)”, 2008 – розглянуто проблему рефлексії порушення норм у функціонуванні суспільно-політичної лексики російської та словацької мов на матеріалі найтипівіших мовних конструкцій інтернету, електронних видань з урахуванням специфічних форм мані-пулятивної комунікації та лінгвокультурологем) [5];

- **п е р е к л а д о з н а в ч и й (п е р е к л а д н е т е р м і н о з н а в с т в о)** засвідчують праці, присвячені вивченню: військової термінології – Я. Сто-долова (“Основи англійської термінології сухопутних військ”, 2001, “Осно-ви англійської військової термінології на щодень”, 2005) [100; 101]; німець-кої та чеської термінології логістики у порівняльному аспекті – Я. Дуфек, М. Вахкова (“Німецька технічна термінологія в логістиці”, 2007) [18]; се-мантичні трансформації значення економічних, спортивних, суспільно-по-літичних англійських запозичених термінів у порівняльному (німецька та словацька мови) аспекті – З. Добрик (“Мови в контактах (англіцизми та інші запозичення в німецькій та словацькій мовах)”, 2007) [16]; правничих текстів з огляду на функціональну, системну та змістову організацію прав-ничих текстів – М. Томашек (“Переклад у правничій практиці”, 2003) [106]; особливостей дефініювання словацьких правничих термінів у процесі пере-кладу – М. Шкрлантова (“Переклад правничих текстів на національному та міжнародному рівнях”, 2005) [95].

Крім власне парадигмальних, у термінознавстві Чехії та Словаччини окресленого періоду виокремлюємо також **к р о с - п а р а д и г м а л ь н і н а - п р я м и** досліджень, які представляють, зокрема, й загальнотеоретичні праці. До таких праць відносимо, наприклад, історико-етимологічне до-слідження С. Жажі “Латина і грецька мова в словотвірних засобах, грамати-ці і термінології словацької мови” (2010), в якому в порівняльно-зіставному аспекті розкривається вирішальна роль стародавніх мов, зокрема грецької і латинської, у розвитку європейської культури, їх впливу на лексику, термі-нологію і граматику слов’янських мов, а також важливість знання латини, особливо для сучасної професійної діяльності людини в різних сферах) [117].

Серед крос-парадигмальних досліджень у галузевому чеському та словацькому термінознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. насамперед ви-різняємо потужний напрям **с т р у к т у р н о - ф у н к ц і о н а л ь н и х** по-шуків, задекларованих **о н о м а с е м а с і о л о г і ч н и м и** досліджен-

нями, зокрема: мови банківської справи в комунікативному аспекті в німецькій мові, а також аналізом ключових термінів цієї галузі знання, їх генетичної та морфологічної характеристики – Я. Вондрашкова (“Німецька банківська мова. Лексикологічний аналіз”, 2007) [111]; військової фахової лексики в науково-технічній літературі як різновиді функціонального стилю, словотвірних типів, різновидів термінів-словосполучень, композитів та абрєвіаційних утворень на тлі загальних теоретичних проблем термінознавства – Ф. Гайзер (“Номінація в спеціальній лексиці”, 1999; “Професійна лексика в її російсько-словацькому порівнянні”, 2007) [42; 43]; неологізмів у галузі інформатики та нових медіа в порівняльному аспекті – Я. Радимський (“Італійські та окремі французькі неологізми в галузі інформації та нових медіа”, 2003) [89]; семантико-структурних особливостей сучасної суспільно-політичної лексики в українській і чеській публіцистиці у порівняльному аспекті – Н. Лазурова (“Порівняльний аналіз сучасної суспільно-політичної лексики в українській та чеській публіцистиці”, 2011) [66]; англійських запозичень у галузі новітньої російської економічної термінології із застосуванням синхронно-порівняльного та семантичного аналізу мовного матеріалу в комбінації з методами конфронтативного дослідження – Д. Галова (“Інтеграція англіцизмів у сучасну російську економічну термінологію з огляду на процеси мовної глобалізації”, 2009) [31]; психологічної термінології в комунікативному аспекті, пошуку оптимальних текстових засобів для передавання фахової інформації – Й. Шванцара (“Термінологія і документація психологічних праць”, 1999) [105]; термінології технічного навчання в комунікативному та дидактичному аспектах, зокрема структури та способів творення галузевих термінів, їх дефініцій, термінологічних проблем правопису, невідповідності терміна обсягові поняття, синонімії, термінологічних проблем аналізу дидактичних текстів тощо та способів їх вирішення – Я. Стоффа (“Термінологія в технічному вихованні”, 2000) [102; 103]; технічно орієнтованих дисциплін у контексті теорії дефініції та в методологічному аспекті – Ї. Достал (“Термін і його дефініція в навчальних, термінологічних і наукових словниках та енциклопедіях”, 2003) [17]; медичної термінології в загальнотеоретичному, ономазіологічному, словотвірному та комунікативному аспектах – І. Боздехова (“Сучасна термінологія з акцентом на фармацевтичних термінах”, 2009) [8]; термінів мови медицини, авторства медичних назв, епонімів, символів у медицині, медичної термінології і етимології, історії мови медицини, неологізмів тощо – В. Пацовський, П. Сухарда (“Лінгвістика медицини. Книга про медичну термінологію не тільки для здоров’я”, 2008) [83; 82]; німецької сільськогосподарської термінології з позицій структурно-семантичного аналізу в лінгводидактичному аспекті інтерпретації термінологічної лексики в спеціалізованих текстах – Х. Борсукова (“Німецька термінологічна лексика та її лінгводидактична інтерпретація”, 2007) [7].

Із-поміж системно-структурних та функціональних досліджень галузевих термінологій у сучасних Чехії та Словаччині можна виокремити також

історичні (**історичне термінознавство**), представлені переважно крос-аспектуальними працями з теоретичного вивчення історії (етапів) формування окремих галузевих термінологій і фахових мов на тлі історико-культурної традиції, функціонування в історичних пам'ятках, а також індивідуально-авторської термінології, тобто термінології визначних діячів науки і культури минулого (антропоцентричний аспект), за конкретних історичних умов її функціонування. Помітним аспектом наукових пошуків у цьому напрямі є ономасемасіологічний, орієнтований на вивчення історії ремісничої термінології, зокрема термінів теслярства, малярства, каменярства, плетіння виробів тощо на тлі системної характеристики словацької мови в Надлаку та історії ремесла з додаванням до кожної тематичної групи невеликого термінологічного словничка (П. Рогарик “Термінологія ручного виробництва і мова штурівського періоду в Надлаку”, 2010) [91]; медичної на тлі історії медичної науки та філософії, виникнення окремих галузей і термінів на їх позначення (анатомії, хірургії, інфекційних захворювань, акушерства, анестезії, психіатрії) (Ф. Гонзалез—Цруссі “Коротка історія медицини”, 2008) [35]. Про активний розвиток цього напрямку галузевого термінознавства свідчать також дослідження медичної термінології, присвячені історико-лінгвістичному аналізу окремих анатомічних і клінічних термінів, розглядові ролі грецької і латинської мови в медичній термінології, причин і механізмів змін у цій лексико-семантичній групі, словотвірних моделей, проблемам синонімії та уніфікації деяких термінів із порівнянням назв хвороб у Галена, Авреліана та Ісидора Севільського (Ф. Шинон “Термінологія античної медицини. Розділи до історії медичної термінології”, 2003) [94]; медичної термінології Словаччини від античності до сучасності з урахуванням впливу визначних лікарів на формування галузевих назв, аналізом епонімних, метонімічних номінацій, етимології окремих лексем — М. Буялкова (“Медична термінологія в сучасному й історичному контексті”, 2011) [9]; назв продуктів харчування, зернових у порівняльному аспекті — М. Беранова (“Їжа та напої в доісторичні часи та середньовіччя”, 2007) [4]; старочеських назв хвороб — А. Чорна (“Старочеські назви хвороб”, 2009) [11], історії формування музичної термінології протягом XIV–XX ст. — М. Штедронь, Д. Шлосар (“Історія чеської музичної термінології”, 2004) [98].

У працях чеських і словацьких дослідників активно розпрацьовуються ідеї **функціонально-когнітивного термінознавства**, а саме:

- **лінгвотехнологічного (корпусне термінознавство)**, що знаходить відбиття: в дослідженні дидактично орієнтованого корпусу фахових текстів у галузі біології, його властивостей і методики вивчення з опертям на теоретичні досягнення корпусної лінгвістики) — З. Тугарська (“Семантичний і когнітивний аспекти вивчення дидактично орієнтованих професійних текстів з біології”, 2010) [109]; у створенні словацької термінологічної бази даних, яка враховує міжнародний досвід та особливості словацьких термінологічних потреб, пріоритетний розвиток семасіологічного підходу в термінознавстві, редагування та перегляд за необхідності наявно-

го термінологічного фонду, створення програмного забезпечення для подальшої термінологічної роботи – З. Юрчацкова (“Термінологія: основні принципи, методи та їх застосування”, 2002) [58];

- власне лінгвокогнітивного, зокрема в аспекті порівняльного вивчення мотивованості медичних термінів словацької й німецької мов – Є. Шварзова (“Орієнтаційний потенціал мотивованих власне мовних медичних термінів (порівняння на матеріалі німецьких і словацьких назв”, 2010) [93];

- когнітивно-конструктивістського, зокрема у лінгводидактичному вивченні синтаксичної термінології з позицій двох теорій – класичного синтаксису і синтаксису валентностей – М. Зухарова (“Інноваційна організація і презентація синтаксичних термінів у навчанні чеської мови в середній школі”, 2005) [118];

На теренах сучасних Чехії та Словаччини активно розробляється дискурсивний (крос-дисциплінарний) напрям вивчення галузевих термінологій та власне мови окремих галузей, зокрема: медійного дискурсу як мовного явища з виокремленням телевізійного дискурсу та розглядом його візуальних і вербальних засобів – М. Бочак (“Структура тексту телевізійних новин. Аналіз форматів інтелектуальних передач із застосуванням дискурсивного підходу”, 2008) [6]; дискурсивного аналізу політичної метафори в аспекті когнітивної психології та когнітивної лінгвістики) – В. Хрз (“Метафори в політиці”, 1999) [14].

Окрім власне дискурсивних, у словацькому мовознавстві можна виокремити й когнітивно-дискурсивні дослідження, які проводяться в галузі вивчення термінів політичної комунікації та політичного маркетингу, їх структури, функцій, ролі, аналізу професіоналізації, персоналізації та американізації політичних діячів у типологічному аспекті на історичному тлі – В. Жуборова (“Рedefініція типології політичних діячів у контексті політичної комунікації і політичного маркетингу”, 2010) [119].

Поряд із функціональним термінознавством в його парадигмальному та крос-парадигмальному виявах у Чехії та Словаччині спостерігаємо також розвиток власне системно-структурного напрямку досліджень терміноцентричного спрямування. Це передусім ономастологічні механізми вивчення термінологій та номенклатур: геральдичної, зокрема назв геральдичних фігур (символів, знаків, гербів) у словацькій мові з оперттям на історію їх походження – Л. Вртель (“Геральдична термінологія”, 2003, 2009) [113; 114]; медичної, зокрема словотвірних особливостей генетичної термінології та номенклатури, еквівалентів грецьких та латинських номенів народної термінології, аббревіації як особливого типу медичних термінів – М. Буялкова (“Словотвірна мотивація генетичних термінів у медицині”, 1991; “Медична термінологія в сучасному та історичному аспектах”, 2011) [9], стоматологічної у порівняльному аспекті (англійсько-словацькі паралелі) з акцентуванням на словотвірних особливостях – Г. Мишикова (“Конфронтаційний опис лексики. Англійська і словацька стоматологічна термінологія”, 1998) [76]; чеських назв жаб в аспекті їх систематизації і кодифікації – Ї. Моравец (“Чеська номенклату-

ра жаб. – IV, Амфібії (Amphibia)”, 2011) [77]; чеської номенклатури органічної хімії та неорганічних сполук в аспекті їх систематизації – Я. Фікр, Я. Каховець (“Номенклатура органічної хімії”, 2002; “Хімічна номенклатура неорганічних сполук”, 2000) [30; 78]; номенклатури риб, хребетних та класів тварин – Л. Ханель, Ю. Новак (“Чеські назви тварин”, 2004) [38]; економічних терміносистем української, російської та чеської мов у порівняльному аспекті (їх структурно-семантичні й словотвірні характеристики) – І. Якимовська (“Порівняльна характеристика термінології економічної сфери (на матеріалі російської, української та чеської мов)”, 2010) [55]; мотивації термінологічних одиниць іншомовного походження як інтерлінгвальної, виокремлюючи її з-поміж інших типів мотивації – морфологічної, словотвірної, синтаксичної, фразеологічної – М. Олошак (“Аспекти теорії лексичної мотивації”, 2011) [79].

О н о м а с е м а с і о л о г і ч н і студії представлені працями з вивчення медичної термінології – В. Пацовський (“Медична термінологія”, 2004) [83], музичної в дидактичному аспекті – Е. Котікова (“Англійська термінологія в галузі музичної теорії тональної гармонії”, 2007) [60], біохімічної термінології в аспекті вивчення дефініції та способів термінотворення хімічних термінів за тематичними групами з коротким історичним екскурсом – М. Кожуркова, М. Путала (“Біохімічна термінологія”, 2011) [61], термінології фізичного виховання в аспекті її використання в школі з розпрацюванням засадничих принципів – просторового, біомеханічного, анатомічного для номінації за тематичними групами – Й. Баб’як (“Основні терміни фізичного виховання в школі”, 2009) [1], гімнастичних термінів за тематичними групами – Г. Пелікан (“Термінологія гімнастики”, 1994) [85], термінології сестринської справи в аспекті її стандартизації та міжнародної класифікації – Г. Воросова (“Система класифікації і стандартизації термінології в галузі сестринського догляду”, 2007) [112], військової термінології російської мови з опертям на її лексико-семантичні та морфолого-синтаксичні особливості – Ф. Гайзер (“Загальне та специфічне в російській військовій термінології”, 2007) [44]) та ін.

С е м а с і о л о г і ч н і праці присвячені вивченню типів термінологічної синонімії в порівняльному аспекті (англо-словацькі паралелі) семного аналізу термінології кераміки – Я. Левицька (“Термінологічна варіативність”, 2008) [71]; лексико-семантичний аналіз французьких, англійських та словацьких правничих і економічних термінів у лексикографічному аспекті – Д. Ланхарик (“Порівняльний семантико-лексично-лексикографічний аналіз термінів (еквівалентна семантизація французьких, англійських та словацьких правничих та економічних термінів)”, 2002) [65].

З-поміж системно-структурних досліджень у царині галузевого термінознавства на теренах Чехії та Словаччини помітними видаються й т и п о л о г і ч н і праці, наприклад, присвячені вивченню типології лісової фітоценології – Е. Крижова (“Фітоценологія і типологія лісівництва”, 1995) [63].

Теоретико-прикладний напрям у галузевому термінознавстві Чехії та Словаччини представлений більшою мірою традиційними аспектами теоретичних досліджень, які знайшли практичне втілення в укладанні галузевих словників. Це, зокрема, вивчення й лексикографування карстологічної і спелеологічної термінології – В. Панош (“Карстологічна і спелеологічна термінологія: навчальний словник”, 2001) [84], словотвірних особливостей англійської і словацької законодавчої термінології у порівняльному аспекті – А. Гаїкова (“Англійська і словацька термінологія Європейського Союзу”, 2003) [36], особливостей англійської та словацької термінології законодавства в актах ЄС, економіки та різних підрозділів політики – фінансової, сільськогосподарської, регіонального розвитку тощо – П. Фекете (“Професійна термінологія в підрозділах політики Європейського Союзу”, 2008) [23], способів творення металургійної термінології в словацькій і німецькій мовах, семантичних особливостей називання фахових процесів у порівнюваних мовах – Р. Гюмер (“Лексично-лексикографічний аналіз металургійної термінології”, 2002) [54], ремісничої термінології на позначення занять на потребу сільського господарства в Надлаку з історичним та лінгвостнографічним аспектом – П. Рогарик (“Термінологія ручного виробництва і мова штурівського періоду в Надлаку”, 2010) [91].

Отже, аналіз понад 130 термінологічних праць показав, що загальні тенденції розвитку термінознавства на теренах Чехії та Словаччини характеризуються виразним переважанням досліджень функціонального напрямку (понад 60% проаналізованих праць) в його парадигмальному вияві (стильовий, комунікативний, комунікативно-лінгводидактичний, комунікативно-порівняльний, перекладознавчий аспекти) та крос-парадигмальних досліджень, зокрема історико-етимологічних, теоретико-прикладних. Значну увагу приділено традиційним системно-структурним аспектам термінознавства (понад 30 % праць), зокрема ономасемасіологічним, ономасіологічним, історичним та загальнотеоретичним. Сучасний стан розвитку термінознавчої думки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) характеризується посиленням уваги до когнітивних аспектів вивчення термінологій, зокрема: власне лінгвокогнітивних, функціонально-когнітивних, когнітивно-конструктивістських, когнітивно-дискурсивних та власне дискурсивних крос-дисциплінарного спрямування.

1. Babiak J. Základná terminológia v školskej telesnej výchove. – Kulpin, 2009. – 198 s.
2. Bečka J. V. Lexikální složení českých odborných textů technického zaměření. I. – Praha, 1973.
3. Bečka J. V. Lexikální složení českých odborných textů technického zaměření. II. – Praha, 1974.
4. Beranová M. Jídlo a pítí v pravěku a ve středověku. – Praha, 2007. – 359 s.
5. Blaho M. Narušení noriem v socialno-politickej oblasti a ich reflexia v jazykových konštrukciach (rusko-slovenske porovnavanie): Dizertačna praca. – Prešov, 2008. – 144 s.
6. Bočák M. Štruktúra televízneho spravodajského textu. Analyza spravodajských formatov s uplatnením diskurzívnej perspektívy: Dizertačna praca. – Prešov, 2008. – 242 s.
7. Borsuková H. Nemecká terminologická lexika a jej lingvodidaktická interpretácia (monografia). – Nitra, 2007. – 79 s.
8. Bozděchová I. Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství). – Praha, 2009. – 270 s.

9. *Bujalková M.* Lekárska terminológia v súčasnom a historickom kontexte. – Bratislava, 2011. – 95 s.
10. *Bujalková M.* Slovtvorná motivácia genetických terminov v medicíne: Kandidátska dizertačná práca. – Bratislava, 1991. – 127 s.
11. *Černá A.* Staročeské názvy chorob. – Praha, 2009. – 198 s.
12. *Charvat J.* Novinarska komunikacia. – Bratislava, 1990. – 152 s.
13. *Chovan J.* Názvoslovie telesných cvičení a ich triedenie. – Bratislava, 1972. – 360 s.
14. *Chrz V.* Metafory v politice. – Praha, 1999. – 169 s.
15. *Čulenová E.* Jazyk a štýl v slovenských zákonoch. – Banská Bystrica, 2010. – 142 s.
16. *Dobřík Z.* Jazyky v kontaktoch (anglicizmy a iné slová cudzieho pôvodu v nemčine a slovenčine). – Banská Bystrica, 2007. – 164 s.
17. *Dostál J.* Termín a jeho definice ve výkladových, terminologických a naučných slovnících a encyklopediích. Modernizace výuky v technicky orientovaných předmětech a oborech. Dodatky. 1. – Olomouc, 2003. – 57 s.
18. *Dufek J., Vachková M.* Deutsche und tschechische Terminologie in der Logistik [elektronický zdroj]: rigorózní práce = German and Czech logistics terminology V Praze, 2007. 1 elektronický optický disk (CD-ROM).
19. *Dujčikova V.* K diskusi o ekonomických termínoch typu človekočas, mašinomesiac // Slov. reč XIX. – 1954. – S. 258–259.
20. *Dujčikova V.* Odborne nazvy utvorene podľa časti tela // Slov. odb. názvoslovie III. – 1953. – S. 65–67.
21. *Dujčikova V.* Využitie zložených slov v terminológii // Slov. odb. názvoslovie III. – 1953. – S. 193–199.
22. *Ertl V.* Česke názvoslovi elektrotechnickej // Elektrotechnický obzor, VIII. – 1926. – 142 s.
23. *Fekete P.* a kolektív. Professional terminology in selected policies of EU. – Nitra, 2008. – 164 s.
24. *Felber H.* Terminology Manual. – Paris: Unesco, 1984. – XXI. – 426 p.
25. *Ferianc O.* Slovenske ornitologicke názvoslovie, s obrazkovým kľúčom pre určovanie slovenskeho vtáctva. – Turč. Sv. Martin, 1942. – 244 s.
26. *Ferianc O.* O povode slovenských vtáčích mien // Slov. reč VII. – 1938–39. – S. 81–88.
27. *Ferianc O.* Slovenčina -prírodopisných učebnic // Slov. reč, III. – 1934. – S. 134–141.
28. *Ferianc O.* Slovenské mená drakov (Falconiformes) sveta II // Kultura slova, 21. – 1987. – Č. 10. – S. 357–368.
29. *Ferianc O.* Zo živočíchopisného názvoslovia. Poznámky k Pechočovej Zoologii // Slov. reč IV. – 1935–36. – S. 62–65.
30. *Fikr J., Kahovec J.* Názvosloví organické chemie. – Olomouc, 2002. – 243 s.
31. *Gálová D.* Integrace anglicismů v současné ruské ekonomické terminologii z hlediska procesů jazykové globalizace: Disertační práce / Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, 2009. – 157 s.
32. *Gianitsová-Ološtiaková L.* Tokenizácia, lematizácia a morfológická anotácia Slovenského národného korpusu. – Bratislava, 2004. – 24 s. (spoluautori A. Horák, M. Šimková, R. Garabík).
33. *Godra M.* Naznačiny k názvosloviu do mluvnice slovenskej patriacemu // Sokol V. – 1866.
34. *Godra M.* Roztriedenie slovies slovenských, zvlášte nezavšívých // Letopis Matice slovenskej III–IV. – 1867. – zv. 2. – S. 22–27; V. – 1868. – zv. 1. – S. 52–59; VI. – 1869. – zv. 1. – S. 47–55; VII. – 1870. – zv. 1. – S. 5–35.
35. *González-Crussi F.* Medicína stručné dejiny. – Bratislava, 2008. – 320 s.
36. *Hájiková A.* Anglická a slovenská terminológia európskej únie: Dizertačná práca / Univerzita Komenského v Bratislave. – Bratislava, 2003. – 152 s.
37. *Hanel L., Novak J.* České názvy živočichů. V, Ryby a rybovití obratlovci (Pisces). 4, Paprskoploutví (Actinopherygii), kostnatí (Neopterygii). Praha, 2004. – 171 s.
38. *Hanuš T.* Standardizovaná terminologie. International Continenence Society. – Praha, 1998. – 103 s.
39. *Havranek B.* Studie o spisovném jazyce. – Praha, 1982. – 371 s.

40. *Havranek B.* Terminologie. Ottuv slovník naučný nové doby. Dodatky VI, 1. – Praha, 1934. – S. 1074–1078.
41. *Havranek B.* Vkyly spisovného jazyka a jeho kultura // Spisovna čeština a jazyková kultura. – Praha, 1932. – S. 54–74.
42. *Heiser F.* Nominacia v odbornej lexike. – Vojenská academia, 1999. – 60 s.
43. *Heiser F.* Odborná lexika a jej rusko-slovenská komparácia. – Ružomberok, 2007. – 91 s.
44. *Heiser F.* Všeobecne i špecificky o ruskej vojenskej terminológii. – Ružomberok, 2007. – 153 s.
45. *Homolova E.* Uplatňovanie princípov komunikatívneho vyučovania prostredníctvom učiteľ'ských rol. – Banská Bystrica, 2003. – 68 s.
46. *Horecky J.* Miesto odbornej terminologie v slovnej zásobe // Slov. reč XX. – 1955. – S. 9–13.
47. *Horecky J.* Slovtvorená sústava slovenčiny. – Bratislava: SPN, 1955.
48. *Horecky J.* Vzťahy medzi slovenskou a českou terminológiou // Slov. odb. nazvoslovie II. – 1954. – S. 257–261.
49. *Horecky J.* Základy slovenskej terminológie. – Bratislava, 1956. – 146 s. – Режим доступа: http://juls.savba.sk/ediela/zaklady_slovenskej_terminologie.pdf.
50. *Horecky J.* O slovenskej poľnohospodarskej terminológii // Slov. odb. nazvoslovie III. – 1955. – S. 225–229.
51. *Horecky J., Buzássyová K., Bosák J.* Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. – Bratislava, 1989. – 429 c.
52. *Hovorka J.* K problematike helmintologickej terminologie (porov, i uvod ku knihe J. Hovorka, Helmintologická diagnostika, Bratislava 1953) // Slov. odb. nazvoslovie I. – 1953. – S. 279–280.
53. *Hubáček J.* Česká pedagogická terminologie J. A. Komenského. – Praha, 1986. – 76 s.
54. *Huemer R.* Lexikálno–lexikografická analýza hutníckej terminológie: Dizertačná práca / Univerzita Komenského v Bratislave. – Bratislava, 2002. – 221 s.
55. *Jakimovská I.* Сопоставительная характеристика терминологии экономической сферы (на материале русского, украинского и чешского языков). Порогнávací charakteristika terminologie hospodářské a obchodní sféry (na materiálu ruského, ukrajinského a českého jazyka): Disertační práce / Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. – Brno, 2010. – 198 s.
56. *Jedlička A.* Josef Jungmann a obrozená terminologie literárně vědná a lingvistická. – Praha, 1948. – 107 s.
57. *Jelínek M.* O jazyku a stylu novin. – Praha, 1957. – 179 s.
58. *Jurčacková Z.* Terminológia: základne zásady, metody a ich aplikácia. – Bratislava, 2002. – 72 s. – Режим доступа: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments>.
59. *Kořenský J., Cvrček F., Novák F.* Juristická a lingvistická analýza právnických textů (právněinformatický přístup). – Praha, 1999. – 171 s.
60. *Kotíková E.* Anglická terminologie v oblasti základní hudební teorie a tonální harmonie [rukopis]: Disertace PhD. Doktorský / Universita Palackého. – Olomouc, 2007. – 138 s.
61. *Kožurková M., Putala M.* Biochemická terminológia. – 2011. – 151 s.
62. *Krajčovič R., Žigo P.* Dejiny spisovnej slovenčiny. – Bratislava, 2002. – 249 s.
63. *Křížova E.* Fytocenologia a lesnícka typologia. – Technická univerzita vo Zvolene v Edičnom stredisku. – Zvolen, 1995. – 182 s.
64. *Kuchař J.* Dva žive typy tvoreni odborných názvu // Naše reč XXXVIII. – 1955. – S. 65–68.
65. *Lančarič D.* Konfrontačná semanticko-lexikologicko-lexikografická analýza terminov (ekvivalentná sémantizácia francúzskych, anglických a slovenských právnických a ekonomických termínov): Dizertačná práca / Filozofická fakulta Pavla Jozefa Šafárika. – Prešov, 2002. – 180 s.
66. *Lazurova N.* Сравнительный анализ современной общественно-политической лексики в украинской и чешской публицистике. Порогнávací charakteristika současné společensko-politické slovní zásoby v ukrajinské a české publicistice: Disertační práce / Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. – Brno, 2011. – 132 s.
67. *Ledenyi J.* Nomina anatomica. – Turč. Sv. Martin, 1935.

68. *Ledenyi J.* Slovenske telo vedne nazvoslovie // Slov. jazyk I. – 1940. – S. 85–99, 132–137, 203–211.
69. *Leitmanová V.* Motivacia a štruktúrne typy slovenských názvov reštaurácií // VARIA XVI. – Bratislava, 2009. – Режим доступу: http://www.juls.savba.sk/ediela/varia/16/Varia16_kvalita.pdf.
70. *Levická J.* Terminologicke implikacie štruktúrnej a kontextovej analýzy francúzskej a slovenskej stavebnej lexiky: Dizertačná práca / Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta. – Bratislava, 2006. – 221 s.
71. *Levická J.* Terminology Variation: On the Concept of Synonymy in the Light of an Interlingual Analysis of a Terminology Field // Terminológia v odbornom preklade. Tlmočnícky ústav FF UPJŠ. – Košice, 2008. – S. 29–49.
72. *Levická J., Šimková M.* Možnosti využitia projektov Oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v prekladateľskej praxi // Letná škola prekladu. 7. – Bratislava, 2009. – S. 149–169.
73. *Linhartová M., Bonafé F., Opálka J.* Italština obchodní & právní. – Písek, 2000. – 88 s.
74. *Luby Š.* Slovenska pravna terminologia – vyvin, stav, vyhľadavy // Právnické študie. – 1953. – IV. – S. 165–226.
75. *Masar I.* Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. – Bratislava. – 60 s.
76. *Miššíková G.* Konfrontačný opis slovnej zásoby. Anglická a slovenská stomatologická terminológia. – Nitra, 1998. – 114 s.
77. *Moravec J.* České názvy živočichů. – IV, Obojživelníci (Amphibia). – Praha, 2001. – 148 s.
78. *Musilová E.* Chemické názvosloví anorganických sloučenin. – Brno, 2000. – 157 s.
79. *Ološtiak M.* Aspekty teorie lexikálnej motivácie. – Prešov, 2011. – 339 s.
80. *Ondrus P., Horecký J., Furdik J.* Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. – Bratislava, 1980. – 232 s.
81. *Oravcová A., Majchráková D.* Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, počítačová lexikografia a terminológia. – 2007. – Режим доступу: <http://korpus.juls.savba.sk/publications.html>.
82. *Pacovský V., Sucharda P.* Jazykozpyt medicíny. Knížka o medicínské terminologii nejen pro zdravotníky. – Galén; Praha, 2008. – 131 s.
83. *Pacovský V.* Medicínská terminologie. – Praha, 2004. – 95 s.
84. *Panoš V.* Karsologická a speleologická terminologie: výkladový slovník. – Žilina, 2001. – 352 s.
85. *Pelican H.* a kolektiv. Terminológia gymnastiky I. – Bratislava, 1994. – 268 s.
86. *Petrikovič J.* Poznámky o strojárskom slangu // Slov. reč. XIX. – 1954. – S. 255–258.
87. *Poštolková B.* Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny. – Praha, 1984. – 125 s.
88. *Poštolková B., Roudný M., Tejnor A.* O české terminologii. – Praha, 1983. – 119 s.
89. *Radimský J.* Italské a vybrané francouzské neologismy z oblastí informatiky a nových médií (1990-1996 = Néologismes italiens et néologismes français choisis dans le domaine de l'informatique et des nouveaux médias. – JU, 2003. – 119 s.
90. *Reznik L. O.* Protiv agnosticizma v jazykoznaní // Izvestija AN SSSR, otdel. lit. i jaz. VII, 1948, 401 n., slov. preklad, Jaz. sborník IV, 1950. – S. 70–138.
91. *Rohárik P.* Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia slovákov v Nadlaku. II. a III. časť. – Banská Bystrica, 2010. – 420 s.
92. *Roudný M.* Studium vzájemného vztahu česke a slovenske terminologie rozbořením paralelních textů českých a slovenských. // Československy terminologicky časopis. – 1966. – № 1. – S. 13–24. – Режим доступу: http://www.juls.savba.sk/ediela/CS-term/1966/1/1966-1_lo.pdf.
93. *Schwarzová E.* Orientačný potenciál motivácie domácich lekárskejších termínov (konfrontácia na materiáli nemčiny a slovenčiny). – Banská Bystrica, 2010. – 162 s.
94. *Šimon F.* Terminologia medicinae antiquae. Beiträge zur Geschichte der medizinischen Terminologie. – Košice, 2003. – 94 s.

95. Škrlantová M. Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni. – Bratislava, 2005. – 174 s.
96. Sohor K. Příručka o českém odborném názvosloví. – Praha, 1955. – 55 s.
97. Spálová J. Teória a prax osvojovania si anglickej právnej terminológie. – Vysoká škola v Sládkovičove, 2011. – 80 s.
98. Štědroň M., Šlosar D. Dějiny české hudební terminologie. – Brno, 2004. – 122 s.
99. Stodola E., Zaturecky A. Navrh slovenskeho pravneho nazvoslovia. Maďarsko-slovenska právnicka terminologia. – Turč. Sv. Martin, 1919. – 141 s.
100. Stodolová J. Základy anglické terminologie pozemních sil. Praha, 2001. – 87 s.
101. Stodolová J. Základy anglické vojenské terminologie do kapsy. – Praha 6 – Dejvice, 2005. – 272 s.
102. Stoffa J. Terminológia v technickej výchove. – 2. vyd. – Olomouc, 2000. – 161 s.
103. Stoffa J. Terminológia v technickej výchove. – Nitra, 1994. – 136 s.
104. Šulc M. Korpusová lingvistiká. První vstup. – Praha, 1999. – 94 s.
105. Švancara J. Terminologie a dokumentace psychologických prací. – Brno, 1999. – 86 s.
106. Tomášek M. Překlad v právní praxi. – 2., dopl. Vyd. – Praha, 2003. – 143 s.
107. Travníček Fr. Česko-slovensky pomer po strance jazykove // Bratislava VII, 1933. – S. 217–231.
108. Travníček Fr. Vzajemny vztah mezi češtinou a slovenštinou ve svetle Stalinovych jazykovych prací // Naše řeč. – 1953. – XXXVI. – S. 18–34
109. Tuhárska Z. Sémantické a kognitívne aspekty skúmania didakticky zameraného odborného textu z oblasti biológie. – Banská Bystrica, 2010. – 60 s.
110. Turčová I. Diverzita české a anglické terminologie výchovných přístupů a směrů využívajících přírodu jako edukační prostředí: Disertační práce (PhD.). – Praha, 2005. – 161 s.
111. Vondraškova J. Deutsche Banksprache. Eine lexikalische Analyse: Disertační práce / Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. – Brno, 2007. – 199 s.
112. Vörösová G. a kolektív. Klasifikačné systémy a štandardizácia terminológie v ošetrovatel'stve. – Bratislava, 2007. – 123 s.
113. Vrtel L. Heraldická terminológia. – Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť: Martin, 2003. – 193 s.
114. Vrtel L. Heraldická terminológia. – Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009. – 460 s.
115. Wachtarczykova J. Dynamické procesy v súčasnej slovenčine (v počítačovo sprostredkovanj komunikácii): Autoreferát na získanie vedeckej hodnosti PhD / Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. – Bratislava, 2000. – 20 s.
116. Záhorcová J. Architektur und studtebau auf Deutsch. – Bratislava, 2008. – 260 s.
117. Žaža S. Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků. – Brno, 2010. – 83 s.
118. Zouharová M. Inovace organizace a prezentace syntaktických termínů v učivu českého jazyka na základní škole. – Olomouc, 2005. – 241 s.
119. Žuborova V. Re-definícia typologie politických akterov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom // Slovenska politologicka revue. – Číslo 2, ročník X. – 2010. – S. 59–86.
120. Алпатов В. М. История лингвистических учений. – М., 1998. – 368 с.
121. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. Очерки по истории лингвистики. – М., 1975. – 559 с.
122. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк). – М., 1966. – 305 с.
123. Березин Ф. М. История лингвистических учений / 2-е изд. – М., 1984. – 319 с.
124. Булыгина Т. В. Пражская лингвистическая школа // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 390–391.
125. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – Ч. 2. – М., 1965. – 496 с.
126. Пражский лингвистический кружок / Сост.-ред. Н. А. Кондрашов. – М., 1967. – 560 с.
127. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 49–66.
128. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М., 1977. – 695 с.

I. KAZYMYROVA, L. TUROVSKA

CZECH (PRAGUE) SCHOOL OF TERMINOLOGY TRADITIONS
IN MODERN CZECH AND SLOVAK LINGUISTICS

The main trends and tendencies of Czech and Slovak terminology development are characterized beginning with the very first works based on Prague Linguistic circle principles up to present; the researches are systematized according to the functional, system-structural, cognitive paradigm and cross-paradigm trends of study.

Key words: terminology, system-structural trend, functional trend, cognitive-discursive trend, cross-paradigm researches.

Т. Р. КИЯК
(Київ, Україна)

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НОРМА (СУТЬ, РЕАЛІЇ, ПРАГМАТИКА)

Розглянуто різні погляди на розуміння мовної норми, ролі лінгвістів у її виявленні та пропонуванні, можливості її реалізації в термінологічній практиці для нормалізації терміносистем, що вимагає більших кодифікаційних підходів у порівнянні із загально-вживаною лексикою, де домінують правила узусу.

Ключові слова: мовна норма, термінологія, загально-вживана лексика, кодифікація, узус.

В епоху бурхливого розвитку терміносистем першочергове значення набуває проблема нормалізації термінології, оскільки мова науки і техніки, як і будь-який інструмент пізнання, повинен бути точним і повністю слугувати поставленій меті. Ще М. Фуко писав, що “науки – це добре організовані мови у тому сенсі, в якому мови – це ще не розроблені науки. Отже, будь-яка мова, таким чином, вимагає перероблення... [13, с. 142]. Звісно, процес такої трансформації перманентний, тому що вдосконалення мови неможливе без її еволюціонування.

Разом із мовою розвивається і її норма. Слово *норма* походить від латинського *norma* – керівне начало, правило, зразок. О. С. Ахманова визначає поняття мовної норми як “сприйняття мовленнєвого вживання мовних засобів, сукупність правил (регламентацій), які впорядковують мовні засоби в мовлення індивіда” [2, с. 270–271]. Тут же вона пише, що лексична норма – це “норма слововживання, прийнята у даній мові”, а сам процес нормалізації – “встановлення норми”.

До визначення поняття “норма” в лінгвістиці існують два підходи, які доповнюють один одного: перший розглядає норму як закономірності, що регулюють вживання мовних засобів; представники другого підходу розуміють норму як сукупність найстійкіших, традиційних реалізацій елементів мовної структури, відібраних і закріплених мовною практикою. Ніби поєднуючи обидва підходи, ще С. І. Ожегов визначав мовну норму так: “Норма – це сукупність найпридатніших (“правильних”, “переважних”) для обслуговування суспільства засобів мови, які склалися як наслідок відбору мовних елементів (лексичних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних) з числа наявних, які утворюються знову чи вилучаються із пасивного запасу минулого в процесі соціальної, в широкому сенсі, оцінки цих елементів” [8, с. 15].

Мовна норма повинна тонко відчувати віяння культурних традицій народу та його характер, настроїв, соціальне розшарування, поведінку людей у побуті та їхні погляди на соціальні проблеми, тобто бути гнучким, доцільним та гідним інструментом проекції мови у конкретній ситуації спілкування. В лінгвістичному світі давно йдуть суперечки про те, чи є норми наслідком суб'єктивного процесу розвитку і становлення мови, чи ж вона встановлюється лінгвістами декларативним методом. Ф. П. Філін взагалі вважав, що “сама мова є нормою” [12, с. 6]. У цій концентрованій фразі, вважаю, відбитий справжній стан речей: норма – це продукт самої мови, але вона не може бути наслідком стихійного процесу, вона має бути продуктом самої мови, вона повинна бути відображенням функціонування законів розвитку мови, узгоджувачись з вимогами об'єктивної реальності, з особливостями розвитку суспільства, “норма відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що уже сказано і що за традиціями мовиться у даному суспільстві” [7, с. 175].

Різновидом цього погляду стала концепція М. П. Алексеєва, згідно з якою норму інтерпретують як імовірний еталон уживання лінгвістичної одиниці, своєрідний орієнтир, розміщений між системою та мовленням [1, с. 60–61].

З розвитком, еволюціонуванням людського пізнання його нова проекція в мові повинна відбиватися також і на властивостях мовної норми. Ще В. Гумбольдт писав, що “пізні плоди цивілізації та культури також не проходять для мови безплідно: залучена для виразу збагачених та обогорджених ідей, вона набуває чіткості й точності виразів, образність висвічується роботою уяви, яка піднімається на вищий щабель, а милозвучність вирає від вибагливості та прискіпливості вимог витонченого слуху” [5, с. 58].

Довільність мовного знака має відносний характер. Якщо ж урахувати, що семантичним знакам притаманні план виразу і план змісту, то обидва плани маніфестують відношення між формою та змістом. Отже, в мові повинні бути суттєві обмеження довільності знака. Тому лінгвіст має вимагати правильності побудови саме такої мовної форми, яка найбільше відповідає вимогам мовного відображення дійсності, виділяла б у денотованій реальності найсуттєвіші, найтипівіші, найбільш реалізовані ознаки, оскільки будь-яке розуміння залежить від правильності формування висловлювання.

Отже, вважаю, що роль лінгвістів у справі нормалізації полягає у двох основних функціях: 1) функції спостерігача, фіксатора всіх змін у мові, всіх нових внутрішніх форм і відповідних наявних та нових значень; 2) функції обережного та запопадливого регулятора відношень на двох рівнях: а) між внутрішньою формою та значенням лексичних одиниць для їх чіткішої відповідності, пропонуючи сприйнятливіші варіанти, узгоджувачись із установленною мовною нормою; б) у сфері реалізації лексичних значень у контексті, де внутрішні форми повинні чітко, відповідно до тієї чи тієї мови поєднуватися між собою, узгоджувачись між сферою спілкування, з нормами вживання, вимогами культури мовлення, метою комунікації і т. ін.

Не варто забувати також, що лінгвістична нормалізація по-різному реалізується у різних шарах лексики, в різних стилях, мовленнєвих варіантах, соціальних різновидах мови. Насамперед це стосується розподілу лексичного складу літературної мови на загальноновживану лексику та науково-технічну термінологію. В побутовому мовленні (як і в художніх текстах) не можна вимагати всебічного та максимально повного розкриття поняття, тут часто вимагається “освітити” та “привідкрити” якусь непомітну й неочікувану грань значення. Сполучення лексичних одиниць видаються навіть неприродними, неправдоподібними, звичний зв’язок між формою та значенням виразу мінімальний або взагалі відсутній (з молодіжної лексики: “пролетіла, як фанера над Парижем”), де ефективність підмічена ефектністю, вербальна нелогічність ситуації підпорядкована створенню комічного ефекту. Мабуть, через такі чинники О. О. Селіванова в запропонованій дефініції зіставляє дві протилежні думки, кажучи про те, що “мовна норма стихійно регулюється мовним середовищем і періодично підлягає зміні” та що “мовна норма протиставлена узусу як аспекту реалізації мовної системи” [10, с. 368–369].

На думку Л. І. Скворцова, “мовознавець-нормалізатор – це насамперед дослідник. Дослідник структури мови, її історичного розвитку та функціонування. Мовознавець-нормалізатор спершу незаангажований (за можливості) спостерігач та аналітик і лише потім (завдяки отриманим знанням, об’єктивним даних) – поліпшувач та рекомендадор. Норми мови не напрацьовуються наукою, вони існують об’єктивно та виникають задовго до нормалізації (до появи словників, граматик, самої науки про мову). Інша річ, що наука може впливати на функціонування норм, або “розгойдуючи її своїм байдужим до неї ставленням” [11, с. 338].

Не варто водночас забувати про те, що в мові науки й техніки ми маємо справу зі стабільним, інформаційно насиченим шаром лексики – термінологічними одиницями, норма яких, хоча й узгоджується з нормами загальноновживаної мови, має свої суттєві особливості. Думаю, термінологічну мову недоцільно розуміти однозначно: чи як загальноприйняте закріплене у мові вживання, чи як рекомендації, стандарти, законодавчі акти, наведені в словниках, довідниках та інших публікаціях. Якщо врахувати той факт, що визначальну роль для термінологічної норми відіграє її функція найголовнішого задоволення потреб професійного спілкування, то стає також зрозуміло, що ця норма не зводиться тільки до фіксації мовних вживань. Таким чином, виникає “трикутник динамічних відповідностей між “професійним варіантом норми” (термін В. П. Даниленко), “нормалізаторською діяльністю” та “вимогами професійної комунікації”, всередині якого повинна перебувати “термінологічна норма”.

При цьому цілком усвідомлюємо той факт, що результати лінгвістичної нормалізації повинні мати лише рекомендаційний характер, лінгвіст не може твердити про правильність / неправильність побудови терміна, а швидше за все про перспективність / неперспективність, доцільність / недоцільність такої побудови. Останнє слово завжди залишається за спеціалістами в певній галузі науки й техніки, саме він має право стверджувати, чи

відображають негативні аспекти плану вираження терміна недостатні гносеологічні особливості останнього, чи вони зумовлені іманентними властивостями терміносистеми в цілому.

Саме в симбіозі лінгвістів та спеціалістів полягає передумова успішної реалізації, “лише спільні зусилля спеціалістів-термінологів і мовознавців, всебічний конкретно-історичний та системно-лінгвістичний аналіз різно-рідних чинників, які впливають на розвиток і функціонування термінологічних систем і окремих термінів, можуть забезпечити успіх у цій складній та важливій справі” [11, с. 155].

Вирішуючи суперечку про те, що визначає мовну норму – сфера нормалізації чи сфера функціонування, ми говоримо про доцільність наукового й максимально об’єктивного їх взаємопроникнення. Тому доводиться пере-йматися тим, що в деяких лінгвістичних процесах вловлюється вимога лише виявити норми в мовній практиці, яка в усіх випадках повинна надавати рекомендації. Не можна доручати лінгвістам лише вести бухгалтерський облік мовних уживань, тому що, якщо професійний варіант норми – це аксіома, то відпадає будь-яка потреба у процесові нормалізації, й нам довелося б резюмувати, що норма іманентно властива всім мовним утворенням. Але тоді втрачається науковість її інтерпретації, всі функції лінгвістики щодо мовної норми зводяться лише до реєстрації вже готових норм, незалежно від їхньої комунікативної доцільності, з усіма їх різновидами, недоліками та протиріччями. Відомо також і те, що в нормативних словниках наводять не стохастичні рекомендації, а перспективніші варіанти вже зареєстрованих у мовній практиці термінологічних одиниць. Якщо ж частотність останніх менша від частотності, наприклад, їхніх синонімів, то це ще не свідчить про помилки у формуванні словника.

Функція продуктивності в термінології позбавлена (або повинна бути позбавлена) суб’єктивності, що зумовлено, в першу чергу, вимогами точності, короткості, однозначності, інформаційної насиченості, відсутності емоційного забарвлення термінів. Не останню роль має при цьому відігравати й критерій естетичності утворень, який водночас пов’язаний з іншими вимогами. Термінологам відомі приклади вульгаризмів, неологізмів у мові науки й техніки (та не тільки в усному мовленні). Чи їхня частотність суттєва? Безумовно. Чи мають вони право на вживання? Загалом так, оскільки слова, які ввійшли до вжитку, незалежно від способу їх утворення, мають право на існування в мові [4, с. 370]. Але чи це сприяє найповнішому взаєморозумінню, потрібній документальній точності, дисциплінованості професійної норми? Звісно, не завжди. Ще К. Лінней у фундаментальній праці “Життя науки” справедливо писав: “Щоб набути знання, необхідно поєднати між собою точне та визначене поняття з певною назвою. Зневажання цього приведе до того, що вся множина речей нас затисне і всякий обмін даними припиниться через відсутність спільної мови” [Цит. за 9].

Що ж необхідно взяти за основу створення наукових рекомендацій у сфері термінології? Насамперед спроможність термінів “підказувати”, орієнтувати на його поняттєвий бік, раціональну та оправдану відповідність між планом вираження і планом змісту, що зумовлено потребами взаєморо-

зуміння та методичними передумовами засвоєння термінології. Безумовно, такі відповідності враховуються поряд з іншими чинниками в умовах функціонування термінів (хоча б на інтуїтивному рівні), під час укладання термінологічних словників і т. ін. Але виявлення таких залежностей відбувається далеко не завжди, до того ж воно виступає як стохастичний, суб'єктивний процес, який не відображає силу, обсяг, релевантність відповідностей.

Лінгвісту відведено не пасивну роль спостерігача та фіксатора мовних явищ, а функцію активного пошукувача, інтерпретатора виявлених норм “третього судді” між спільними вимогами професійного спілкування та реальним мовним уживанням. Передусім доречно говорити про взаємовідношення між планом вираження та планом змісту термінологічних одиниць, що більше відповідає реальній природі термінологічної норми за будь-якого її розуміння. Але при цьому лінгвіст може тільки рекомендувати їм виділені норми, а не вимагати, ігноруючи реальне вживання, їх безумовної реалізації, тому що мовна політика є ніщо інше, як ґрунтоване на точному науковому розумінні справи керівництва лінгвістичними потребами [3, с. 42].

Сучасний лінгвіст вже не стільки диригує правильними, як він вважає, мовними формами та їхнім уживанням, скільки повинен бути уважним слухачем “загального хору” мовців, придивлятися до масових тенденцій уживання, фіксувати, узагальнювати та після глибокого лінгвістичного аналізу пропонувати їх у формі мовних норм для решти масиву користувачів. Але лінгвіст при цьому зобов'язаний пам'ятати, що мова значною мірою є самоорганізованою системою, тому потенційно його висновки можуть суперечити загальним тенденціям становлення мовної норми. В епоху СРСР в “Літературній газеті” (1981–1982 рр.) була дискусія на тему “Стихія проти норми?”. Мені імпонують наведені в газеті слова поета і літературного критика Є. Винокурова: “Зараз багато говорять про екологію. Мові, як і природі, не треба диктувати свою волю. Максимум, що ми можемо зробити – не заважати їй підходити до живого слова як до живого дерева, обережно видаляючи засохлі гілки, захищаючи від шкідників, обережно вивчаючи закони, які керують її ростом, її динамікою”. За такого підходу нормалізаторська діяльність лінгвіста стає доречною, потрібною, отже, перспективною.

1. *Алексеев П. М.* Статистическая лексикография: типология, составления и применение частотных словарей. – Л., 1975 – 120 с.
2. *Ахманова А. С.* Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – 607 с.
3. *Винокур Г. О.* Культура языка: задачи современного языкознания // Печать и революция. – М., 1923. – С. 100–111.
4. *Гавранек Б.* Задачи литературного языка и его культура // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 338–377.
5. *Гумбольдт В. фон.* О различиях строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С. 37–298.
6. *Косериу Э.* Синхрония, дихрония и история “Новое в лингвистике”. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 143–343.
7. *Дяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.* Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000. – 218 с.

8. *Ожегов С. И.* Очередные вопросы культуры речи // Вопросы культуры речи. – 1955. – Вып. 1. – С. 5–33.
9. Проблема определения терминов в словарях разных типов. – Л., 1976. – 268 с.
10. *Скворцов Л. И.* Теоретические основы культуры речи. – М., 1980. – 351 с.
11. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика і термінологічна енциклопедія. – Полтава; К., 2006. – 716 с.
12. *Филин Ф. П.* Очерки по теории языкознания. – М., 1982. – 336 с.
13. *Х. Фуко М.* Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. – М., 1977. – 488 с.

T. KYIAK

TERMINOLOGICAL NORM (ESSENCE, REALIA, PRAGMATICS)

The article deals with the different views on comprehension of the language norm, with the role of linguists in its reveal and suggestion, with the possibilities of its realization in terminological practice which is aimed to standardize the term system. It demands higher codification approaches in comparison with generally used lexis where the rules of usage predominate.

Key words: language norm, terminology, generally used lexis, codification, usage.

К. Я. АВЕРБУХ
(Москва, Россия)

СОВРЕМЕННОЕ ТЕРМИНОВЕДЕНИЕ: КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ

В свете того, что терминоведение обогатилось теорией подязыков, предпринимается попытка уйти от традиционного коммуникативного аспекта изучения сферы профессионального общения в пользу коммуникативного, ибо окончательной задачей языков для специальных целей является адекватная передача информации.

Ключевые слова: коммуникация, номинация, LGP, LSP, информация, энтропия, терминология, понимание.

Наука о правилах и закономерностях профессиональной коммуникации до последнего времени развивалась в номинативном аспекте, т. е. ученых и специалистов, озабоченных вопросами эффективности общения в своей предметной области, интересовали, главным образом, вопросы правильности и адекватности наименований предметов и явлений в сфере их деятельности. Тогда с середины 30-х гг. прошлого века эта работа осуществлялась под флагом терминологии (впоследствии терминоведения). Терминоведение как наука сформировалось в рамках деятельности по упорядочению терминов, ибо потребовалось ответить на целый ряд ключевых вопросов о природе и законах функционирования этих единиц номинации. К настоящему времени есть все основания полагать, что современное терминоведение накопило в своем арсенале необходимый набор вариантов ответа на вопросы, определяющие стратегию и тактику терминологической деятельности.

Когда же в 60-х гг. прошлого века терминоведение обогатилось теорией языков для специальных целей, на повестку дня все более стал выходить коммуникативный аспект, а именно: ученых и специалистов во все большей мере стал волновать вопрос адекватной передачи информации. Той информации, которая бы в максимальной степени способствовала устранению энтропии.

Понятие энтропии заимствовано, как известно, из термодинамики и вот уже много лет активно используется в теории информации. Н. Винер, широко используя теорию информации в своих исследованиях по кибернетике, естественно не мог обойти это явление. Согласно Н. Винеру, «информативное содержание того или иного сообщения зависит от степени его организации»; информация является мерой упорядоченности и, следовательно, мера беспорядка, неопределенности, то есть энтропия, будет противоположностью информации. Информация как понятие сложное и многоаспектное, естественно, и определяться может по-разному в зависимости от угла зрения, под которым рассматривается. Совершенно очевидно, что в

данном случае нас существенно меньше будет интересовать количественное определение, данное К. Шенноном. Н. Винер предпринял попытку определения информации в качественном смысле: «Информация есть информация, а не материя и не энергия» [3, с. 201]. Однако это определение от противного мало чем продвигает нас в сущностном осмыслении природы информации.

Развивая идею Н. Винера об информации как категории нематериальной и неэнергетической, К. Штейнбух утверждает, что информация, т. е. сообщение, преобразуется отправителем в некоторую систему сигналов, которую получатель затем снова преобразует в сообщение. При этом следует строго различать сообщение как величину нематериальную и сигнал как величину физическую. «Сигналы — это физические факты, могущие служить для передачи или накопления сообщений. В литературе вместо термина сигнал может употребляться выражение «носитель знака». Когда мы рассматриваем сообщения субъективно, они являются событиями, которые мы сообщаем кому-нибудь другому или принимаем их от кого-либо другого. Сообщения в большинстве случаев образуют дискретное единство. Сущность сообщения состоит в том, что благодаря ему получатель побуждается к выбору определенного поведения (в особенности поведения в области мышления). Сущность сообщения может быть понята только при рассмотрении его в связи с получателем, например, человеком. Запас сообщений сложился у человека как коллективное создание многих живущих совместно индивидов для целесообразного описания внешнего мира и целесообразного поведения в нем [6, с. 53].

Продолжая рассматривать сущностные характеристики информации, следует вспомнить точку зрения А. Д. Урсула, который выделяет два аспекта информации: семантический (содержательный) и прагматический (ценностный). При этом ценность понимается как возможность использования индивидом некоторой информации в каких-либо целях [5].

Небезынтересна точка зрения Р. А. Борецкого, высказанная, правда, в книге по теории пропаганды, но не ставшая от этого менее полезной для осмысления природы информации: «С точки зрения теории информации, каждое сообщение должно удовлетворять ряду требований, т. е. содержать в себе определенные качества. К ним относят, во-первых, достоверность, во-вторых, новость (как говорят, банальность должна стремиться к нулю), в-третьих, полноту сообщения, в-четвертых, актуальность» [2].

Теперь нам следует сделать некоторое отступление от информационной проблематики в пользу рассмотрения чрезвычайно важного для профессионального взаимопонимания понятия пресуппозиции. Пресуппозицией принято называть объем информации, которой обладает тот или иной индивид, говорящий на данном языке. Такое понимание пресуппозиции успешно ложится на стратификационное понимание языка, расщепившегося на определенном этапе своего развития на общелитературный язык (LGP) и многочисленные языки профессионального общения, языки для специальных целей (LSP).

Действительно, подобно тому как о произведении А. С. Пушкина или У. Шекспира можно рассуждать только ознакомившись с данным произведением, так и о некоей научной проблеме или иной специальной задаче есть возможность рассуждать, принимать участие в ее решении только при условии в лучшем случае погружения в суть проблемы, либо, как минимум, ознакомления с условиями задач.

Обращает на себя внимание в сфере специальной коммуникации также и то, что пресуппозиция может являться характеристикой не только индивида, но и их (индивидов) достаточно большой общности, например, студенческая аудитория, группа участников научной конференции и т. п.

Именно пресуппозиция адресата сообщения обуславливает уровень детализации и глубины рассмотрения проблемы: в учебной лекции она будет минимальной с большими экскурсами в историю вопроса, в профессиональной аудитории (доклад на научной конференции) – максимальной, направленной на раскрытие внутренней сути проблемы.

Относительно языков для специальных целей можно утверждать, что они более чем какая-либо другая сфера коммуникации нацелены на эффективную и адекватную передачу информации.

Переносясь в сферу профессиональной коммуникации и пытаясь адаптировать высказанные выше требования к текстам LSP, можно констатировать следующее:

1. Актуальность исследования предполагается само собой разумеющимся качеством рассматриваемого текста и как бы выносится за скобки, являясь характеристикой экстралингвистической. Выбор темы сообщения, способ ее раскрытия, методологические приемы и философские концепции, способствующие этому, оговариваются заранее на уровне предрассмотрения. Дальнейшая работа с текстом, связанная с детальным ознакомлением с ним и изучением, осуществляется лишь в том случае, если заявленные экстралингвистические характеристики текста подтвердятся.

2. Достоверность, столь очевидная для текстов в сфере пропаганды и массовой коммуникации, в области профессиональной коммуникации является понятием дискуссионным и в значительной степени зависимым от начальных конкретнонаучных и философских установок автора, в еще большей степени реципиента.

3. Научная новизна в текстах LSP безусловно должна наличествовать, хотя и это понятие, в сущности говоря, весьма относительно, ибо автор может полагать: а) по неведению; б) по недостаточной профессиональной компетенции; что совершил некое открытие, тогда как профессиональное сообщество коллег оценивает его вклад весьма скептически. Объективных критериев научной новизны в гуманитарной сфере практически не существует, и историко-научные исследования в этой области подтверждают этот вывод. Фактом научной новизны может быть коллегиальное признание в качестве такового достаточно большим числом авторитетных профессионалов данной предметной области.

В естественнонаучной и технической областях деятельности проблема новизны решается проще, ибо, независимо от желания критиков, открытие

новых элементарных частиц или изобретение аппарата, устройства, технологии обладают объективными инновационными характеристиками.

В сфере специальной коммуникации есть тексты, стоящие особняком в аспекте их научной новизны. Это тексты учебной литературы. По существу, в данном случае спецификой обладают не столько тексты учебных пособий, сколько реципиенты (учащиеся, студенты). Так, сообщение «Волга впадает в Каспийское море» по сути своей банально. Но для ученика, только постигающего начала географии, оно несет определенную научную новизну. Основы дифференциального исчисления неизвестны среднестатистическому обывателю, как неизвестны они и студентам-математикам младших курсов, но для дипломированного специалиста это банальные, общеизвестные истины. Тем самым можно утверждать, что новизна сообщения в сфере профессиональной коммуникации вещь достаточно относительная и варьирующаяся в зависимости от пресуппозиции того или иного реципиента.

4. Полнота сообщения в СМИ и в текстах LSP различаются и существенно. Если в СМИ полнота сообщения оставляет неопределенность в описании события, а иногда порождает еще большую неопределенность, то сообщение на какую-нибудь профессиональную тему должно быть настолько полным, чтобы у реципиента оставалось впечатление законченности и целостности переданной ему информации.

Адаптируя теорию коммуникативного поведения Г. П. Грайса [4], будем считать, что для успешного общения в сфере специальной коммуникации каждому из коммуникантов следует руководствоваться следующими уточняющими принципами (максимами):

- максима релевантности, предписывающая сообщать лишь то, что важно для цели данного сообщения. Она основана на коммуникативной компетенции, определяющей, что именно является релевантным, а что избыточным для данного акта общения;
- максима качества, требующая от общающихся не сообщать недостоверной и даже ложной информации, а также не выдвигать тезисов, не имеющих под собой убедительных аргументов и доводов;
- максима ясности, требующая от говорящих (пишущих) выражаться ясно и однозначно, избегая наукообразия, которым часто грешат некоторые публикации, особенно в научном дискурсе;
- максима количества, регламентирующая размер сообщения и некоторые другие.

В условиях профессионального общения формируется языковая (коммуникативная) личность, характеризующаяся определенными особенностями коммуникативного поведения и соответствующими поведенческими характеристиками.

И, наконец, герменевтический аспект изучения специальной (профессиональной) коммуникации.

Герменевтика в самом общем смысле — наука о понимании. Её основные понятия:

- «значение текста». Под ним понимается смысл текста и значимость текста. Под смыслом текста традиционно понимается смысл, который вложил в него автор. Под значимостью текста понимается то, как интерпретирует его реципиент;

- «понимание» — в некотором роде синонимично узнаванию, т.е. реципиент сумел воспринять данную информацию на базе уже имеющейся у него системы знаний. Ранее герменевтика тесно соприкасалась с экзегетикой, наукой об адекватном восприятии библейских текстов, направленной на максимально точное определение первоначального намерения автора.

Современный научный процесс, направленный на постижение истины, уже не ориентирован на «определение первоначального намерения автора», а скорее наоборот, к процессу осмысления того, насколько содержащиеся в тексте сведения соответствуют его представлениям о правильности и точности обсуждаемых реалий.

Истолкование — если понимание — это узнавание и восприятие, то истолкование — осмысление с помощью имеющихся у нас на вооружении идей и понятий того, что мы воспринимаем через понимание;

- «применение» — процесс интерпретирования полученной информации и новых идей в последующих действиях, реализациях, внедрениях.

Предложенный одним из основоположников герменевтики Ф. Шлейермахером подход к рассмотрению текста как особого рода диалога между автором и его интерпретатором на многие годы определил и суть герменевтического подхода к анализу текстов, и сущность концепции понимания.

Процесс понимания совершается в рамках так называемого герменевтического круга, когда, начиная с частей целого, переходят к пониманию целого и только после этого вновь возвращаются к пониманию частей, но, естественно, к пониманию более адекватному и глубокому.

Понимание как познавательный акт структурно состоит из познающего разума и объекта понимающей деятельности, который может быть назван текстом. Текст в этом случае предполагает очень широкое толкование. Это — не только письменный источник. Тексты — это знаково-символические информационные системы произвольной природы, они являются результатами познавательно-созидательной деятельности живых существ (не обязательно человека, «танец» пчелы, тоже можно рассматривать как текст, несущий определенную информацию, как знаковое поведение. Текст в герменевтике рассматривается как некий продукт деятельности.

Одним из основателей русской герменевтики был Г. Г. Шпет. Его концепция может быть названа герменевтической феноменологией. Для проблемы понимания в герменевтике важно, что язык имеет независимое внешнее бытие, оказывает давление на человека, порождается «внешней необходимостью общения» и «чисто внутренними потребностями человечества, лежащими в самой природе человеческого духа». Так проблематика языка смыкается с проблематикой сознания, и возникает фундаментальное для герменевтики Г. Г. Шпета и для его философии культуры понятие «языковое сознание».

Принципиальным основанием понимания как акта познавательной деятельности являются филологический, исторический и психологический методы, объединяемые обычно под названием исторического подхода, который Г. Г. Шпетом обособляется в особый раздел знания, описывающий условия понимающей деятельности. Условия понимания образуют контекст, в котором «живет» анализируемый текст. Герменевтика, с точки зрения Г. Г. Шпета, не должна являться простым собранием простых правил и советов, рекомендуемых как следует производить толкование текстов, а должна быть научным развитием законов понимания.

Таким образом, есть основания полагать, что мы наметили как минимум три подхода к изучению LSP в коммуникативном аспекте. Это — информационный, психолингвистический и герменевтический подходы, дальнейшее развитие которых позволит, как нам кажется, совершить качественный скачок в изучении профессиональной коммуникации.

1. *Авербух К. Я.* Общая теория термина. — М., 2006. — 252 с.
2. *Борецкий Р. А.* Телевизионная программа (очерк теории пропаганды). — М., 1967. — 213 с.
3. *Винер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине. — М., 1968. — 354 с.
4. *Грайс Г. П.* Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1985. — Вып.16. — 500 с.
5. *Урсул А. Д.* Природа информации: философский очерк. — М., 1968. — 288 с.
6. *Штейнбух К.* Автомат и человек: кибернетические факты и гипотезы. — М., 1967. — 217 с.

K. AVERBUKH

MODERN TERMINOLOGY: COMMUNICATIVE ASPECT

In the light of the fact that modern terminology was enriched with the theory of sublanguages, the attempt to leave traditional communicative aspect of professional communication study in favour of communicative is made, so far as the main task of LSP is to convey information adequately.

Key words: communication, nomination, LGP, LSP, information, entropy, terminology, understanding.

М. М. ДЗЮБА
(Рівне, Україна)

ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА В НАУКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню термінів, утворених від прецедентних імен; розглянуто особливості метафоризації епонімічних термінів; покласифіковано власні назви, які стали основою для метафоричних зміщень у процесі творення термінів.

Ключові слова: прецедентні імена, епонімічні терміни, метафора.

У термінознавстві суттєвими рисами терміна довгий час вважали точність, “холодність”, відсутність експресії, стилістичну нейтральність. Поширення антропоцентричної парадигми дослідження в сучасній лінгвістиці привернуло увагу до вторинних засобів вираження різних значень, зокрема й у спеціальних мовних одиницях. Термін – це концентрат наукового знання й водночас універсальна мовна категорія, якій притаманні загальні властивості мовного знака, тому він не позбавлений імпліцитних семантичних нашарувань, уявлень про знак, поняття, про деякі властивості і якості об'єктів (денотатів).

Зазначимо, що виразно акумулювати в собі, крім власне наукової інформації, культурні та соціально-історичні конотації здатні епонімічні терміни – мовні одиниці, у складі яких наявні епоніми, тобто власні назви на позначення конкретних носіїв імен.

Власні імена, пов'язані з відомою ситуацією або загальновідомим текстом, вивчають в аспектах теорії прецедентності (Д. Б. Гудков, Ю. М. Караулов, В. В. Красних та ін.). Основні питання дослідження прецедентних феноменів стосуються їхнього функціонування в рекламному, художньому, масмедійному дискурсах. Об'єктом вивчення в термінології прецедентні імена ще не були, що зумовлює актуальність дослідження.

Прецедентні імена, за усталеною в лінгвістиці думкою, – це власні імена, екстенціонал яких включає тільки один об'єкт, проте вони мають надособистісний характер: стають вагомими для всіх представників певної мовної спільноти в пізнавальному й емоційному планах; виступають номінантами визначеного кола якостей, набором певних конотацій, що зумовлює вживання їх як еталонів чи антиеталонів під час порівняння.

Прецедентне ім'я, яке входить до складу терміна, має значний інтелектуальний потенціал – здатність актуалізувати культурологічну інформацію, зумовлювати асоціації, розвивати символічні значення, розкривати й увиразнювати зміст поняття. Інформація, яку зберігають прецедентні імена в складі термінологічного знака, імпліцитно має характер кодової компресії. Епонім, сприяючи образності та виразності наукової мови, кодує судження й думки так, що доводиться їх декодувати.

Наявність у прецедентних онімів асоціацій зумовлює їх використання як засобів непрямой номінації: концептуалізація прецедентних імен у термінології представлена метафорами.

Важливим досягненням сучасної лінгвістики є виявлення закономірності, згідно з якою в основі формування нових знань і понять, а згодом і їхньої вербалізації, лежить автоматичне намагання мозку вмістити складне, незвичне, незнайоме в контури простого, звичайного, звичного. Тобто сучасне розуміння ролі термінологічної метафори зводиться до того, що вона є невід'ємною частиною поняттєвої системи людини, універсальним механізмом мислення, який передбачає здатність бачити один об'єкт (абстрактний, невідомий) через інший (більш конкретний, раніше знаний), чимось на нього схожий (Е. Маккормак, Л. В. Івіна та інші).

Е. Маккормак уважає, що метафори функціонують як посередники між людським розумом і культурою [3]. Саме терміни з компонентами-епонімами (прецедентними іменами), утворені метафоричним перенесенням, на нашу думку, виразно демонструють зв'язок між людським мисленням, мовою й культурою. Змістова наповнюваність цих спеціальних знаків не обмежується лише науковим поняттям; до складу їхньої структури входять також семи, які містять інформацію про особу чи об'єкт, ім'я яких використано для номінації. Такі семи формують конотацію, вносячи додаткову культурологічну інформацію до значення спеціального слова, основна функція якого залишається незмінною — бути засобом представлення складного наукового поняття. Елементи образності, які виявляються через використання прецедентного імені для називання наукового явища, слугують підсиленню поняттєвої основи термінологічного найменування.

Підставою для виникнення епонімічних термінів з метафоризованим епонімом може бути враження автора метафори, адже “світ представлений у подвійному семіотичному фокусі: у фокусі людської свідомості й у фокусі створеного людиною мовного коду” [4, с. 55].

Прецедентні імена в складі термінологічного метафоричного найменування мають значний креативний потенціал, що зумовлено й позамовними властивостями епонімів, і мовними особливостями реалізації знання суб'єкта через присвоєння знака іншому. Термінам з метафоризованими прецедентними іменами властива здатність передавати суб'єктивні враження автора номінації, містити відтінок оцінності, який становить конотативний компонент значення спеціального знака. Використання метафоризованої власної назви в складі спеціального знака — особливий спосіб термінологічної номінації, який дає підстави по-новому поглянути на роль мовної особистості у формуванні термінології, активізує увагу на особистісному світосприйнятті вченого-першовідкривача, поставленого перед потребою вибору назви невідомого досі явища.

Так, у 1956 р. лікар Баруелл і його колеги на позначення “спадкового симптомокомплексу гіповентиляції легень: невисокий зріст, надзвичайне ожиріння, раптове, непереборне бажання заснути з некоординованими м'язовими посмикуваннями перед засинанням, прискорене поверхневе дихання; часто — задишка, перевантаження правих відділів серця, підвищена

в'язкість крові" ввели назву *синдром Піквіка*, опублікувавши історію захворювання в одному з медичних журналів. У цій праці лікарі провели аналогію між героєм відомого роману Ч. Діккенса "Посмертні записки Піквікського клубу" товстим Джо, який міг заснути де завгодно й коли завгодно, та своїм пацієнтом, 51-літнім бізнесменом, який страждав на ожиріння, гіперсонливість і серцеву недостатність [2, с. 32].

Для осмислення суті метафори необхідне дотримання кількох умов: знання предмета чи явища, яке метафора номінує; знання того першопочаткового об'єкта чи явища, назву якого використовують для порівняння; здатність до асоціативних імплікацій, пов'язаних із цим перенесенням [1, с. 64]. Дотримання зазначених умов особливо актуальне для розуміння змісту термінів із метафоризованим епонімом, які мають додатковий культурний компонент значення.

Здобуття знань про першопочатковий об'єкт чи явище, назву якого використовують для порівняння в термінах, утворених метафоричним перенесенням, — не лише ключ до розкриття змісту спеціальних одиниць, а й підвищення власного культурного рівня, розвиток ерудиції. Окрім того, терміни, до обсягу значення яких увіходить культурний компонент, краще запам'ятовуються завдяки їхній образності й виникненню логічних асоціативних зв'язків, що також важливо для термінології.

Терміни з метафоризованим епонімом зафіксовано в медичній термінології. Згадані вище спеціальні назви використовують переважно на позначення психічних розладів, що зумовлено безпосереднім зв'язком цієї галузі з внутрішнім і зовнішнім світом особистості.

Основою для метафоричних зміщень шляхом складних асоціативних зв'язків у процесі творення термінів стали прецедентні імена — власні назви різних класів:

1) персоніми — імена літературних героїв, персонажів драматичних творів, напр.: *боваризм* (за іменем головної героїні роману Г. Флобера "Пані Боварі", сентиментальної мрійниці) — "поєднання мрій з реальністю, неможливість чітко розмежувати фантазію і дійсність, здатність людини уявляти себе іншою, ніж вона є насправді" (ЕТППМП, с. 45), *синдром Мюнхгаузена* (за іменем головного героя твору Р. Е. Распе "Пригоди барона Мюнхгаузена", фантазера й хвалька) — "психічний розлад: постійні вигадані неймовірні скарги на стан здоров'я з метою звернути на себе увагу лікаря" (УЛАМТС, II, с. 441), *синдром Арлекіна* (за іменем персонажа італійської комедії масок, який носив одяг з яскравих клаптиків) — "синдром при ураженні проміжного мозку: різка відмінність кольору шкіри верхньої і нижньої половини тіла новонародженого в положенні на боці" (УЛАМТС, II, с. 425—426);

2) бібліоніми — назви літературних творів, напр.: *синдром "Аліси в Країні Чудес"* (за назвою однойменної книги Л. Керолла про дівчинку Алісу, яка одного разу, провалившись у кролячу нору, несподівано опинилася в химерній Країні Чудес) — "поєднання деперсоналізації й галюцинацій, ілюзорне сприйняття навколишньої дійсності" (НАУМС, с. 32);

3) міфоніми – імена міфічних істот, напр.: *синдром Іо* (за іменем міфічного персонажа, приреченого на довге поневіряння) – “різновид хронічної тасикінезії, тобто стану підвищеної рухової активності, яку спостерігають за органічних уражень головного мозку з діенцефально-ендокринними й підкорковими розладами як ускладнення терапії нейролептиками, рідше при паркінсонізмі” (ЕТППМП, с. 128).

Інформативний складник названих вище епонімічних термінів спирається у функціональному й змістовому планах на знання літератури. Асоціативне сприйняття рис унікальної своєрідності літературних та міфічних персонажів і хвороб (двох різних понять) зумовило появу епонімічних термінів, утворених метафоричним перенесенням, у метамові медицини.

Отже, енциклопедичні знання про прецедентне ім'я, яке входить до складу термінів, становлять культурний компонент значення відповідних спеціальних знаків, що є свідченням здатності епонімів відбивати зв'язок мислення, мови й культури, антропоцентричності людської думки. Використання прецедентного імені для називання наукового явища служить підсиленню поняттєвої основи термінологічного найменування, сприяє простоті його запам'ятовування.

1. *Ивина Л. В.* Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): Учебно-метод. пос. – М., 2003. – 304 с.
2. *Коряев К. Э., Сергеева А. И.* Литературные синдромы в клинике внутренних болезней // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 3. – С. 32–33.
3. *МакКормак Э.* Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 358–387.
4. *Селиванова Е. А.* Когнитивная ономазиология. – К., 2000. – 247 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ЕТППМП – *Блейхер В. М.* Эпонимические термины в психиатрии, психотерапии и медицинской психологии: словарь. – К., 1984. – 448 с.
- НАУМС – Новий англо-український медичний словник: близько 75 тисяч термінів / За ред. В. Л. Ривкіна, М. С. Бенюмовича. – К., 2007. – 784 с.
- УЛАМТС – Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник: близько 33000 термінів. – Львів, 1995. – Т. 1–2.

M. DZYUBA

PRECEDENT NAMES IN SCIENTIFIC TERMINOLOGY

The article is devoted to the research of terms derived from precedent names; the peculiarities of eponymic terms metaphorization are considered; the classification of proper names, which have become the basis for metaphorical shifts in the process of terms formation is offered.

Key words: precedent names, eponymic terms, metaphor.

II. Галузеве термінознавство

1. Термінологія лінгвістики та суміжних наук

УДК 811.161.2

О. О. СЕЛІВАНОВА

(Черкаси, Україна)

МЕТАФОРА В ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто когнітивні механізми застосування метафори в лінгвістичних термінах російської мови. З'ясовано основні донорські домени, які постачають знаки до домену лінгвістики. Охарактеризовано типи метафоричних перенесень, наявних у лінгвістичній термінології: структурний, гештальтний, дифузний, сенсорний, аксіологічний.

Ключові слова: метафора, лінгвістична термінологія, донорський домен, реципієнтний домен, гештальт, синестезія.

Однією з дискусійних проблем сучасної метафорології є можливість використання метафор у мові науки, адже метафору в логіко-філософському аспекті трактують як мисленневу операцію неістинного, фіктивного позначення поняття. Формування метафори за принципом *als ob* – “нібито”, полягає в тому, що вона відкидає належність об'єкта до того класу, до якого він насправді входить, і стверджує його залучення до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [1, с. 14]. Проте, за словами Х. Ортеги-і-Гассета, “метафора подовжує “руку” інтелекту; її роль у логіці може бути подібною до вудки чи гвинтівки <...>. Без метафори на нашому ментальному обрії утворилася б цілинна зона, яка формально б підлягала юрисдикції нашої думки, але фактично була б незасвоєною й необробленою” [6, с. 72]. Дослідник уважав метафору необхідним знаряддям мислення, формою наукової думки [6, с. 68].

Не всі філософи поділяли таку оцінку неістинної природи метафори і її ролі в науковому пізнанні. Раціоналістська філософія вбачала в метафорі перешкоду для виконання мовою своєї найважливішої функції – вираження й передавання думки. Дж. Локк звинуватив метафору в тому, що вона вселяє неістинні ідеї, збуджує пристрасті, вводить в оману розум, тому схильність людини до метафор є протиприродною [5, с. 567]. Прибічники позитивізму й емпіризму взагалі були проти використання метафор у науковому мовленні, оскільки метафори порушують логіку здорового глузду й відволікають увагу

© О. О. СЕЛІВАНОВА, 2013

від дійсного стану справ. Феноменологія, яка ґрунтувалася на інтуїції, навпаки, обстоювала метафоричність мови як спосіб вираження категорій свідомості людини. Метафора, на думку суб'єктивних ідеалістів, відкриває епістемічний доступ до поняття [17].

Н. Д. Арутюнова, підводячи підсумок розглядові метафори як знаряддя неправди, підкреслює: “Неправда і правда метафори встановлюються щодо різних світів: неправда – щодо знеособленої, перетвореної на загальне надбаня дійсності, організованої таксономічною ієрархією; правда – відносно світу індивідів, що сприймається індивідуальною свідомістю людини. У метафорі протиставлено об'єктивну, відсторонену від людини дійсність і світ людини, який руйнує ієрархію класів і здатний не лише вловлювати, а й створювати подібність між предметами” [1, с. 18].

Відповідно до положень сучасної когнітивної семантики можна додати, що, оскільки свідомість формує погляд на дійсність, утілюючи його в мові, то в метафорі закладено потужне пізнавальне знаряддя й відбито здатність людини й етносу взаємодіяти зі світом дійсності. Тому без метафоризації неможливо було б створити будь-яку наукову мову, зокрема, її терміносистему, а також забезпечити останню від руйнування. Метафора служить з огляду на сучасну лінгвосинергетичну наукову парадигму потужним атрактором, тобто параметром самоорганізації, чинником збереження й розвитку термінологічної системи в мові, забезпечує креативні механізми будь-якої фахової сфери знань, адже необмеженість пізнавальних можливостей людини зумовлює потребу в нових і нових мовних позначеннях.

У сучасному термінознавстві визначено вимоги до терміна, серед яких повторюваними у працях лінгвістів є стилістична нейтральність, відсутність експресії, “холодність”. Однак щодо цих вимог думки термінологів є неоднозначними. Р. Г. Піотровський зі співавторами вказують на наявність емоційно-експресивних якостей та стилістичних характеристик у термінів [7]. Натомість Л. А. Капанадзе наполягає на тому, що, навіть якщо термін утворено на підставі метафори, образного переосмислення понять, слово, ставши терміном, втрачає образність і набуває нових зв'язків [3, с. 81–82]. Прихильники інших міркувань приписують термінам експресивну нейтральність, але зауважують, що термін може мати “інтенсивність певних семантичних складників”, причинами якої можуть бути намагання підкреслити елітарність уявлення того, хто говорить, або намагання сховати свої наміри [2, с. 13].

Проте термінотворення відбувається здебільшого семантичною деривацією всього терміна або його частини, яка, поєднуючись з іншими номінативними одиницями мовної системи, формує термін-сполучення, що пов'язується з одним денотатом й отримує термінологічне значення та місце в терміносистемі. Одним із найпоширеніших способів семантичної деривації є метафоризація, яка, з одного боку, начебто вносить до семантики терміна певну експресивність, з другого, – вмонтовує у нову фахову сферу, ця експресивність згасає й надає термінові прозорості декодування, а номенклатурі – диференційної здатності в родо-видовій ієрархії.

Проблема метафори залишається однією із ключових у сучасній лінгвістиці, оскільки її традиційна дефініція як “перенесення за схожістю, аналогією”, що фігурує в більшості термінологічних лінгвістичних словниках і підручниках із лексикології, не витримує жодної критики й потребує перегляду зважаючи на сучасні досягнення мовознавства у галузі когнітивної семантики, лінгвокультурології, психо- й етнолінгвістики. На нашу думку, метафора є насамперед найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї структури знань на позначення іншої [11, с. 388].

Відношення подібності в багатьох метафорах відсутні, інтеграція ж двох структур знань (доменів, у термінології Дж. Лакоффа і М. Джонсона [16]) відбувається шляхом лише припущення їхньої аналогії на підставі етнічних стереотипів, міфологем, архетипів колективного позасвідомого або низки асоціацій між донорською і реципієнтною зонами [15; 18], або сферою джерела і сферою мішені [16] цих доменів. Не випадково Н. Д. Арутюнова наголошувала на тому, що “людина не стільки відкриває схожість, скільки створює її”, а “особливості сенсорних механізмів та їхня взаємодія із психікою дають змогу людині зіставляти те, що не можна зіставити, і порівнювати те, що не можна порівняти” [1, с. 9]. Донорська зона є постачальником мовних знаків для реципієнтної зони і зазвичай є конкретнішою й доступнішою для розуміння її носіями мови. Саме тому метафора в терміносистемах будь-якої мови сприяє декодуванню нового терміна за рахунок знань про узвичаєне, конкретніше та зрозуміліше.

Мета статті – схарактеризувати когнітивні механізми метафоризації у сфері лінгвістичної термінології на матеріалі російської мови. До кола завдань належать: 1) з’ясування основних донорських доменів, які постачають мовні знаки до домену лінгвістики; 2) опис типів метафоричних перенесень, наявних у російській лінгвістичній термінології, за параметром когнітивного статусу метафоризованого мотиватора у структурі знань про позначене. Матеріал дослідження дібрано зі словників лінгвістичних термінів російської мови і праці Д. О. Добровольського “Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике” (понад 3000 термінів). Використано методики пропозиційного та метафоричного моделювання: перша дає змогу реконструювати структуру знань про позначене, друга – пояснити механізм метафоричної інтеграції донорського і реципієнтного доменів.

Лінгвістична терміносистема є відкритою системою номінативних одиниць, які обслуговують спеціальну сферу мовознавства й відбивають поняттєву структуру цієї галузі науки. Розгляд терміносистеми як пізнавального знаряддя, знакової моделі певної теорії спеціальної галузі знань чи діяльності, структура якої загалом адекватна структурі системи понять цієї теорії [4, с. 129], створює підґрунтя для з’ясування когнітивної проєкції процесів термінотворення, встановлення співвідношення терміносистем і відповідних фрагментів наукової картини світу, прийнятої світовою спільнотою фахівців, які є носіями певної мови й мови спеціального призначення. Проте когнітивне висвітлення процесів термінотворення свідчить про те, що по-

няття сфера відповідної галузі ґрунтується не лише на науковій картині світу, а й залучає наївні знання представників етносу для формування знакових систем термінологій та номенклатур [10, с. 125–137]. Саме наївна картина світу, інтегрована фахівцями до наукової системи знань, уможлиблює використання метафор у терміносистемах.

У масиві дослідженої російської лінгвістичної термінології залежно від механізму інтеграції донорського і реципієнтного доменів ми виокремили кілька різновидів метафоризації: структурний, дифузний, гештальтний, сенсорний та аксіологічний.

Структурний різновид характеризується інтеграцією донорського та реципієнтного доменів на підставі однієї спільної когнітивної ознаки, яка в інтегрованих структурах знань належить до пропозиційних ядерних складників. Наприклад, термін когнітивної лінгвістики, введений В. Чейфом, *цена активації* запозичує з донорського домена ТОРГІВЛЯ складник кількості й позначає кількість затрат ментальних зусиль, необхідних для активації знань: найбільше затрат необхідно для активації нових знань, найменше – для вже активованих раніше в поточній свідомості. Термін *слово-гибрид*, що позначає складне слово з опущеним серединним компонентом і виникло внаслідок поєднання частин двох слів, запозичив другий компонент із домена біології зважаючи на суміжне поняття – поєднати щось із чимось. Термін аспектології *конкуренція видів* отримує перший метафоричний компонент на підставі суміжного поняття змагальності: доконаний вид витісняє недоконаний в одній позиції і навпаки – в іншій.

Дифузний різновид ґрунтується на інтеграції донорської та реципієнтної зон на підставі спільного сценарію або комплексу асоціацій, сформованих у свідомості носіїв мови. Приміром, терміни когнітивної лінгвістики *сценарій* і *цена*, які позначають структури для процедурного представлення знань про типізовану ситуацію (для другого терміна така ситуація є актуально втіленою, здебільшого візуальною), запозичені з домена ТЕАТР зважаючи на аналогію структури знань із грою за сценарієм як певним прототипом будь-якого спектаклю. Термін *мерцающее значение*, що позначає семантичне явище актуалізації у слові за його вживання в тексті одночасно двох чи більше значень, які немовби “просвічують” одне крізь одне задля стилістичного ефекту, застосовує метафоричний компонент на підставі асоціацій, зокрема, реакції спостерігача за мерехтінням світла й поєднанням значень в одному слові. Терміни словотвору *гнездо* й породжувальної граматики *гнездование* використовують різні асоціативні ланцюги донорського домену ТВАРИНА: перший базується на асоціації “батьки, діти” – головній і підпорядкованій похідністю слова, другий – на способі формування й зчеплення гнізда тварини, подібного до семантико-синтаксичної організації речення.

Інколи пошук асоціативного комплексу (ореолу, в термінології В. М. Телія) метафори, на базі якого відбувається термінологізація, потребує залучення цілого сценарію знань про позначене. Приміром, термін психолінгвістики *эффект вечеринки* позначає явище вибіркового сприйняття, здатність людини формально брати участь одночасно в кількох розмовах, але в

разі потреби перемикає увагу лише на одну, ігноруючи всі інші. Для створення цього терміна застосовано сценарій донорського домена ВЕЧІРКА, згідно з яким особливості сприйняття людини зіставляються з її поведінкою, зокрема, спілкуванням на вечірці.

Гештальтний різновид метафори полягає в застосуванні знаків донорських зон на позначення реципієнтних структур знань на підставі стереотипного уподібнення гештальтів – константних цілісних складників свідомості, що існують у формі фігур, структур, образів і формуються через прагнення до структурування поля сприйняття та його усвідомлення незалежно від зміни й варіювання ознак об'єкта. В. М. Телія підкреслювала, що в подібних випадках унаслідок співвіднесення різних сутностей створюється новий гештальт із зредукованих прототипів, який синтезує ознаки гетерогенних об'єктів уподібнення [13, с. 50]. У лінгвістичній термінології задіяно здебільшого зорові гештальти: частину артикуляційного апарату людини у фонетиці називають *альвеолярний бугор*, або *дуга* чи *гребень* за візуальною подібністю цих об'єктів. На гештальтній подібності фігур дерева і схеми синтаксичного зв'язку ґрунтуються терміни генеративної лінгвістики та трансформаційного синтаксису, зокрема *дерево синтаксических связей*, *дерево зависимости*, *ветвление*, *ветвящаяся конструкция*, *точка ветвления*. У терміні *телескопизм* метафоричний мотиватор запозичено зі сфери астрономії, підставою метафоризації став гештальт пристрою, у якому частини вставляються одна в одну – так само утворюється і складне слово-телескопизм.

Сенсорний різновид метафор застосовує як базову психічну операцію синестезії, що ґрунтується на виникненні одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого. У мові це представлено використанням знаків одних відчуттів на позначення інших. Синестезія зумовлює внутрішньокодову переінтерпретацію позначень сенсорної сфери. Ще Аристотель відзначав синестетичну природу метафоризації на прикладах лінгвістичних термінів *grave accent* та *acute accent*, які ґрунтуються на паралелізмі між сприйнятими слухом типами наголосу і якостями, що сприймаються органами дотику та соматикою людини. Цитуючи Аристотеля, С. Ульманн вважав синестезію “найдавнішою, доволі поширеною, можливо, навіть універсальною формою метафори” [14, с. 279]. О. О. Потебня розглядав асоціативність синестетичного перенесення, яка полягає в тому, що різномірні сприйняття не знищують взаємно власну самостійність, а зливаються в єдине ціле й водночас залишаються окремими [8, с. 46]. Синестезія зумовлює творення лінгвістичних термінів: *острота* – акустична ознака голосних переднього ряду; *м'який / твердий звук* (тактильні відчуття служать на позначення слухових), *тяжелая именная группа* – група імен зі значною кількістю складників, складна за структурою (соматичне відчуття інтегровано із зоровим), *легкий / тяжелый слог* – склад, у якому рима містить один / більше одного сегмента (соматичне відчуття застосовано для позначення слухового); *тонкий согласный* (зорове відчуття замінює слухове).

Аксіологічний різновид метафоризації також представлений у лінгвістичних термінах. Наприклад, на позначення оцінки фонем носіями

мови у психофонетиці застосовують терміни *светлый гласный*, *темный гласный* зважаючи на оцінний стереотип етносвідомості щодо світлого і темного як позитивного і негативного. Омонімічні терміни, наявні в артикуляційній фонетиці, позначають акустичні ознаки тембру звука.

Донорські зони лінгвістичної термінології різноманітні. Найпоширенішими є домени родини (*дочерний узел*, *материнский узел*, *сестринский узел*, *женская каденция*, *мужская / женская рифма*, *женская клаузула*, *семья языков*, *фамильное сходство*, *составляющая-супруг*, *правило семантического наследования*, *родственные слова* тощо), музики (*контрапункт*, *аранжировка концептуальной сущности*, *бемольный / диезный акустический признак*, *полифония*, *баритонное слово*, *мелодическая кривая* тощо).

Останнім часом лінгвістична термінологія російської мови поповнюється знаками зі сфер економіки (*коммуникативная кооперация*, *стоимость*, *депонентный глагол*, *объект торга*, *выгода сделки*, *ревизия*, *конкуренция максимы*, *банк знаний*, *ресурс* тощо) і політики (*когнитивная революция*, *доктрина коммуникации*, *лексическая солидарность*, *господствующий член*, *эксплуатация максимы*, *спутниковая модель*).

У процесах термінологізації застосовано також знаки донорських доменів війни та спорту (*командование составляющими*, *комбинаторный взрыв*, *дислоцирование вправо / влево*, *сфера мишени*, *тактика и стратегия речевой коммуникации*, *графотактика*, *разжалование*), театру й кіномистецтва (*ролевая грамматика / семантика*, *семантическая роль*, *сценарная семантика*, *репертуар знаков*, *кадрирование внимания*).

Гештальтний різновид метафори в лінгвістичних термінах пов'язаний переважно з аналогією моделей мовних явищ і різноманітних предметів-артефактів (*синтагматическая ось*, *обратная петля*, *метрическая решетка*, *пучок изоглосс*, *словобразовательная цепочка*, *узел*, *шарнир*, *профиль*, *семантическая сеть* тощо) або частин тіла людини чи тварин (*ребро графа*, *скелетный ярус*). Чимало термінів застосовують метафоризовані знаки, які відповідають предикатам пропозиційних компонентів предметних доменів (*расщепление*, *сцепление*, *стертая метафора*, *сращение*, *правило переключения кодов*, *свертка*) або їхнім термам (*заякоренная информация*, *опазывающая структура*, *морфемный шов*).

Поповнення лінгвістичної термінології відбувається, як відомо, ретермінологізацією зі сфер інших наук: географії (*когнитивная карта*, *горизонт понимания*, *островные ограничения*, *остров номинатива*, *пик звучности*), медицини (*коллапс*, *аппендикс*), живопису (*окраска звука*, *картина мира*, *оттенок значения*), хімії (*сюжетная молекула*, *катализ*, *фонетический индикатор*), математики (*конгруэнтность*, *семиотический треугольник*, *семантическая шкала*), біології (*адаптация*, *корень слова*, *корневой узел*, *корневая трансформация*, *селекционное правило*, *самогнездование*, *субдерево*, *языковая ветвь*) тощо.

До списку лінгвістичних термінів у словниках залучено чимало метафоризованих найменувань або їхніх частин, які подано в лапках. Вони, безперечно, ще не є термінами, а лише терміноідами. Їх ми відносимо до периферії термінологічного поля, яке розглядаємо як лінгвістичну модель термі-

нології будь-якої сфери. Ця модель має ядерно-периферійну структуру, ядром якої є номенклатури і найбільш спеціалізовані терміни, а периферією – терміноїди і професіоналізми. Терміноїди здебільшого є залученими із загальнонародної лексики або інших терміносистем номінативними одиницями, які ще не отримали стабільного місця в терміносистемі. Наприклад, найменування “*теневое*” *местоимение* позначає займенник, специфіка якого полягає в тому, що він є індексом (нібито тінню) свого попереднього експліцитного антецедента: *Таня, я бачу її*. Терміноід “*языковая окаменелость*”, що позначає демотивовану мовну конструкцію на кшталт *ни зги (не видно)*, утворено за асоціаціями давнього, цілісного з незрозумілим, неподільним.

Дослідження російської лінгвістичної термінології продемонструвало надзвичайну активність метафоризації в процесі термінотворення. Метафора слугує засобом розширення знакових ресурсів терміносистеми, а також знаряддям наукового пошуку, уточнення й диференціації поняттєвого апарату мовознавства. Когнітивні механізми метафоризації в термінотворенні різноманітні й передбачають припущення аналогії на підставі суміжного поняття або дифузного комплексу асоціацій чи сценарних структур, або синестезії, або гештальтного уподібнення, або залучення оцінки знаків-мотиваторів. Лінгвістична термінологія різних мов вимагає комплексного когнітивно-ономасіологічного аналізу, який би показав взаємодію в процесах термінотворення наукової та наївної картин світу та з’ясував би способи інтеграції різних за статусом складників структури знань в ономасіологічних структурах мовознавчих термінів.

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 5–32.
2. Дьяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основы терминотворения: Семантические и социолингвистические аспекты. – К., 2000. – 218 с.
3. Капанадзе Л. А. О понятиях “термин” и “терминология” // Развитие лексики современного русского языка. – М., 1965. – С. 75–85.
4. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура. – М., 2006. – 256 с.
5. Локк Дж. Соч.: В 3 т. – М., 1985. – Т. 1. – 242 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 68–81.
7. Пиотровский Р. Г., Рахубо Н. П., Хаджинская М. С. Системное исследование лексики научного текста. – Кишинев, 1981. – 159 с.
8. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – 614 с.
9. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 2002. – С. 370–389.
10. Селіванова О. О. Когнітивне підгрунтя термінотворення // Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. – Черкаси, 2012. – С. 125–137.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава, 2010. – 844 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава, 2008. – 712 с.
13. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 286 с.
14. Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. Языковые универсалии. – М., 1970. – Вып. 5. – С. 278–289.
15. Kittay E., Lehrer A. Semantic Field and the Structure of Metaphor // Studies in Language. – 1981. – № 5. – P. 31–63.

16. *Lakoff G., Johnson M.* Metaphors We Live By. – Chicago; London, 1980. – 242 p.
17. *Lakoff G.* The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / Ed. by Andrew Ortony. – Cambridge, 1993. – P. 202–251.
18. *Rudzka-Ostyn B.* Metaphoric Processes in Word Formation: The Case of Prefixed Verbs // The Ubiquity of Metaphor. – Amsterdam, 1985. – P. 209–241.

O. SELIVANOVA

METAPHOR IN LINGUISTIC TERMINOLOGY: COGNITIVE ASPECT

This article focuses on the cognitive mechanism of application of metaphor in Russian linguistic terminology. Basic donor domains which supply the domain of linguistics with signs are found out. The types of metaphorical transferences presented in linguistic terminology are described. Such are structural, gestalt, diffuse and sensory.

Key words: metaphor, linguistic terminology, donor domain, gestalt, synaesthesia.

С. М. ДЕРБА
(Київ, Україна)

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ідеться про актуальні проблеми сучасної української термінології, а саме джерела формування термінів лінгвістики та принципи їх деривації. Розглянуто приклади зовнішнього і внутрішнього словотворення.

Ключові слова: термінологія, деривація, форма терміна, дефініція терміна.

Сучасна епоха характеризується бурхливим розвитком усіх галузей науки, процесами їх інтеграції та міжнародного кооперування. У зв'язку з цим виникає потреба вдосконалення системи передавання та оброблення інформації, співпраці науковців різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Науково-технічна революція як одне з найважливіших соціальних явищ сучасності вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу. Ці зміни полягають насамперед у тому, що нині переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика (терміни та номенклатурні назви), причому ця величина має тенденцію до постійного зростання.

Об'єктом дослідження є українська термінологія із загального мовознавства. Предмет – формування та розвиток терміносистеми загального мовознавства, її лексико-семантичні й структурні особливості. Такий комплексний підхід дає можливість сформулювати питання про специфіку термінів як лексичних одиниць, дослідити термінологію із загального мовознавства як систему.

Актуальність проведеного дослідження зумовлена його орієнтованістю на ті мовознавчі концепції, які конструктивно, на рівні теоретичного моделювання, відбивають різноманітні взаємозв'язки між мовою та мисленням (від праць Б. О. Серебренникова і О. С. Мельничука до сучасних концепцій І. Небески, О. С. Кубрякової та ін.). Логіка такого підходу зумовлена тим, що праці з лінгвістичного аналізу галузевих термінологій здебільшого орієнтуються на внутрішньомовознавчий опис термінів.

Варто зауважити, що українська термінологія із загального мовознавства досі практично не була предметом мовознавчих досліджень. Це один із чинників, що визначають актуальність запропонованого аналізу. Мета дослідження – проаналізувати українську терміносистему загального мовознавства, а саме систематизувати терміни загального мовознавства, впорядковуючи їх у словник.

Основними джерелами термінологічного словника стали: узагальнювальні монографії й статті із загального мовознавства, написані провідними спеціалістами-практиками в Україні; підручники вищих навчальних закла-

дів, оскільки саме вони містять найчіткіші визначення понять і термінів науки; термінологічні та енциклопедичні словники.

Термінознавство в Україні як наука про термінологічні одиниці поряд із поняттям “термінологія” з’явилося у 60-х рр. ХХ ст. Хоча й тоді в статті “Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов’янських мовах” І. І. Ковалик зазначав, що на позначення науки про терміни варто закріпити етимологічно прозоре слово *термінологія* в значенні *термінознавство*, вивільнивши його з дотеперішнього значення сукупності термінів.

Методикою аналізу термінів науки і техніки в різний час опікувалися вітчизняні й зарубіжні дослідники Г. В. Васильєва, В. П. Даниленко, Т. Л. Канделаки, Т. Р. Кияк, А. В. Крижанівська, Д. С. Лотте, Г. П. Мацюк, Ф. О. Нікітіна, Т. І. Панько, О. О. Реформатський, А. Д. Хаютін, Ф. А. Циткіна.

Деякі вчені вважають, що в дослідженні термінології необхідно звертати увагу і на лінгвістичні, і на екстралінгвістичні чинники, які впливають на створення (головним чином, перекладачами) нових термінів у національних терміносистемах, якщо відповідний еквівалент у мові перекладу відсутній, а також виявлення механізму термінологічного планування з урахуванням мовних інтерференцій, тобто свідомого чи підсвідомого втручання в мову для лексичної модернізації та стандартизації [3; 4].

Якщо проаналізувати термінологію, яку вживають фахівці певної галузі в наукових текстах, усному професійному мовленні, вводять до словників, то виявимо, що частину термінів використовують лише в цій галузі, а частину — і в інших. Це свідчить про те, що терміни неоднакові за ступенем спеціалізації їхнього значення, а тому їх можна поділити на три основні групи:

Загальнонаукові терміни, тобто терміни, які вживають практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* і т. ін. Варто зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: *лексична система, лінгвістичний аналіз, закон мовної економії*. До цієї категорії відносять і лінгвістичну термінологію загального мовознавства (*структура — глибинна структура*).

Міжгалузеві терміни — це терміни, які використовують у кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, лінгвістична наука має термінологію, спільну з іншими науками, наприклад: *ентропія, кількісні методи, рівні мови, код*.

Вузькогалузеві терміни — це терміни, притаманні лише певній галузі, наприклад: *семіотика, когнітивна лінгвістика, модус*.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівців, крім термінів, широко побутують і інші спеціальні одиниці — професіоналізми та номенклатурні назви.

Професіоналізми — це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни — це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні замітники термінів (*укрліт — українська література, пара — дві академічні години*) або коли та чи

та професія, вид занять не має розвиненої термінології (наприклад, рибальство, гончарство і т. ін.). Професіоналізми, на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії, пор.: *підвал* у мові поліграфістів, *бобик*, *бублик* у мові водіїв тощо [1].

Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Номенклатура (від лат. *nomenclatura* — перелік, список імен) — сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізняти від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають і систему назв об'єктів певної науки, і сукупність назв одиничних об'єктів видових назв. Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, економічна тощо.

Наведемо кількісні дані щодо довжини і структурних моделей термінів у нашому термінологічному словнику. За 100 % візьмемо всі терміни загального мовознавства. За параметрами 'довжина' і 'структура' можна визначити 4 групи термінів: 1) 38,06 % — однокомпонентні терміни, виражені іменниками (*гloseмантика*, *код*, *інтонація*, *категоризація*, *конверсія*, *мовлення*, *модальність*, *синхронія*, *склад*, *узус* та ін.); 2) 32,09 % — двокомпонентні терміни-словосполучення з такою структурою: 25,87 % — прикметник + іменник (*діалектологічний атлас*, *комп'ютерна лінгвістика*, *ментальні репрезентації*, *мовна компетенція*, *поверхнева структура*); 6,22 % — іменник + іменник_{род.} (*комунікативність речення*, *надлишковість інформації*, *принцип конгеніальності*); 3) 15,42 % — трикомпонентні терміни-словосполучення з такими структурами: 1,49 % — прикметник + прикметник + іменник (*модифікаційне словотвірне значення*, *морфологічний проміжний рівень*, *словозмінні граматичні категорії*); 0,5 % — іменник + іменник_{род.} + іменник_{род.} (*прийом слів і речень*); 3,73 % — іменник + прикметник_{род.} + іменник_{род.} (*метод лінгвістичної географії*, *методика безпосередніх складників*, *прийом зовнішньої інтерпретації*); 9,7 % — прикметник + іменник + іменник (*корелятивні опозиції фонем*, *комулятивна функція мови*, *логічний напрям у мовознавстві*, *субзнаковий рівень мови*); 4) 8,21 % — багатокомпонентні терміни-словосполучення з різними структурами: *гіпотеза вроджених мовних структур*, *зовнішні причини мовних змін*, *теорія ієрархії мовних рівнів*.

Під час роботи з термінами було укладено реєстр одиниць спеціалізованого словника, дібраних з монографій, підручників для вищих навчальних закладів, а також з енциклопедичних і словникових видань.

Похідність (деривація) у термінології, як і інші мовні явища (синонімія, полісемія), має свою специфіку, зокрема й у досліджуваній терміносистемі. Перш за все це виявляється в розподілі (пріоритетах) засобів деривації. Похідні терміни загального мовознавства творяться переважно лексико-синтаксичним способом і мають форму різних видів іменникових словосполучень: термін (ключовий або похідний) + терміноелемент (прикметник або іменник): *граматична категорія*, *лінгвістика тексту*; термін (ключовий або

похідний) + інший термін (іменник або іменникове словосполучення): *комунікативна функція мови*; термін (ключовий або похідний) у непрямому відмінку + інший термін: *теорія родовідного дерева*; термін (ключовий або похідний) + терміноелемент(и) у непрямому відмінку: *ієрархічні відношення у мові*.

Менш продуктивними у термінології загального мовознавства (й суміжних із ним галузях) є морфологічний словотвір, унаслідок якого виникли терміни прості й складні: *підмова, висловлення, варіантність, індексування, реструктурування, словопоказчик, словоформа, словник-конкорданс* та ін.

Продуктивною для наукових терміносистем є деривація, яка дає суттєвий приріст нових термінів, здебільшого у формі словосполучень із прозорою внутрішньою формою. Це повною мірою притаманне терміносистемі загального мовознавства.

Спеціалізований словник виконує кілька функцій: довідкову (фактографічну), навчальну; інформаційно-пошукову.

Важливою частиною тлумачно-довідкової версії словника є дефініції термінів загального мовознавства. Вони показують реальний стан функціонування й шляхи формування метамови лінгвістики як комплексної науки.

Таким чином, спеціалізований словник українських термінів із загального мовознавства репрезентує терміносистему цієї галузі у її сучасному стані, на рівні передових лексикографічних та інформаційних технологій.

1. *Зарицький М. С.* Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник для студ. вищих навч. закл. – К., 2004. – 124 с.
2. *Кияк Т. Р.* Проблема лінгвістичного упорядкування термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. VI. – С. 13–17.
3. *Коваль А. П.* Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.
4. *Шелов С. Д.* Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб., 2003. – 280 с.

S. DERBA

SYSTEM OF THE UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY

The article deals with actual problems in the field of modern Ukrainian terminology, namely, sources of linguistic terms formation and principles of their derivation. Examples of the inner and external word-formation of linguistic terms are analyzed.

Key words: terminology, derivation, term form, term definition.

О. Є. ЗАНЕВИЧ

(Львів, Україна)

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПЕРЕХІДНИХ ДІЕСЛІВ: ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ

Систематизовано й проаналізовано терміни на позначення перехідних дієслів. Встановлено види й типи транзитивності.

Ключові слова: експліцитна перехідність, імпліцитна перехідність, об'єкт дії, перехідне дієслово.

В українському мовознавстві недостатньо досліджено дієслівну перехідність / неперехідність, оскільки одні лінгвісти трактують її як категорію лексико-граматичну (В. Русанівський [20, с. 210–211]), інші — як, передусім, лексико-синтаксичну (М. Плющ [17, с. 266]), чи як морфолого-словотвірно-синтаксичну (К. Городенська [3, с. 247]); решта інтерпретують цю властивість як вияв валентності (І. Вихованець [2, с. 90], А. Загнітко [6, с. 41], В. Мозгунов [13, с. 6–7]). Відповідно у сучасних лінгвістичних працях дискутують також і навколо термінів *перехідність* та *транзитивність*. Проте історія вживання цих термінів засвідчує, що в українському мовознавстві їх використовували віддавна, зокрема в латинській транскрипції *transitiva* — вчені М. Осадца (1864) [16, с. 87], О. Потебня (1874) [18, с. 249], О. Огоновський (1889) [15, с. 127], В. Сімович (1919) [22, с. 241]. Термін *перехідне дієслово* вперше вжито в “Рускій граматиці” С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893) [24, с. 135], *транзитивне дієслово* — у “Нарисі сучасної української літературної мови” Ю. Шевельова (1951) [27, с. 166].

Мета нашої розвідки — встановити систему термінів на позначення перехідних дієслів з позиції сучасної функціональної граматики. За традиційною граматикою для дієслівної перехідності (транзитивності) притаманна наявність іменника (займенника) у формі знахідного відмінка або родового без прийменника (якщо “перед дієсловом є заперечна частка *не*; дія переходить не на весь предмет, а лише на його частину” [5, с. 329]), натомість показниками неперехідності (інтранзитивності) є відсутність прямого об'єкта в тих випадках, які не співвідносяться із його наявністю, та постфікс *-ся*.

У лінгвістичній теорії II половини XX — початку XXI ст. утвердився функціональний підхід до аналізу речення (з-поміж українських мовознавців цей напрям розвивали І. Вихованець, А. Загнітко), який посприяв розширенню традиційного поняття перехідності. Зокрема, у працях Т. Любченко [12] і В. Мозгунова [13] виокремлено два види транзитивності, на позначення яких ужито терміни *експліцитна* (явно виражена, розгорнута [26, с. 56]) та *імпліцитна* (прихована, не має явної форми вираження [26, с. 68]) *перехідність*.

До експліцитної перехідності (І вид) належать лексеми, семантика яких постійно зумовлює наявність сильнокерованої об'єктної синтаксеми (перехідність постійно реалізована синтаксично); для їхньої номінації використовують терміни *перехідні дієслова (власне-перехідні, “зажди перехідні”)* [1, с. 5; 5, с. 329; 14, с. 17; 17, с. 265; 20, с. 211], *аналітично перехідні* [25, с. 138]). У сучасних лінгвістичних дослідженнях послуговуються також термінами *експліцитно перехідні* (Б. Конопелько [29, с. 65–98], В. Мозгунов [13, с. 7] та ін.), *синсемантичні* (Н. Дзюбишина [4, с. 8], Н. Іваницька [7, с. 13], І. Прокопенко [19, с. 25]), *релятивні дієслова* (Т. Савчук [21, с. 56–58]) тощо (напр.: *вилікувати, вирити, витолочувати, вінчати, вписувати, гасити, дерти, доїти, жати, закривавити, запрягати, зарізати, косити, латати, лікувати, нагодувати, наготувати, направляти, нищити, обмурувати, опраляти, осідлати, пекти, підрізати, посвятити, ранили, розробити, солити, списати, сплести, уколоти, умивати, утопити* та ін.). Ознакою експліцитно перехідних дієслів є обов'язковість прямого об'єкта дії, що “визначається семантикою дієслова, який не сам, а разом зі своїм доповненням виявляє своє значення в словосполученні і реченні” [10, с. 5]. Особливістю однозначних транзитивних лексем є те, що тільки в поєднанні з об'єктом дії вони здатні набувати завершеного значення, тобто семантика цих дієслів розкривається чи уточнюється лише за наявності прямого додатка, оскільки поняття однозначності характеризується “однорідною предметною спрямованістю, семантичною одноплановістю” [28, с. 97]. Проте в українській мові фіксуємо також і значну кількість багатозначних перехідних дієслів, структурні компоненти яких семантично неповні. У зв'язку з цим перехідність не залежить від того значення, у якому вжите дієслово. Загалом обов'язковість об'єктної синтаксеми для багатозначних дієслів — це обов'язкова сполучуваність у деяких або у всіх значеннях (об'єктні синтаксеми є формальним засобом диференціації значень або характеризують лексему цілком).

Імпліцитну перехідність (ІІ вид) репрезентують дієслова, які вживають безоб'єктно, хоч їхня семантика передбачає здатність сполучатися саме з прямим додатком (перехідність може бути / не бути реалізована синтаксично). Такі дієслова в мовознавчій літературі позначають термінами *синтетично перехідні* ([25, с. 138], *функціонально перехідні* [13, с. 7], *імпліцитно перехідні* [29, с. 99–171; 13, с. 18–19; 14, с. 17] та ін.), *автосемантичні* [4, с. 8], *абсолютивні* [7, с. 23; 11, с. 16] дієслова тощо, проте вони недостатньо вивчені в сучасній лінгвістиці і не мають однозначного тлумачення (напр.: *варити, готувати, гребти, збирати, краяти, ловити, молоти, мурувати, пити, прати, прями, рисувати, різати, родити, рубати, тесати, черпати* та ін.). Зауважмо, що внаслідок тяжіння перехідних дієслів до безоб'єктного вживання відбувається звуження контекстуальних рамок, тому для таких лексем значно посилюється значення і роль контексту. Імпліцитно перехідні дієслова характеризуються тим, що їхня дія представлена як діяльність узагалі, “безвідносно до конкретного об'єкта, без його конкретизації, хоч реально він існує” [29, с. 115]. У зв'язку з цим перехідні лексеми свідчать про активну дію з боку суб'єкта на конкретний об'єкт, проте увага концен-

трується на самому процесі, абстрагуючись від об'єкта дії. Через це безоб'єктні перехідні дієслова ситуативно виражають “специфічне узагальнене значення дії, здатність до певної дії чи професійної діяльності, підкреслюють процесуальність дії, вказують на характерні властивості суб'єкта” [9, с. 49].

Зазначимо, що в українстиці в межах перехідних дієслів Т. Савчук виокремлює лексеми, на позначення яких уживає терміни *дієслова абсолютної семантики*, *дієслова відносно релятивної семантики*, *власне-релятивні дієслова з семантичною передбачуваністю обов'язкових поширювачів*, *власне-релятивні дієслова з семантичною і граматичною передбачуваністю обов'язкових поширювачів*, *інформативно недостатні дієслова* [21, с. 57].

За словами Н. Іваницької, обов'язкова сполучуваність — це ознака дієслова, що “виявляється в залежному компоненті, який визначається змістом чи формою опорного. В ієрархізованій піраміді сполучуваних залежностей словоформ обов'язковість об'єктивує більшість дієслівних лексем, які реалізують потенційно закладений у них зміст на основі прогнозованих ними обов'язкових залежних словоформ” [7, с. 6]. Натомість факультативну сполучуваність дієслова дослідниця тлумачить як “семантико-граматичну ознаку, що ґрунтується на відсутності в дієслова необхідності поширення іншими словами в словосполученні і є формою реалізації його значення” [7, с. 6–7]. Зауважмо, що за імпліцитного вживання перехідних дієслів увага мовця зосереджена не на об'єкті дії, а на якомусь іншому елементі. Відсутність прямого додатка, на думку М. Іванович, через дієслово передає характеристики суб'єкта, переважно це “диспозитивні характеристики суб'єкта дії або характеристика з огляду на його професію” [8, с. 196]. Звернімо увагу й на те, що імпліцитно транзитивні лексеми репрезентують три типи перехідності, на позначення яких використовують такі терміни-словосполучення (для ілюстрації приклади-контексти наводимо попарно з прикладами контекстів, у яких перехідність виражена експліцитно):

- *абсолютивне вживання* — часткове включення об'єкта дії¹ у семантику дієслова, наявність загального об'єкта, відповідного контексту та кількісно-якісних синтаксем, синтаксем способу дії (напр.: *П'ять день [днів] на тиждень ходили вони на паничину, возили цеглу й камінь..., тесали колоди / Він дав мені пощерблену сокиру, якою не те що тесати, а й рубати тяжко* (23, X, с. 101);

- *семантичне стягнення* — повне включення об'єкта дії в семантику дієслова, наявність конкретного об'єкта та відсутність впливу контексту (напр.: *Умієш дітей родити — умій же їх і вчить / Якраз мачуха була вагітна, повесні мала родити* (23, VIII, с. 595);

- *зміна семантики* — відсутність об'єкта дії, наявність контексту та локально-часових синтаксем (напр.: *Троянці... рутульців били наповал / Гай примарний. Вечір. Літо. Спить у вербах вітровій. Десь далеко б'ють копита* (23, I, с. 168).

¹ Термін *включення об'єкта дії* подаємо за Н. Іваницькою [7, с. 25].

В українській мові є також багатозначні дієслова, семантичні компоненти яких можна кваліфікувати як перехідні / неперехідні, оскільки розширення семантики спричинює реалізацію нових, похідних значень, що не передбачають спрямованості дії на об'єкт і з якими лексема стає неперехідною. Семантичні зрушення в структурі таких лексем визначають їхню внутрішню самодостатність, здатність утворювати повноцінні в змістовому й граматичному плані речення (напр.: *лизати, молотити, співати, орати, пахати, танцювати, тяти, ударити* тощо).

Отже, у сучасній українській мові досі не було вироблено єдиної концепції категорії перехідності / неперехідності (у мовознавчих дослідженнях сутність і форми вияву дієслівної транзитивності описано дуже суперечливо), відповідно немає і єдиних термінів на позначення видів перехідних дієслів. Традиційно розмежовують дієслова, на позначення яких за сполучуваністю з прямим об'єктом дії вживають терміни *перехідні, невластне-перехідні* (притаманне вживання інших відмінкових та прийменниково-відмінкових форм) та *неперехідні лексеми*. Оскільки, на нашу думку, перехідність варто кваліфікувати як семантико-синтаксичну категорію дієслова, опосередковану морфологічно, тому краще використовувати терміни *експліцитно перехідні, імпліцитно перехідні* та *неперехідні* дієслова.

1. *Алиева И. Ф.* Индонезийский глагол. Категория переходности. — М., 1975. — 142 с.
2. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К., 1988. — 255 с.
3. *Городенська К.* Дієслово // *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І. Вихованця. — К., 2004. — С. 217–297.
4. *Дзюбишина Н. Я.* Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні // Організація тексту (Граматики і стилістика): 36. наук. пр. / Ред. кол.: Г. М. Колесник (відп. ред.), В. М. Брицин та ін. — К., 1979. — С. 5–13.
5. *Жовтобрюх М. А.* Дієслово // *Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови. — Ч. І. — К., 1972. — С. 320–370.
6. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. Морфологія. — Донецьк, 1996. — 437 с.
7. *Іваницька Н. Б.* Функціонально-семантична класифікація абсолютних дієслів в українській та англійській мовах. — К., 2004. — 194 с.
8. *Іванович М.* Нульова реалізація додатка при перехідних дієсловах в українській та сербській мовах // Проблеми слов'язнознавства. — 2007. — Вип. 56. — С. 194–201.
9. *Каленич В.* Одновалентні дієслівні предикати у двоскладних реченнях української мови // Українська мова. — 2005. — № 3. — С. 46–53.
10. *Кротевиц Е. В.* О связях слов. — Львов, 1959. — 34 с.
11. *Леута О. І.* Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі: Автореф. дис. ... докт. філол. наук. — К., 2009. — 35 с.
12. *Любченко Т. В.* Перехідність як тип валентності дієслова в сучасній новогорьцькій мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 2009. — 20 с.
13. *Мозгунов В. В.* Перехідність як тип валентності дієслова (на матеріалі української мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Дніпропетровськ, 1997. — 22 с.
14. *Норман Б. Ю.* Переходность, залог, возвратность (на материале болгарского и других славянских языков). — Минск, 1972. — 131 с.
15. *Огоновскій О.* Грамматика русского языка для школъ среднихъ. — Львів, 1889. — 288 с.
16. *Осада М.* Грамматика русского языка. — Львів, 1864. — 256 с.
17. *Плющ М. Я.* Дієслово // *Плющ М. Я., Бевзенко С. Г.* та ін. Сучасна українська літературна мова. — К., 1994. — С. 258–288.

18. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике: В 4 т. – М.; Л., 1977. – Т. IV. – Вып. 2: Глагол. – 406 с.
19. *Прокопенко І. М.* Синсемантия як лексико-граматичне явище // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: А. П. Грищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2004. – С. 22–29.
20. *Русанівський В. М.* Структура українського дієслова. – К., 1971. – 315 с.
21. *Савчук Т.* Релятивні дієслова як структурно-семантичний клас дієслівної лексики // Українська мова. – 2003. – № 1(6). – С. 51–60.
22. *Сімович В.* Граматика української мови: Для самонавчання та в допомогу шкільній науці. – К.; Ляйпціг, 1919. – 584 с.
23. Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К., 1970. – Т. I; 1977. – Т. VIII; 1979. – Т. X.
24. *Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф.* Руска граматика. – Львів, 1893. – Вид. 1. – 175 с.
25. *Степанов Ю. С.* Вид, залог, переходность (Балто-славянская проблема. II) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 36. – № 2. – 1977. – С. 135–152.
26. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 222 с.
27. *Шевельов Ю.* Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951. – 402 с.
28. *Шмелев Д. Н.* Очерки по семасиологии русского языка. – М., 2003. – 243 с.
29. *Копорielko В.* Транзитивные глаголы в современном русском языке. – Wrocław, 1989. – 192 с.

O. ZANEVYCH

TERMS DENOTING TRANSITIVE VERBS: FEATURES OF NOMINATION

Terms denoting transitive verbs are analyzed and systematized in the paper. Two types of transitive verbs are determined.

Key words: explicit transitivity, implicit transitivity, object of action, transitive verb.

И. КОЖЕНЕВСКА, В. А. МАСЛОВА
(Варшава, Польша; Витебск, Белоруссия)

ТЕРМИНОСИСТЕМА СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Анализируется терминология лингвокультурологии – новой отрасли лингвистики; в частности, описываются новые направления лингвокультурологии, характеризуются явления переноса терминологических единиц из одной терминосистемы в другую, сопоставляются понятия «код культуры» и «метафора», подчеркивается мысль о национальной детерминированности метафор, в которых заключены коды культуры; определяется как ведущий в описываемой терминосистеме лексико-семантический способ терминообразования.

Ключевые слова: лингвокультурология, терминология, код культуры, метафорический перенос, лексико-семантическое терминообразование.

Проблемы терминологии актуальны для современной лингвистики, о чем свидетельствует большое количество работ по терминоведению, выполненных в начале XXI в. (Г. Н. Боус, А. В. Ломов, О. В. Монастырецкая и мн. др.). Интерес современных лингвистов к терминосистемам обусловлен, с одной стороны, тем, что это наиболее быстро развивающиеся подсистемы лексики современных языков, а с другой стороны, – определенной спецификой терминосистем, которые испытывают сильное влияние системы языка и разнообразных экстралингвистических факторов.

Цель данной статьи – рассмотреть существующий в современной лингвистике корпус терминов, возникших в последние десятилетия в связи с интересом ученых к проблемам проникновения культуры в язык и возникновением лингвокультурологии.

Появляется целый ряд новых для лингвистики терминов: во-первых, исходный – *лингвокультурология*, название науки, которая сформировалась на «стыке» двух наук, но это не простое «сложение» возможностей двух контактирующих наук, а именно разработка нового научного направления, способного преодолеть ограниченность «узковедомственного» изучения фактов и тем самым обеспечить их новое видение и объяснение. Поэтому лингвокультурология – это не временный союз лингвистики и культурологии, а междисциплинарная отрасль науки

Во-вторых, от нее отделились и получили самостоятельную жизнь следующие дочерние направления: 1) региональная лингвокультурология – исследование конкретной лингвокультурной ситуации. Например, лингвокультурное описание Крыма, Белорусского Поозерья конца XX – начала XXI веков; 2) диахроническая лингвокультурология – изучение изменений лингвокультурного состояния этноса за определенный период времени; 3) сравнительная лингвокультурология, иссле-

дующая лингвокультурные проявления разных, но взаимосвязанных этносов; 4) сопоставительная лингвокультурология. Она только начинает развиваться и на сегодняшний день представлена лишь несколькими работами; 5) лингвокультурная лексикография, занимающаяся составлением лингвокультурных и лингвострановедческих словарей. Если на сегодняшний день лингвострановедческих словарей много (Амерікана. Англо-русский лингвострановедческий словарь / Под ред. Н. В. Чернова. Смоленск, 1996. 1185 с.; Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. М., 1999; Мальцева Д. Г. Германия: страна и язык: Лингвострановедческий словарь. М., 1998. 393 с.; Муравлева Н. В. Австрия: Лингвострановедческий словарь. М., 1997. 414 с.; Николау Н. Г. Греция. Лингвострановедческий словарь. М., 1995. 288 с. и др.), то из лингвокультурологических словарей наиболее удачным следует считать первый словарь, «Русское культурное пространство», вышедший в 2008 г. под редакцией В. В. Красных; 6) лингвокультурологическая дидактика. Здесь особая роль отводится лингвокультурологии при обучении языку. Современная лингводидактика, наконец, констатировала, что цель учебного процесса — не просто обучение, но и образование личности. А образование — это становление личности путем вхождения в культуру, обучение диалогу культур, усвоение языка через культуру и культуры через язык. При таком понимании лингвокультурология выходит на первое место среди других лингвистических дисциплин при обучении русскому как иностранному.

Одним из важнейших собственных терминов в лингвокультурологии является термин *культурная коннотация*, предложенный В. Н. Телия в 1992 г. Дело в том, что если в языковой единице есть культурная информация, то должна быть и категория, соотносящая две разные семиотические системы (язык и культуру) и позволяющая описать их взаимодействие. Необходим был термин, и их возникло сразу несколько — *лингвокультурема*, *логоэпистема* и др., однако, наиболее удачным оказался термин *культурная коннотация*.

Появился целый ряд терминов, заимствованных из других наук (это отдельная проблема в терминоведении). Вопрос о переходе терминов из одной терминосистемы в другую относится к числу наиболее сложных проблем терминоведения в силу разнородности единиц, проникающих в отраслевую терминосистему, неоднозначности определения и именованя этого процесса в современной лингвистике.

Рассматривая термины, перешедшие из одной терминологии в другую, Д. С. Лотте говорил о переносе термина: когда «для наименования нового понятия использован термин, уже имеющий другое значение, имеет место перенос термина» [6, с. 99].

В. П. Даниленко, говоря о терминологизации общелитературного слова, выделяет такую разновидность этого явления, как *вторичная терминологизация* термина, возникшего в свое время как семантический неологизм на основе общелитературного слова [3, с. 21].

Явление переноса терминологических единиц из одной терминосистемы в другую названо лингвистами по-разному: *заимствования, привлеченные термины, ретерминологизация, транстерминологизация.*

Перенос термина из одной терминологической системы в другую сопровождается различного рода семантическими изменениями этого термина.

Одним из таких терминов является термин *код*, пришедший в лингвокультурологию из семиотики. Выявление кодов культуры и их репрезентация в языке является сейчас одним из самых перспективных направлений исследований в лингвокультурологии. Еще Л. Леви-Брюль высказал идею, что существуют коллективные представления, задаваемые культурой и определяющие представление о мире. Они присутствуют в индивидуальной психике как постоянный, не уловимый сознанием код.

В семиотике этот термин означает закон соответствия плана содержания плану выражения. Кодом задается значимость знака, а интерпретатор (пользователь) эту информацию расшифровывает. Правила прочтения задаются культурой: культурным хронотопом, культурной компетенцией интерпретатора. Следовательно, код вырабатывается и функционирует в культуре. Под кодом культуры понимается «сетка», которую культура «набрасывает» на окружающий мир, членит, категоризует, структурирует и оценивает его» [4, с. 232]. Коды культуры связаны с древнейшими архетипическими и мифологическими представлениями о мире. Они универсальны как феномен, свойственный человеку разумному и культурному. А сама культура выступает как совокупность различных кодов.

Выделяют целый ряд кодов культуры: космогонический (*быть на седьмом небе*), соматический (*голова колонны, третий глаз*), пространственный, временной, предметный (*гвоздь программы*), зооморфный (*львы, орлы* в геральдике), природно-ландшафтный (*лес рук*), архитектурный (*мост* как связь, соединение), гастрономический (*мед, соль*) и др. Итак, объекты реального мира, помимо выполняемых ими прямых функций, приобретают в культуре знаковую функцию, т.е. становятся носителями дополнительной информации.

Часть этой информации присутствует в «светлой зоне» сознания, другая, как объект культурологического анализа, имплицитна. Для чего это нужно человеку? Думается, что человек испытывает онтологическую потребность в непрерывной игре с означаемыми и означающими. Объясняется это не прагматикой, а, скорее, эстетической потребностью. Это особая способность языковой личности.

Коды культуры задают картину мира и занимают центральное место в национальном культурном пространстве, являясь его структурообразующими элементами. Под *культурным пространством* мы понимаем форму существования культуры в человеческом сознании. Однако их проявления, удельный вес каждого из них в определенной культуре, а также метафоры, в которых они реализуются, всегда национально детерминированы и обусловлены конкретной культурой.

Коды культуры помогают осмыслить и сделать понятным новые, постигаемые человеком сущности, это своего рода тропеическое

осмысление мира. Они представляют собой своеобразный строительный материал для тропа. Важный для человека образ из коллективного бессознательного обрастает в культуре разными смыслами и фиксируется в языке. В основе каждого кода лежит базовый образ: в соматическом коде — это человек и части его тела, в анимическом — стихия (*горы свернуть, политические бури*), в ориентационном — ориентация в пространстве (*на край света, медвежий угол*), в зооморфном — животное, природно-ландшафтным — растение, гастрономическом — пища (*заварить кашу, хлеб да каша — пища наша*), акциональном — действие (*тянуть воз*) и т. д. Базовым источником знаний является опыт непосредственного взаимодействия человека с окружающим миром, причем диахронически первичным является физический опыт, организующий категоризацию действительности в виде простых когнитивных структур — «схем образов».

Если код так тесно связан с тропами, то, может быть, он есть *базовая метафора*, по Дж. Лакоффу? Этот термин хорошо известен, давно «работает» в когнитивной лингвистике, а термин *культурный код* просто его дублирует в другой системе терминов (лингвокультурологии)? Попробуем в этом разобраться.

Метафора в работе Дж. Лакоффа и М. Джонсона «Метафоры, которыми мы живем» [5] рассматривается как мыслительная универсалия. Создавая свою теорию метафоры, исследователи писали: «Метафора пронизывает нашу повседневную жизнь, и не только язык, но и мысль, и действие. Наша обычная концептуальная система, в терминах которой мы думаем и действуем, является метафорической по своей природе» [Там же, с. 389]. Согласно их теории, люди ищут метафоры для того, чтобы более точно реализовать в своем сознании «абстрактный» концепт, «который есть и которого нет». Ученые называют метафору фундаментальным чувством, помогающим понимать мир, они говорят о метафоре как о средстве оформления реальности [2, с. 66].

В этом отношении код сходен с метафорой. Как и единицами кода, метафорой можно выразить многое в мире: так, ориентационные метафоры во многих культурах могут выражать физическое, эмоциональное состояние человека, а также его социальное и служебное положение. Можно отметить тенденцию моделирования социальных явлений на биологической основе, выражение душевных состояний через природные явления, а моральных качеств человека — через обращение к миру животных: *закат жизни, утро жизни, сердце родины, артерии страны, хитрая лиса; пастух — это вождь, а стадо — его подданные*. В этом случае метафора является языковым воплощением сложных моделей мышления. И в этом она сходна с кодом.

В метафоре происходит перенос скрытого, ненаблюдаемых сущностей на наблюдаемые (человеческие эмоции сравниваются с водой или огнем — *любовь вспыхнула*), и в этом смысле они сходны с кодами, например, ориентационные метафоры — *верх, низ, вправо, влево, внутри — снаружи* и т. д. (*низы общества, верх блаженства*, где все отрицательное связано с низом, положительное — с верхом). Таких базовых метафор немного (например, по мнению Е. С. Кубряковой, их всего 6). Кодов намного больше.

Если в метафоре, по мнению Н. Д. Арутюновой, сливается образ и смысл, идет апелляция к воображению, а не знанию [1, с. 5–32] (*сумасшедшая стонет сирень, море поет, море — дирижер* (Н. Заболоцкий), то рождение кода связано с концептуальной системой носителей языка, с их представлениями о мире, с системой оценок и ценностей, которые существуют в мире сами по себе и лишь вербализуются в языке.

Коды культуры проявляются в процессах категоризации мира, «категоризация как процесс сжатия многообразия — всегда лишь этап взаимодействия с окружением. Сами категории как таковые не даны нам «свыше», а формируются в нашем сознании в соответствии с конкретными требованиями окружения, среды» [7, с. 87].

Поэтому, отвечая на поставленный вопрос, мы должны констатировать: код культуры не тождественен понятию метафоры либо другого тропа, он наполняется особыми смыслами, соотносится с архетипическими представлениями русской культуры, с его помощью может быть объяснен механизм многих тропов — метафоры, метонимии, олицетворения и др.

Таким образом, наши наблюдения показывают, что в таком новом направлении лингвистики, как лингвокультурология, лексико-семантический способ образования терминов является одним из наиболее продуктивных способов терминообразования.

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. — М., 1990. — 512 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. — Воронеж, 1998. — 104 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. — М., 1977. — 246 с.
4. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. — М., 2002. — 284 с.
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. — М., 1990. — С. 387–415.
6. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоположений. — М., 1982. — 149 с.
7. Фрумкина Р. М. Психолингвистика. — М., 2001. — 320 с.

I. KOZHENEVSKA, V. MASLOVA

TERM SYSTEM OF PRESENT-DAY LINGUOCULTUROLOGY

The terminology of linguoculturology — a new branch of linguistics is analyzed; in particular new areas of linguoculturology are described, transferring of terminological units from one system into another is characterized, the concepts “cultural code” and “metaphor” are compared; it is emphasized that metaphor as container of cultural code is nationally determined; the leading role of lexico-semantic way of term formation is defined.

Key words: linguoculturology, terminology, cultural code, metaphorization, lexico-semantic term formation.

Т. П. БЕЦЕНКО

(Суми, Україна)

ТЕРМІН ТЕКСТОВО-ОБРАЗНА УНІВЕРСАЛІЯ У ЛІНГВОФОЛЬКЛОРИСТИЦІ

Розглянуто співвідношення термінів *формула* і *текстово-образна універсалія* стосовно лінгвістичного аналізу фольклорних текстів. Обґрунтовано доцільність уживання останнього.

Ключові слова: формула, текстово-образна універсалія, мова фольклору, фольклорний текст.

Дослідники фольклору одностайні в тому, що фольклорний текст характеризується наскрізною формульністю.

Про формульність як основу фольклорної традиції писали Ф. І. Буслаєв, О. О. Потебня, Ф. Міклошич, О. М. Веселовський, П. Д. Ухов, Г. І. Мальцев, І. О. Оссовецький, М. І. Кравцов, Ф. М. Селіванов, О. Т. Хроленко, С. Я. Єрмоленко та ін. Однак треба зауважити: термін *формула* у фольклористиці багатозначний: лінгвісти й літературознавці почасти по-різному його розуміють.

На формульність як універсальну ознаку уснопоетичної мови звертає увагу М. О. Кумахов: “Характерними ознаками уснопоетичної традиції виступають не тільки її давність і стійкість, але і сукупність властивих їй стереотипних і типових формул, які належать до найбільш універсальних властивостей поетичної мови усної поезії” [6, с. 59] (виділення – Т. Б.).

Застосовувані для характеристики мови фольклору поняття “формула”, “стереотип”, “трафарет”, “кліше” тощо є синонімічними, такими, що можуть бути означені (об’єднані) поняттям “універсалія” (щодо текстів певного жанру – “текстово-образна універсалія”).

Сучасні дослідники, послуговуючись запропонованими поняттями мовних універсалій щодо до різних мовних, мовностильових явищ, пропонують розрізняти їхні типи. Так, на позначення типових одиниць, характерних для художніх текстів (у тому числі й фольклорних) засвідчено використання термінів *народнопісенні універсалії* (С. Я. Єрмоленко) [4, с. 151] – про використання в авторській поезії прийому метафоричного зіставлення явора, дуба з людиною; *поетичні універсалії* (С. Я. Єрмоленко) [5, с. 12–13] – про існування в світовій поезії, в загальнолюдському мисленні в його поетичних вимірах образів, притаманних різним культурам з різним їх потрактуванням (дослідниця розглядає семантику поетичної універсалії *крила*); водночас С. Я. Єрмоленко активно послуговується термінами *універсальна формула* [4, с. 147], *традиційна формула* [Там само, с. 146], *формула-символ* [Там само, с. 30], *фольклорна формула* [Там само, с. 21, 65], *пісенна формула* [5, с. 127], *поетична формула* [Там само, с. 127], *усталена формула* [Там само, с. 127], а також *психологічна константа* [4, с. 30] на позначення усталених формул, символів у мові фольклору, усталених реалій матеріального і духов-

© Т. П. БЕЦЕНКО, 2013

ного життя, що формують своєрідне просторове й часове поле народнопісенного твору.

Мета нашого дослідження – обґрунтувати доцільність запровадження терміна *текстово-образна універсалія* для характеристики мовної організації фольклорних текстів.

Основними завданнями є розмежування термінів *формула* і *текстово-образна універсалія*, виокремлення ознак текстово-образних універсалій, формулювання дефініції поняття “текстово-образна універсалія”.

Ідею універсальності мовно-стильової специфіки фольклорних творів поділяє Л. А. Астаф’єва. Так, досліджуючи сюжет і стиль билин, дослідниця ставить за мету “встановлення стійких смислових і художніх універсалій, характерних для різних сюжетних типів билин ...” [1, с. 3].

Закономірними є два підходи до розуміння поняття мовної універсалії: структурно-типологічний і комунікативний, або системно-діяльнісний. Якщо перший – фактологічний, описовий за своєю сутністю, стосується рівня мовних систем, то другий – динамічний, діяльнісний, функціонально-комунікативний: він стосується рівня реалізації різних мовних систем. Н. С. Болотнова запропонувала виокремлення комунікативних універсалій, які “інтерпретуються як динамічні структури, що мають діяльнісну основу, орієнтовані на міжособистісне спілкування у межах однієї або кількох сфер комунікації з урахуванням не тільки лінгвістичних, але і соціально-психологічних, когнітивних та інших факторів. У цьому разі *комунікативні універсалії* розглядаються на рівні, як правило, системи реалізації однієї мови, що регулює спілкування в одній або кількох сферах комунікації” [3, с. 78].

Ідеї Н. С. Болотнової знайшли подальший розвиток у наукових студіях І. М. Тюкової, яка в дисертаційному дослідженні проаналізувала комунікативні універсалії та їх лексичне втілення у ліриці Б. П. Пастернака. Дослідниця описує лексичні регулятивні засоби та способи регулятивності, за допомогою яких зорганізовано художні тексти. Доводить, що однією з необхідних умов розуміння естетичного змісту художнього твору є орієнтація адресанта на універсальні правила організації мовної тканини тексту – комунікативні універсалії. На думку авторки, дія таких “правил протягом всього змістового розгортання тексту визначає його регулятивність – здатність керувати інтерпретаційною діяльністю адресата” [7, с. 28].

Універсальність текстово-образних структур у народних думках розглядаємо в двох планах: як універсальну структуру мовної системи (граматики), що базується на функціонуванні універсальних мовних знаків; як універсальну конструкцію текстів окремого жанру, що забезпечує його цілісність, можливість відтворення, існування варіантів. Отже, універсалії в текстах дум – це й лексико-синтаксичні повторювані конструкції, і поліфункціональні образно-змістові мовні структури. Лексико-синтаксична повторюваність як основа існування текстово-образних універсалій пов’язана з існуванням їх варіантів, що орієнтовані на інваріант.

Імпровізаційний характер відтворення текстів дум мотивував появу і власне їхніх численних варіантів, і зумовлював виникнення різновидів усіх моделей у логіко-граматичному аспекті.

Формула, епічна формула – це стійкий словесний комплекс. Використання терміна *формула* вважаємо доцільним лише у вузькому розумінні: для позначення чітко окресленої одиниці, регулярно повторюваного відрізка мовлення із збереженням компонентного складу (постійний епітет, складне слово, тавтологічна структура, порівняння тощо). Якщо формульність переважно вказує на форму, певний структурний тип змістової одиниці, то термін *текстово-образна універсалія* насамперед актуалізує призначення певної мовної одиниці, її функціональне навантаження, змістову сутність; водночас представляє певну формулу, тобто складається з окремих взаємопов'язаних елементів, які в цілому становлять єдність у плані структури і змісту.

Текстова ж універсалія як широке поняття охоплює і власне формули (регулярно повторювані структури), й усталені прийоми мовної організації фольклорного стилю (у таких структурах не завжди дотримано закономірної повторюваності компонентного складу, їх побудовано за усталеною моделлю: напр., текстову універсалію паралелізму сформовано на основі зіставлення та порівняння).

Ознаками текстово-образних універсалій є повторюваність у тексті (текстах) як окремому різновиді, так і взагалі в певній підсистемі мови; відтворюваність у відносно сталому компонентному складі; семантична цілісність, що зближує їх із загальномовними фразеологізмами. Для текстово-образних універсалій характерна гнучкість, пристосованість до контексту, ритмо-мелодійного ладу, варіативність, що, на думку К. В. Чистова, є обов'язковою умовою існування мовних стереотипів [8, с. 160–161].

Отже, поєднання повторюваних у тексті двох і більше одиниць мови (поєднання двох слів у складне слово – іменник, дієслово, прислівник), службової частини мови та повнозначної, двох слів за допомогою сполучника (двох іменників, дієслів, прислівників), двох і більше слів за допомогою безсполучникового зв'язку (іменників, дієслів), двох (мінімум) і більше повнозначних слів за допомогою підрядного зв'язку (прикметника та іменника, дієслова та іменника, дієслова і прислівника та ін. комбінації ускладненого типу) дають підстави розглядати такі структури як текстово-образні універсалії. Це переважно мікроодиниці, мінімальні структури, які не підлягають подальшому членуванню, тобто це словосполучення, складні слова та прийменниково-іменникові форми.

До текстово-образних універсалій думового епосу зараховуємо також макроодиниці, утворені внаслідок застосування універсального прийому фольклорної поезики – стилістичні фігури, які організують думку і “на відміну від тропів, не додають нового змісту, а посилюють естетичний вплив мови” [11, с. 452]. Конструкції з паралелізмом, періодом – досить місткі: вони об'єднують мікроодиниці – текстові універсалії різних рівнів. У системі думового епосу зазначені структури можна порівняти зі стилістичним засобом, який збільшує смислову виразність повідомлень, дискурсів і має регулярні моделі реалізації (виділення – *Т. Б.*); засобом утілення найбільш інформативної і творчої форми реалізації значень (смыслу) мовця [2, с. 341].

Текстово-образні універсалії – універсальні знаки мовної / мовленнєвої системи, що здатні виконувати кілька функцій. Відповідно до аспекту аналізу текстово-образних універсалій розглядаємо їх із погляду логіко-граматичного і композиційно-стилістичного.

На основі логіко-граматичного аналізу текстово-образних універсалій виділено такі їхні різновиди: атрибутивні, адverbіальні, субстантивні, вербальні, предикативні. Кожен із зазначених різновидів має свої специфічні ознаки.

Текстово-образні універсалії безпосередньо впливають на композиційну організацію думи. У побудові будь-якого тексту виділяють такі його структурні елементи, як зачини, кінцівки та основну частину. Такі одиниці будови притаманні й думам.

Отже, термін *текстово-образна універсалія* використовуємо на позначення когнітивно-психологічного ментального утворення, втіленого у відповідну мовну форму (модель), що функціонує в художньому континуумі, відбиваючи схематизований образ явища, людини, речі, й ґрунтується на оцінній семантиці – типовій (взірцевій, еталонній) для певного класу явищ, речей. Цей термін суттєво засвідчує специфіку усномовного імпровізаційного творення народного героїчного епосу.

1. Астафьева Л. А. Сюжет и стиль былин: Автореф. дис. ... док. филол. наук: 10.01.09. – М., 1993. – 36 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 344 с.
3. Болотнова Н. С. Коммуникативные универсалии и их лексическое воплощение в художественном тексте // Филологические науки. – 1992. – № 4. – С. 75–87.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. – К., 1987. – 242 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. – К., 1999. – 431 с.
6. Кумахов М. А. К проблеме языка эпической поэзии // Вопросы языкознания. – 1979. – № 2. – С. 48–60.
7. Тюкова И. Н. Коммуникативные универсалии и их лексическое воплощение в лирике Б. П. Пастернака: на материале книги “Сестра моя – жизнь”: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 01. – Томск, 2005. – 30 с.
8. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор. Очерки теории. – Л., 1986. – 304 с.

T. BETSENKO

TERM TEXT VIVID UNIVERSALIYA IN LINGUA FOLKLORE STUDY

The correlation of terms *formula* and *text vivid universaliya* in relation to the linguistic analysis of folk texts is considered in the article; appropriateness of its use is grounded.

Key words: formula, text-vivid universaliya, language of folklore, folklore text.

Л. С. ГЕНЕРАЛЮК
(Харків, Україна)

ЕКФРАЗИС І ПРОБЛЕМА КОНТАМІНАЦІЇ ТЕРМІНІВ

У статті йдеться про особливості використання терміна *екфразис* у літературознавстві в контексті вивчення художніх образів у літературі, реалізованих завдяки взаємодії візуально-пластичного та вербального кодів. Питання інтеракціонізму вимагають удосконалення термінологічного апарату літературознавства, оскільки окремі аспекти контамінації термінів *Bildgedicht*, *екфразис*, *гіпотипозис* указують на потребу чіткішої диференціації міжвидових явищ.

Ключові слова: взаємодія літератури та мистецтва, візуальний образ, опис, *Bildgedicht*, екфразис, гіпотипозис.

Сучасне літературознавство все більше уваги приділяє проблемам зв'язків літератури та візуальних мистецтв. Освоюючи їх, науковці застосовують критерії конвенційного структуралізму, інтермедійного аналізу, крос-галузевий вектор досліджень. Щодо міждисциплінарних студій на стику вербально-іконічних взаємодій, то досвід засвідчив, що питання упорядкування й уніфікації галузевих термінологій залишається відкритим. Сьогодні набули популярності студії, присвячені екфразису – і завдяки предметності й визначеним вимірам досліджуваних різномодальних об'єктів, і завдяки новітнім мас-медіальним технологіям. Зокрема, в літературознавстві спостерігаємо, без перебільшення, своєрідний “екфразисний бум”, хоча цей феномен, поза терміном *екфразис*, досліджувався й раніше. У своїх працях науковці послуговувалися терміном *опис*. Інтерес літературознавців-теоретиків сконцентровано довкола визначення поняття екфразису в “широкому” та “вузькому” розумінні, класифікації відповідного референта, відстеження його генеалогії, еволюції, врешті форм і специфіки функціонування в літературі; психологів та філософів цікавлять когнітивні механізми екфрастичного перекладу культурних кодів, взаємодія двох модусів мислення, зокрема й репрезентація феномену синестезії; істориків мистецтва й літератури – становлення та формування в діяхронічному аспекті класичної / новітньої екфрастичної моделі; лінгвістів – механізми й інформаційний потенціал міжсеміотичного перекодування, адаптація іншомовних запозичень в українській мові.

У статті проаналізуємо смислове наповнення поняття “екфразис”, окреслимо семантичні межі відповідного терміна, оскільки через відсутність чіткої диференціації мутуальних явищ в царині вербально-іконічних інтеракцій і термінів, що їх позначають, *екфразисами* іменують численну групу явищ, які часто не відповідають семантиці терміна.

У літературознавчому словнику давно з'явилися термінопоняття, спільним витоком яких є факт міжвидової взаємодії на полі “візуальність – слово”: “Bildgedicht”, “екфразис”, “гіпотипозис”, які обслуговують різні семантичні площини. Порівняємо використання відповідних термінів.

Розмежувати два варіанти інспірації художнього слова пластичними мистецтвами – екфразис і Bildgedicht – простіше, аніж екфразис і гіпотипозис. Термін, походженням з німецької, *Bildgedicht* (“зображальний вірш, вірш-картина”; англ. *a picture poem*) використовують на позначення поетичних творів, написаних під впливом графіки, живопису, архітектурних форм чи скульптури. Він указує на інспірацію художнього слова “сестринськими мистецтвами” або митцем та його стилем, іноді мистецьким напрямом, школою. Семантика терміна *Bildgedicht* може включати також опис артефактів, що переходить у філософську сентенцію, в якій наявні елементи сугестивності, передусім завдяки зображенню, а також інтерпретативні фактори впливу мистецтва на читача / глядача. Специфіка явища *Bildgedicht* у тому, що воно є об'єктом дослідження і в мистецтвознавстві, і в літературознавстві, адже окремі зображальні вірші зараховують до образотворчого мистецтва. Це ті випадки “уподібнення поезії картині”, коли поет вибудовує лінії тексту, щоби створити специфічне зображення на сторінці: вірш набирає контурів і форми того, про що в ньому йдеться. У літературознавчий обіг цей термін увів Г. Розенфейд у 1967 р. [30], власне студії Bildgedicht велися Г. Кранцем із позицій порівняльного мистецтвознавства. Завдяки працям Г. Кранца, його антології живописних поезій, тритомному каталогу “поезій-картин” та ін. в аспекті порівняльного мистецтвознавства [22], термін отримав чималу популярність в англосаксонських дослідженнях на межі XX–XXI ст.

Більшість науковців (У. Вайсшайн, П. Брігвотер, Е. Петерманн) схиляються до думки, що Bildgedicht є суб'єктивною імпровізацією, вільною словесною варіацією на тему мистецтва і творів мистецтва. А. Дзядек підкреслив, що саме необмежена свобода інтертекстуальних цитатій, довільність (напр., у збірці Т. Куб'яка “Вірші та картини”, й відрізняє Bildgedicht від екфразису [14, с. 12]. Інші відмінності: екфразис не є об'єктом вивчення у мистецтвознавстві, а є лише оперативним модулем, методологічним елементом мистецтвознавчих розвідок; не завжди термін *екфразис* можна кваліфікувати як такий, що його використовують на позначення окремого жанру (термін *Bildgedicht* значно частіше використовують на позначення жанру), відтак вкраплення власне екфразису в художній прозі, в есе, нарисах тощо виказують ширшу сферу застосування відповідного терміна.

Проблема термінологічного нашарування зосереджується переважно довкола *екфразису* та *гіпотипозису*. Ці терміни на позначення категорій, відомих з античності, також породжують різночитання. Термін *екфразис*, запозичений теорією літератури з риторики, де він є однією з макроструктурних фігур, все ще не має чітко окреслених меж і тяжіє до контамінацій. У “Риториці” Аристотеля, на ґрунті якої сформувався термінологічний апарат сучасного літературознавства, в інструкціях для ораторів “*Progymnasmata*” особливе місце відведено поняттю “*enargia*” (лат. *evidentia*) – зримає.

Його функцією було унаочнення фактів та пробудження емоцій у слухачів. *Енаргія* (не плутати з *energeia*) як загальний термін на позначення сукупності фігур у риторичі, скерованих на яскравий, живий опис, є синонімом терміна *гіпотипозис* (опису такою мірою достовірного й заворожливого, що він сприймався як ілюзія реальності). Модифікаціями термінів *енаргія* / *евіденція* були терміни *екфразис* (детальний опис творів мистецтва) та *діатипозис* (яскраво представлені поради для нащадків, заповіт). Латинські відповідники цих термінів: *descriptio*, *representatio*, *demonstratio*. Оскільки літературна творчість у багатьох аспектах реалізує теорію евіденційності, малювання словом ніколи не обходили увагою: екфразисом і гіпотипозисом як явищами користувалися літератори з античної пори й до сьогодні; гіпотипозис в античну епоху полюбляли застосовувати в ораторській практиці промовці та філософи, а популярності в літературі він набув значно пізніше.

Коректні дефініції дозволяють сьогодні провести межу між двома явищами. Базовим для терміна *екфразис* є визначення Д. Керрера: “екфразис – це вербальне перетворення візуальних мистецьких творів (verbal re-creation of the visual artwork)” [12, с. 8]. З інших визначень терміна *екфразис* [26, с. 152–156; 32, с. 301; 36, с. 12], у яких констатується його “подвійне дно”, “вторинність”, “дзеркальність”, міметичне засвоєння літературними текстами “текстів” рукотворних, і – з-поміж яких популярність здобула формула Д. Хеффернена: екфразис – це “вербальна репрезентація візуальної репрезентації” (“a verbal representation of a visual representation”) [17, с. 3], оптимальною вважаємо таку дефініцію. *Екфразис* / *екффраза* (грецьк. *ekphrasis* – точний виклад, опис) – словесний опис творів візуальних мистецтв, супроводжуваний іноді естетичною оцінкою, іноді – описом окремих технічних прийомів автора твору, його манери чи стилю. За інтертекстуального дискурсу – наявності іншовидового “тексту” в тексті, власне, відбувається інтерсеміотичний переклад, де екфразис – одна з похідних евіденційності, оскільки він спрямований на максимальну візуалізацію артефакту, на пробудження емоцій у слухачів.

Відмінність гіпотипозису від еквівалентного творові мистецтва екфразису й інспірованого мистецтвом *Bildgedicht* у тому, що він не відштовхується від конкретних творів мистецтва, лише може асоціативно порівнюватися з ними. Іноді досить віддалено, викликаючи у реципієнтів суб’єктивні асоціації, співмірні з культурно-естетичним досвідом кожного. Якщо екфразис і *Bildgedicht* – феномени однозначно інтертекстуально-інтерсеміотичні, то гіпотипозис – феномен радше інтерсеміотичний. Код *sister arts* наявний у ньому настільки, наскільки автор свідомо й позасвідомо інтерполіує в літературну форму схеми, прийоми, формотворчі методи пластичних мистецтв, наслідуючи праці художника задля ефекту достовірності.

Дефініція терміна *гіпотипозис* спирається на загальноприйняті концепції П. Фонтаньє, Б. Дюпре, У. Еко, С. Вислоух, М. П. Марковського, А. Дзядека. *Гіпотипозис* / *гіпотипоза* (грецьк. *hypotyposis* – модель, оригінал, образ; дериват слова *hypotyposis* – зарисовувати, окреслювати) означає зображення, що відповідає оригіналу. Це яскраве словесне зображення, яке, на відміну від екфразису, формує спосіб словесного подання, що “апелує до ре-

чей візуальних, які унаочнюють і актуалізують сенс розповіді” [20, с. 205]. На відміну від екфразису, опис у гіпотипозисі відштовхується не від конкретного твору мистецтва, а від “оригіналу” й опосередковано, активізуючи пластичну уяву в реципієнта, може викликати у згадці якийсь твір, художника тощо. Гіпотипозис-*enargia* пропонує читачеві усталені прийоми й критерії візуалізації, які дозволяють виявити у тексті ознаки зображальності без вказівки на аналогічні твори мистецтва. Його завданням є створення чуттєвої, заворожливої картини, максимально достовірне передавання образу предметів, словесне унаочнення “моделі”, демонстрація можливостей словесного живописання. Відрізняється від екфразису та *Bildgedicht* поєднанням зримої, до фактографічності, конкретики з метафоричністю, з використанням символіки, яка не завжди близька до іконологічного канону пластичних мистецтв.

Ураховуючи те, що тісно пов’язаний з іконологічними символами екфразис, має обмежені можливості передавання їх візуальної багатозначності, В. Мітчелл увів два поняття: “екфрастична індиферентність” (*ekphrastic indifference*), за якого начебто екфразис неможливий, оскільки репрезентація вербальна не може відтворити об’єкт настільки, наскільки репрезентація візуальна, і “екфрастичний страх” (*ekphrastic fear*) на позначення моменту опору, за якого перед відкриттям рубезу між візуальними й вербальними мистецтвами наявний спротив щодо вільного між ними обміну. Проте найголовнішим для дослідника є поняття “екфрастична надія” (*ekphrastic hope*), уживане на позначення перемоги об’єднавчих аспектів у контексті *correspondance des arts*. Тоді читач, “якщо здійсниться екфрастична надія, зможе побачити об’єкт через посередництво поетичного голосу” [27, с. 152–154].

Екфразис має складну природу: він інформує про твір мистецтва, про предмет, зображений у цьому творі, про художника і його творчу манеру та навіть про його життя. Водночас екфразис репрезентує й особистість літератора та його світоглядні імперативи, є маркером його естетичних смаків, релігійних, суспільно-політичних поглядів. Але у всіх випадках звернення письменника до пластичних мистецтв актуалізує референційні функції художнього слова.

Дескриптивні ж характеристики гіпотипозиса містяться виключно в полі евіденції та поза межами референційності (відомі віртуозні гіпотипозиси М. Гоголя, які відштовхуються від “уречевлених фрагментів реальності”). Гіпотипозис як словесний живопис близький до малярства. На відміну від екфразису, він інтерполює код образотворчого мистецтва, а не реферує конкретний твір чи картину світу митця. Споріднений з екфразисом на ґрунті енаргії-евіденції, гіпотипозис є репрезентацією реальності в тому сенсі, як її репрезентує фотографія, скульптура чи картина, а не вторинною репрезентацією, як екфразис.

Отже, лише наявність прототексту зі сфери візуальної культури дає підставу визначати явище як екфразис і номінувати його відповідним терміном. Три головних фактори: а) опис-показування; б) авторизована ідентифікація з конкретним твором / митцем чи інший інтертекстуальний маркер,

поданий автором; в) художньо-мистецький дискурс дають дослідникові право констатувати, що твір / фрагмент літературного твору є екфразисом. Проте, маючи евіденцію та епідейктичність у знаменнику, літературознавці часто наводять варіанти псевдоекфразису, в чисельнику якого Bildgedicht або гіпотипозис. Якщо Bildgedicht та екфразис певною мірою здатні до контамінації на ґрунті явних адресатів запозичень (тут можуть бути наявними фактори б) та в), то гіпотипозис, у якому відсутній прототекст, екфразисом навіть у “широкому значенні” бути не може. Проблема існує, оскільки іноді референтний екфразис вважається описом не лише творів мистецтва, а дає для читача, зазначає М. Крегера, можливість “побачити світ в словах (see the world in the words)” [23, с. 11] чи як “блискучий відокремлений уривок”, згідно з Р. Бартом, присвячується “описам місця, часу, тих чи інших осіб” [2, с. 395]. Таке трактування, а у сентенціях М. Крегера і Р. Барта, власне, йдеться про гіпотипозис, суперечить усталеному з античності визначенню, в основі якого вторинність відтворення або ж, за Дж. Хефферненом, – “репрезентація репрезентації” [17, с. 3].

Зупинимося детальніше на неправомірній, на нашу думку, універсалізації терміна *екфразис*, коли інтерес, а відтак ефектна філологічна гра концентрується довкола розмитої двоїстості визначення *екфразису* в його “широкому” та “вузькому” значеннях. Відстежуючи подану Дж. Хефферненом [16] історію вживання термінопоняття у літературознавчих студіях 1960-х – поч. 1990-х рр., помітимо, що екфразис вивчався як винятково поліфункціональний варіант *enargia*. В античному суспільстві, окрім просвітницько-дидактичних та філософсько-естетичних функцій, його призначенням було й містеріально-релігійне посвячення, що зафіксувала Н. Брагінська [3], культурно-релігійний фактор мав вагоме значення й у візантійському екфразисі. Певні чинники, позиціонуючи екфразис як семантично багатше явище, аніж гіпотипозис, що був передусім імітацією (хоча й експресивною) візуальних феноменів, сприяли зародженню уваги дослідників саме до екфразиса, а не інших виявів евіденційності.

Безумовно, багате явище приваблює і на морфологічному, і на генетичному (аспект взаємоперекодування мистецтв сьогодні особливо актуальний), і на стилізовому рівнях. Науковий поступ у вивченні екфразиса, особливо в останні роки, увиразнив тенденцію до прирошування відповідного термінопоняття. Літературознавці аналізували феномен у творчості окремого автора (наприклад, Дж. Хеффернен досліджував специфіку літературного та малярського пейзажу у Вордсворта, Констебля, Кольріджа й Тернера [18], М. Сміт – екфрастичну традицію в Сервантеса, Джейн Остін, Толстого, Пінчонса [35], класичний варіант архітектурного екфразису проаналізувала Т. Фейрклауд у Чосера [15]), формували загальнотеоретичний погляд на екфразис М. Рубінс [7], А. Мрожевич [28] та ін. І якщо в класичних працях М. В. Брагінської, У. Мітчелла, Дж. Хеффернена та ін. термін *екфразис* експліковано в традиційному сенсі, то у подальших розробках виникає диференціація на екфразис у вузькому та екфразис у широкому значенні. Вживання цього терміна на позначення опису творів пластичних мистецтв, де неодмінним є візуальний прототекст, дозволяє окремим до-

слідникам оперувати ним у його класичному розумінні, тобто у вузькому сенсі. Межі для поняття у широкому значенні поки що не встановлені: його транскрибують як *гео-екфразис*, *топоекфразис*, *оніричний екфразис*, *прихований / відсторонений екфразис*, *надзвичайний екфразис*, *музичний екфразис*, *повість-екфразис*, *роман-екфразис*, *екфразис-емблема*, “*гіпотипозистичний екфразис*” тощо.

Дифузний процес розмивання меж терміна продовжується й набирає, на думку окремих дослідників, загрозливих масштабів: обсяг “спільного мішка” “катастрофічно росте” [29, с. 13]. Іноді складається враження, що феномен *correspondance des arts*, який унаслідок секуляризації наукового знання довгий час був поза межами цілісного міждисциплінарного вивчення, сьогодні намагаються чи не в повному обсязі підвести під термін *екфразис*, позначаючи ним усі можливі наслідки міжвидових інтеракцій. Навіть інтертекстуальні явища на кшталт палімпсесту чи кореференції в живописі називають “нестандартними екфразисами” (такими є, пише Ц. Сікорський, портрет Папи Інокентія Х пензля Веласкеса і Френсіса Бекона та портрет Придворної дами Веласкеса і Пабло Пікассо [34]). До речі, Ц. Сікорський зазначає, що “нестандартними екфразисами” можуть бути й відношення між зображенням і звуком, звуком і словом [34], що повністю суперечить семантиці терміна. Так зване “широке” трактування терміна означає контамінацію з гіпотипозисом, у інших випадках констатуємо підміну понять. Уживання ж понять на кшталт “неканонічний екфразис” або “гіпотипозистичний екфразис” [1, с. 186, 188, 195] демонструє, що дискусія про генезис та про межі термінів стає необхідністю для подальшого розвитку інтердисциплінарних та компаративних досліджень.

Безумовно, проблема формування термінологічного тезаурусу, адекватного взаємоін’єкціям суміжних мистецтв, назріла давно. Не випадково відбуваються пошуки єдиних критеріїв дослідження просторових і часових мистецтв: Г. Скотт [32], Н. Тишуніна [8], С. Вислоух [38] закликають розробляти універсальну методологію аналізу твору, що послуговується кількома мистецькими кодами. Проте зрозуміло, що розроблення універсальної методології аналізу будь-якого твору, що послуговується кількома мистецькими кодами відповідно вимагає й розроблення метамови опису такої методології. На жаль, таких розробок сьогодні бракує, тому термінологічний коктейль не викликає в науковців протесту. Зокрема, й сумнівна думка М. Крегера, який вважає, що термін *екфразис* потрібно переглянути й “підняти”, використовуючи його на позначення універсальніших понять, зокрема на позначення **всіх** зображальних описів [23, с. 7–9] – тобто й гіпотипозису. В такому ж розлозі трактуванні Дж. Голландер пропонує класифікацію різних типів екфразису на: відсторонений екфразис (*distracted ekphrasis*), який описує все, що існує за межами самого тексту й функціонує незалежно від усякого художнього об’єкта; прихований екфразис (*hidden ekphrasis*), за якого у вірші / романі фрагмент пейзажу описується як твір пластичного мистецтва, а його справжня екфрастична природа виявляється лише під час академічного аналізу; фактичний або актуальний (*actual*) екфразис, що відштовхується від певних упізнаваних картин, скульптур [19,

с. 209–219]. Поняття “прихований екфразис” та “відсторонений екфразис” насправді ототожнюють із поняттям “гіпотипозис”. Зазначимо, що тенденція супроводжувати термін означенням уже стає своєрідною традицією і вносить багато плутанини.

Так, Е. Ламот оперує поняттям “прихований екфразис”, описуючи відповідні його форми, зокрема й “сон-екфразис” у дослідженні іконічної колористики гіпотипозисів у іспаномовному американському оповіданні [24], Р. Шалт – “переписані” артефакти, з авторськими “вдосконаленнями” [31]. А. Бенія, визнаючи той факт, що через свою складність екфразис був безперервним викликом і по-різному розглядався – як дзеркало тексту, як дзеркало в тексті, як спосіб дзеркальної інверсії, вживає терміни *відволікаючий екфразис*, *змінний / реверсивний екфразис*, *комплексна відволікаюча зміна екфразисів*. Номінуючи терміном *екфразис* і “опис твору візуального мистецтва”, і “спосіб письма, який пронизує увесь текст і копіює особливості живопису”, дослідниця нашаровує кілька явищ, не розділяючи екфразис та гіпотипозис та розлого аналізуючи їх у творах О. Уайльда, В. Вульф і Т. Шевальє [11]. Похибка поширена: номінуючи явище як екфразис, дослідник фактично коментує його як гіпотипозис.

М. П. Марковський [25] помітив проблему дивної контамінації цих двох термінів: осмислюючи екфразис як категорію, що виявляє візуальні можливості мови, як шанс літературного подання понадмовленнєвого, дослідник визначає термін *екфразис* у широкому й вузькому розуміннях. Щодо ширшого значення цього терміна, на думку М. П. Марковського, “йдеться про стратегію опису в наративному творі”. Цитуючи визначення терміна *гіпотипозис* із паризького двомовного видання творів Квінтіліана, він зазначає, що розширена стратегія опису тотожна “дефініції гіпотипозису авторства Фонтаньє” [25, с. 229], навівши яку, автор чомусь одразу обриває свою апеляцію до гіпотипозису, який не отримує далі ніяких коментарів.

З огляду на тотальний характер розмивання поняття “екфразис” унаслідок сучасної конвергенції словесного й візуального та “екфразисного буму” останніх років, К. Джоунс в одній із своїх розвідок наголошує, що “сучасні дослідники повинні все-таки домовитися про універсальне визначення терміна та його послідовне функціонування” [21]. Не випадково базове питання її розвідки, на яке вона шукає відповідь – чи обмежений екфразис прямим описом художнього об’єкта, чи в ньому закладено значно більше рівнів, на які здатен цей літературний прийом, – хвиліе багатьох науковців. Вашингтонській дослідниці все ж імponує використання терміна на позначення “не лише миттєвого забезпечення зв’язків між словесними й візуальними царинами, а й охоплення історичної, політичної, соціальної, емоційної, психологічної сфер, навіть дослівної думки”. Відповідно К. Джоунс упроваджує термін *надзвичайний екфразис (extreme ekphrasis)* і оперує ним, усвідомлюючи всю його умовність [21].

Термін *екфразис*, у так званому широкому розумінні, популярний серед російських дослідників. Зокрема історик літератури Л. Геллер запропонував досліджувати феномен екфрастичності максимально розширено і вказати цей широкий діапазон у визначенні самого терміна *екфразис*, назвавши ним

“будь-яке відтворення одного мистецтва засобами іншого” [4, с. 18]. Такий підхід спостерігається у дослідженнях М. Г. Уртмінцевої [9], С. Д. Титаренко, Н. Г. Морозової [6], Б. А. Каца, А. Г. Сидорової та ін. Цю позицію критикують інші російські науковці. Опоненти констатують, що поняття екфразису як виду словесного “оцифрування” безперервного образу краще застосовувати не до будь-яких “трансформацій” і “транспозицій”, а лише там, де “транспонований естетичний об’єкт має континуальну природу, а транспонувальний – дискретну” [5, с. 348]. Відтак маємо ситуацію, коли переважна більшість учених наполягає на тому, що в екфразисі точкою відліку є артефакт і візуальний елемент не замаскований, не наявний імпліцитно, а відкрито названий та підкреслений автором. Інша група схиляється до того, щоби екфразисом назвати й міметичний спосіб літературного письма, що копіює прийоми пластичних мистецтв, і епічні жанри літератури, і відтворення малярством музики а ля Чурльоніс та Уїстлер, фотографією – архітектури. Жваві дискусії тривають.

Що ж, можна обґрунтувати сучасне бачення екфразису як феномену, тотожного будь-якому опису, в будь-якому мистецтві, що явно чи інтенційно приховує аспекти візуальності (не лише *see the world in the words*, в розумінні М. Крегера, а, окрім слів – і в зображенні, звуках, в аудіо та CD). Відмовившись від вербально-іконічних рамок, можна прийняти ідею Д. Девідсона й на засадах академічного дискурсу використовувати термін *екфразис* на позначення тотальної контамінації зображення, звуку, кінетики, які разом із текстом становлять мультимедійний документ, наприклад, CD-ROM на кшталт веб-сторінки в Інтернеті [13]. Не виключено, з часом може зникнути конфронтація розширеної мультимедійної і традиційної концепції екфразису, й екфразис у його класичному розумінні залишиться на узбіччі історії, а термін отримає нове семантичне наповнення. Але чи доцільно випереджувати процес розвитку наукової думки? Чи є сенс вносити термінологічне сум’яття, застосовуючи апробовані терміни у т. зв. “широких” сенсах? Можливо, у деяких випадках оптимальніше використовувати не термін *екфразис* з його визначеною семантикою, а запропонований К. Джоунс ефект екфразису [21].

Сподіваємося, що пошановування набутоків суміжних дисциплін надалі викристалізує систему уніфікації в міждисциплінарних дослідженнях. Не варто забувати й того, що науковці досі перебувають на двох полюсах: Дж. Хеффернен підкреслює традицію стриманого ставлення багатьох дослідників до контамінації літературних і зображальних кодів, а інші (Д. Девідсон, М. Сміт, Р. Вебб, Н. Тишуніна, Б. Успенський, Г. Скотт, С. Вислоух, М. Бел), для яких структуралізм і семіотика, а також феноменологія слугували системним підґрунтям для порівнювання різних видів мистецтва, наполягають на комплексному вивченні інтеракцій.

Свого часу впливи Лессінга і Е. Берка були настільки сильними, що сучасну тенденцію до розмивання кордонів мистецтв називають розгерметизацією. Звичайно, види мистецтв ніколи не були в ізоляції, тим паче герметичній. Але оскільки для дослідників-преparatorів є зручним міжвидове розмежування, має виправдання і своєрідна інерційність у літературознав-

чий науці. І, хоча сьогодні проблема слова й зображення, на думку Р. Вебб, все ще лишається суперечливою, проте екфразис (як і семантичне наповнення відповідного терміна), вважає вона, є “центральним фактором у пробиванні міжвидових бар’єрів” [37, с. 9]. Дослідниця на питання: чи можна взаємозаміщувати екфразис та гіпотипозис? – дає однозначну відповідь: “Ні. Оскільки в екфразисі існує спільний для автора і читача тип референта – твір мистецтва. Саме рецептивне нашарування дає можливість відрізнити епіграму від корови Мірона, корів на полях Пуссена і корів на щиті Ахілла чи на грецькій вазі” [37, с. 47].

Отже, проблема екфразису полягає в тому, щоб краще з’ясувати межі відповідного терміна, перетворити його впровадження в продуктивну працю над діалектичним зв’язком слова й зображення особливо сьогодні, коли ця діалектика стала центральною в мас-медіальному просторі.

Дослідження в цьому напрямі надзвичайно цікаві, оскільки продукування в них ідеї єдності мистецтв, єдиного холистичного континууму культури знаменує відхід від парадигми жорсткої видової диференціації мистецтв та секуляризації наукового знання. Коректність у застосуванні інтердисциплінарних термінів, призначених для літературознавчого вжитку, лише сприятиме цілісному осмисленню специфіки міжвидових процесів, а водночас – розмежуванню численних інтеракційних явищ та загальній диференціації дескриптивності в літературних творах.

1. Арзамазов А. А. Феномен визуального в современной удмуртской поэзии (опыт анализа творчества П. М. Захарова). – Ижевск, 2010. – 232 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1989. – 616 с.
3. Брагинская Н. В. Экфразис как тип текста (к проблеме структурной классификации) // Славянское и балканское языкознание. Карпато-восточнославянские параллели. Структура балканского текста. – М., 1977. – С. 259–282.
4. Геллер Л. М. Воскрешение понятия или Слово об экфрасисе // Экфрасис в русской литературе: Сб. тр. Лозаннского симпозиума. М., 2002. – С. 5–19.
5. Зенкин С. Новые фигуры. Заметки о теории. 3 // Новое литературное обозрение. – 2002. – № 57 (5). – С. 343–351.
6. Морозова Н. Г. Экфразис в русской прозе / Под ред. Н. Е. Меднис. – Новосибирск, 2008. – 212 с.
7. Рубинс М. Пластическая радость красоты: Экфрасис в творчестве акмеистов и европейская традиция. – СПб, 2003. – 354 с.
8. Тишунина Н. В. Взаимодействие искусств в литературном произведении как проблема сравнительного литературоведения // Филологические науки. – 2003. – № 1. – С. 19–26.
9. Уртминцева М. Г. Экфрасис: научная проблема и методика ее исследования // Вестник Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского: Литературоведение. Межкультурная коммуникация. – 2010. – № 4 (2). – С. 975–977.
10. Шатин Ю. В. Ожившие картины: экфразис и диегезис // Критика и семиотика. – Вып. 7. – Новосибирск, 2004. – С. 217–226.
11. Banea A. M. Ekphrasis – a Special Type of Intertextuality in the British Novel. – Cluj-Napoca, 2012. – Режим доступа: http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate/2012/filologie/banea_paraschivescualina_marcela_en.pdf.
12. Carrier D. Principles of Art History Writing. – University Park, 1997.
13. Davidson D. Ekphrastic Academia: Images, Sounds and Motions in Academic Discourse. – Режим доступа: <http://waxebb.com/writings/ekphrasis.html>.

14. *Dziadek A.* Obrazy i wiersze. Z zagadnień interferencji sztuk w polskiej poezji współczesnej. – Katowice, 2004. – 246 s.
15. *Fairclough T.* Chaucerian ekphrasis: power, place and image in the Knight's tale. – Michigan University, 2007. – Режим доступу: <http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1142&context=honors&seiredir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.com.ua>.
16. *Heffernan J. A.W.* Ekphrasis and Representation // *New Literary History*. – 1991. – Vol. 22. – № 2. – P. 297–316.
17. *Heffernan J. A.W.* The Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbury. – Chicago and London, 1993. – 249 p.
18. *Heffernan J. A.W.* The Re-Creation of Landscape: A Study of Wordsworth, Coleridge, Constable, and Turner. – Dartmouth, 1985. – 256 p.
19. *Hollander J.* The Poetics of Ekphrasis // *Word and Image*. – 1988. – Vol. 4. – P. 209–219.
20. *Hypotyzoza* // *Słownik terminów literackich* / Oprac.: J. Sławiński, M. Głowiński [i in.]. – Wrocław, 1998. – S. 205–206.
21. *Jones K.* The ekphrasis effect: an Analysis of Goya's "Black Paintings" within Antonio Buero Vallejo's play the "Sleep of Reason" // *Ciberletras: Revista de crítica literaria y de cultura*. – № 19. – 2008. – Режим доступу: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2742430>.
22. *Kranz G.* Gedichte auf Bilder: Antologie und Galerie. – München, 1975. – 293 s.; er: Das Bildgedicht: Theorie, Lexikon, Bibliographie. Nachträge: 3 Bände. – Köln; Wien, 1981–1987; er: Das Bildgedicht in Europa: Zur Theorie und Geschichte einer Literarischen Gattung. – Paderborn, 1973. – 235 s.
23. *Krieger M.* Ekphrasis: The Illusion of the Natural Sign / Emblems by Joan Krieger. – Baltimore, 1992. – 292 p.
24. *Lamothe A.* Color My Words: Ekphrasis in Turn-of-the-century Spanish American Narrative. – Режим доступу: <http://tell.fl.purdue.edu/RLA-Archive/1994/Spanish-html/Lamothe,Alison.htm>.
25. *Markowski M. P.* Ekphrasis. Uwagi bibliograficzne z dołączeniem krótkiego komentarza // *Pamiętnik Literacki*. – 1999. – № 2. – S. 229–236.
26. *Mitchell W. J. T.* Ekphrasis and the Other // *Mitchell W. J. T. Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. – Chicago; London. – 1994. – P. 152–156.
27. *Mitchell W. J. T.* *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. – Chicago; London, 1994. – 462 p.
28. *Mrożewich A. E.* Śladami ekfrazy. Duńscy pisarze współcześnie wobec sztuk wizualnych. – Poznań. – 2010. – 344 s.
29. *Popowski R.* Starożytny przewodnik po neapolitańskiej pinakotece // *Filostat Starszy. Obrazy / Przeł. i oprac. Remigiusz Popowski*. – Warszawa, 2004. – S. 13–87.
30. *Rosenfeld H.* Das deutsche Bildgedicht. – New York; London, 1967. – 272 p.
31. *Schulte Raphael J.* Re-imaging the «Beautiful History»: Frank O'Hara and Larry Rivers. – Режим доступу: http://english.fju.edu.tw/lctd/genre/ekphrasis/paper_O'Hara.html.
32. *Scott Grant F.* The Rhetoric of Dilation. Ekphrasis and Ideology // *Word and Image*. – 1991. – Vol. 7. – № 4.
33. *Scott Grant F.* Shelley, Medusa, and the Perils of Ekphrasis // *The Romantic Imagination: Literature and Art in England and Germany* / Ed. Frederick Burwick and Jurgen Klein. – *Studies in comparative literature*: 6. – Amsterdam / Atlanta, GA, 1996. – P. 315–332.
34. *Sikorski C.* О поезји, образіе і екфразіе. – Szczecin, 2011. – Режим доступу: <http://lyzkamleka.eu/pliki/sikorski.pdf>.
35. *Smith M.* Literary Realism and Ekphrastic Tradition. – University Park, 1995. – 269 p.
36. *Wagner P.* Introduction: Ekphrasis, Iconotexts, and Intermediality – the State(s) of the Art(s) // *Icons – Texts – Iconotexts: Essays on Ekphrasis and Intermediality* / Ed. by Peter Wagner. – Berlin; New York, 1996. – P. 3–47.
37. *Webb R.* Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice. – Farnham, England / Burlington, VT, 2009. – 238 p.

38. *Wysłouch S.* Literatura i obraz. Tereny strukturalnej wspólnoty sztuk // *Intersemiotyczność: literatura wobec innych sztuk (i odwrotnie)* / Pod red. S. Balbusa, A. Hejmeja i J. Niedźwiedzia. – Kraków, 2004. – S. 17–28.

L. GENERALIUK

EKPHRASIS AND THE PROBLEM OF CONNECTION OF THE TERMS

The article focuses upon features of the term *ekphrasis* use in literary criticism; studying of artistic images in the literature, which grow out of literature and fine arts interaction. Such an interaction naturally calls for the new apparatus in the literary criticism and the differentiation of terms *Bildgedicht*, *ekphrasis*, *hypotyposis* as a representation of a certain verbal and visual interaction has mutual mixing. These concepts show the some aspects of word-iconic interactions.

Key words: interactions between literature and visual arts, visual images, description, *Bildgedicht*, *ekphrasis*, *hypotyposis*.

II. Галузеве термінознавство

2. Термінологія природничих наук

УДК 811.161.242

М. М. ТОРЧИНСЬКИЙ
(Хмельницький, Україна)

ДЕНОТАТНО-НОМІНАТИВНА СТРУКТУРА КОСМООРБІТОНІМІЇ ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Описано структуру термінологічної підсистеми однієї з галузей ономастики, присвяченої вивченню власних назв об'єктів, які рухаються в космосі за певними орбітами, тобто космоорбітонімів. Пропонуємо і загальнотеоретичні термінопозначення, і номінації різних типів таких назв, які виокремлено на основі денотатно-номінативних ознак.

Ключові слова: власна назва, термін, космонім, космоорбітонім, космомоноорбітонім, космополіорбітонім, космоніміка.

Власні назви космічних об'єктів досить часто були об'єктом наукових студій, що підтверджено й монографічними дослідженнями (це, насамперед, праця Ю. О. Карпенка “Назви зоряного неба” [див.: 2]), і лексикографічними виданнями [див: 3; 4; СРОТ; SOE]. Проте й до сьогодні немає єдності у трактуванні сутності таких пропріальних одиниць та їх деталізації на основі передусім денотатно-номінативного критерію. Тому не викликає заперечення необхідність детального структурування космонімії, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження, присвяченого теорії опису найменувань об'єктів, які рухаються в космосі за певними орбітами.

Безумовно, виокремлення різновидів власних назв космічних об'єктів ґрунтується на певних традиціях, започаткованих ще у 1966 р. В. В. Німчуком, який, проте, астроніми (у його проекті ономастичної термінології наведено лише термін *астронімія* на позначення сукупності назв небесних тіл, зірок, сузір'їв, планет, комет [3, с. 36]) кваліфікував як підвид топонімів. Звичайно, власні назви космічних об'єктів краще позначати терміном *космоніми*, поділяючи їх на певні підгрупи, наприклад: *галактиконіми* – назви галактик, *астроніми* – найменування зір, *планетоніми* – номінації планет тощо. Зауважимо, що безпосередні зв'язки з топонімами простежуємо лише в астротопонімах (краще – космопонімах), зокрема, марсонімах чи селенонімах – власних назвах географічних об'єктів на Марсі або Місяці.

© М. М. ТОРЧИНСЬКИЙ, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. IX

95

А. О. Білецький у підкласі монадонімів теж виокремив порядок космонімів (власних назв космічних об'єктів: *Юнітер*) [1, с. 169] паралельно з топонімами, ергонімами, епохонімами тощо. Безумовно, намагання повному структурувати онімний простір заслуговує схвалення, проте бажано було б краще продумати типологію онімів і пов'язати семантику термінів із реаліями позначених об'єктів.

О. В. Суперанська серед найменувань неживих предметів виділила і космоніми (назви галактик, зоряних систем, туманностей, сузір'їв) та астроніми (назви окремих небесних тіл: зірок, планет, астероїдів, комет) [див.: 5, с. 189].

В “Основній системі і термінології слов'янської ономастики” космонім кваліфікують як “власну назву неживого природного об'єкта і явища, що перебуває поза Землею”, наприклад: *Велика Ведмедиця, сузір'я Діви, Молочний Шлях* [4, с. 117]. У виносках до цієї словникової статті зазначено, що “російський термін належить до назв зон космічного простору і не містить назви об'єктів на планетах (аеротопонім); у російській мові є ще термін *астронім*, а “значення німецького терміна вужче” [4, с. 116]. Перший термін активно функціонує у всіх досліджуваних мовах, і лише у польській є паралельний варіант (*kosmonim // nazwa kosmiczna*) [див.: 4, с. 117].

Безперечно, кращим зразком структурування пропріальної лексики в ономастиці є “Словник російської ономастичної термінології”, у якому Н. В. Подольська ономастичну картину світу будує і за допомогою шести схем, і у власне термінологічному реєстрі. Перша схема “Назви космічного простору” (СРОТ, с. 14) — це поділ власних найменувань космічних об'єктів на три розряди: космоніми (власні назви зон космічного простору, галактик, зоряних систем, сузір'їв тощо, на зразок: *Велика Ведмедиця, сузір'я Діви* (СРОТ, с. 67), астроніми (власні назви окремих небесних тіл, зокрема зірок, планет, комет, астероїдів тощо: *Місяць, комета Галлея* (СРОТ, с. 41) й астротопоніми (власні назви об'єктів рельєфу на будь-якій планеті (СРОТ, с. 41).

Класифікацію власних назв за характером іменованого об'єкта досить детально описано і в енциклопедії “Слов'янська ономастика”. Так, О. В. Суперанська серед різновидів пропріативів (по суті — власних географічних назв) насамперед виокремлює геоніми, марсіоніми, венусоніми й планетоніми [див.: SOE, I, с. 43–44]. Назви космічного простору поділяють на космоніми, астроніми й астротопоніми. На нашу думку, недоцільно вважати планетонімами власні назви на поверхні будь-якої планети, адже для цього існують топоніми (на Землі) або інші терміни (марсоніми — на поверхні Марса, юпітероніми — на поверхні Юпітера тощо). Астроніми знову ідентифікують як назви окремих космічних тіл (а не зір), як і астротопоніми — як назви об'єктів на поверхнях планет.

Найвагоміше дослідження найменувань космічних об'єктів — це праця Ю. О. Карпенка “Назви зоряного неба” [див.: 2], у якій основоположним є термін *астронім*, а складниками астронімиї визначено назви галактик, сузір'їв та їхніх частин, зірок, планет і їхніх супутників, астероїдів, комет, метеоритів і частин поверхні Місяця (щоправда, окремих позначень для них дослідник не запропонував). Водночас пропозиції щодо типології кос-

монімів, висловлених Ю. О. Карпенком, безумовно, заслуговує на увагу. Це стосується, зокрема, галактиконімів, які ідентифікують номінації і галактик, і туманностей. Незважаючи на те, що термін *туманність* “помилково об’єднав два цілком різні типи об’єктів – скупчення пилу і газів у складі нашої Галактики та зоряні системи за межами Галактики, – їх продовжували іменувати туманностями, розрізняючи лише за означенням: галактичні туманності, позагалактичні туманності. Їх і позначають в астрономії однаково” [2, с. 24–25]. Складником констелонімів можна вважати астеризмоніми – власні найменування частин сузір’їв. “Групи зірок, які мають свої власні назви, проте не є окремими сузір’ями, прийнято іменувати астеризмами... Цей термін утворений в Англії від грецького слова *αστήρ* “зірка” за допомогою суфікса *-изм...* Наприклад, у сузір’ї Дракона виділяють астеризм Голова... У сузір’ї Геркулеса постійно виділяли астеризми Палиця, Гілка і навіть Східна Рука” [2, с. 46]. Найбільш поширеними і водночас найменшими за розмірами (до одного кілометра в діаметрі) космічними тілами є метеорити. Такі об’єкти Ю. О. Карпенко називає *метеороїдами*, водночас відзначаючи, що цей термін “зовсім молодий і не став ще загальновизнаним” [2, с. 140]. Існує й термін *метеор*, який теж має безпосередній стосунок до малих космічних тіл. Коли номінують метеорити, то їхні власні назви ідентифікують як метеоритоніми. Відмінність між метеоритонімами як різновидами катастрофонімів і космонімів полягає саме в характеристиці денотатів: якщо йдеться про подію, пов’язану з падінням метеорита, то її назва належить до першої групи, а якщо сам космічний об’єкт, який упав на Землю, – то до другої. “Нині встановлений стандартний тип найменувань метеоритів: їх називають за місцем знаходження, і при цьому переважно – за поселенням, яке знаходиться поблизу, наприклад, метеорити: Бородіно, Гонолулу, Горлівка, Кузнецово, Хмелівка, Естервіль” [2, с. 143]. Найвні й метеорні потоки, які, як з’ясували вчені, є результатом розпаду комет (метеори-одинаки – уламки астероїдів, які зіткнулися) [2, с. 148]. “Особливості походження, а головне – земного прояву метеорних потоків зумовили розвиток спеціальної системи їхніх назв” [2, с. 148], що можна кваліфікувати як *метеороніми*. “Метеорний потік іменують за його радіантом, а правильніше, за латинською назвою сузір’я, в якому знаходиться цей радіант. Наприклад, відомі метеорні потоки Андромеди, Драконіди, Кассіопейди, Ліриди, Оріоніди, Скульпториди: їхні радіанти розташовані відповідно в сузір’ях Андромеди, Дракона, Кассіопеї, Ліри, Оріона, Скульптора” [2, с. 149].

Нове структурування космонімії за характером номінованого денотата ми вже частково розглядали [див.: 6–9]. Як показала практика подальших ономастичних студій, такої градації власних назв космічних об’єктів недостатньо. Насамперед відсутні космонімічні поняття, що ґрунтуються на загальних категоріях ономастики. Відповідно, така терміносистема повинна бути доповнена словниковими статтями, у яких подають визначення:

• сутності космоніма: *космонім* (від грец. *kosmos* – “Всесвіт” + *онім*) – різновид пропріативів. ВН¹ космічного об’єкта: *Альдебаран*, *Венера*, *Малий*

1 Тут і далі ВН вживаємо на позначення власної назви.

Ківи, Море Москви. Класифікуються переважно народні, загальновідомі назви космічних об'єктів, оскільки наукові номінації складаються з буквених і цифрових індексів, напр., *галактики М 51 і NGC 5194*;

- сукупності космонімічних назв: *космонімікон* (від *космонім*) – словник або реєстр космонімів, наявних у певній мові або притаманних для окремих територій чи періодів: *слов'янський космонімікон*; *космонімія* (від *космонім*) – один із фрагментів онімного простору. Сукупність космонімів певної мови або окремих територій, періодів, текстів тощо: *народна космонімія*;

- відкосмонімічних прикметникових утворень: *космоніміїний* (від *космонімія*) – прикметник, який стосується терміна *космонімія*: *космоніміїні ознаки*; *космонімічний* (від *космоніміка*) – прикметник, який стосується терміна *космоніміка*: *космонімічні студії*; *космоніміїний* (від *космонім*) – прикметник, який стосується терміна *космонім*: *космонімічна структура*;

- космоніміки як галузі ономастики: *космоніміка* (від *космонім*) – розділ ономастики, присвячений вивченню космонімів. Космонімія описана в наукових працях Ю. О. Карпенка, К. Кедрова, М. Москаленка, М. Е. Рут та інших дослідників;

- дослідника відповідних номінацій: *космоніміст* (від *космонім*) – дослідник космонімів, напр.: *Ю. О. Карпенко*.

Власне денотатно-номінативна структура космонімікону передбачає насамперед розмежування двох різновидів таких власних назв, зокрема: *космоорбітонім* (від лат. *orbīta* “колія, дорога” + *орбітонім*) – різновид космонімів. ВН цілісного космічного об'єкта, який рухається за певними законами: *галактика Вир, сузір'я Лев, планета Сатурн*; *космотопонім* (від грец. *kosmos* “Всесвіт” + *топонім*) – різновид космонімів. ВН географічного об'єкта, який перебуває поза межами Землі (на відміну від геотопонімів, або просто топонімів). Космотопоніми переважно мають дві форми: вітчизняну й латинізовану: *Альпи – Alpes, Гори Герцинські – Montes Hercynii, Море Змії – Mare Angius*. Багато ономастів у цьому значенні неправомірно вживають термін *астротопонім*.

Космоорбітоніми своєю чергою можна поділити на моно- і полікосмоорбітоніми: *монокосмоорбітонім* (від грец. *topos* “один, єдиний” + *космоорбітонім*) – різновид космоорбітонімів. ВН одиничного космічного об'єкта: *Іо, Нептун, Сонце*; *полікосмоорбітонім* (від грец. *poly* “багато” + *космоорбітонім*) – різновид космоорбітонімів. ВН сукупності космічних тіл: *Велика Магелланова Хмара, сузір'я Діви, Дракони́ди*.

У складі монокосмоорбітонімів розмежовуємо такі елементи, як: *астероїдонім* (від грец. *astēr* “зірка”, *eidōs* “вигляд” + *онім*) – різновид монокосмоорбітонімів. ВН астероїда: *Адоніс, Цейлон*; *астронім* (від грец. *astron* “зоря” + *онім*) – різновид монокосмоорбітонімів. ВН зірки: *Аврора, Альфа Центавра, Сиріус*. Багато ономастів неправомірно кваліфікують астроніми як найменування не лише зір, а й інших небесних тіл (планет, комет, астероїдів тощо). Як астронім іноді кваліфікують і позначення прізвища автора крапками, зірочками, цифрами тощо, напр.:***; *кометонім* (від грец. *komētēs* (*astēr*) “волохата (зоря)” + *онім*) – різновид монокосмоорбітонімів. ВН комети: *комета Морхауза, комета Юрлова – Ахмарова – Хасселя; планетонім*

(від грец. *planētas* “планета” + *онім*) – різновид монокосмоорбітонімів. ВН планети: *Венера, Плутон*.

Ототожнення протягом тривалого часу космоніміки з астронімікою і приділення особливої уваги вивченню власних назв зір дає підстави для розрізнення відповідної загальнотеоретичної підсистеми: *астроніміїний* (від *астронімія*) – прикметник, який стосується терміна *астронімія*: *астроніміїні особливості*; *астроніміка* (від *астронім*) – розділ космоніміки, присвячений вивченню астронімів. Астронімія описана у наукових працях Ю. О. Карпенка, М. Е. Рут та інших дослідників; *астронімікон* (від *астронім*) – словник або реєстр астронімів, наявних у певній мові або характерних для окремих територій чи періодів: *античний астронім ікон*; *астроніміст* (від *астронім*) – дослідник астронімів, напр.: *М. Е. Рут*; *астронімічний* (від *астроніміка*) – прикметник, який стосується терміна *астроніміка*: *дослідження з астрономіки*; *астронімія* (від *астронім*) – один із фрагментів онімного простору. Сукупність астронімів певної мови або окремих територій, періодів, текстів тощо: *народна астронімія*; *астроніміїний* (від *астронім*) – прикметник, який стосується терміна *астронім*: *астроніміїні конструкції*.

До цієї групи варто віднести й термінопозначення *астрономічний термін* (від грец. *astronomia* < *astron* “зоря” і *nomos* “закон”) – супутній термін космономії, переважно апелює, що вживається разом із власною назвою космічного об’єкта (або самостійно) і вказує на певну космічну реалію: *комета Галлея, сузір’я Дракона, туманність Андромеди*. Астрономічні терміни часто є складниками космономімів, напр.: *Полярна зірка*.

До складу монокосмоорбітонімів належить ще один елемент: *сателітонім* (від лат. *satelles* (*satellit*) “охоронець; супутник; спільник” + *онім*) – різновид монокосмоорбітонімів. ВН супутника планети: *Дейкмос, “Марс-2”*.

Розрізняємо дві групи сателітонімів: *натуралсателітонім* (від лат. *naturalis* “природний” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН природного супутника планети: *Мімас, Япет* (супутники Сатурна); *техносателітонім* (від грец. *technikos* “вправний, майстерний” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН штучного супутника планети (або іншого космічного об’єкта): “*Космос – 233*”, “*Піонер-9*”. Техносателітоніми мають спільні ознаки з космопорейонімами, тобто ВН космічних транспортних засобів.

За місцезнаходженням денотатів виокремлюємо *венеро-, гео-, марсо-, меркурі-, нептунно-, плутоно-, сатурно-, селено-, урано- і юпітеросателітоніми*, причому більшість із них може мати по два підвиди:

- *венеросателітонім* (від лат. *Venus* (*Veneris*) “Венера” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Венери: “*Піонер-Венера-1*”. Природних супутників Венери немає; *венеротехносателітонім* (від лат. *Venus* (*Veneris*) “Венера” + *техносателітонім*) – різновид техносателітонімів. ВН штучного супутника Венери: “*Венера-2*”, “*Venus-Express*”;

- *геосателітонім* (від грец. *γῆ* “Земля” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Землі: *Місяць, “Січ-1”*; *геонатуралсателітонім* (від грец. *γῆ* “Земля” + *натуралсателітонім*) – різновид геосателітонімів. ВН природного супутника Землі: *Місяць. Геотехносателітонім* (від грец.

gē “Земля” + *техносателітонім*) – різновид геосателітонімів. ВН штучного супутника Землі: *Астерикс, космічна станція “Мир”*;

- *марсосателітонім* (від лат. *Mars* “Марс” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Марса: *Дейкмос, “Марінер-4”, “Mars Odyssey”*; *марсонатуралсателітонім* (від лат. *Mars* “Марс” + *натуралсателітонім*) – різновид марсосателітонімів. ВН природного супутника Марса: *Дейкмос, Фобос*; *марсотехносателітонім* (від лат. *Mars* “Марс” + *техносателітонім*) – різновид марсосателітонімів. ВН штучного супутника Марса: “*Марс-1*”, “*Фенікс*”;

- *меркурісателітонім* (від лат. *Mercurius* “Меркурій” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Меркурія: “*Марінер-10*”. Природних супутників Меркурія немає; *меркурітехносателітонім* (від лат. *Mercurius* “Меркурій” + *техносателітонім*) – різновид меркурісателітонімів. ВН штучного супутника Меркурія: “*Messenger*”;

- *нептуносателітонім* (від лат. *Neptunus* “Нептун” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Нептуна: *Галатея, Протей*; *нептунонатуралсателітонім* (від лат. *Neptunus* “Нептун” + *натуралсателітонім*) – різновид нептуносателітонімів. ВН природного супутника Нептуна: *Наяда, Тритон*; *нептунотехносателітонім* (від лат. *Neptunus* “Нептун” + *техносателітонім*) – різновид нептуносателітонімів. ВН штучного супутника Нептуна: “*Вояджер-2*”;

- *плутоносателітонім* (від грец. *Pluton* “Плутон” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Плутона: *Гідра, “Піонер-10”*; *плутононатуралсателітонім* (від грец. *Pluton* “Плутон” + *натуралсателітонім*) – різновид плутоносателітонімів. ВН природного супутника Плутона: *Нікта, Харон*; *плутонотехносателітонім* (від грец. *Pluton* “Плутон” + *техносателітонім*) – різновид плутоносателітонімів. ВН штучного супутника Плутона: “*New Horizons*”;

- *сатурносателітонім* (від лат. *Saturnus* “Сатурн” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Сатурна: *Рея, Титан*; *сатурнонатуралсателітонім* (від лат. *Saturnus* “Сатурн” + *натуралсателітонім*) – різновид сатурносателітонімів. ВН природного супутника Сатурна: *Гіперіон, Тефія*; *сатурнотехносателітонім* (від лат. *Saturnus* “Сатурн” + *техносателітонім*) – різновид сатурносателітонімів. ВН штучного супутника Сатурна: “*Вояджер-2*”, “*Cassini*”;

- *селеносателітонім* (від грец. *selēnē* “Місяць” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Місяця: “*Рейдджер*”. Природних супутників Місяця немає; *селенотехносателітонім* (від грец. *selēnē* “Місяць” + *техносателітонім*) – різновид селеносателітонімів. ВН штучного супутника Місяця: “*Аполло-12*”, “*Рейдджер*”;

- *ураносателітонім* (від грец. *uranos* “небо” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Урана: *Аріель, Титанія*; *уранонатуралсателітонім* (від грец. *uranos* “небо” + *натуралсателітонім*) – різновид ураносателітонімів. ВН природного супутника Урана: *Оберон, Умбріель*; *уранотехносателітонім* (від грец. *uranos* “небо” + *техносателітонім*) – різновид ураносателітонімів. ВН штучного супутника Урана: “*Вояджер-2*”;

• *юпітеросателітонім* (від лат. *Jupiter* “Юпітер” + *сателітонім*) – різновид сателітонімів. ВН супутника Юпітера: *Амальтея*, “*Галілео*”; *юпітеронатуралсателітонім* (від лат. *Jupiter* “Юпітер” + *натуралсателітонім*) – різновид юпітеросателітонімів. ВН природного супутника Юпітера: *Ганімед*, *Кармі*; *юпітеротехносателітонім* (від лат. *Jupiter* “Юпітер” + *техносателітонім*) – різновид юпітеросателітонімів. ВН штучного супутника Юпітера: “*Вояджер-1*”, “*Піонер-10*”.

Полікосмоорбітоніми розмежовуємо на три підгрупи, зокрема: *галактиконім* (від грец. *galaktikos* “молочний” + *онім*) – різновид полікосмоорбітонімів. ВН галактики (туманності): *галактика Кінська голова*, *туманність Хаббла*; *констелонім* (від лат. *constellatio* “сузір’я” + *онім*) – різновид полікосмоорбітонімів. ВН сузір’я: *Велика Ведмедиця*, або *Ківи*, *сузір’я Персея*; *метеоронім* (від грец. *meteōros* “той, що перебуває в повітрі” + *онім*) – різновид полікосмоорбітонімів. ВН метеорного потоку: *Андромедида*, *Оріоніди*.

Як окремі різновиди констелонімів кваліфікуємо астеризмоніми і зодіоніми: *астеризмонім* (від грец. *astron* “зоря” + *онім*) – різновид констелонімів. ВН частини сузір’я, напр.: *Гілка*, *Палиця* і *Східна Рука* (у сузір’ї Геркулеса); *зодіонім* (від грец. *zōdius* “сузір’я зодіаку” + *онім*) – різновид констелонімів. ВН зодіакального сузір’я: *Скорпіон*, *Терези*.

І власне космоніміка, і її підгалузь – космоорбітоніміка – теж має свій термінологічний апарат, а саме: *космоорбітонімічний* (від *космоорбітонімія*) – прикметник, який стосується терміна *космоорбітонімія*: *космоорбітонімічні різновиди*; *космоорбітоніміка* (від *космоорбітонім*) – розділ космоніміки, присвячений вивченню космоорбітонімів. Космоорбітонімія описана у наукових працях Ю. О. Карпенка та інших дослідників; *космоорбітонімікон* (від *космоорбітонім*) – словник або реєстр космоорбітонімів, наявних у певній мові або характерних для окремих територій чи періодів: *повний космоорбітонімікон*; *космоорбітоніміст* (від *космоорбітонім*) – дослідник космоорбітонімів, напр.: *Ю. О. Карпенко*; *космоорбітонімічний* (від *космоорбітоніміка*) – прикметник, який стосується терміна *космоорбітоніміка*: *космоорбітонімічні студії*; *космоорбітонімія* (від *космоорбітонім*) – один із субфрагментів онімного простору. Сукупність космоорбітонімів певної мови (або групи мов): *наукова космоорбітонімія*; *космоорбітонімічний* (від *космоорбітонім*) – прикметник, який стосується терміна *космоорбітонім*: *космоорбітонімна особливість*.

Отже, у сфері наукового обігу може бути 66 термінів (4 із них існували раніше, у 18 – частково змінено їхню дефініцію, 44 – створені автором), які, сподіваємося, обслуговуватимуть потреби однієї із підгалузей ономастики, в якій аналізують власні назви об’єктів, що рухаються за певними орбітами. Безумовно, аналогічної деталізації потребує й космопоніміка, що дозволить ефективніше виконувати дослідження таких пропріальних одиниць.

1. *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания: ономастика. – К., 1972. – 227 с.
2. *Карпенко Ю. А.* Названия звездного неба. – М., 1985. – 216 с.
3. *Німчук В. В.* “Українська ономастична термінологія” (проект) // Повідомлення УОК. – К., 1966. – Вип. I. – С. 24–43.

4. Основная система и терминология славянской ономастики (Основен систем й терминологија на словенската ономастика). – Скопье, 1983. – 414 с.
5. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М., 1973. – 366 с.
6. Торчинський М. М. Власні назви космічних об'єктів // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 24. – Ч. 3. – С. 311–315.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. – Хмельницький, 2008. – 550 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: Дис. ... докт. філол. наук: 10.01.01 / Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2010. – 502 с.
9. Торчинський М. М. Українська ономастика: Навч. пос. – К., 2010. – 238 с.
10. Торчинський М. М. “Українська ономастична термінологія (проект)” і її значення для становлення денотатно-номінативної класифікації власних назв // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 298–302.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- СРОТ – Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1988. – 192 с.
SOE – Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Aleksandry Cieślukowej przy współ. J. Dumy. – Warszawa; Kraków, 2002–2003. – Т. 1–2.

M. TORCHYNSKYI

DENOTATIVE-NOMINATIVE STRUCTURE OF COSMOORBITONYMS AS A COMPONENT OF THE UKRAINIAN ONOMASTICS TERM SYSTEM

The structure of terminological subsystem, that studies names of objects moving in space and describing orbits (cosmoorbitonyms) as a branch of onomastics is described in the paper. Both general theoretic terms and nominations selected on the basis of denotative-nominative features are offered.

Key words: proper name, term, cosmonym, cosmoorbitonym, cosmoorbitonym, cosmonymic.

І. В. ШМАТКО

(Київ, Україна)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА БДЖІЛЬНИЦЬКОГО ТЕРМІНА В АСПЕКТІ МЕТАФОРИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Розглянуто закономірності формування метафоричної номінації в українській бджільницькій термінології. Проаналізовано семантичну структуру бджільницького терміна в аспекті метафоричної номінації.

К л ю ч о в і с л о в а: семантична структура слова, семема, сема, метафора, термін, загальноновживане слово.

Українська бджільницька термінологія (далі – УБТ) належить до найдавніших шарів лексики, склад якої постійно поповнюється новотворами. Одним із способів номінації спеціальних бджільницьких понять є лексико-семантичне словотворення, за якого слово набуває нового змісту на основі подібності (метафора) та часової й просторової суміжності (метонімія), зберігаючи при цьому свою формальну структуру.

Мета дослідження передбачає лінгвістичний аналіз творення термінів-метафор у сучасній українській бджільницькій термінології, а також з'ясування семантичної структури таких термінів та причин лексико-семантичних зрушень у ній.

Семантичну структуру слова формують семеми, які своєю чергою складаються з упорядкованих певним чином сем. Семеми – це окремі значення багатозначного слова, компоненти семантичної структури слова, тоді як семи – це компоненти значень, семем. Для з'ясування семантичної структури слова у дослідженні проведено компонентний (семний) аналіз, який уперше для вивчення лексичних одиниць був застосований у 50-х рр. ХХ ст. Услід за М. П. Кочерганом (ККАУМЕ, с. 245) та І. М. Кобозевою [6, с. 109–122], компонентний аналіз розглядаємо як “метод лінгвістичного вивчення значень слова, суть якого полягає в розщепленні значення слова на складники, або компоненти – семи. Питання про ієрархію сем у семантичній структурі багатозначного слова є актуальним у сучасному мовознавстві. Дослідженню власне семної організації семем присвячені праці В. Г. Гака [3], Ж. П. Соколовської [12], Д. М. Шмельова [14], В. М. Русанівського [10], З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [9] та ін. Сьогодні на позначення мінімального компонента значення слова, крім терміна *сема*, вживають також терміни *фігури плану змісту* (Л. Єльмслев), *семантичний множник* (А. К. Жолковський), *семантичний маркер* (Дж. Катц та Дж. Фодор), *семантичні примітиви* (А. Вежбицька), *семантична ознака* (А. А. Уфимцева) (Цит. за: [7, с. 317]). Як зазначає М. П. Кочерган, “семи у складі одиниці мови мають неоднакове структурне і функціональне навантаження, тому розрізняють семи лексичні й граматичні, експліцитні (формально виражені) й імпліцитні (при-

ховані), ядерні й периферійні, інтегральні й диференційні, обов'язкові й факультативні та ін.” (КСУМЕ, с. 530). Процедура виділення сем у значенні слова проводилася шляхом виявлення усіх протиставлень (опозицій): установлення бінарних (парних) опозицій і визначення ієрархії ознак. У дослідженні послуговуємося термінами *сема* на позначення одного зі значень слова; на позначення ознаки, спільної для тематичної групи лексем чи лексико-семантичного поля, послуговуємося терміном *інтегральна сема* (*архі-сема*) та на позначення ознаки, що відрізняє значення певного слова від слів того самого класу, — терміном *диференційна сема* (СЛ, с. 526). Новостворений термін переважно базується не на всіх ознаках загальноновживаного слова. На думку Л. О. Симоненко, домінантною стає та сема, яка “найвиразніше відображає зв'язок денотата з науковим поняттям” [11, с. 81].

Лексико-семантичний спосіб термінотворення — це вторинна номінація, яка в галузі бджільництва відбувається переважно на основі слів, які вже існували в мові. Звукова форма такого твірного слова (мотиватора) залишається незмінною, набувши нового значення, воно стає семантично похідним (мотивованим). Суть способу вторинної номінації, як зазначають О. Олексенко та Я. Сазанова, полягає в тому, що “до процесу номінації залучається комбінаторно-синтезувальна діяльність свідомості й відповідна мовна техніка. Внаслідок цього у номінації бере участь одне або кілька найменувань, які вже існують у мові” [8, с. 17]. Цей тип термінотворення, на думку Н. Цісар, “відбувається за такою спрощеною моделлю: позамовний зміст (поняття, що існує в реальній дійсності й потребує назви) — виділення основних ознак поняття — створення дефініції — пошук відповідного мовного матеріалу, який задовольняв би всі потреби номінації й розкривав своїм змістом суть поняття (мотивація) — вмотивований термін” [13, с. 237].

Творення нових термінів в УБТ лежить в основі термінологізації й ретермінологізації, менше детермінологізації. Процес термінологізації відбувається переходом загальноновживаного слова (чи словосполучення) до терміносистеми. Загальноновживане слово, що стало базою для семантичного переосмислення, у спеціальній терміносистемі набуває нового значення, а в літературній мові продовжує вживатися у своєму первинному значенні. На думку В. П. Даниленко, такий шлях номінації був одним із перших способів творення термінологічних назв і передував часові формування вітчизняної мови науки. Залучення загальноновживаних слів до терміносистеми біологічних наук (однією із підсистем яких є бджільницька термінологія) відбувається через їхню семантичну спеціалізацію й починається із використання у спеціальному контексті [5, с. 98]. На нашу думку, семантична структура загальноновживаних слів, з одного боку, є відносно сталою, вона не зазнає раптових змін, з другого боку, за певних умов відбувається процес наповнення слів новими значеннями. Бджільництво як одна із галузей практичної діяльності тісно пов'язане із життям людини і перебуває у зв'язку з багатьма галузями знання. Одним із процесів семантичної деривації термінів у бджільництві є ретермінологізація — перехід уже готового терміна з однієї термінологічної системи до іншої на основі повного або

часткового переосмислення (напр., технічні *димар*¹, *центрифуга*², *вафельниця*³).

Дослідження вторинних назв у галузі бджільництва передбачає аналіз за ознакою подібності, тобто способом метафоризації, та за ознакою суміжності, тобто метонімізації. Для аналізованої термінології найхарактернішими є метафоричні перенесення – семантичний процес, за якого “форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об’єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об’єктами при відображенні в свідомості мовця” (ТМУМЕ, с. 307). Акт метафоричної творчості, як уважає Н. Д. Арутюнова, лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, появи нових значень та їх нюансів, розвитку полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної лексики [1, с. 9].

Бджільницькі терміни, утворені на основі метафоричних перенесень, досліджуємо за ознаками або характером подібності (за зовнішньою подібністю різних об’єктів (формою, виглядом, місцем, якостями, особливостями руху, функціями); за подібністю фізіологічних і психологічних вражень від сприйняття різних об’єктів (перенесення ознак сфери конкретно-фізичного світу на абстрактні відношення та перенесення внаслідок актуалізації асоціативної ознаки, зокрема емоційно-оцінного характеру) (ТМУМЕ, с. 308) та за напрямом метафоризації (побутові – перенесення ознак предметів побутового вжитку; антропоморфні – перенесення ознак людини (або її частин тіла) та зооморфні – перенесення ознак тварин.

У процесі аналізу бджільницьких метафоричних номінацій виявлено такі види метафоричного перенесення:

1) за подібністю зовнішніх ознак (виду, форми) побутових предметів, наприклад: *місочка*, *лежак*, *стояк*, *патрон*. У практичній діяльності бджолярів широко відомими були назви побутових предметів. В. В. Виноградов зазначав, що “... між словником науки і словником побуту – прямий і тісний зв’язок. Будь-яка наука починається з результатів, здобутих мисленням і мовою народу, і в подальшому своєму розвитку не відривається від народної мови” [2, с. 165]. Так, на основі перенесення одного зі значень загально-вживаного слова *місочка* (зменш. до *міска*) “посудина у формі широкої чашки, в якій звичайно подають страву до столу” (СУМ-11, IV, с. 716–719) утворено термін *місочка* на позначення “начаток маточної комірки (маточника), який має форму мисочки” (СБНРУ, с. 317; КПС, с. 171). У лексемі

1 *Центрифуга* – машина або прилад для поділу суміші з сипких тіл чи рідин на складові дією відцентрової сили (СУМ-11, XI, с. 199); термінологічне – машина, призначена для відкачування меду та додаткового очищення прополісу, щойно знятого з решітки вібросита (СБНРУ, с. 337; КПС, с. 361).

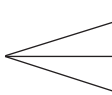
2 *Вафельниця*, одне із значень якого – “форма для випікання вафель” (СУМ, I, с. 298), термінологічне – пристрій для виготовлення штучної вошини ливарно-пресовим методом (КПС, с. 30).

3 Загально-вживане слово *гріно* – скупчення плодів, або квітів на одній гілці (ВТССУМ, с. 199) стало компонентом терміна-словосполучення *гріно бджіл* – скупчення бджіл, які роються на дереві чи де-небудь (СБНРУ, с. 294, 298–299, 309) на основі семи ‘скупчення чогось’.

лежак на основі первинного значення “горизонтальна частина димоходу” (СУМ-11, IV, с. 469) утворилася нова семема (бджіл.) “лежачий бортьовий вулик; колода, встановлена горизонтально або під кутом 45°; горизонтальний вулик (СБНРУ, с. 312; КПС, с. 129). На основі збереження архісеми ‘горизонтальний’ та зміни диференційної семи ‘частина димоходу’ → ‘вулик’ з’являється новий термін бджільницької галузі;

2) за подібністю функції – основного призначення побутових предметів *магазин, лóжечка, покрішка, подушка*. Зокрема, від значення лексеми *магазин* “крамниця, склад (місце, де щось зберігали)” через збереження функційної ознаки ‘зберігати’ утворився термін *магазин* “місце для збереження додаткових рамок у вулику” (ССДБ, с. 344; СБАРУ, с. 314). Наприклад, семантичне наповнення слова *лóжечка* зі значенням (зменш. до *лóжка*) “предмет столового прибору, яким набирають рідку або розсипчасту страву” (СУМ-11, IV, с. 540) розширилося за рахунок нової семми (бджіл.) “округлена, увігнута спереду частина язичка бджоли, в яку вони набирають воду, пергу тощо” (СБНРУ, с. 313; КПС, с. 134). Термін утворився через збереження архісеми ‘набирати рідину (страву)’ й модифікації диференційної семи ‘предмет столового прибору’ → ‘округлена, увігнута спереду частина язичка бджоли’. За аналогією з’явилися нові семми слів *покрішка* і *подушка*;

3) за зовнішньою подібністю антропоморфізмів (“уподібненнями людині: уявленнями, теорією, за якою тварини, рослини і явища неживої природи можуть мати властивості людини – думати, відчувати, мати волю тощо” (СІС, с. 96), зокрема зовнішнього вигляду частини тіла людини утворилася нова семема соматичної лексеми *бородá*. У сучасній українській мові семантична структура загальноживаного слова *бородá* представлена такими значеннями:

бородá “волосяний покрив на нижній частині обличчя”;
 “підборіддя, нижня шелеса”;
 “кущик жита, залишений господарем на обніжку після закінчення жнив” (СУМ-11, I, с. 218–219).

Проте не всі із засвідчених вище значень знайшли відображення у семмі (бджіл.) “розсипчаста висяча купа бджіл на внутрішній або зовнішній стінці вулика” (СП; СБНРУ, с. 293). Вихідною семою полісеманта *бородá* є сема ‘кількість чогось’, зовнішня подібність купи бджіл, яка має форму бороди. Серед слів, що активно входили до словника бджільництва, помітне місце займає соматична лексика – анатомічні назви частин тіла людини, тварини (напр.: *вусик, голова, ніжка*) та елементи внутрішньої будови людини і тварини (*мáточка, язичóк*) (СБНРУ, с. 299, 300, 314, 319, 340). У сучасній українській мові названі слова вживаються в загальному та в термінологічному значеннях, причому деякі з них можуть обслуговувати одночасно різні терміносистеми, наприклад: *вúзол, жолобóк, мáточка, осéрдя, підборіддя, трахéї* (медицина, біологія, садівництво) (СБНРУ, с. 298, 304, 323);

4) за подібністю властивостей антропоморфізмів утворено терміни *старік* і *старіця* та ін. Наприклад, термін *старік* на позначення ящикового вулика (на сучасному етапі його вважають старою моделлю) (КПС, с. 316)

мотивується одним із значень загальноживаного слова *старі́к* “чоловік, що прожив багато років, досяг старості” (ВТССУМ, с. 1189). За аналогією утворено термін *старі́ця* “рій, що вже роївся” (КПС, с. 316) на основі одного із чотирьох значень загальноживане слово *старі́ця* “старе русло річки” (СУМ-11, IX, с. 657). Лексеми *старі́к* і *старі́ця* розширили свою семантику за рахунок нового значення. У своїй семній структурі терміни містять мотивувальну ознаку – ‘старий’, натомість відрізняються диференційними семемами: ‘чоловік’ → ‘ящиківий вулик’, ‘жінка’ → ‘рій’;

5) за подібністю функцій антропоморфізму. На основі перенесення одного із трьох значень омоніма *клуб*¹ “громадська організація, що об’єднує людей певного кола, професії для спільного відпочинку, розваг, занять спортом і т. ін.” (СУМ-11, IV, с. 190) утворено семему (бджіл.) “природне скупчення бджолої сім’ї у формі сферичного шару в період зимівлі” (СБНРУ, с. 310; КПС, с. 110). Термін *клуб* утворився на основі подібності функції шляхом збереження архісеми ‘об’єднання, скупчення’. Спостерігається зміна диференційних сем: ‘людей’ → ‘бджолої сім’ї’, ‘громадська організація’ → ‘природне скупчення’ та ‘для спільного відпочинку, розваг, занять спортом’ → ‘у період зимівлі’.

б) за подібністю особливостей руху утворено бджільницький термін *тано́к* (*та́нець*) “сукупність пластичних і ритмічних рухів певного темпу й характеру, що їх виконують у такт певній музиці”. Семантична структура слова *тано́к* (*та́нець*) розширена за рахунок нової семеми (бджіл.) “однотипні ритмічні рухи бджіл-розвідниць, якими вони вказують іншим бджолам родини напрям польоту за взятком” (СУМ-11, X, с. 32–33; СБНРУ, с. 333; ССДБ, с. 615; КПС, с. 324). При цьому інтегральна сема ‘ритмічні рухи’ є спільною для всієї семантичної структури слова; нова семема відрізняється диференційними семемами: ‘пластичні’ → ‘однотипні’ та ‘виконують у такт певній музиці’ → ‘вказують іншим бджолам родини напрям польоту за взятком’;

7) за подібністю ознаки місця (перебування, знаходження, розташування) антропоморфізмів, наприклад: *італі́йка* та *моско́вка*. Внаслідок перенесення семеми слова *італі́йка* (*італі́йці*) “народ, що становить основне населення Італії” (СУМ-11, IV, с. 52) утворено семему (бджіл.) “бджола італійської породи; різновид медоносної бджоли, яка проживає на території Італії; італійська бджола” (КПС, с. 101; СБНРУ, с. 291; СБАРУ, с. 293). У структурі значення терміна спостерігаємо збереження семантичної ознаки – Італія і зміну диференційної семи ‘народ’ на ‘бджола’. За аналогією розширюється семантична структура слова *моско́вка* “дружина москаля (росіянина)” (СУМ-11, IV, с. 808) за рахунок нової семеми (бджіл.) “різновид медоносної бджоли, яка проживає на території Москви” (СБНРУ, с. 317). Інтегральна сема ‘Москва (Росія)’ є спільною для всієї семантичної структури слова; нова семема відрізняється диференційною семемою: ‘дружина москаля’ → ‘різновид медоносної бджоли’;

8) за подібністю ознаки місця (перебування, знаходження, розташування) зооморфізма засвідчено лише термін *бі́лка*. Одне із значень слова *бі́лка*

перейшло в термінологічне “*білка*” – бортники, які стрибали, лазили по деревах і були сильними, прудкими (КПС, с. 19);

9) за подібністю функцій термінів інших галузей знання (ретермінологізація), наприклад: *волосок*. На думку П. Ю. Гриценка, “внаслідок вторинної номінації може виникати ширше чи вужче номінативне поле лексем” [4, с. 120]. Наприклад, біологічний термін *волосок*, як зазначає Л. О. Симоненко, ґрунтується на асоціативних зв’язках денотата і наукового поняття за подібністю їхніх функцій – захисний утвір [11, с. 79]. Слово з новим термінологічним значенням перейшло в бджільницьку терміносистему на позначення покриву бджоли, яка своєю будовою нагадує перо (ССДБ, с. 512), в основі перенесення сема ‘довгий, ниткоподібний’. Відбулося семантичне довантаження слова науковим змістом;

10) за подібністю фізіологічних і психологічних вражень від сприйняття різних об’єктів (перенесення від сфери конкретно-фізичної світу до абстрактних відношень та перенесення внаслідок актуалізації асоціативної ознаки, зокрема емоційно-оцінного характеру), наприклад: “*мова*” *бджіл* – історично розвинута форма зв’язку між бджолами у сім’ї, яка відбувається за допомогою харчових контактів, хімічних, нюхових, звукових, тактильних подразнень і спеціальних рухів (СБНРУ, с. 317; КПС, с. 378); “*снів*” *матки*, “*тюкання*” *матки* – перегукування молодих маток під час виходу із маточника (СБНРУ, с. 333; ССДБ, с. 593), “*квакання*” *матки* – глухий звук від коливання грудних дихалець матки, яка сидить в маточнику (КПС, с. 107; СБНРУ, с. 333). В УБТ до цієї категорії метафор належать конотативно-марковані (або стилістично-марковані) терміни-словосполучення, які частково беруться в лапки. Такі терміноодиниці є прикладами стилістичної транспозиції, тобто зміни свого стилістичного статусу. Отже, семантична структура термінологічних одиниць може розширюватися за рахунок переносних значень, які також наявні у фразеологізмах. Розширення чи ускладнення функційного поля шляхом продукування похідних переносних значень спостерігаємо у фразеологізмах *медові дні* – щасливий час, найкраща пора у чьомусь житті (ФСУМ, с. 209); *як віск* – дуже, надзвичайно (Там само, с. 298); *бджілкою літати* – швидко ходити, бути проворним (Там само, с. 349); *медовий місяць* – 1) початок подружнього життя // Приємний, радісний і т. ін. період у житті кого-небудь; 2) найкраща пора чого-небудь; період розквіту (Там само, с. 398); *медові речі* – улеслива розмова, обіцяння (Там само, с. 597); *станути як віск* – швидко втрачати сили, здоров’я через хворобу, горе; марніти, худнути (Там само, с. 707) та ін.

В УБТ засвідчено термін, утворений на основі подібності двох ознак. Наприклад, унаслідок перенесення однієї із семем слова *лисїця* (діал., мн.) – дерев’яні пристрої, лещата, яким затискують оброблюваний предмет (ВТССУМ, с. 614; СУМ-11, IV, с. 481, 490) на основі подібності двох спільних ознак – форми і функції утворено семему (бджіл.) “простий воскопрес – дві дошки, сполучені з одного кінця шарнірними петлями, між якими поміщається мішок з розвареною воскосировиною для віджимання воску” (КПС, с. 133). У структурі значення терміна спостерігаємо збереження

семантичних ознак – ‘затискання’ і ‘дерев’яний пристрій’ та появу нових диференційних сем ‘простий воскопрес’ та ‘для віджимання воску’.

Метафорична номінація в УБТ є різною за частиномовною належністю та структурним типом. У процесі аналізу виявлено, що на основі подібності більшість новоутворених термінів-однословів є іменниками, зокрема зафіксовано вторинні назви — прикметник та дієслова. Наприклад, шляхом детермінологізації утворився прикметник *воскуватий* “кольором схожий на віск” (СУМ-11, I, с. 744) — предмет *віск* та його ознака уподібнюються вже наявним. Шляхом метафоричного перенесення за функційним призначенням на основі перенесення значень термінів *вроїти*, *вроїтися* “створитися; вилітати роєм” (СБАРУ, с. 298) утворилися загальноновживані слова *вроїти* “уявити, подумати” і *вроїтися* “з’явитися, виникнути в чийсь голові (про думку)” (ВТССУМ, с. 162). Спільною архісемою, яка перебуває в основі переходу терміна в загальноновживане слово, є сема ‘з’явитися, створитися’. На прикладах цих термінів спостерігаємо процес детермінологізації — переходу терміна до загальноновживаної лексики.

За структурним типом крім однослівних термінів, утворених лексико-семантичним способом, у досліджуваній термінології засвідчено термінословосполучення, складниками яких є загальноновживані слова (процес термінологізації) або терміни інших терміносистем у новому — термінологічному значенні (ретермінологізація). Метафоричний образ у цих термінах використаний у формі атрибутивних і субстантивних словосполучень, які набули поширення в термінології, особливо останнім часом. Серед них: *півчий первiк*⁴; *гроно бджiл*, *гроно ройовe*⁵ (ССДБ, с. 593; СБНРУ, с. 301, 322).

Отже, творення УБТ як одного з найдавніших шарів термінологічної лексики відбувалося за допомогою лексико-семантичного способу, або вторинної номінації. Основою такого творення є метафоричні перенесення — зміни в значенні слів і термінів за подібністю певних ознак. Нові терміни утворювалися шляхом термінологізації (семем на позначення побутових предметів (*покришка*, *патрoн*); антропоморфних понять (*старiк*, *старiці*); зооморфних істот (“*бiлка*”), менше — ретермінологізації, відштовхуючись від понять інших галузей знання (анат. *голова*, техн. *вiфeльниця*) та детермінологізації (*вроїтися*, *воскуватий*). За спеціалізації або термінологізації семна структура похідного значення (або лексико-семантичного варіанта) змінюється через уведення нових семантичних компонентів, які конкретизують лексичне значення. За допомогою компонентного аналізу шляхом побудови бінарних опозицій з’ясовано, що більшість галузевих термінів утворено шляхом семантичного зсуву, коли архісема зберігається, а дифе-

4 Значення богословського терміна *півчий* — учасник церковного хору (ВТССУМ, с. 762) стало в основі перенесення у термін на позначення першого шойно вилетілого рою, який своїми звуками (“співом”) оповіщає інших бджiл про напрямок узятку (семантичною ознакою для переосмислення стала архісема ‘співати’).

5 Загальноновживане слово *гроно* — скупчення плодів, або квітів на одній гілці (ВТССУМ, с. 199) стало компонентом терміна-словосполучення *гроно бджiл* — скупчення бджiл, які рояться на дереві чи де-небудь (СБНРУ, с. 294, 298–299, 309) на основі семи ‘скупчення чогось’

ренційна сема зазнає модифікації. Термінологічне значення найяскравіше виявляється у лексико-граматичній групі іменника.

Розглянута група метафоричних номінацій є тією категорією слів, яка ілюструє процес виникнення й становлення у мові загалом омонімів, що є небажаним явищем, оскільки воно породжує непорозуміння між фахівцями різних сфер діяльності. Щодо появи такого виду вторинних назв, висловимо думку, що цей процес, з одного боку, зокрема у мові, є негативним, оскільки відоме слово набуває ще одного значення — виникає багатозначність слова; з другого боку, у терміносистемі певної галузі знань — позитивним, тому що виникає нове найменування, що сприяє словниковому збагаченню термінології.

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М., 1990. — 512 с.
2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. — М., 1976. — 310 с.
3. Гак В. Г. К типологии лексических номинаций // Языковая номинация. Общие вопросы. — М., 1977. — С. 230–293.
4. Гриценко П. Ю. Моделирование системы диалектной лексики / П. Ю. Гриценко. — К., 1984. — 228 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. — М., 1977. — 246 с.
6. Кобозева И. М. Компонентный анализ лексического значения // Лингвистическая семантика: Учебник. — 4-е изд. — М., 2009. — С. 109–122. — 352 с.
7. Лозова Н. Г. Типологічні різновиди сем. Поняття семантичного (семасіологічного) простору // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: Тези доповідей ІІ Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених. — К., 2012. — С. 317–321.
8. Олексенко О., Сазанова Я. Місце конструктивно зумовлених значень у формуванні української терміносистеми / О. Олексенко., Я. Сазанова // Филологический анализ: теория, методика, практика: Межрегиональный сборник. — К., 1996. — Вып. 8. — С. 84–88.
9. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания. Учеб. пособ. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М., 2011. — 176 с.
10. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. — К., 1988. — 240 с.
11. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. — К., 1991. — 152 с.
12. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике: Анализ семантической структуры слова. — К., 1979. — 190 с.
13. Цісар Н. Умотивованість вторинних медичних найменувань // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. — К., 2005. — Вип. VI. — С. 237–240.
14. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. — М., 1984. — 345 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ККАЕУМ — Кочерган М. П. Компонентний аналіз // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. — К., 2000. — С. 245–246.
- КСЕУМ — Кочерган М. П. Сема // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. — К., 2000. — С. 530.
- СП — Словарь пчеловода. — Режим доступу: http://tentorium.ua/index.php?main_page=Glossary&Letter=b.
- ТМЕУМ — Тараненко О. Метафора // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. — К., 2000. — С. 307–309.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ВТССУМ – Великий глумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь, 2004. – 1440 с.
- КПС – *Карпов А. Н.* Пчеловодческий словарь. – М., 1997. – 385с.
- СБАРУ – Словник бджільництва: Англо-російсько-український / За ред. Л. І. Боднарчука, М. Л. Алексеніцер. – К., 1997. – 344 с.
- СБНРУ – Словник бджільництва: Німецько-російсько-український / За ред. М. Л. Алексеніцер, Л. І. Боднарчук, К. В. Добровольська. – К., 1999. – 344 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / За ред. Л. О. Пустовіт, Г. М. Сjuta, О. І. Скопненко. – К., 2000. – 1018 с.
- СЛ – *Селіванова Олена.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – 716 с.
- ССДБ – *Білик Є. В.* Сучасний словник-довідник бджоляра. – Донецьк, 2006. – 704 с.
- СУМ-11 – Словник української мови: В 11 т. – К., Т. І: А–В. – 1970. – 799 с.; Т. VI: П–Поїти. – 1975. – 832 с.
- ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К., 1993. – 984 с.

I. SHMATKO

SEMANTIC STRUCTURE OF BEEKEEPING TERM IN THEORY OF METAPHORIC NOMINATION

The mechanisms of metaphoric nominations forming in the Ukrainian beekeeping terminology are examined in the paper. The semantic structure of beekeeping term in the aspect of metaphoric nomination is analyzed.

K e y w o r d s: semantic structure of word, sememe, sema, metaphor, term, generally used word.

III. Прикладне термінознавство

1. Теорія термінографії і практика укладання галузевих словників

УДК 811.161.1'374 (075.8)

В. В. ДУБІЧИНСЬКИЙ
(Харків, Україна)

ФУНКЦІЇ ТЕРМІНОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

Запропоновано узагальнювальну характеристику типів інформації, поданої в термінологічних словниках, із чого випливає функціональна значущість термінографічних праць. Функції термінологічних словників репрезентуємо єдиною організаційною системою лексикографічного моделювання мови.

Ключові слова: термінографія, функція, термінологічні словники.

Роль словників та потреба в їх укладанні була об'єктом лінгвістичних дискусій, у яких особливу увагу сконцентровано на теоретичних питаннях лексикографічних праць: відборі реєстру, функціональних особливостях та принципах укладання словників тощо.

Проблемі функцій словників присвячені праці відомих лексикографів: В. Г. Гака, О. С. Герда, С. В. Гриньова-Гриневича, П. М. Денисова, І. С. Кудашева, Ю. М. Марчука, Л. С. Паламарчука, Ф. П. Сороколетова, Н. Ю. Шведової, Дж. Елджео (J. Algeo), М. Бенсона (M. Benson), М. Кармен Авіла Мартина (M. Carmen Avila Martin), Ж. Дюбуа (J. Dubois), К. Дюбуа (C. Dubois), А. Польгера (A. Polguère), П. ван Штеркенбурга (P. van Sterkenburg), К. Варантоли (K. Varantola), В. Кіпфер (V. Kipfer), Л. Згусті (L. Zgusta) та інших [1–4; 9–10; 13; 15–24].

Мета статті полягає у визначенні функцій термінографічних праць як одного з критеріїв виокремлення термінологічного словника з-поміж інших джерел довідкового характеру, що передбачає розв'язання таких важливих завдань: для чого потрібні термінологічні словники; яку інформацію вони містять.

Функціональну спрямованість лексикографічної праці часто визначають:

а) його адресат (користувацький запит), наприклад: уперше натрапляю на слово – хочу знати, що воно означає; знаю, що слово позначає щось, що належить до певної сфери, – хочу дізнатися, що саме; знаю, що означає слово, – хочу дізнатися, який зовні цей предмет; хочу дізнатися, яким загальновідомим словом можна було б замінити це слово; хочу дізнатися, з

© В. В. ДУБІЧИНСЬКИЙ, 2013

яких морфем складається це слово; натрапив на слово у тексті – хочу дізнатися, як воно вимовляється; хочу дізнатися, з якої мови походить слово тощо [11, с. 145–147]

б) основні принципи лексикографування: спадкоємність (послідовність) словників; роль суб'єктивного чинника у їх створенні; зумовленість прагматизмом; нормативність / ненормативність у доборі та поданні лексики до словника; теоретична й практична багатоплановість лексикографічних праць [див.: 6, с. 50–52].

Багатоплановість і різноманітність представленої в словнику інформації передбачає набір відповідних функцій, які в комплексі й становлять сутність того чи того типу лексикографічної праці. Типологія словникових праць безпосередньо залежить від їх функцій, які переважно впливають і на зміст, і на макро- та мікроструктуру словника.

Змістом словника є весь комплекс інформаційних ресурсів. Спробуємо створити ідеальну модель лексикографічної праці, яка містила б основні види лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації. Перерахувати всі типи інформації, які може містити словник, практично неможливо. Виділимо найважливіші інформаційні блоки-зони словника, що мають універсальний характер:

1. Фонетична характеристика реєстрової одиниці – інформація про вимову, наголос, інтонацію тощо.

2. Орфографія – інформація про правопис, правила перенесення, кількість знаків тощо; властива нормативним, кодифікаційним словникам.

3. Граматична характеристика – інформація про основні морфологічні ознаки реєстрового слова, його граматичні категорії, парадигми словозміни. У термінологічних словниках подано коротку граматичну характеристику термінів, зокрема, для іменників російської та української мов – це форма родового відмінка однини, для прикметників – форми жіночого, середнього роду називного відмінка однини та форма називного відмінка множини, для дієслів – форми першої, другої особи однини й третьої особи множини теперішнього – майбутнього (доконаного виду) часу.

4. Семантизація реєстрової одиниці – інформація про її значення. Для номінації операції та наслідку семантизації використовують терміни *тлумачення*, *дефініція* і *перекладний еквівалент*. Зазначимо, що тлумачення розкриває значення мовної одиниці з погляду наївної картини світу і зазвичай притаманне для філологічних словників; дефініція (термінологічне тлумачення) – логічне визначення поняття, встановлення його змісту та відмінних ознак; як логіко-поняттєва категорія, властива енциклопедичним, термінологічним словникам, зорієнтована на наукове бачення дійсності; перекладний еквівалент – мовна одиниця, використовувана як тлумачення або дефініція реєстрової одиниці, вокабули тощо у дво- та багатомовних перекладних словниках.

Розкриття змісту словникових одиниць також можливе за допомогою синонімів і покликань на уживаніше слово тощо.

5. Інформація про системні відношення – ідеографічні, функціональні, гіпо-гіперонімічні, синонімічні, антонімічні, паронімічні, омонімічні, паритивні та інші.

6. Лексична сполучуваність – набір словосполучень у словниковій статті, в яких реєстрове слово є опорним чи залежним компонентом словосполучення.

Сполучуваність, надаючи відомості про вживання реєстрової одиниці, поряд (разом) із тлумаченням і дефініцією, повноправно бере участь у процесі семантизації описуваного в словнику мовного матеріалу. Іноді лише в контексті, в поєднанні з іншими словами, мовна одиниця розкриває свої семантичні глибини. “Як тільки ми вирвемо слово, ізолюємо його з речення, в якому воно було вжито, і покладемо на анатомічний стіл, ми переконаємося, що слово втратило життєву силу, перетворившись на об’єкт анатомічного дослідження, настільки ж інертний, як і окремих від тіла орган” [7, с. 64].

7. Словотвірна інформація – словоелементи (наприклад, афікси, основи, флексії), модель словотворення тощо. Показники словотвірних можливостей заголовних одиниць розширюють інформаційний потенціал словника; словотвірна інформація часто є основною в семантизації реєстрової одиниці.

Частина словникової статті, в якій наведена група однокореневих лексичних одиниць, що перебуває в безпосередньому словотвірному зв’язку з реєстровим словом, називається *словотвірним гніздом*. Гніздо, зазвичай, демонструє дериваційні потенції реєстрового слова, які в деяких типах словотвірних словників є об’єктом самостійного дослідження.

8. Етимологічні довідки, зазвичай, залучають у словник для того, щоб простежити історичні витоки реєстрового слова.

9. Енциклопедична інформація – забезпечення лексикографічних праць енциклопедичними довідками про явища, процеси, предмети дійсності. Ця традиція йде від кращих представників англійської та французької лексикографії – оксфордських словників і словників Ларус, Робер. Додавання енциклопедичних довідок у словникову статтю сьогодні сприймають як цілком логічну операцію щодо наповнення й досягнення багатофункціональності словника.

Термінологічні словники оперують здебільшого саме енциклопедичною інформацією.

10. Лексикографічні ремарки – власне лексикографічний засіб (зазвичай у формі скороченого слова або словосполучення) повідомлення читачеві інформації про те, що відповідна мовна одиниця (або мовне явище) належить до певної сукупності однорідних у будь-якому відношенні одиниць чи явищ [12, с. 110]. Кожна лексикографічна позначка може бути виправдана в тому випадку, якщо вона обмежує сферу вживання та лінгвістичні особливості того чи того кола лексики, протиставленого іншому.

Серед використовуваних у лексикографії ремарок розрізняємо: граматичні (недок., перех., род., мн., коротк. ф. тощо); лексичні (про людину; транспорт; за часів царату і т. ін.); семантичні (перен. тощо); галузеві, зо-

крема й функціонально-стильові (газетн., офіц., спец., хім., фіз., матем. тощо); стилістичні (розм., книжн. тощо); емоційно-експресивні (ірон., жарт., зневажл. тощо); хронологічні (застар., істор. тощо); статистичні (рідше, зазвичай тощо); заборонені (не викор., не реком. тощо); обмежувальні (тільки недок. тощо) та деякі інші.

11. Покликання – слово чи словосполучення (напр., див., те саме що) у повній або скороченій формі, за допомогою яких встановлюється певний зв'язок між елементами словника, зазвичай між реєстровими одиницями [12, с. 110–111].

Таким чином, навіть коротка характеристика типів лексикографічної інформації та елементів словникової статті показує їх взаємозв'язок і взаємозалежність, що підтверджує висновок про мікроструктуру словника як про окрему систему в більш складній і масштабній системі – макроструктурі словника.

Саме різноманітна інформація, представлена в словниках, і системний характер термінографічного моделювання передбачають виділення взаємозалежних **функцій термінографічних праць**:

1. Довідкова – основна функція багатьох термінографічних інформаційно-довідкових видань, до яких звертаються задля визначення та знаходження всієї лексикографічної інформації, перерахованої раніше.

2. Систематизувальна. Цю функцію можна розглядати з двох позицій: 1) як упорядкованість, систематизація термінологічного та мовного матеріалу (формальна – алфавітна і / або логіко-поняттєва; ідеографічна – тезаурусна) і 2) як відображення в словнику системних (поняттєвих, ідеографічних, парадигматичних і т. ін.) мовних зв'язків.

3. Реєструвальна функція полягає передусім у тому, що в термінологічних словниках збирають та зберігають інформацію про мовні одиниці й явища певного відрізка часу і простору.

4. Гносеологічна. Термінографічна праця має широке пізнавальне значення, що є підґрунтям лінгвістичної і термінознавчої інформації: саме з пізнавальною метою читач звертається до словника (користувацький запит – гносеологічний двигун?!).

5. Безпосередньо межує з пізнавальною навчальна функція термінографії, яка передбачає: наукове вивчення й опис фахової мови, її історії, сучасного стану; систематизацію знань певної галузі людської діяльності, і в тому числі лінгвістичних; вивчення рідної та іноземної мов, глибоке пізнання історії та культури народу, що послуговується тією чи тією мовою; пояснення запозичених, незрозумілих і застарілих термінів тощо.

Лексикографічне моделювання мовних даних, необхідних у практиці викладання мов, має своєрідний методичний потенціал, який сприяє розкриттю енергетичних глибин слова. “Чи може словник навчати? Ймовірно, може. Звичайно, словник – не збірник вправ, а тому не можна вимагати, щоб він слугував для вироблення і тим більше для закріплення навичок. Передусім, словник, очевидно, може навчати не навичок, а відомостей” [14, с. 43].

Навчальний термінологічний словник у певному сенсі можна вважати навчальним посібником / довідником із відповідної галузі знання, де в систематизованій формі представлено поняттєвий матеріал описуваної науки.

6. **Комунікативна функція.** Як довідкові видання, термінологічні словники допомагають читачам спілкуватися один з одним. “Різні види словників обслуговують різні види спілкування – писемне й усне, одномовне та міжмовне, побутове та спеціальне і т. ін.” [9, с. 43]. Підкреслимо, що комунікативна функція забезпечує внутрішньомовне та міжмовне спілкування, що збільшує її вагу для кодифікувальної діяльності задля нормативності рідної мови та перекладацької практики.

7. **Нормативна функція.** Термінологічний словник у суспільстві відіграє важливу роль авторитетного порадника для користувачів, є своєрідним соціальним інститутом, який регламентує / кодифікує фахове слововживання і, навіть, життя мови / підмови в межах певної норми. Для пересічного носія мови термінографічна праця є надійним гідом у різних галузях суспільного знання. На думку Ж. і К. Дюбуа, “лексикограф говорить не цілком “від свого імені”, він виступає як посередник між суспільством – колективним носієм мови – та індивідуумом, який, звертаючись за довідкою до словника, немовби ставить запитання словникареві. Відповіді лексикографа (носія колективного знання) сприймаються як більш-менш обов’язкові приписи для читачів словника, оскільки словник призначений для того, щоб усунути розбіжність між індивідуальним знанням і знанням усього колективу” [Цит. за: 1, с. 12].

8. **Ідеологічна функція.** Словник як явище суспільне не може бути відірваним від ідеології – системи суспільних, класових, кастових, групових концептів, що існують у тих чи тих соціумах, місці та часі. У певному сенсі словник має істотний імпульс не тільки як продукт, але і як вектор ідеології суспільства. Вибір дефініцій, форми, місця, сфери вживання мовних одиниць залежить від ідеологічних / культурних настанов усього соціуму та фахових колективів. У словнику – дзеркалі культури – відбито суспільні відносини в усій їхній різноманітності.

Саме ідеологічний напрям змушує читача обережно ставитися до термінологічного словника, для більшої об’єктивності опису того чи того явища звертатися до інших видань такої самої термінографічної праці або до словників / довідників. У цьому вбачаємо суттєву можливість і принципову потребу множинності лексикографічних праць. У будь-якому випадку термінологічний словник, як і будь-яка наукова праця, не може бути повністю “ідеологічно чистим”, оскільки лексикографічна праця народжується в суспільстві, служить суспільству, і в ньому ж і живе.

9. **Прогностична функція** – суперечлива, проте дуже бажана для термінографів. На думку Н. З. Котелової, “укладачі словників-довідників можуть не тільки фіксувати, а й пропонувати читачам потенційно необхідні слова” [8, с. 20].

Наукове передбачення мовного розвитку завжди було й залишається важливою проблемою укладачів словників, оскільки термінологічне словникарство стає сьогодні моделювальною діяльністю майбутнього стану

мови та мовлення. Термінологічне прогнозування — один із найважливіших напрямів розвитку не тільки термінології певної спеціальності, а й поняттєвого апарату відповідної науки загалом.

10. Виходячи з вищезазначеного, виділяємо моделювальну функцію. У цьому контексті лексикографію можна визначити як один з основних видів моделювання мовної системи. Кожний термінограф прагне певним чином розподілити в певному порядку в словнику всю систему мови на обмеженому шарі лексики. У певному сенсі лексикограф розгортає систему мови перед читачем (“Лінгвістичній реальності відповідає згорнутий характер існування лексики як системи” [5, с. 29]).

Якщо зібрати всі словники разом, гіпотетично можна говорити про матеріальне лексикографічне втілення всієї мовної системи як системи систем. Якщо у формі гіпотези узагальнити всі термінологічні словники одного фаху, можна уявити собі весь науковий потенціал певної науки чи терміносистеми в єдиній лексикографічній моделі.

Підсумовуючи, погоджуємося з думкою І. С. Кудашева, що “у словнику не може бути реалізована тільки одна якась функція — він є сумою функцій” [9, с. 45]. Термінологічний словник — універсальне поєднання багатьох функцій, мети й способів подання термінів і спеціальних понять.

Термінографія водночас інформує, систематизує, реєструє, кодифікує, прогнозує, моделює і т. ін. мовні процеси та фахові концепти задля комплексного усвідомлення термінологічного апарату певної спеціальності.

Кожний термінологічний словник у певних межах покликаний показати описувану терміносистему з усіма її зв'язками та взаємовідношеннями. Функції термінологічних словників складають не просто суму, але єдину організаційну систему лексикографічного моделювання мови та наукових знань із певної галузі людської діяльності, систему зі своїми внутрішніми та взаємозалежними компонентами.

1. Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте) // Актуальные проблемы учебной лексикографии. — М., 1977. — С. 11–27.
2. Герд А. С. Прикладная лингвистика. — СПб, 2005. — 268 с.
3. Гринев-Гриневиц С. В. Введение в терминологию. Как просто и легко составить словарь. — Изд. 3-е, доп. — М., 2009. — 224 с.
4. Денисов П. Н. Системность и связанность в лексике и система словарей // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. — Л., 1976. — С. 63–73.
5. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы её описания. — 2-е изд. — М., 1993. — 248 с.
6. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка: Учеб. пос. — М., 2009. — 432 с.
7. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. — М., 1958. — 354 с.
8. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов // Новые слова и словари новых слов. — М., 1978. — С. 5–26.
9. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. — Helsinki, 2007. — 443 с.
10. Марчук Ю. Н. Основы терминологии. — М., 1992. — 76 с.
11. Морковкин В. В., Морковкина А. В. Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем). — М., 1997. — 414 с.

12. Морковкин В. В. О базовом лексикографическом знании // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М., 1986. – С. 102–117.
13. Сороколетов Ф. П. Общая и учебная лексикография. – Л., 1985. – 57 с.
14. Супрун А. Е. Некоторые свойства учебного словаря и словарь для обучающего // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексике. – М., 1978. – С. 43–47.
15. Шведова Н. Ю. Русский язык: Избранные работы. – М., 2005. – 640 с.
16. Algeo J. Dictionaries as Seen by the Educated Public in Great Britain and the USA // Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Teilbd 1. – Berlin, 1989. – S. 28–34.
17. Benson M. Soviet Lexicography: A Survey // ZüriLEX'86 Proceedings. – Tübingen, 1988. – S. 217–228.
18. Carmen Avila Martin M. El Diccionario en el Aula. – Granada, 2000. – 307 p.
19. Dubois J., Dubois C. Introduction à la lexicographie: le dictionnaire. – Paris, 1971. – 272 p.
20. Kipfer B. A. Workbook on Lexicography. – Exeter, 1984. – 218 p.
21. Polguère A. Lexicologie et sémantique lexical. – Montréal, 2008 – 303 p.
22. Sterkenburg P. van “The” Dictionary: Difinition and History // A Practical Guide to Lexicography. – Amsterdam, 2003. – S. 3–17.
23. Varantola K. Use and Usability of Dictionaries: Common Sense and Context Sensibility? // Lexicography and Natural Language Processing. EURALEX, 2002. – S. 30–44.
24. Zgusta L. Manual of Lexicography. – The Hague; Prague, 1971. – 360 p.

V. DUBICHYNSKYI

FUNCTIONS OF TERMINOGRAPHIC WORKS

The article summarize characteristics of the information types in terminological dictionaries, and consequently the functional importance to terminographic works. The functions of terminological dictionaries are presented through united organizational system of lexicographic modeling.

Key words: terminography, function, terminological dictionaries.

І. КАНІЧ

(Любляна, Словенія)

СЛОВЕНСЬКИЙ ОДНОМОВНИЙ “СЛОВНИК БІБЛІОТЕЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ” ТЛУМАЧНОГО ТИПУ

Представлено багаторічний проект укладання спеціалізованого словника – першого словенського “Словника бібліотечної термінології” тлумачного типу. Детально описано процес формування реєстру, добору термінів та створення словникової бази даних; усебічно висвітлено добір окремих термінологічних груп. Описано будову словника й словникової статті, а також підготовку словенського одномовного спеціалізованого текстового корпусу.

Ключові слова: лексикографія, термінологія, термінологічні словники, тлумачні словники, електронні словники, бібліотекознавство, інформаційні науки, LIS, словенська мова.

1.0. Термінологія

Точне й однозначне спілкування між людьми є *conditio sine qua non* організованого суспільства, закріпленням раніше здобутих цінностей і створенням нових. Сучасні форми взаєморозуміння та співпраці між окремими людьми й групами роблять цю вимогу ще вагомішою. Цьому сприяють об’ємні тлумачні словники: одномовні – порозумінню між носіями однієї мови, багатомовні, переважно перекладні словники, – порозумінню між носіями різних мов. Розвиток суспільства і його стратифікація знаходять своє відображення в розвитку фахової мови, тому зрозуміло, що фахову термінологію треба, з одного боку, у відповідний спосіб березти і плекати, а з другого, нормувати та кодифікувати.

Термінологія, або галузеві терміни, – це сукупність усталених у науці слів і словосполучень, які вживають для найменування відповідних предметів і явищ та їхніх властивостей. Термінологія є важливим складником будь-якої сучасної мови, тому частіше треба говорити не лише про мовну, але й про термінологічну культуру, адже термінологія відображає певні зміни в тому чи тому суспільстві і, звичайно, в науці. Термін, або термінологічне найменування, – це слово чи словосполучення, яке називає поняття певної галузі знання, наукової дисципліни. Кожен термін є самостійною одиницею, яку обов’язково потрібно дефініювати в термінологічному словнику із застосуванням порівняльного, а за необхідності, й диференційного методів. Важливою є також їхня оцінка щодо літературної мови (наприклад, жаргон) і часове розмежування.

1.1. Словенська бібліотечна термінологія

Бібліотекознавство – це галузь із великими традиціями у словенському просторі, які беруть початок із XIX ст., коли жив і працював відомий лінгвіст, знавець дев’ятнадцяти мов М. Чоп – бібліотекар Ліцейської бібліотеки

© І. КАНІЧ, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. IX

119

(сьогодні Народна та університетська бібліотека). Словенські наукові терміни, попри сильний і постійний вплив німецької мови в XIX та XX ст., а сьогодні англійської, все ж таки розвинулися, утвердилися та ввійшли до вжитку. Протягом усього цього часу не було спроб систематизації, кодифікації та нормування бібліотечних термінів, уживання яких базувалося передовсім на мовній практиці та нормах окремих “шкіл” або слововживанні видатних і впливових науковців, наприклад А. Пір’євца, П. Калана та інших визнаних бібліотекарів. Сучасні наукові контакти у світі, швидкий розвиток комп’ютерного й комунікаційного обладнання, а також внесення змін у технологію та методологію оброблення лексичного / бібліотечного матеріалу, поява чималої кількості нових неконвенційних носіїв записів, які надходять до бібліотек, призвело не лише до проникнення іншомовних найменувань, але й до їх помилкового вживання. Значний вплив на формування словенської бібліотечної термінології мали також переклади наукової літератури в останні два-три десятиліття.

1.2. Проект із кодифікації бібліотечної термінології

Необхідність у створенні словника виникла через відсутність у словенській мові будь-якого одномовного тлумачного чи багатомовного перекладного словника, який би фіксував лексику бібліотечної справи. У вузькому колі фахівців народилася ідея створення такого проекту, який би заповнив цю прогалину. Ідея стала реальністю, коли I. Каніч і М. Попович розробили організаційні, а згодом і наукові принципи роботи проектної групи, яка почала працювати в 1987 р. Проектна група працювала з моменту свого створення як Бібліотечна секція Термінологічної комісії Інституту словенської мови імені Франа Рамовжа при Науково-дослідному центрі Словенської академії наук і мистецтв (ZRC SAZU), а з 9 червня 1987 р. об’єднала зусилля науковців Термінологічної комісії¹ та бібліотечних товариств Словенії і Народної та університетської бібліотеки в Любляні, які потім відокремилися. Члени зазначеної комісії впродовж усіх років її діяльності — це визнані фахівці в галузі бібліотечної справи, документалістики, інформатики, лінгвістики й лексикографії. Почалася підготовка багаторічного проекту з укладання термінологічного словника. Усі були переконані, що бібліотекознавство — розгалужена наукова галузь, тому інвентаризувати терміни буде важко.

Метою Словенської бібліотечної термінологічної комісії, а з тим і проекту з упорядкування бібліотечної термінології було: 1) кодифікування словенської бібліотечної термінології, засноване на: реєструванні сучасних галузевих термінів бібліотечної справи й таких, які вживалися в минулому; семантичному аналізі кожного терміна та визначенні семантичних зв’язків і синонімічних чи антонімічних кореляцій між ними; унормуванні та систематизації фахової термінології; 2) укладання й видання термінологічних словників бібліотечної справи та інформаційних наук, а саме: одномовного тлумачного термінологічного словника та багатомовного перекладного словника; 3) надання поточних лінгвістичних консультацій із використан-

¹ Режим доступу: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/>.

ня фахових термінів у галузі бібліотечної справи та інформаційних наук; 4) публікація результатів роботи в науковій літературі, зокрема у фаховому журналі "Бібліотека" й презентація діяльності в інших фахових колах.

Публікація словенського "Словника бібліотечної термінології" в кінці 2009 р. стала новою віхою в розвитку й остаточному утвердженні бібліотечної справи та словенської науки. Словник став тією ґрунтовною працею в галузі бібліотекознавства та інформатики, яка посприяла їх утвердженню, вітчизняному та міжнародному визнанню. Він був опублікований у двох томах 53-го річного випуску журналу "Бібліотека"², а також як сегмент блогу "Бібліотечна термінологія"³ в Інтернеті, загальнодоступною була і його робоча електронна версія.

2.0. Словенський "Словник бібліотечної термінології"

"Словник бібліотечної термінології" – це нормативний словник тлумачного типу, в якому опрацьовано: чинні бібліотечні терміни; словенські терміни з галузі інформаційних наук; важливі застарілі найменування; пристосовані жаргонні назви; загальноновживані важливі аббревіатури та скорочення; фахові терміни з галузі поліграфії, видавничої справи, бібліотекознавства, комп'ютерної справи, документалістики та інформатики й деяких інших галузей, пов'язаних із бібліотечною справою.

Комісія спиралася на сучасні принципи лексикографування; робота ґрунтувалася на доборі бібліотечних термінів із чималого корпусу словенських фахових текстів та створеній на їхній базі абетковій картотеці. Картотека була основою порівняння відібраних для опрацювання галузевих понять словенської мови із поняттями, зафіксованими в іноземних термінологічних словниках. Під час добору термінів до словника в межах окремого однокореневого гнізда, в якому траплялися слова на позначення того самого поняття, проте різних частин мови; пріоритет, зазвичай, надавався іменникам; терміни, які належать до інших частин мови, теж залучалися до словника з урахуванням частотності їхнього вживання.

2.1. Опис підготовки словника

Роботу комісії найкраще показує така хронологія:

1. Робота комісії (20 фахівців) з чітко визначеною метою почалася в 1987 р.

2. У період від створення комісії до закінчення редагування словника в грудні 2009 р. відбулося 586 спільних координаційних нарад.

3. Насамперед учасники проекту підготували бібліографію важливих словенських фахових текстів для добору термінів, на основі яких було створено базу даних, за якою укладено абетковий реєстр.

4. Із 1993 р. редагували терміни, формулювали їх визначення та розробляли словникові статті. До остаточного редагування словника в грудні 2009 р. був підготовлений вже попередньо відредагований матеріал із 6522 одиниць (упродовж усього часу укладання словника він був також в елек-

2 Режим доступу: [http://revija-knjiznica.zbdszveza.si/scripts/Eva/Neva.exe?name=../publikacije/NevaK/Stevilka&expression=53\(2009\)3-4](http://revija-knjiznica.zbdszveza.si/scripts/Eva/Neva.exe?name=../publikacije/NevaK/Stevilka&expression=53(2009)3-4).

3 Режим доступу: <http://terminologija.blogspot.com/p/slovarji.html>.

тронному варіанті доступним для членів комісії, щоб вони могли узгоджувати матеріал за допомогою Інтернет-аплікації).

5. Для персонального комп'ютера було адаптовано відповідне програмне забезпечення, за допомогою якого використовувався словниковий матеріал у структурованому вигляді, зокрема структурований зразок словникової статті, який уможлилював комп'ютерний запис окремої редакції вокабул і підготовку публікації в настільному видавництві.

6. У серпні 1996 р. тиражем в 500 примірників вийшла Експериментальна брошура “Словника бібліотечної термінології”, яка містила 578 словникових статей та їх еквіваленти трьома іноземними мовами. В остаточній редакції переклад трьома мовами було вилучено, зокрема через великий обсяг праці та відсутність фінансування (підготовка 20 000 відповідників іншими мовами призвела б до відтермінування публікації словника на невизначений час).

7. Із початку 2008 р. увесь робочий матеріал для термінологічного словника був у відкритому доступі на сайті наукового журналу “Бібліотека”⁴; з виходом словника його було звідти вилучено.

8. У 2002 р. у друкованому та електронному форматі було видано “Англійсько-словенський словник бібліотечної термінології”, який створювався паралельно зі словенським “Словником бібліотечної термінології” в межах міжнародного проекту.

9. Періодично комісія вирішувала термінологічні питання на прохання окремих осіб, наукових груп та інституцій; окремі з них та власне відповіді публікували у фаховому журналі “Бібліотека”.

10. Комісія брала участь в оформленні термінів і редагуванні деяких новітніх перекладів бібліотечних стандартів та посібників (ISBD, ISO).

11. Комісія поточну роботу (у тому числі й відомості про всі публікації, презентації) представляла на своєму сайті (більшою мірою тексти на сайті доступні в електронному вигляді).

12. Важливою видалася також співпраця з іншими групами науковців із суміжних галузей знань, які займаються укладаннями словників, наприклад, словника інформатики “Islovar”⁵.

2.1.1. Добір термінів зі словенських бібліотечних фахових текстів. Терміни добирали зі словенської фахової літератури обраної галузі знань та суміжних галузей, базою для якої були словенські бібліотечні бібліографії, які склав Б. Пленічар (1983, 1989). На першому етапі до уваги бралася, передусім, література, видана після 1945 р., пізніше – праці авторів наймолодшого покоління, а з них – терміни з найсучаснішого фахового спілкування. Для укладання алфавітного реєстру важливими видалися такі етапи.

На першому етапі добору термінів зі словенської бібліотечної літератури (1987–1992 рр.) було ґрунтовно опрацьовано 61 фаховий текст (близько 2200 сторінок), в результаті чого здійснено комп'ютерне оброблення 4662 облікових записів, з яких виокремлено 10 570 галузевих термінів; повторю-

4 Режим доступу: <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/>.

5 Режим доступу: <http://www.islovar.org/>.

вані одиниці не враховувалися, тому насправді було ідентифіковано 6534 терміни.

Другий етап (1996–1997 рр.) – це доповнювальний і резервний відбір, після якого було опрацьовано ще 139 текстів загальною кількістю 2716 стор. Комп'ютерну базу даних поповнили: додано 4235 облікових записів із 9161 виокремленим термінологічним зв'язком, таким чином, до алфавітної картотеки було залучено додаткових 5926 термінів.

Третій етап (1999 р.) передбачав доповнювальний відбір новітніх текстів (усього їх було використано 91 загальною кількістю 1659 стор.), у результаті чого було опрацьовано 1405 нових облікових записів із 2703 виокремленими термінологічними зв'язками, які додали до алфавітної картотеки ще 1166 незареєстрованих термінів.

У 1987–1993 рр. паралельно з відбором за підтримки іноземних ресурсів редагувався чотиримовний перекладний англо-словенсько-німецько-французький словник, який став основою ширшого міжнародного проекту під керівництвом співробітників Бібліотечної термінологічної комісії. З матеріалу для підготовки "Англо-словенського словника бібліотечної термінології", який було видано в 2002 р. у межах міжнародного проекту "Багатомовний словник бібліотечної термінології"⁶, до картотеки було залучено ще 4900 словенських термінів.

Сьогодні комп'ютерна база містить 10 300 одиниць, відібраних із 291 словенського фахового тексту⁷; результатом добору став оформлений в алфавітному порядку надрукований реєстр. Перше видання алфавітної картотеки (1992 р.), яке містить близько 9500 вокабул, вийшло у супроводі пермутаційного покажчика. Друге видання (1997 р.) було істотно допрацьовано й становило 13 497 вокабул. Третє, доповнене, видання (1999 р.), яке стало результатом усіх трьох етапів добору термінів, містить 16 578 вокабул. За матеріалами картотеки в 2000 р. було також складено пермутаційний покажчик із 34 900 одиниць.

Зібраний та опрацьований на комп'ютері матеріал і реєстр у 1998 р. були видані на оптичному диску CD-R як робочий матеріал для членів Бібліотечної термінологічної комісії з відповідною програмою для пошуку та зображення. Наступна електронна версія в Інтернеті⁸ містила всі 10 300 облікових записів.

2.1.2. Редагування словникового матеріалу. Етап роботи, який тривав із 1993 р., зважаючи на усталені редакційні й тематичні принципи, був спрямований на формування визначень для одномовного словника з метою якомога повніше відобразити терміни бібліотечної справи. Поняттям "визначення" охоплено опис змісту певного поняття та його формального знака – галузевого терміна. Таким чином, ураховували ті дані, які дозволяють користувачеві отримати основне уявлення про визначене; при формулю-

6 Режим доступу: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>.

7 Режим доступу: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/terminologija/ekscerpcija/ekscerpirano.html>.

8 Режим доступу: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/terminologija/ekscerpcija/ekscerpcija.html>

ванні термінологічного значення до уваги брався принцип поширення та унаочнення, особливу увагу було присвячено добору заголовного слова.

Велику увагу також було приділено виявленню синонімічних відношень між окремими галузевими найменуваннями (синонімами вважаємо слова з тим самим значенням; зважаючи на норму літературної мови, до уваги беремо їхню стилістичну нейтральність і маркованість; зважаючи на семантичне наповнення, враховуємо повний, частковий або приблизний збіг значень; зважаючи на частотність, ураховуємо часте чи рідше вживання; зважаючи на походження – питоме чи запозичене; для відображення цих кореляцій використовуємо відповідні умовні позначення).

Усю роботу було здійснено за письмовими інструкціями, підготовленими спершу для фіксування бібліотечних термінів, дібраних зі словенської фахової літератури, а пізніше для редакції словникових вокабул.

Детальний семантичний аналіз термінів здійснювали представники відповідних галузей бібліотечної справи, які ввійшли до редакційної групи словника. Тому вокабула, опрацьована в словниковій статті, представлена не лише інформативно, врахована також її нормативність, зокрема, щодо вимог, які існують у затвердженій галузевій термінології.

Результати роботи були презентовані науковій громадськості в експериментальному буклеті в 1996 р., проте широкого розголосу вони не набули так само, як і безкоштовне доступне загалу інтернет-видання робочого матеріалу⁹ словника.

2.1.3. Комп'ютерне оброблення словникових даних. Для забезпечення більшої оперативності самої роботи та ефективнішого використання матеріалу, робоча група вирішила повністю автоматизувати віднаходження й оброблення всіх даних, підготовку вокабул і саме використання словника. З цією метою була вироблена членована структура записів, яка уможливила гнучкість оброблення та пізніше перетворення даних. Усі матеріали опрацьовані на комп'ютері. Відповідне програмне забезпечення на персональному комп'ютері сприяло використанню результатів відбору, підготовці картотеки, змістовій редакції словникового матеріалу та різним формам робочих записів, а також настільному видавництву для укладання самого словника. Словниковий матеріал постав як база даних, окрема словникова стаття як детально структурований запис, що уможливорює різні види спеціалізованого оброблення й подальшого перенесення в інше програмне оточення. Видання термінологічного словника передбачало і його паралельне інтернет-видання.

Всі операції здійснювалися за допомогою програмного забезпечення системи EVA¹⁰ з Windows XP/7, призначеної для оброблення текстів, баз даних і графічних даних, де спеціальні модулі використовувалися для лінгвістичного опрацювання. Зі скромного текстового редактора, створеного в 1985 р., програма перетворилася на потужний інструмент, за допомогою

9 Режим доступу: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/terminologija/BTS-TEST/slovar.html>.

10 Режим доступу: <http://www.laze.org/eva/index.html>.

якого було оброблено велику кількість текстових корпусів і словників у словенському академічному осередку.

Свій шлях у комп'ютерному варіанті словник розпочав одразу з моменту створення, з появи першої концепції ще на Sinclair Spectrumu 48K, потім він перейшов на Atari ST, з 1991 р. використовувався в DOS, далі – на всьому спектрі операційних систем Windows 11/03/95 / 98/2000/NT/xp/7. Програму було задумано як гнучкий інструмент, який користувач може сам адаптувати до різних потреб і середовищ. Програма повністю автономна, має свій власний набір символів на клавіатурі, екрані та принтері, багатий набір функцій для оброблення баз даних, графічний редактор, систему оптичного розпізнавання символів і настільні видавничі системи, що уможлиблює власне виготовлення високоякісних поліграфічних плівок.

Онлайн-версія NEVA¹¹ уможливила також безпосереднє передавання та викладення словникового матеріалу в мережі Інтернет на веб-сервер з ефективним пошуком, який робоча група весь час використовувала у своїй роботі. З 2010 р. така форма словникового матеріалу доступна на блізі "Бібліотечна термінологія" для всіх користувачів Інтернету без обмежень. Інтерфейс користувача простий і прозорий, у розпорядженні є онлайн-допомога, основні відомості про словник та його структуру, безпосередньо доступним є також складніший командний режим, який дозволяє здійснювати найвибагливіші запити.

3.0. Про друкований та електронний словник

Іntenсивний розвиток сучасних технологій сприяє проникненню в словенську фахову мову бібліотекарів нових термінів. Нові записувальні носії – це той матеріал, який бібліотекар мусить розпізнати й описати (*zapisljivi optični disk*), ураховуючи факт зникнення старих найменувань (*zbirni listek*). Для укладання словника видалися важливими такі завдання: укладання реєстру термінів бібліотекознавства, їхня кодифікація з наступною публікацією словника у друкованому та електронному вигляді; координація роботи багатoproфільної групи фахівців галузі бібліотечної справи, документалістики, інформатики й лексикографії за спорадичної допомоги фахівців із деяких інших галузей. Інвентаризація тривала кілька років. Важливим сегментом роботи був добір термінів, аналіз значень шляхом встановлення семантичних зв'язків між терміноодинацями й формулювання дефініцій. Саме цей останній сегмент лексикографічної роботи і публікація словникового матеріалу паралельно в друкованій та електронній формах через свою складність і трудомісткість процесу й був довгоочікуваною реалізацією поставлених завдань.

3.1. Що увійшло до словника, а що ні?

Безперечною є констатація факту, який стосується всіх словників: "У словнику є те, що мені вже відомо, а того, що шукаю, ніколи нема!" Добір термінів під час укладання реєстру та подальший його селективний відбір з алфавітної картотеки є дещо суб'єктивним, що залежить від людини, яка має справу з певним текстом або термінологічним гніздом. Незважаючи

11 Режим доступу: <http://www.laze.org/neva/index.html>.

на систематичну й ретельно сплановану роботу, все ж таки не вдалося уникнути “втрати” деяких термінів, яких бракує у словнику і які б у ньому, безсумнівно, повинні були бути. Основними причинами цього, насамперед, є такі: термін в обраних текстах не трапляється або трапляється дуже рідко, тому людина, яка робила добір, його пропустила; науковець, який здійснював добір або редактор вирішили, що термін є або загальнонауковим, або міжгалузевим, а не власне бібліотечним, тому не внесли його до реєстру; науковець, який здійснював добір, а потім і редактор вирішили, що терміносполучення є вільним сполученням слів, а не бібліотечним терміном; не репрезентативне представлення у фаховій літературі певного періоду окремих галузей знань, що позбавляє можливості добору, пропускання термінів, “які тією чи тією мірою відомі всім”, а також уникнення термінів із розмитим і незрозумілим вживанням, поміченим лише в одного автора; невизначеність у віднесенні того чи того терміна до бібліотечної справи або до іншої галузі знання; невпевненість у тому, які терміни із суміжних галузей треба враховувати (наприклад, книгопереплетення, книгодрукування тощо); неімовірно велика кількість синонімів, які викликали міркування щодо того, якою мірою їх урахувувати; труднощі в розмежуванні синонімів та різних відтінків подібних значень термінів; неусталеність нових, ще не перевірених у галузі термінів, які довелося не залучати.

Незважаючи на зазначені чинники, врешті потрібно було окреслити межі реєстру та завершити редагування, адже укладання словника живої мови насправді ніколи не закінчується. Після виходу словника в 2010 р., коли до бази даних було додано понад 200 нових термінів, подальше його редагування й доповнення й далі триває.

3.2. Пояснення щодо структури та організації словника

“Словник бібліотечної термінології” є нормативним та інформативним словником тлумачного типу, який описує й оцінює одиниці в семантичному й граматичному аспектах.

Кожен бібліотечний термін – це вокабула самостійної словникової статті, незважаючи на те, однослівне чи багатослівне найменування її репрезентує. Терміни розташовані в алфавітному порядку, при цьому, як і в Словенській бібліографії, кожне слово багатослівного терміна розглядали як самостійну одиницю й фіксували на своєму реєстровому місці за алфавітом. Це також стосувалося вокабул, у яких два слова пов’язані дефісом (*avtorsko-naslovni katalog*). Для скорочень та аббревіатур застосовано такий спосіб систематизації: вокабулу без крапки подано перед вокабулою з крапкою (наприклад, *p i p.*); маленьку літеру перед великою (наприклад, *p i P*).

Вокабулами найчастіше були іменники або словосполучення з іменниковим стрижнем, які подано в однині та у виняткових випадках у множині, прикметники, дієслова й усталені скорочення. Вокабули фіксувалися з урахуванням їх уживання в галузі та відповідно до правил Словенського правопису (2001) [21].

Іменникові вокабули та скорочення переважно зафіксовано в називному відмінку однини, прикметники – в повній формі, дієслова – в неозначеній формі.

До вокабул подано наголос, який визначено за вживанням у дисципліні та мовними посібниками, проте не зафіксовано омоніми, які різняться наголосами.

До однослівної вокабули подано закінчення родового відмінка (*knjižnica* -e), до багатослівної — закінчення родового відмінка до кожного її складника (*bibliografska podatkovna zbirka* -e -e -e); біля багатослівних вокабул із неузгодженими членами подано умовне позначення — дві риски (*enota knjižničnega gradiva* -e -- --); невідмінюваний термін позначено як **neskl.** (*kompletno, ni izšlo*). Для всіх вокабул зазначено рід (*m ž s*), який у багатослівних вокабулах визначається за іменниковим стрижнем (*kataložni zapis o publikaciji* -ega -a -- -- *m*).

Якщо вокабула — це аббревіатура, в круглих дужках подано її еквівалент англійською мовою (*COBISS, GSARE*), а після позначки **gl.** — відповідний словенський галузевий термін, який у словнику засвідчено в словниковій статті, розміщеній відповідно за алфавітом (*Kooperativni online bibliografski sistem in servisi*), або ж у круглих дужках подано розшифрування англійською, після чого наведено тлумачення (*STM, UNICODE*). На слов'янську галузеву аббревіатуру вказує позначка **gl.** біля вокабули, розташованої за алфавітом й відповідно поясненої (*SBL, DK*).

У вокабулах указані місце та якість наголосу: довгий наголошений склад позначений діакритичним знаком — акутом, короткий наголошений склад — гравісом, широкий голосний — циркумфлексом (*katalóg, internét, dokument, sérvís*); після форми родового відмінка наведено позначки, якими визначено рід, число, у квадратних дужках — транскрипцію з наголосом, якщо написання відрізняється від вимови (*Bradfordov zákon* -ega -óna [brèd-fordov], *Deweyea decimálna klasifikácija* -e -e -e [djújjeva]), в інших випадках вокабула самостійно наголошена (*efemeride*). Транскрипцію подано також до всіх питомих та іншомовних аббревіатур (*SBL, FRBR*) і деяких скорочень (*e-mail*).

Біля прикметника зафіксовано закінчення називного відмінка однини трьох родів та належність до частини мови: **prid.** (*broširani* -a -o); біля дієслова — закінчення першої особи однини та вид: *katalogizirati* -am **nedov.**, *alfabetirati* -am, **nedov. in dov.**). Запозичені вокабули розглядали переважно як словенські, проте до деяких із них не подано форму родового відмінка, роду й числа.

Словник містить також систему найменувань підрозділів галузі, до яких частково подано також галузево невідповідні та застарілі назви, позначені маркерами **neustr.** і **zastar.**

Галузево й граматично відповідні вокабули подано з так званим вичерпним визначенням, доповненим оцінною позначкою або кваліфікаторним поясненням; після крапки з комою та позначки **sin.** за наявності подано всі синоніми (*bibliotekarstvo*); далі після позначки **ant.** — антоніми, якщо вони є (*nekonvencionalna publikacija*); в кінці маркером **prim.** позначено семантично споріднені найменування (*centralni katalog, imprimatur*).

До синонімів, які мають однакове застосування в галузі, подано вищепне визначення і вказано наявні синоніми, антоніми; наведено інформацію про семантичні зв'язки з іншими термінами – *geslo* (1), *katalog* (2).

Галузево й граматично невідповідні найменування за допомогою маркера *neustr.* і позначки *gl.* відсилають користувача до кращого відповідника, частотнішого та усталеного найменування (*dokumentacijska obdelava*), їх не подано як синоніми. Вокабули, позначені маркером *zastar.*, за допомогою позначки *gl.* відсилають також до усталеного найменування, де їх подають як синоніми (*akcesijska knjiga*); маркер *zastar.* указує також на галузеві найменування, що вийшли з ужитку; їх пояснено, але вони не мають чинного еквівалента (*gramatikalna stvarna značnica*).

Вокабули з кількома значеннями пронумеровано арабськими цифрами (*katalog, zbirka*). Кожне зі значень багатозначних вокабул оформлене за аналогією до значень однозначного слова.

У визначенні терміна розкрито лише найважливіші компоненти його змістової структури; зазвичай воно має форму відносного речення *bralec* (2), *katalogizat*.

Непряме визначення зрозуміле з вихідного (*menijski, iluminator*).

Арабські цифри в круглих дужках біля галузевого терміна, засвідченого у визначенні, вказують, у якому значенні треба його розуміти (*bralnik*). Ту саму функцію вони виконують і при наведенні синонімічних слів (*elektronski zapis*).

Для визначення бібліотечних термінів, їхніх значень та синонімів у словнику використані умовні позначки та маркери – це переважно скорочення, вжиті для передавання граматичної інформації (*m ž s*, *mn.* алі *nav. v mn.*), іншомовного відповідника (*ang., lat., nem.*) та оцінювання галузевих термінів (*neustr., zastar.*).

У словнику також використано кваліфікаторні пояснення – стислі або розлогі пояснення, які подають інформацію про галузь знань (*migracija, namizno založništvo*) або обмежують визначення терміна (*napotilni vpisi, naravní jezik*).

У словнику використано певний перелік умовних скорочень, зокрема для: позначення граматичних характеристик (*m* – іменник або іменникове словосполучення чоловічого роду; *ž* – іменник або іменникове словосполучення жіночого роду; *s* – іменник або іменникове словосполучення середнього роду; *mn.* – множина; *nav. v mn.* – зазвичай у множині; *dv.* – двоїна; *prid.* – прикметник; *neskl.* – галузевий вираз, який не відмінюється; *dov.* – доконаний; *nedov.* – недоконаний; *dov. in nedov.* – доконаний і недоконаний); позначення запозиченого відповідника (*ang.* – англійська; *nem.* – німецька; *lat.* – латинська; *fra.* – французька; *gr.* – грецька); подання якісної характеристики термінів (*in* – вводить еквівалентний за написанням і вимовою варіант; *krat.* – аббревіатура, складена з початкових літер словенського або англійського виразу; *neustr.* – невідповідний термін, який у галузі не використовується; *okrajš.* – усталене скорочення слова; *ant.* – антонім; *poljudno* – частотний термін, який не відповідає термінології; *prim.* – порівняйте термін із вужчим або ширшим значенням; *sin.* – синонім; *tudi* – менш

уживаний варіант; **zastar.** – застарілий термін; **gl.** – позначка, яка відсилає до іншого терміна, розпрацьованого на своєму реєстровому місці; **nekđaj** – термін, який використовувався у невизначений період; **žarg.** – професійний жаргон; ( ) – круглі дужки для наведення пояснень та розкриття ознак змісту; [ ] – квадратні дужки для наведення транскрипції); кваліфікаторні пояснення (подано при інвентаризації; при унормуванні; при обробленні; при оформленні бібліотечного матеріалу; при опитуванні; при семантичному обробленні; у бібліографії; у бібліометрії; у COBIB; у COMARC-форматі; у документалістиці; у FZBZ; в інвентаризації; у каталогізації; у класичному каталозі; у класифікації; у книгопереплетенні; у MARC-форматах; у виробництві паперу; у базі даних; у комп'ютерному каталозі; у праві; у сфері комп'ютерних наук; у реставруванні; у системі COBISS; у тезаурусі; у поліграфії; в УДК; в UNIMARC-форматі; у зведеному каталозі; у видавничій справі).

3.3. Структура словникової бази даних

База даних на час видання друкованої версії містила 6560 записів, із яких 6520 словникових статей та 40 графічних символів. Структура словникової бази даних відповідає різним вимогам до словника. Структуроване введення даних уможливило різне оброблення й аналіз даних для потреб редакційної групи, а також для опрацювання та приготування облікових записів для друкованого видання словника і, зокрема, передавання даних до осередків, які дозволяють легко та ефективно використовувати електронний словник на лазерному диску та в Інтернеті. Для цього в окремому записі словникової статті передбачено 74 поля для найвимогливішого оброблення й перетворення в інші формати, що витримало ефективну перевірку й унаочнення під час встановлення словника на веб-порталі *Termania* в 2011 р.

Спостереження за термінологічною словниковою базою даних дозволили зробити цікаві висновки:

- одне або кілька визначень мають 5084 вокабул (без пояснення залишилися синоніми, які перебувають у гіпонімічних відношеннях із головним словом (некомпатибельні), абрєвіатури (*IFLA*) і вокабули, позначені оцінним маркером **neustr.** (*avtorski katalog*)); 1532 вокабули за допомогою позначки **gl.** відіслано до нейтрального синоніма з вичерпним визначенням (*normativna zbirka*);

- чимало є багатозначних термінів із вичерпним визначенням, серед яких лише одне значення мають 4446 термінів, два значення – 536 термінів, три значення – 80 термінів, чотири значення – 12 термінів, п'ять значень – усього 2 терміни (*rokopis, zbirka*) і шість значень – 1 термін (*knjiga*);

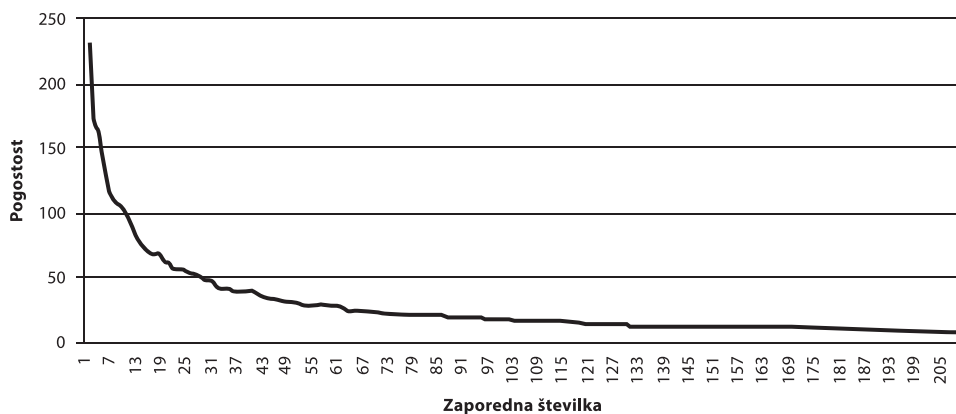
- до 5907 вокабул подано основні граматичні характеристики (родовий відмінок, наголос, рід, число, вид дієслова, належність до частини мови); 5767 вокабул мають позначки, що вказують на рід; зафіксовано 2486 термінів чоловічого роду, жіночого – 2483 терміни, середнього – 798 термінів; 66 вокабул мають позначку **neskl.** (*glej tudi*); 123 зафіксовано в множині (*knjige v tisku*), 22 – переважно у множині (*avtorska tantiema*);

- вокабули з оцінним маркером **neustr.** (*separatni odtis*) і деякі невідмінювані, зокрема латинські вирази (*sine loco*) не мають граматичних позначок; оцінним маркером позначено 1155 вокабул (**neustr.**, **žarg.**, **zastar.**);
- словник містить 71 дієслово, біля кожного визначено його вид (24 **док.**, 16 **недок.** і 31 **док. і недок.**);
- до реєстру ввійшло 184 аббревіатури і 164 скорочення (**AIK**, **dvoj. pag.**);
- належність до конкретної частини мови визначена у 71 вокабулі (переважно це прикметники – 68 одиниць, один прийменник, прислівник і сполучник); транскрипцію у квадратних дужках подано передусім до аббревіатур і термінів іноземними мовами (**UDK**, **index**) у 511 випадках;
- до 1070 вокабул подано галузеві ремарки на позначення галузі діяльності (*v katalogizaciji, v tiskarstvu*);
- загалом словник містить 1837 синонімічних кореляцій (**sin.**); 208 антонімічних кореляцій (**ant.**); 1935 кореляцій одиниць зі спорідненим значенням (**prim.**); найуживаніших невідповідних найменувань – 425, жаргонних – 67, застарілих термінів – 101.

3.4. Найпоширеніші слова у словникових вокабулах

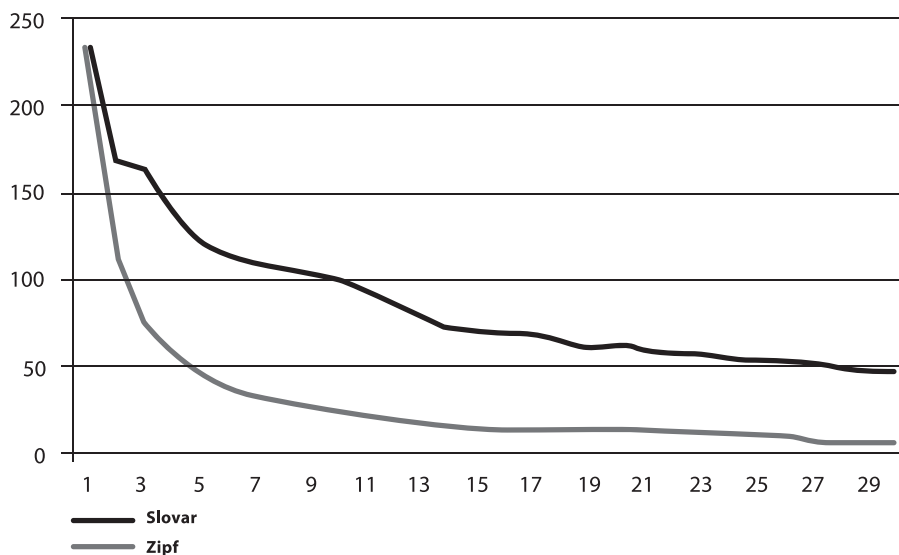
6520 вокабул, які складаються з 12 729 слів, з автоматичною лематизацією (процесом виведення канонічної форми слів у тексті, коли, наприклад, усі дієслівні форми перетворено в неозначену форму, всі іменникові форми – у форму іменника однини і т. ін.), для якої в словенській мові є кілька інтернет-програм, зменшилися до 3016. Частотність їхнього вживання варіює від 233 до 1. Найуживаніші слова, звичайно, відомі й абсолютно передбачувані, це, наприклад, слово *knjižnica*, яке згадується 233 рази, й слово *knjižnični*, яке трапляється 168 разів; далі частотність стрімко падає. Дванадцятье найпоширеніше слово згадується 100 разів, п'ятдесяте – менше 30 вживань, 91-е має частотність, меншу за 20, на 210-му місці частотність падає нижче 10 вживань. Починаючи з 1287-го місця і нижче слова трапляється лише один раз. Усього таких слів 1721 (57%) (див. Рис. 1).

Рис. 1. Стрибокподібне зниження частотності вживання слів

За наявності таких даних багато кому спадує на думку припущення, висунуті законом Ципфа. Виникає запитання, чи можна цей закон застосувати також до "Словника бібліотечної термінології". Закон Ципфа заснований на твердженні, що невелика кількість слів використовується дуже часто, а багато інших або майже всі – вкрай рідко. У своїй первісній формі закон указує на емпіричні висновки гарвардського лінгвіста Джорджа Кінгслі Ципфа про те, що в кожній природній мові частотність n -го найчастіше вживаного слова приблизно обернено пропорційно залежна від n . Класичний приклад функції Ципфа є функція $1/f$. Якщо масу, за законом Ципфа, розподілених частотностей систематизуємо від найчастотнішої до найменш частотної, частотність другої найчастотнішої буде складати рівно половину частотності першої, частотність третьої найчастотнішої – $1/3$ від частотності першої і т. д.; таким чином, частотність n -ої найчастотнішої є $1/n$ від частотності першої. Закон Ципфа актуальний передовсім для живої мови спілкування, словниковий матеріал, звичайно, відступає від цього, тим більше якщо йдеться про термінологічний словник, у якому певні акценти щодо термінології та міркування редакційної групи не враховують особливості й закономірності живої мови щоденного спілкування. Це унаочнює відхилення теоретичної та емпіричної кривої на графіку вище, хоча очевидно, що тенденції кривих збігаються (див. Рис. 2).

Рис. 2. Порівняння теоретичної кривої Ципфа та фактичної частотності слів у словнику

Тож, яким є рейтинг ста найчастотніших слів, серед яких 72 іменники і 28 прикметників? Першість, звичайно, належить слову *knjižnica*. Важливо, що слово *informacijski* перебуває вже на дев'ятому місці з більш ніж 100 випадками вживання, відразу після нього йдуть слова *podatek* і *informacija* (див.

Додаток 1. Сто найчастотніших слів у вокабулах “Словника бібліотечної термінології”).

3.4.1. Вокабули *knjižnica* і *biblioteka*. Термінологічне гніздо, яке утворює термін *knjižnica*, безперечно, є одним із найважливіших складників описуваного словника: у цій частині словник пропонує вичерпне визначення найменувань для різних видів бібліотек і вказує на відмінності між ними, а за потреби детальнішого ознайомлення з терміном відсилає до іншої статті. Ця частина містить 160 вокабул і представляє понад 2,45 % усього словника. Синонім *biblioteka* подано як окрему статтю, його можна віднайти ще в п’яти вокабулах. Майже всі терміни зафіксовані у словенських фахових текстах, написаних у другій половині ХХ ст. Пор., наприклад:

bibliotéka -e ž 1. sistematično urejena zbirka (2) knjižničnega gradiva; *sin.* knjižnica (2) 2. prostor ali stavba, kjer je urejeno in shranjeno knjižnično gradivo; *sin.* knjižnica (3) 3. *zastar.*, *gl.* knjižna zbirka.

knjižnica -e ž 1. ustanova, enota ustanove, ki sistematično zbira, obdeluje, hrani in posreduje knjižnično gradivo in informacije; *sin.* bukvarnica (2) 2. sistematično urejena zbirka (2) knjižničnega gradiva; *sin.* biblioteka (1) 3. prostor ali stavba, kjer je urejeno in shranjeno knjižnično gradivo; *sin.* biblioteka (2) 4. *zastar.* založniška oznaka za skupino posameznih publikacij s skupnim naslovom, npr. Sto romanov; *sin.* biblioteka (3), knjižna zbirka (2), zbirka (1).

У цих вокабулах бібліотеки описані за різними критеріями (до уваги бралися особливості їхнього функціонування в галузі чи середовищі), зокрема, бібліотеки можуть відрізнятися: за класифікацією ЮНЕСКО (*національна бібліотека*), за завданнями, які вони виконують (*бібліотека-архів*), за цільовим призначенням (*учнівська бібліотека*), за сферою галузевого призначення (*медична бібліотека*), за різноманітністю матеріалу (*загальна бібліотека*), за особливостями історичного розвитку або за специфікою організації приміщення (*бібліотека-зал*), за типом матеріалів і джерел (*цифрова електронна бібліотека*), за установами, де бібліотека діє (*музейна бібліотека*), за типом власності (*приватна бібліотека*), за ступенем доступу до бібліотечних ресурсів (*бібліотека закритого типу*), за власником або засновником (*князя бібліотека*), за територіально-адміністративною належністю (*районна бібліотека*), за режимом роботи (*пересувна бібліотека*), за особливостями користування матеріалом (*нідручна бібліотека*), за дібраними матеріалами (*музична бібліотека*), за належністю до інституцій (*парламентська бібліотека*). Лише кілька бібліотек наведено за їх назвою чи офіційним найменуванням (*Centralna tehniška knjižnica – Центральна технічна бібліотека*).

3.4.2. Синоніми. Це слова або найменування, переважно тотожні за значенням, проте такі, що відрізняються стилістичними відтінками або сферою функціонування, наприклад, *avtorica – avtorica, monografska publikacija – zaključena publikacija*. У фольклорних і художніх текстах синоніми часто є засобом стилізації. У фахових текстах їх уживають переважно в тому самому значенні, хоча в окремих випадках синоніми можуть мати відтінки значень (*knjižnica – biblioteka*). Зі стилістичних чи мовно-політичних міркувань перевагу надають питомому слову перед запозиченим, наприклад, частіше трапляється термін *kazalo*, а не *indeks*. Якщо стоїть проблема вибору між за-

позиченими термінами, то перевагу надають терміну, який краще адаптований до мовних норм. Синоніми бувають абсолютні, граматичні, синтаксичні, стилістичні, контекстуальні; вони завжди виступають у парах, проте в синонімічних зв'язках може перебувати й кілька термінів. Буває, що в певній галузі на позначення одного поняття функціонує чимало термінів, у такому випадку термінологічна наука виявляє ознаки слабкості або нерішучості – не здатна обрати один термін та відмовитися від інших. Синонімами можуть бути іменники, дієслова, прислівники, прикметники, але слова-синоніми завжди належать до тієї самої частини мови. Деякі лексикографи стверджують, що немає синонімів з абсолютно однаковою семантикою, проте більшість мовців розуміє, що в реальній ситуації окремі синонімічні пари можуть бути повністю взаємозамінними.

Термінологічна синонімія, отже, є поширеним явищем, тому виникає потреба в кодифікації термінології та в розробленні якнайточніших і однозначних термінів. Численні синоніми, які потрібно впорядкувати, трапляються у різних галузях. Нормування термінології можливе лише за певного консенсусу, тому важливо врахувати, що окремі мовці дуже непросто реагують на таке "узаконення" і з труднощами його визнають. Лексикографи, які намагаються зафіксувати й частково унормувати вживання термінів у словнику, виконують дуже відповідальне завдання: вони, окрім усього іншого, повинні розуміти бачення користувачів і переконати мовців підпорядкуватися встановленим словником нормам. Згідно з принципами лексикографії, у словнику повинні фіксуватися терміни-синоніми, їм потрібно давати належну оцінку з огляду на частотність уживання й правила мови. На основі цих критеріїв ухвалюють рішення про вміщення термінів до словника. Якщо ж із зафіксованого синонімічного ряду два слова відповідають зазначеним критеріям, лексикограф ці два терміни опрацьовує однаково: подає їх вичерпне значення і вказує на зв'язки зі словами того самого синонімічного ряду. Навіть з урахуванням наведених характеристик "узаконити" лише одне з двох (чи більше) тотожних найменувань – дуже сміливе та ризиковане рішення, тому що результат може бути протилежним від бажаного. Цієї позиції дотримувалися й укладачі "Словника бібліотечної термінології", в якому намагалися хоч якось систематизувати синоніми та вибрати найкращий термін із кількох. У словнику нараховано 1837 міжсинонімних посилань, які розроблялися з урахуванням спочатку випрацьованої семантики терміна, потім – віднаходження якнайточнішого та найвдалішого терміна, що сприятиме, на нашу думку, звуженню вжитку синонімів у межах відповідного професійного середовища.

Наведено приклади упорядкованих синонімічних словосполучень у зазначеному словнику (чинним термінам, що є вокабулами, розроблено визначення й зазначено всі синоніми з тотожним значенням і синоніми, які перебувають із вокабулою у гіпонімічних відношеннях; абсолютні терміни-синоніми подано з однаковим тлумаченням):

ávtorska značnica -e -e ž značnica, določena na podlagi imena individualnega ali korporativnega avtorja oz. avtorice; *sin.* imenska značnica; *prim.* osebna značnica, korporativna značnica, predmetna značnica.

імéнска зна́чница -e -e ž značnica, določena na podlagi imena individualnega ali korporativnega avtorja oz. avtorice; *sin.* avtorska značnica; *prim.* osebna značnica, korporativna značnica, predmetna značnica.

Термін, який перебуває у гіпонімічних відношеннях із заголовним словом — це термін, уживаний рідше; у словнику його подано під власним заголовком, далі йде умовне позначення **gl.**, яке відсилає читача до чинного терміна, що містить вичерпне пояснення:

kolektivno ávtorstvo -ega -a s avtorstvo dveh ali več avtorjev oz. avtoric pri ustvarjanju kakega dela; *sin.* množno avtorstvo, skupno avtorstvo.

mnóžno ávtorstvo -ega -a s, *zastar.*, *gl.* kolektivno avtorstvo.

skúпно ávtorstvo -ega -a s, *gl.* kolektivno avtorstvo.

Терміни, оцінені як невідповідні, містять умовну позначку **gl.**, яка відсилає читача до правильного чинного й відповідного терміна:

decimalni katalog *neustr.*, *gl.* 1. sistematski katalog 2. UDK-katalog.

Термінів-гіпонімів у словнику нараховано 1271, невідповідних термінів із посиланням на правильний термін — 424, жаргонізмів — 67.

Словник подає і терміни-синоніми, вживання яких у сучасному термінологічному мовленні не рекомендоване. Такі слова містять оцінний маркер *zastarelo*, *nekdaj*, *žargonsko*, *neustrezno*, *kratica*, *okrajšava* і відсилають користувача до більш відповідного й вичерпно визначеного терміна. Укладачі словника дотримувалися такого принципу й для опису синонімічної пари, яку утворюють запозичена й питома лексеми. Такі терміни в бібліотечній справі часто функціонують паралельно. Іншомовні слова спочатку запозичалися із класичних мов, пізніше — з французької, німецької, англійської (*abstrakt* — *izvleček*, *multimedijski* — *večpredstavnosten*). Рідше трапляються синонімічні пари, у яких два слова були б запозиченими (*koda* — *šifra* (I), *obdelava de visu* — *obdelava po avtopsiji*). У синонімічних відношеннях перебувають і застарілі слова, передовсім архаїзми (запозичені чи власне словенські слова), які були витіснені сучасними найменуваннями (*bralnica* — *čitalnica*, *bukve* — *knjiga*) та професійні жаргонізми (*nacionalka* — *nacionalna knjižnica*).

Невідповідні (неправильні) терміни й термінологічні словосполучення містять позначку **neustr.**; їх у словнику 424. Оскільки такі терміни наведено без визначень, позначка **gl.** відсилає користувача до кращого відповідника (*folio paginacija* — *foliacija*). При уведенні аббревіатури чи складноскороченого слова відображається тільки повне написання слова, яке визначено в іншій статті, тому ми їх теж можемо вважати термінологічними синонімами (*AIK* — *abecedni imenski katalog*, *izd.* — *izdaja*).

Синонімічні пари утворюють і термінологічні словосполучення-двійники з аббревіатурою в своєму складі. В одному варіанті аббревіатура виступає прикладкою і пишеться через дефіс, що для багатьох становить труднощі на письмі (*tablice UDK* — *UDK-tablice*). Синонімами є також усічені найменування (еліптичні терміни), які наближаються до професійного жаргонізму, тому що при їхньому функціонуванні у фаховому середовищі частина термінологічного словосполучення часто опускається (*šum* — *informacijski šum*).

Синонімічний ряд може складатися не лише з двох, а й трьох та більше термінів і термінологічних словосполучень: *knjižnični fond* – *fond*, *knjižnični sklad*, *knjižnična zaloga*, *knjižnična zbirka*. Рекордсменами в цьому плані є терміни *živa knjižnična zbirka* і *vrednotenje knjižnične zbirke*, які нараховують по 9 і 8 синонімів відповідно, 40 термінів мають 5 синонімів, 23 терміни по 4 синоніми, 84 терміни – по 3, а 310 термінів – по 2 синоніми, хоча синонімічними відношеннями пов'язані переважно пари слів.

3.4.3. Антоніми. Це слова чи найменування з протилежним лексичним значенням, наприклад *deskriptor* – *nedeskriptor*. У професійному мовленні в антонімічні пари часто об'єднуються слова, що вказують на протиставлення у діяльності чи на протилежні характеристики, наприклад *avtorsko delo* – *anonimno delo*. Антоніми зазвичай функціонують парами, проте в антонімічних зв'язках можуть перебувати й більше термінів (*dubleta*, *dvojnica* – *unikat*). Антоніми виражені різними частинами мови – іменниками, дієсловами, прислівниками, прикметниками, але антонімічними вважаються лише слова однієї частини мови. У випадках антонімії протилежне значення переважно є приблизним і не завжди точним; протилежні слова можуть мати відтінки значень, які знижують рівень антонімічності (*original* – *plagiat*). З огляду на це відносні неповні антоніми в словнику найчастіше просто порівнюються, на що вказує позначка *prim.*: *podnaslov* – *nadnaslov*. Загалом у словнику 208 антонімічних посилань.

3.4.4. Графічні скорочення. Це часто вживані слова або словосполучення, які вже впродовж тривалого часу прийнято писати в умовній стандартизованій графічній формі без закінчення. Скорочення зберігають частину слова чи словосполучення, а усічення зазнає їх права частина. На усічення вказує крапка (*.*), наприклад: *str.*, *pag.*, *broš.*, *us.* [23]. До умовних скорочень відносимо також складноскорочені слова й ініціальні аббревіатури, між складниками яких крапку не ставлять (*stsl. cir.*). Після графічних скорочень часто ставлять крапку, тому вони зазвичай не відмінюються (*itd.*, *etc.*, *tj.*). Багато умовних загальноприйнятих графічних скорочень пишуть без крапки на місці скорочення. Крапку не ставлять також після стандартних скорочених значень метричних мір і символів (*cm*, *cm/s*, *o/m*, *min*), а також після символів, що позначають формати книги (*4°*, *8°*) і сторінок (*r^o*, *v^o*): такі скорочення закінчуються літерою *o* (вона надписана зверху), що вказує на латинське походження слів (*folio*, *recto*). Частини скороченого словосполучення розділяють проміжком (*b. l.*, *loč. pag.*) [21].

У словенському "Словнику бібліотечної термінології" 164 терміни позначені оцінним маркером *okrajš.* (*okrajšava*), що становить понад 2,5% словникового матеріалу. Майже всі ці терміни були зафіксовані в спеціалізованих текстах: правилах каталогізації, міжнародних стандартах для бібліографічного опису окремих видів матеріалу та окремих підручниках. Графічні скорочення в словнику представлені самостійними гаслами з уміщеним у дужках повним написанням; у поясненнях таких скорочень зазначено особливості їх уживання. У разі потреби наведено й термінологічні синоніми (*br. in broš.*, *itd. in etc.*). У випадку абсолютної синонімії семантичний коментар подано в словникових статтях до обох слів (*br.*, *broš.*). Синоніми, що

перебувають у гіпонімічних семантичних відношеннях із вокабулою, не визначаються (*s. a.*), визначення запропоновано лише в словникових статтях до гіперонімічних синонімів (*b. l.*). Установлення гіперонімічних та гіпонімічних синонімічних зв'язків між термінами часто відображає особливості вживання скорочень у зазначений період, що пов'язано, зокрема, й зі змінами в положеннях про правила каталогізації й, відповідно, в практиці каталогізації. Наприклад:

br. okrajš. (broširan) oznaka za broširano vezavo; *sin.* broš.

broš. okrajš. (broširan) oznaka za broširano vezavo; *sin.* br.

broširan -a -o *prid.* 1. ki je v mehki vezavi, npr. broširana izdaja 2. *gl.* br. *in* broš.

s. a. okrajš. (*lat.* sine anno; brez leta) *gl.* b. l.

b. l. okrajš. (brez leta) *v katalogizaciji* oznaka v bibliografskem opisu, ki pove, da v publikaciji ni navedeno in ni ugotovljeno leto izida; *sin.* s. a.

У випадку запозиченого (зазвичай з латинської мови) графічного скорочення зазначено мову походження терміна, подано повне написання іноземною та словенською мовами (*ca, et al., ibid.*). Наприклад:

et al. okrajš. (*lat.* et alii; *in* drugi) *v katalogizaciji* oznaka v bibliografskem opisu, ki pove, da je poleg navedenega še več avtorjev; *sin.* *in* dr.

in dr. okrajš. (*in* drugi) *v katalogizaciji* oznaka v bibliografskem opisu, ki pove, da je poleg navedenega še več avtorjev; *sin.* et al.

Варіанти графічних скорочень із крапкою або без крапки на місці скорочення подано одразу в заголовному слові (*min* і *min.*, *zvd* і *zvd.*). Кожне графічне скорочення в словнику фактично з'являється двічі: один раз як окреме реєстрове слово, другий раз як посилання, яке подано до реєстрового слова в повному написанні, наприклад:

izd. okrajš. (izdaja) *v katalogizaciji* oznaka v bibliografskem opisu, ki pove, da je opisovana enota izšla v določeni izdaji, npr. 3. *izd.*

izdāja -e ž, 1. *v založništvu* tiskano ali kako drugače razmnoženo delo, kot izide v enkratni nakladi, npr. avtorizirana izdaja, ilustrirana izdaja, luksuzna izdaja; *sin.* edicija ; *prim.* objava, natis 2. *gl.* *izd.*

Винятком у словнику становлять скорочення, які не подають у повному написанні, оскільки терміни в такій формі або не мають сенсу, або не вживаються, наприклад, немає термінів у повному написанні *brez datuma*, *brez kraja* та деяких інших.

Умовними скороченнями зазвичай є іменникові назви, винятком становлять деякі прикметники, що вказують на характеристики матеріалу й тип прошивання (*AV, č-b, stereo*). Застарілі умовні скорочення подано лише частково (*pomn. izd.*). Вибрані й подані в словнику скорочення вживають передовсім у сфері каталогізації (таких нараховано 123), окремо семантично згруповані слова описують тип матеріалу (*faks., pril.*), указують на фізичний опис одиниці (*cm, str.*) та одиниці міри (*cm, sek*), формати книги (*4°, V8^o*) чи спосіб позначення сторінок, аркушів (*dvoj. pag. f.*), описують сторінки (*r., r^o*), рукопис одиниці (*boh., cir.*), тип прошивання (*broš., us*), спосіб використання некнижкових матеріалів (*o/m*), складники публікації (*dod., tab.*) та окремі її частини (*vol., zv.*), типи документів (*dokt. dis., ms.*), елементи біблі-

ографічного опису (*gl. stv. nasl., samozal.*), слова, які вказують на те, що окремі елементи невідомі (*b. i., s. n.*) тощо. На позначення інвентаризаційної діяльності, крім зазначених, у словнику подано й інші скорочення (*kpl., št.*), окремі з яких вживаються лише в текстах і не мають стосунку до спеціалізованого опрацювання чи опису публікації (*gl., ibid.*).

3.4.5. Аббревіатури. Це слова, які утворилися зі складених усічених початкових частин словосполучення. Наприклад, аббревіатура *AIK* [aíká] утворена з початкових літер твірних основ словосполучення *abecedni imenski katalog*. Ініціальні літери чи усічені склади пишуть великими літерами, частини такого скорочення крапкою не розділяють. Позвукові ініціальні аббревіатури читають, як інші слова (*NUK* [núk]), побуквені аббревіатури читають за назвами літер (з уставними звуками) – *CTK* [ceteká], аббревіатури, утворені з назв літер іншомовного алфавіту, можна читати й за назвами літер іноземної мови (*OCLC* [oseelcé in ousielsí]), проте до "Словника бібліотечної термінології" вони не ввійшли.

У випадку позвукових або поскладових аббревіатур мовець із часом втрачає відчуття того, що слово зазнало аббревіації, й відносить таке складноскорочене слово до звичайних побутових слів, а згодом так його й записує (*cederom*). Складноскорочені слова, утворені з початкових літер власних імен та загальних, пишуться великими літерами, проте ініціальні аббревіатури, що перейшли у фонд загальноживаних власних чи загальних слів, записуються з великої літери; у випадках ініціальних аббревіатурних найменувань вживаються обидві форми, наприклад *IFLA* і *Ifla*, *NUK* і *Nuk* тощо.

Комбіновані аббревіатури, у яких перша частина є ініціальною, пишуться через дефіс (*MARC-format, COM-katalog*), комбіновані аббревіатури, у яких ініціальна аббревіатура стоїть після частини слова, пишуться без дефісу (*format MARC, plošča CD-ROM*).

Аббревіатури зазвичай мають рід і відповідно відмінюються, переважно це перша відміна (*іменники чоловічого роду з нульовим закінченням – прим. перекл.*), окрім випадків, коли аббревіатура закінчується на ненаголошений голосний –*a* (*ODK m, IFLA ž*). У "Словнику бібліотечної термінології" біля заголовного слова подано граматичні позначки щодо роду й відміни. Аббревіатури, що не відмінюються, мають позначку (—) (*ADD, N*).

Якщо аббревіатура закінчується на приголосний, її закінчення, яке пишеться з малої літери, приєднується дефісом (*CTK CTK-ja, NUK NUK-a*). Коли ж аббревіатура закінчується на голосний, цей голосний вважається закінченням і пишеться, як і його відмінкові варіанти, теж з великої літери (*ALA ALE, IFLA IFLE*). Відмінкові форми таких назв можна писати як власні імена (*Ifla, Ifle*) [21].

У "Словнику бібліотечної термінології" 184 терміни мають оцінний маркер *krat.* (*kratica*), що становить 2,8% зібраного й опрацьованого матеріалу. Деякі аббревіатури представлені як окрема вокабула, в дужках подано повну форму написання; якщо аббревіатура не словенська, зазначено мову її походження. Аббревіатури зазвичай не містять пояснення, а відсилають користувача до вокабули, записаної в повній формі (*CTK gl. Centralna tehniška knjižnica*). Аббревіатури іноземною мовою відсилають до словенської вокабу-

ли, поданої в повній формі; в таких випадках тоді в дужках зазначається повна форма мовою оригіналу (*RAK (nem. Regelung für die alphabetische Katalogisierung) gl. Nemška katalogizacijska pravila*). Виняток становлять абрєвіатури іноземною мовою, для яких немає чи не використовуються словенські назви; такі абрєвіатури визначаються (*DBMS, MARC-format*), що стосується і назв, які не перекладаються (*LISA, OCLC*), і найменувань на позначення окремих носіїв інформації (*CD, LP-plošča*). Пояснюються також словенські позначки стосовно художньої літератури (*C, P, M, L*) і позначки стосовно способу отримання матеріалу (*D, N, O, Z*).

В ініціальних абрєвіатурах, що мають два або більше склади, наголос падає переважно на останній склад (*AIK [aiká], ISBD(CR) [iesbedeseér]*). Наголос на двох складах знаходимо лише в комбінованих складноскорочених словах із ініціальною абрєвіатурою в складі (*LP-plošča [elpré plôšča]*). Позвуківі абрєвіатури, вживання яких поширене поза сферою професійного мовлення, переходять до складу загальнонавчаної лексики й наголошуються згідно з правилами мови (*CIP [cip]*), незважаючи на те, що часто вони є іншомовними (*COBISS [kóbis], OPAC [ópak]*). У випадку комбінованих складноскорочених слів із позвуквою абрєвіатурою в складі наголос падає на кожен зі складників (*ETÁKSA-kompléks*).

До словника ввійшли словенські абрєвіатури (*AIK*) та іншомовні, які, хоча й мають словенський відповідник (словенську абрєвіатуру), проте в переважній більшості випадків не вживаються (*OPAC, URL*). У словнику 109 вокабул — це абрєвіатури, які походять з англійської мови (сюди зараховано і 9 комбінованих складноскорочених слів, у складі яких є англійська ініціальна абрєвіатура *CD* і *DVD (CD-R, DVD-RW)*, 70 — словенського походження, 3 — французького і 2 — сербського. Зазначені складноскорочені слова побутують у таких професійних чи тематичних відгалуженнях бібліотечної справи: підручники, довідники, тезауруси (*FRBR, RAK*); типи каталогів (*AIK, OPAC*); спілки, передовсім міжнародні (*ALA, ELAG*); інституції та організації (*ARNES, OCLC*); великі словенські та закордонні бібліотеки (*LC, NUK*); позначки для матеріалу з огляду на цільову групу споживачів (*C, P, M, L*); інвентаризаційні позначки з огляду на спосіб отримання матеріалу (*D, N, O, Z*); комп'ютерні формати (*CCF, USMARC-format*); бібліотечні й інші системи (*COBISS, ISDS*); каталоги та інші бази даних (*COBIB, LISA*); управління й користування базою даних (*DBMS, IRS*); бібліотечна діяльність і предмет діяльності (*CIP, ILL*); інформаційні послуги (*RP, SDI*); міжнародні проекти (*UBC, UAP*); бібліотечні матеріали (*PKG*), передовсім електронні (*CD, DVD-R*); системи класифікації, інші системи для позначення змісту (*DDC, LCC, LCSH*), інструменти для роботи зі змістом (*KWAC, KWIC*); найменування, що вживалися раніше (*DBS, DSI*); синонімічні форми запису абрєвіатур (*MARC-format, format MARC*); мовні варіанти в словенській та англійській мовах (*FZBZ* і *FRBR, UI* і *AI*); мовні варіанти в інших мовах (*IFLA* і *FIAB*); міжнародні стандарти для бібліографічного опису (*ISBD(A), ISBD(CR)*); міжнародні стандартні номери для ідентифікації окремих типів публікацій (*ISBN, ISMN*) та інші маркери (*BICI, DOI*); бібліотечні системи (*KIS, KISUM*); найменування в галузі комп'ютерних технологій (*ASCII*,

HTML), особливо комбіновані аббревіатури, які містять у складі ініціальну аббревіатуру, що вказує на тип приладів для користування зазначеними електронними засобами (*CD-ROM-enota*); позначення на деяких фізичних носіях (*ADD, LP-ploščca*); галузі стандартизації та маркування (*EAN, ISO, SIST*).

3.4.6. Застарілі слова. Щоб дати належну оцінку бібліотечних термінів, укладачі словника послуговувалися маркерами, або позначками – поясненнями, що вказують на нейтральність терміна, подають іншу інформацію про слово, наприклад, позначають граматичну категорію слова, поширеність його у вжитку, ціннісні ознаки слова та рекомендації щодо його вживання. *Zastarelo* (у словнику умовна позначка **zastar.**) – у лексикографії ціннісна характеристика колись поширеного слова чи словосполучення, яке в сучасній літературній мові не вживається. Йдеться про випадки термінологічних найменувань, засвідчені в старих текстах, а в новіших не зафіксовані. Крім того, спеціалісту відомий сучасний відповідник, до якого теж відсилає термінологічний словник.

У багатозначних термінах кожне значення подано під окремим номером; застарілим може бути лише одне зі значень, наприклад, у словах *alfabet, biblioteka* тощо. У сучасній бібліотечній справі такі терміни ще й досі вживають в одному зі значень, де застаріло лише друге, а то й третє значення. До комп'ютерної бази словенського "Словника бібліотечної термінології" ввійшов 101 термін з оцінним маркером *zastarelo (zastar.)*, що становить близько 1,5 % словникового матеріалу. Такі терміни були зафіксовані передовсім у старих текстах, опублікованих до 1970 р. (24 тексти). Деякі з обраних термінів є у складі загальноновживаної лексики, а "Словник словенської літературної мови" ("Slovar slovenskega knjižnega jezika", 1994) (SSKJ) визначає їх як застарілі (*alfabet, bralnica, bukvarna, bukvice, čitatelj*). Сфера функціонування більшості термінів у цьому словнику обмежується лише бібліотечною справою (SSKJ).

Терміни, що ввійшли до бібліотечної термінології з інших мов, можна поділити на три групи. З латинської та грецької збереглися переважно найменування предметів і дій із вивчення історії бібліотечної справи та інформаційних джерел, які в сучасній бібліотечній справі вже не вживають (*bustrofedon, kapsa, rubrikator*), тому в словнику біля них стоїть позначка **nekdej**. Терміни, запозичені безпосередньо (і без критичного осмислення) перш за все з німецької мови і згодом замінені відповідними словенськими (*nominalni katalog, realni katalog, referatni časopis*), марковано *zastarelo (zastar.)*. Англійські слова, які віднедавна надто поширені у сфері комп'ютерних технологій та електронних джерел і часто функціонують поряд із кращими словенськими термінами (*full-text baza, čekiranje, host, trunkacija*), у словнику відображені оцінною позначкою *neustrezno (neustr.)*; те саме стосується найменувань, запозичених із сербської і / або хорватської мов (*kolo*).

Серед термінів із оцінною позначкою *zastarelo* розрізняємо окремі тематичні групи, зокрема терміни на позначення отримання бібліотечних матеріалів (*akcesijska knjiga, repertorij*), назв публікацій (*bukve, izvestje, nebovid*), найменувань каталогів (*akcesijski katalog, alfabetски katalog, realni katalog*), опрацювання матеріалів (*amerikanski format, formalni naslov*), доку-

менталістики (*konspekt, referatni časopis*), сфери комп'ютерних технологій (*palična koda, strojni zapis, strojno čitljiv*). Наведемо кілька прикладів застарілих слів:

brálnica -e ž, *zastar.*, *gl.* čitalnica.

bukvárna -e ž, *zastar.*, *gl.* knjigarna.

bukvárnica -e ž, *zastar.*, *gl.* 1. knjigarna 2. knjižnica (1).

búkve -kev ž, *mn.*, *zastar.*, *gl.* knjiga (1).

búkvice -ic ž, *mn.*, *zastar.*, *gl.* knjiga (1).

3.4.7. Неконвенційний матеріал. Зафіксовані бібліотечні терміни відображають процеси, які відбувалися і тривають сьогодні в словенській термінології — термінологічна система словенської мови продовжує розвиватися, словенські терміни утвердилися та ввійшли до вжитку незважаючи на потужний і постійний вплив німецької мови у XIX та XX ст. та засилля англійської спеціалізованої літератури й технічних слів. Нечуваний успіх сучасних технологій вплинув і на розвиток бібліотечної справи, на деяких галузях позначився набагато серйозніше, аніж здається на перший погляд. Ідеться не про місце власне комп'ютерних та комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності, цей сегмент охоплюють термінологічні словники відповідної галузі (а їх не бракує, хоча досить важко знайти добрий сучасний та повний словник термінів словенської мови), а про найновіші форми джерел інформації, які надходять до бібліотек як бібліотечний матеріал, що спричиняє поповнення словникового складу в галузі. Це явище не нове, воно існувало ще до появи комп'ютера, проте в меншому обсязі й було не таким значущим для термінології. На позначення матеріалу, для користування яким треба вдаватися до спеціальних допоміжних технічних засобів, яких потребують і бібліотеки, з'явився термін *nekonvencionalno gradivo* (*неконвенційний матеріал*), а разом із ним логічний антонім *konvencionalno gradivo* (*конвенційний матеріал*), якого раніше не було — до того часу увесь матеріал був конвенційним, тобто його можна було опрацьовувати, не вдаючись до спеціальних технічних засобів. Неконвенційним матеріалом вважаємо всі численні носії звуку — від традиційних грамофонних платівок до лазерних дисків, найрізноманітніші відеоносії — від діапозитивів до відеокасет та DVD, зменшені записи конвенційного матеріалу у мікроформах, а також різні комбінації джерел — *audiovideo material* (*аудіовідеоматеріал*). Матеріали в електронній формі, які зараз використовують на комп'ютерах, є найбільшим сегментом, а для лексикографів і найтвердішим горішком. Ідеться про найновіші слова, що з'являються майже щодня з появою нових технічних винаходів, які представляють бібліотечний матеріал, і часто безпосередньо й без критичного осмислення запозичені з англійської мови, передовсім скорочення (наприклад, *CD, CD-RW, DVD*), які вимовляють згідно з правилами словенської мови (*cederóm* а не *sidiróm*), кальковані слова, тобто штучно створені відповідники зі скалькованих словотвірних елементів слова в іноземній мові, що не відповідають духові рідної мови (*zgoščenka*), більш чи менш успішні переклади чи новостворені словенські слова (*nesklenjenotračna kaseta, sklenjenotračna kaseta*), які не мають практичного застосування, оскільки поширенішим є вживання терміна іноземною мовою (*cartridge*).

Словниковий матеріал нараховує близько 300 термінів (що становить 4,6% від усієї кількості зафіксованих слів); при цьому автори не брали до уваги найменувань приладів для демонстрації запису, читання, процесу, опис таких документів та публікацій тощо. У словнику опрацьовано і встановлено семантичний зв'язок між поняттями "neknjižno gradivo" ("некнижковий матеріал") і "nekonvencionalno gradivo" ("неконвенціональний матеріал"), які в ієрархії понять перебувають на вищому щаблі, а також поняття "mediji" ("медіа") й "nosilci zapisov" ("носії інформації"). Зважаючи на поширене функціонування різних варіантів та значень [8], важливе місце в довготривалій дискусії посів аналіз уживання багатозначного терміна *fizični nosilec* та синоніма *fizični medij* стосовно більш нейтрального *medij*. У словнику зареєстровано 16 "nosilcev" і "medijev", серед них і "peropisani medij" з синонімами, що переважно не є бібліотечним матеріалом.

Найбільше труднощів при ідентифікації та номінації завдають бібліотекарям електронні матеріали, які надходять до бібліотек понад двадцять років і які в останні роки все частіше, навіть серйозно, конкурують із традиційними друкованими матеріалами, часом їм частково загрожують. Виникають нові варіанти, форми, що їх номінують нові терміни, які закріплюються у вживанні; словенські терміни часто з'являються із запізненням і впроваджуються вжиток із великими труднощами. Згадаймо знаменитий *CD-ROM* і його довгий шлях до засвоєння, труднощі з вимовою (довго помилково за англійським зразком *sidiróm*), із написанням, відмінюванням (при цьому не треба забувати, що саме це зумовило появу численних синонімів). Сьогодні ще не завершилася словесна війна щодо словенського найменування *zgoščanka*, а слово *plošček* теж не усім подобається¹². У "Словнику словенської літературної мови" (1994) його ще немає (SSKJ), "Великий словник іншомовних слів" ("Veliki slovar tujk", 2002) наводить неологізм *cede* (VST). У словнику вже зафіксовано також слова на позначення деяких нових винаходів, наприклад, *DVD*, хоча без технічних інваріантів (*DVD-R*, *DVD-RW* ipd.) (VST). "Словенський правопис" ("Slovenski pravopis", 2001) подає аббревіатури *CD* і кілька слів з таким коренем, а також слова *cede* і *cedejka*, проте не містить аббревіатуру *DVD* [21]. Велика кількість синонімів є ознакою слабкості терміносистеми, яка не здатна затвердити використання лише одного терміна й відхилити чи обмежити вживання інших, менш відповідних найменувань. І в цьому не можна звинувачувати бібліотечну термінологію, тому що переважно вона переймає терміни з іншої спеціальності, дуже часто зі сфери комп'ютерних технологій, і з неї бере приклад. А приклад не надто добрий.

Іншим джерелом для бібліотечних найменувань могли б бути міжнародні стандарти з бібліографічного опису електронних джерел (ISBD(ER); ISBD(NBM)), проте в цьому джерелі наведено лише кілька прикладів найменувань електронних матеріалів, які і в англійському оригіналі не найкращі. При цьому не треба забувати, що щороку винаходять якийсь новий носій із новою, частково зміненою чи доповненою назвою. Колись популярними

12 Режим доступу: <http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?id=1416411548158224>.

були різні касети, потім дискети, сьогодні різні види дисків, передовсім оптичних, тепер найновіших, щоразу менших, місткіших та надійніших флеш-накопичувачів (*USB-ključ*), що продукує синонімію, зумовлену поширенням і необмеженим використанням словосполучень із прикметником *laserski* (19) і *optični* (13) та іменниками зі словом на позначення носія *plošča* (17) і *disk* (33).

У словнику трапляються терміни *zvočno gradivo* (аудіоматеріалу) і *vizualno gradivo* (відеоматеріалу), а також приклади поєднання обох типів, тобто *avdiovizualno gradivo* (аудіовідеоматеріалу) й назви на позначення різних видів записів (*mikroposnetek*, *videoposnetek*). Плутанини в самій термінології, можливо, трохи менше, аніж це фіксуємо у випадку електронних носіїв. Помічено, що неконтрольовану синонімію зумовлюють прикметники, які вживають водночас в іноземному та словенському варіантах (*avdio* – *slušni*, *tonski*, *zvočni*), пишуть у повній та скороченій формах (*AV-gradivo*, *avdiovizualno gradivo*). Багато труднощів при найменуванні становить ще досі неточний переклад слова *kaseta*, яке в англійській може бути *cartridge* або *cassette*. Тому автори словника намагалися розрізнити значення слова й на основі цього утвердити терміни *sklenjenotračna kaseta*, *nesklenjenotračna kaseta* чи *kompaktna kaseta*, які в живому мовленні поки що не мають підтримки. Занадто великою видалася кількість термінів, які сьогодні в бібліотечній практиці вже не використовують (*apreturna kartica*, *mikrofilmski žeppek*, *ultrafiš*). З'ясувалося, що іноді в різних галузях використовують ті самі терміни (*magnetni trak*, *DVD*, *foto-CD*).

Одним із завдань було визначення обсягу найменувань для окремих видів неконвенційних матеріалів. Наведемо приклади деяких тематичних груп, які знайшли відображення в базі даних “Словника бібліотечної термінології”, зокрема це найменування на позначення різних способів опрацювання й запису аудіоданих (*ADD*, *DDD*), відображень даних (*navpična lega*, *vodoravna lega*), приладів для користування та репродукції (*mikročitalnik*, *mikročitalnik-kopirnik*) чи запису (*CD-zapisovalnik*), видів запису (*analogni zapis*, *digitalni zapis*), процесів запису (*mikrofilmanje*, *digitalizacija*), бази матеріалів (*diskoteka*, *fonoteka*), опису характеристик одиниці (*nemo*, *zvok*, *barve*), її розмірів (*cm*, *palec*), способу відтворення (*o/m*, *sl./sek*), способу використання матеріалів (*arhivska kopija*, *varnostna kopija*), стандартів для їхнього опису (*ISBD(ER)*, *ISBD(NBM)*) та міжнародних стандартних кодів для ідентифікації (*ISAN*, *ISRC*).

4.0. Що далі?

Словник у друкованій та інтернет-версіях є доступним для огляду й наданий фахівцям на розгляд. Праця над словником триває, й автори ставлять перед собою такі завдання: здійснити редагування виданого словникового матеріалу та доповнити його новими термінами або термінами, які не увійшли до попередньої версії (над цим завданням уже працює група лексикографів; у 2010 р. було додано понад 200 термінів із поясненнями та семантичними посиланнями); презентувати словник у фахових колах та внести його до відомих словникових порталів, що полегшить користувачам доступ до словника й користування ним; створити мережевий корпус фахових та

наукових текстів, присвячених бібліотечній справі, який міститиме близько 850 одиниць, опублікованих за останні десять років (уже апробований механізм для створення та використання корпусу є, безперечно, великим досягненням і допомогою в подальшому доповненні словника найновішими словами).

4.1. Перехід на мережевий словниковий портал *Termania*

Зважаючи на те, що інтернет-словники все частіше з'являються на спеціально організованих інтернет-порталах і мають єдиний інтерфейс користувача, автори "Словника бібліотечної термінології" вирішили стати на шлях технологічного координування. Бібліотечна термінологічна комісія та фірма "Amebis", відома своїми електронними словниками й мовними засобами, подали спільний проект на "Публічний конкурс Міністерства культури Республіки Словенія для фінансування проектів, метою яких є представлення і розвиток словенської мови у 2011 р.". Цей проект під назвою "Бібліотечний термінологічний словник" на порталі *Termania* був серед обраних для фінансування проектів, спрямованих на поширення вживання словенської мови в інформаційно-комунікативних технологіях.

Уже наявна лексикографічна база планувалася й структурувалася так, щоб дозволити точне й послідовне передавання даних в інші системи, а спеціалізоване програмне забезпечення "Amebis" і вже розвинута платформа порталу з вільним доступом *Termania*¹³ уможливають саме таке передавання. Мережевий словниковий портал фірми "Amebis" з'явився власне з термінологічних потреб, його мета – в одному місці зібрати всі лексикографічні праці, як одномовні, так і багатомовні. Портал *Termania* пропонує приватним підприємцям, групам та організаціям безкоштовні основні механізми для інтерактивного створення та об'єднання усіх лексикографічних праць, а користувачам надає безкоштовний вільний доступ до усієї інформації, зібраної в одному місці, за допомогою єдиного пошукувача за всіма словниковими базами. На порталі вже доступними є декілька важливих словників (наприклад, "Slovar slovenskega knjižnega jezika", "Slovenski pravopis", "Presisov večjezični slovar ipd."). Це передовсім загальномовні словники, тому доречно було б доповнити цей портал якомога більшою кількістю термінологічних словників, попит на які відчувається з боку наукової громадськості. До них належить і "Словник бібліотечної термінології", який ми б хотіли запропонувати користувачам, надавши водночас доступ до усіх інших баз.

4.2. Створення словенського корпусу текстів із бібліотечної справи

Метою проекту є також створення одномовного спеціалізованого корпусу текстів словенською мовою, які б охопили сферу бібліотечної справи як діяльності, спеціальності та наукової галузі. Завдяки встановленню та підтвердженню вживання окремого терміна й термінологічних словосполучень у сучасних фахових текстах, представлених у корпусі, буде забезпечено якісну платформу для дослідження бібліотечної термінології, її кодифікації та нормування. Доповненням до корпусу буде узгоджувач, який забезпечить

¹³ Режим доступу: <http://www.termania.net/>.

ефективний і пристосований до потреб лексикографічної та термінологічної праці пошук у корпусі й опрацювання результатів такого пошуку. Він допоможе знаходити інформацію за різними критеріями, розподіляти її та статистично опрацьовувати. Пріоритетне завдання – перевірка частотності появи окремого слова в корпусі та проведення статистичних вимірів семантичних відношень між окремими словами для встановлення термінологічних зв'язків. Велике значення матиме можливість відображення слова в контексті, можливість ідентифікації цього тексту та його автора.

У корпус плануємо розмістити близько 850 фахових і наукових бібліотечних текстів, опублікованих у 2000–2010 рр. у фаховому виданні “Knjižnica”, у порадиниках Асоціації бібліотечних товариств Словенії та її секцій, а також подати як окремі тексти довідники, магістерські праці й докторські дисертації. Для опрацювання текстів та їх підготовки до внесення у корпус на персональному комп'ютері буде встановлено програмне забезпечення *EVA*, а корпус у мережі працюватиме за допомогою програми *NEVA*. Ці дві програми розробив др. Прімож Якопін¹⁴, який надавав фахову й технічну допомогу під час комп'ютерного опрацювання словникового матеріалу й у розробленні інтернет-словника; вони використовувалися також під час роботи над “Словником бібліотечної термінології” та його версією в мережі. Інтернет-узгоджувач цього ж автора вже випробуваний, ним користується *Nova beseda*¹⁵ для лексикографічних потреб Інституту словенської мови Франа Рамовша ZRC SAZU. Передбачено також зв'язок з уже наявним пробним корпусом, який складається з 10300 текстових фрагментів із 291 словенських фахових текстів із галузі бібліотечної справи, опублікованих у період до 1999 р.

Метою проекту є створення сучасних механізмів, які б забезпечували ефективну підтримку в справі кодифікації словенської бібліотечної термінології та базувалися б на фіксації й оцінюванні використання термінів у сучасних фахових текстах. Це допоможе Бібліотечній термінологічній комісії якісно доповнювати та поповнювати “Словник бібліотечної термінології”, який вийшов 2009 р., давати ефективні поради з мовних питань та пропонувати судження з поточних термінологічних питань щодо вживання спеціальних слів у бібліотечній справі. Висновки комісії в такому випадку ґрунтувалися б на аналізі значень термінів, проведеному за допомогою узгоджувача, і були б опубліковані у фаховій літературі.

Корпус текстів із узгоджувачем призначений перш за все для роботи та надання висновків Бібліотечної термінологічної комісії – він дасть змогу зафіксувати найновіші тексти й найновіші терміни, які вживаються в галузі, та застосовувати сучасні й ефективні методи. До корпусу, вміщеного в Інтернеті, буде вільний доступ, тому фахівцям для розуміння найновіших спеціальних слів та перевірки термінів у писемному й усному мовленні буде корисною довідка. Ним можуть користуватися студенти, які, вивчаючи бі-

14 Режим доступу: <http://www.jakopin.net/primoz/>.

15 Режим доступу: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.

біліотечну справу, щойно починають знайомитися з мовою термінів. Вільний доступ до корпусу зацікавить також і мовознавців та лексикографів.

Для створення корпусу бібліотечних текстів та оперативного встановлення узгоджувача в Інтернеті будуть проведені такі спеціальні й технічні дії: отримання, архівування та облік текстів (проектом передбачено, що всі тексти будуть в електронному вигляді, тому їх потрібно фізично отримати у видавця й заархівувати для подальшого використання; зробити повний бібліографічний опис, що буде базою для фіксації термінів із зазначенням тексту, автора, джерела та часу публікації; передбачено також бібліографічний список уміщених авторів); перевірка, конверсія та чищення текстів (кожен текст буде перевірений на повноту та можливі непотрібні елементи, які необхідно перед наступними етапами опрацювання видалити – наприклад, анотацію англійською мовою та список використаних джерел; тексти у форматі PDF (а таких найбільше), будуть перетворені у текстовий формат Word RTF та збережені у вихідному робочому архіві); маркування текстів та їхніх частин (кожен готовий текст та його частина (речення) міститимуть свій восьмизначний ідентифікаційний код, який під час наступної роботи та використання корпусу ідентифікуватиме джерело слова, фрази або частини тексту; тексти будуть програмно розбиті на речення); приготування узгоджувача (у базі даних будуть підготовлені списки слів та окремі спеціальні індекси, які вказуватимуть на частотність появи та інші характеристики, наприклад, індекс окремих слів, пар слів тощо; узгоджувач передбачає і можливість пошуку за лемами, тому цей етап маркування корпусу містить і лематизацію для списку приблизно в 7,5 мільйона слів); створення інтернет-сторінки та інтерфейсу користувача (інтернет-сторінка міститиме основні дані про корпус й узгоджувач, алфавітний список розміщених текстів та авторів, указівки щодо користування й просту довідку; інтерфейс користувача дає можливість як простого введення слова / слів і пошук, так і складнішого пошуку).

Проект передбачає створення корпусу з узгоджувачем у 2011 р., а Бібліотечна термінологічна комісія задля вивчення фахового мовлення та регулярного оновлення "Словника бібліотечної термінології" упродовж наступних років доповнюватиме корпус текстів найновішими публікаціями та вибірково деякими важливими давнішими спеціальними текстами, які ще не опрацьовано й не оцифровано.

(ПЕРЕКЛАД ЗІ СЛОВЕНСЬКОЇ Н. ХОРОЗ, М. КЛИМЕЦЬ)

1. Ahlin M. et. al. Slovar sinonimov slovenskega jezika: splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitvijo. – Ljubljana, 2003. – 46 str.
2. Berčič B., Dimec Z., Kanič I. Alfabetarij bibliotekarskih terminov: delovno gradivo. – 2. izd. – Ljubljana, 1997. – 124 f.
3. Berčič B., Dimec Z., Kanič I. Alfabetarij bibliotekarskih terminov: delovno gradivo: [permutirano kazalo]. – Ljubljana, 1993. – 2 zv. – 526 f.
4. Berčič B., Dimec Z., Kanič I. Alfabetarij bibliotekarskih terminov: delovno gradivo. 3. izd. – Ljubljana, 1999. – 162 f.
5. Bibliotekarska terminologija: projekt bibliotekarskih terminoloških slovarjev (projektna dokumentacija). – Ljubljana, 1995. – 18 str.

6. Bibliotekarski terminološki slovar: poskusni snopič. – Ljubljana, 1996. – 84 str.
7. Bibliotekarsko terminološko gradivo [Elektronski vir]: izpisovanje strokovnih besedil: delovno gradivo. – Ljubljana, 1998. 1 CD-ROM.
8. Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise. – Ljubljana, 2000. – 123 str.
9. *Gantar P.* Kritični pretres poskusnega snopiča Bibliotekarskega terminološkega slovarja. Jezikoslovni zapiski 3, 1997. – S. 207–219.
10. ISBD(ER): mednarodni standardni bibliografski opis elektronskih virov. – Ljubljana, 2000. – 79 str.
11. ISBD(NBM): mednarodni standardni bibliografski opis neknjižnega gradiva. – Ljubljana, 1997. – 126 str.
12. Islovar. (II. izdaja, © 2001–2007) Slovensko društvo Informatika. URL. – Режим доступу: <http://www.islovar.org/>.
13. *Kanič I.* et al. Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije = English-Slovenian dictionary of library terminology. – Ljubljana, 2002. – Dostopno tudi na URL. – Режим доступу: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/dictionary/slovenian/index.html>.
14. *Kanič I.* et al. Bibliotekarski terminološki slovar. – Ljubljana (Knjižnica, ISSN 0023–2424; 53(2009), 3–4). – 370 str.
15. *Kanič I.* Bibliotekarska terminologija: Blog. URL. – Режим доступу: <http://terminologija.blogspot.com/>.
16. *Leder Z.* Navodila za izpisovanje terminov (neobjavljeno). – 1989. – 13 str.
17. *Leder Z.* Navodila za pisanje bibliotekarskega terminološkega slovarja (neobjavljeno). – 1993. – 6 str.
18. *Leder Z.* Vrednotenje sinonimov (neobjavljeno). – 2005. – 18 str.
19. *Pleničar B.* Slovenska bibliotekarska bibliografija: 1945–1980: izbor prispevkov iz časopisa in zbornikov. – Ljubljana, 1983. – 171 str.
20. *Pleničar B.* Slovenska bibliotekarska bibliografija: raziskovalna naloga. – Ljubljana, 1986 [i. e.] 1989. – X. – 150, 93, XIII str.
21. Slovenski pravopis. – Ljubljana, 2001. – 1500 str.
22. Termania: prosto dostopni spletni slovarski portal. URL. – Режим доступу: <http://www.termania.net/>.
23. *Toporišič J.* Enciklopedija slovenskega jezika. – Ljubljana, 1992. – 384 str.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

VST – Veliki slovar tujk. – Ljubljana, 2006. – 1303 str.

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Ljubljana, 1994. – 1762 str.

Додаток 1. Сто найчастотніших слів у “Словнику бібліотечної термінології”

Zap. št.	Fre.	Beseda	Zap. št.	Fre.	Beseda	Zap. št.	Fre.	Beseda
1.	233	knjižnica	34.	39	format	67.	22	dejavnost
2.	186	knjižničen	35.	39	katalogizacija	68.	22	izposoja
3.	168	zbirka	36.	39	zaloga	69.	22	knjižničar
4.	143	gradivo	37.	38	računalniški	70.	22	medij
5.	124	katalog	38.	38	znak	71.	21	analiza
6.	109	publikacija	39.	36	elektronski	72.	21	disk
7.	107	naslov	40.	35	nacionalen	73.	21	dostop
8.	103	informacijski	41.	34	avtor	74.	21	izraz
9.	100	bibliografski	42.	34	vezava	75.	21	klasifikacija
10.	91	podatek	43.	33	odnos	76.	21	polje
11.	84	bibliografija	44.	32	serijski	77.	21	poseben
12.	78	knjiga	45.	32	standarden	78.	21	stran
13.	72	Izdaja	46.	32	ureditev	79.	20	dokumentacijski
14.	70	informacija	47.	31	vpis	80.	20	izvleček

15.	70	knjižen	48.	30	iskalen	81.	20	jezik
16.	69	Sistem	49.	30	obdelava	82.	20	primaren
17.	67	Zapis	50.	29	besedilo	83.	19	analitičen
18.	62	iskanje	51.	29	list	84.	19	knjižničarka
19.	62	Vir	52.	29	navedba	85.	19	poizvedovanje
20.	57	Delo	53.	29	referenčen	86.	19	tablica
21.	57	podatkoven	54.	29	stvaren	87.	18	blok
22.	54	Tisk	55.	28	glaven	88.	18	element
23.	53	Papir	56.	28	oddelek	89.	18	nasloven
24.	52	številka	57.	27	baza	90.	18	polica
25.	50	Fond	58.	27	knjižničarski	91.	18	retrospektiven
26.	48	dokument	59.	27	uporabnik	92.	18	slovar
27.	48	Ime	60.	25	avtorski	93.	18	strokoven
28.	46	pisava	61.	25	predmeten	94.	17	avtorica
29.	42	Opis	62.	24	čitalnica	95.	17	beseda
30.	42	oznaka	63.	24	kataložen	96.	17	bibliotekarski
31.	42	značnica	64.	24	literatura	97.	17	normativen
32.	40	Izvod	65.	24	območje	98.	17	opomba
33.	39	Enota	66.	24	pravica	99.	17	poizvedba
						100.	17	postavitev

I. KANICH

SLOVENIAN MONOLINGUAL EXPLANATORY "DICTIONARY OF LIBRARY TERMINOLOGY"

The long-term project of the 1st Slovenian monolingual explanatory "Dictionary of Library Terminology" is represented in the paper. Basic processes of word inventory, term extraction and dictionary database modelling are described in detail, and a selection of specific term groups is discussed. The structure and compilation of the Slovenian monolingual specialized text corpus of library science as a potential basis for further scientific linguistic work concludes the paper.

Key words: lexicography, terminology, terminological dictionaries, explanatory dictionaries, electronic dictionaries, library science, information science, LIS, Slovenian language.

М. Д. ГІНЗБУРГ
(Харків, Україна)

УКРАЇНСЬКІ ДІЄСЛОВА І ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ В ЗАГАЛЬНОМОВНИХ І ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКАХ: ПРОБЛЕМА ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ

Практику подавання в академічних словниках дієслів і віддієслівних іменників проаналізовано на відповідність нормам української мови. Запропоновано форму подавання видового протиставлення в російсько-українських словниках.

Ключові слова: словник, дієслово, віддієслівний іменник, недоконаний вид, доконаний вид.

2012 р. виповнилося 15 років з дня виходу друком першого спеціалізованого російсько-українського словника процесових понять (ВМ). Потребу в таких словниках зумовили два чинники. По-перше, процесові поняття, які відбивають природні, технологічні та соціально-економічні процеси позамовної дійсності, посідають найважливіше місце у фахових текстах. По-друге, кожна мова має власні засоби подавання процесових понять, зокрема засоби української мови суттєво відрізняються від засобів російської мови, що наочно показано в роботі [2]. З огляду на останнє актуальним є аналіз лексикографічної практики подавання в академічних словниках процесових понять, передусім дієслів і віддієслівних іменників.

У роботі [3] досліджено цю практику стосовно сучасних академічних словників наукової термінології, зокрема БХМ, МФТ, УРСНТ та тлумачного словника ВТС, а також словника технічної термінології СТТЗ і репресивного бюлетеня – ФТБ. Показано, що лексикографічна практика подавання російських та українських дієслів у цих джерелах практично збігається: члени видових дієслівних пар, утворених суфіксальним способом або переміщенням наголосу, поміщають в одній словниковій статті та ставлять дієслово недоконаного виду на першому місці. Проте лексикографічна практика подавання українських віддієслівних іменників у СТТЗ й у ФТБ, з одного боку, та в словниках БХМ і МФТ – з другого, суттєво різниться.

Мета цієї статті – проаналізувати академічні російсько-українські словники, починаючи зі словника за ред. А. Кримського та С. Єфремова (РУС_24-33) і закінчуючи найновітнішим (РУС_2011), а також з'ясувати, коли змінилася лексикографічна традиція подавання українських віддієслівних іменників і що спричинило цю зміну.

1. Інформаційні потреби користувачів словників та аспектуальні особливості українських і російських дієслів

Користувачам словників бажано подавати у створюваних текстах (передусім у фахових) ту саму ситуацію у двох ракурсах¹ (цілісно або нецілісно). Специфікою слов'янських мов (зокрема української та російської) є те, що в них ракурс передає граматична категорія виду: нецілісному погляду відповідає недоконаний вид, а цілісному – доконаний, протиставлення яких пронизує всю систему дієслівних форм.

Отже, мовець, шукаючи у словнику потрібні дієслова, хоче знайти форму, що відбиває не тільки потрібне лексичне значення, а й цілісність або нецілісність ситуації. Це висуває на перший план проблему наочного подання дієслів, тотожних за лексичним значенням, які б різнилися лише граматичним значенням виду, тобто видової пари (трійки, четвірки тощо)².

Правила видового протиставлення російських і українських дієслів практично збігаються. Це пояснює усталену лексикографічну практику їх подавання у практично всіх російсько-українських словниках. Єдиною суттєвою позитивною новацією можна вважати намагання відокремити видове протиставлення дієслів від інших проявів варіантності та чітко подавати його у словниках. Покажемо це на прикладах. Так, у РУС_24–33 усі варіанти подано практично однаково (через кому), наприклад³: *искривлять, искривить* – *скривляти, скривити, покривити, викривляти* и *викривлювати, викривити*, (линию) *закривляти, закривити*, (черту) *кривуляти, скривулити*, (безобразно) *карлючити, скарлючити*, (о мн.) *поскривляти, пови[поза]кривляти, покривуляти, покарлючити* ... (РУС_24–33, II, вип. 1, с. 192).

Таку традицію подавати видові варіанти через кому збережено в РУС_37, РУС_48, РУС_87. Зокрема в (РУС_87) маємо: *искривлять, искривить* – *скривляти* и *скривлювати, скривити, кривити, покривити, викривляти, викривити, перекривляти* и *перекривлювати, перекривити*; сов. разг. *покривулити*; 2. перен. *викривляти, викривити* (РУС_87, 1, с. 614–615).

Проте у передмовах до російсько-українських словників зазвичай стверджують, що “українські відповідники російського однозначного слова, коли їх два або кілька, відокремлені один від одного комою і подані в порядку від найближчого значенням і стилем і більш поширеного вживанням до дальшого значенням та стилем і менш поширеного. Якщо ж якийсь із відповідників уживається з тим чи тим стилістичним відтінком (як слово розмовної мови, обласне, застаріле, іронічне і т. ін.), то цей відповідник відокремлений від попередніх крапкою з комою (виділення – *М. Г.*) і су-

1 Ракурси (англ. *viewpoint*) – такі, як перфектив та імперфектив, – відбивають, як об'єктив фотоапарата, ситуацію цілісно або нецілісно. Перфектив (англ. *perfective*) реалізує цілісний погляд на ситуацію, без окремого розгляду її фаз, тоді як імперфектив (англ. *imperfective*) концентрує увагу на внутрішній структурі ситуації

2 За наявності кількох варіантів дієслів недоконаного й / або доконаного виду можна казати про трійки або навіть четвірки дієслів, що мають тотожне лексичне значення, а відрізняються лише категорією виду, наприклад: *витягати, витягувати* – недоконані, а *витягти* і *витягнути* – доконані (СУМ, I, с. 551).

3 Для зручності друкування статті всі наголоси у прикладах подано підкресленням.

проводиться певним поясненням” (РУС_87, 1, с. XVII–XVIII). Видове протиставлення не відповідає жодному з цих виявів варіантності. Можливо з огляду на це у словниках (РУС_діл, с. 7; РУС_2003, с. III) запропоновано подавати видові пари через скісну ризку. Цей підхід зреалізовано у РУС_2011, наприклад: *искривлять / искривить* – 1) *скривляти* и *скривлювати / скривити, кривити / покривити, викривляти / вкривити, перекривляти* и *перекривлювати / перекривити*; сов. разг. *покривулити*;... 2) перен. *викривляти / вкривити* (РУС_2011, 1, с. 962).

Таке відокремлення видового протиставлення можна тільки вітати. Проте, на нашу думку, доцільно взяти на озброєння підхід, запропонований у академічному Англійсько-українсько-англійському словнику АУАНТ. У ньому через подвійну скісну ризку записано дієслова недоконаного // доконаного виду (наприклад, *виконувати // вконати*). Комбіноване написання через скісну та подвійну скісну ризку застосовано, коли є кілька варіантів дієслова недоконаного й / або доконаного виду: *міряти // вміряти / зміряти / поміряти* (скісна ризка відокремлює дієслова того самого виду, а подвійна скісна ризка відокремлює недоконаний вид від доконаного) (АУАНТ, с. IX–X). За такого підходу останній приклад матиме такий вигляд: *искривлять // искривить* – 1. *скривляти / скривлювати // скривити, кривити // покривити, викривляти // вкривити, перекривляти / перекривлювати // перекривити*; сов. разг. *покривулити*; ... 2. перен. *викривляти // вкривити*.

2. Аспектуальні особливості українських і російських віддієслівних іменників

Як зазначав ще на початку ХХ ст. відомий російський мовознавець О. Пешковський, віддієслівні іменники (в оригіналі рос. глагольные существительные – М. Г.) належать до мішаних частин мови (рос. смешанные части речи). Посідаючи проміжне місце між дієсловом та іменником, вони поєднують їхні семантичні та граматичні властивості, зокрема “те, що об’єднує віддієслівні іменники, прикметники і прислівники з дієсловом, – це категорія виду...” [5, с. 104].

За семантикою віддієслівні іменники можна поділити на назви предметних процесів (далі – НОП), що є наслідком морфологічної субстантивзації, та віддієслівні іменники з власне-іменниковою семантикою, що є наслідком семантичної субстантивзації. Останні в російській і в українській мові повністю втрачають всі дієслівні граматичні категорії, зокрема категорію виду.

Що стосується російських та українських НОП, то вони по-різному втрачають / успадковують дієслівні граматичні категорії. Багато дослідників російської мови дотримуються думки, що від кінця XVII до початку XIX ст. російські НОП (рос. имена действия) виражали граматичну категорію виду не менш чітко, ніж дієслова, наприклад: *делание // сделание, прогуливание // прогулянье, собрание // собрание, ловление // пойманье*. Так, у “Фортифікації”, виданої за Петра I, маємо “Наука о брании крепостей” (виділення – М. Г.) [9, с. 216]. Залишки цього видового протиставлення фіксує Словник В. Даля, перше видання якого побачило світ у 60-х рр. XIX ст. Так, у значенні “действие берущего во всех значениях” зафіксовано три іменники *браніе, браньё* і *бор*, останній також мав предметне значення “сборка, складка [в

одежде], морщина [на лице]” (Даль, 1, с. 280, 308). В академічному сімнадцятитомному словнику, виданому з 1950 по 1965 рр., із цих слів лишилося лише *браньё*, проілюстроване російською приказкою “Красно браньё отдачей” (ССРЛЯ, 1, с. 618). Так само у (Даль, 1, с. 623) дії за значенням російських дієслів *вписывать* // *вписать* позначено трьома віддієслівними іменниками: *вписыванье* з позначкою *длит.* (рос. длительный вид), *вписанье* з позначкою *оконч.* (рос. окончательный вид) та *вписка* з позначкою *об.* (рос. общее действие, длительное и окончательное), а ще подано безафікшний іменник *впись* з позначкою *стар.* (рос. старинное) і значенням наслідку – записки. Тоді як у (ССРЛЯ, 1, с. 765) лишилися лише два іменники *вписывание* як НОП та *вписка* з двома значеннями: процесу (“То же, что вписывание”) і наслідку (“Что-либо вписанное, внесенное куда-либо (текст, сноска и т. п.)”). У новітньому Великому академічному словнику російської мови нема іменника *браньё*, а лишилися тільки *вписывание* та *вписка*, останній має позначку *прост.* (рос. просторечное) (БАС, 2, с. 166, 3, с. 206). Із наведених прикладів випливає, що протягом другої половини ХІХ та всього ХХ ст. російські НОП на *-ние*, *-тие* поступово втрачали і переважно⁴ втратили можливість виражати видову семантику. Через це в російській мові “внаслідок нерегулярності формального вираження аспектуальність не набуває в іменнику статусу граматичної категорії (підкреслення – М. Г.) [6, с. 15], і на це треба зважати, укладаючи російсько-українські словники.

На жаль, цей висновок, слухний для російської мови, свідомо або несвідомо поширюють і на українську мову, що зовсім не відповідає її нормам і традиціям. Натомість українські НОП на *-ння*, *-ття* зберігають стійкі та регулярні дієслівні риси (зокрема й граматичне значення виду⁵), тобто можуть передавати певну ситуацію в одному з двох ракурсів (нецілісно або цілісно). Цей факт щодо українських віддієслівних іменників на *-ння*, *-ття* зазначав ще 1922 р. О. Синявський, який писав: “Доконаність і недоконаність дієслів залишається й на віддієслівних іменниках, і треба вживати за вимогою самої думки тої, чи іншої з тих двох можливих форм: *зберегти* – *збереження*; *зберігати* – *зберігання*; ... *дослідити* – *дослідження*; *досліджувати* – *досліджування*...” [8, с. 76].

Отже, українські НОП на *-ння*, *-ття* зберігають не лише семантику дієслова, від якого їх утворено, а й успадковують його граматичне значення виду [1, с. 48, 116, 148, 287]. Про це писали ще словникарі золотого десятиріччя: “недоконану та доконану форму мають в українській мові також і дієслівні речівники” (сучасною мовою – іменники) (СТТЗ, передне слово).

4 У сучасній російській мові лишилися окремі пари іменників, які зберегли певне видове протиставлення, наприклад: *закрывать* – дія за знач. дієслова *закрывать*, а *закрытие* – дія за знач. дієслова *закреть*, *открывать* – дія за знач. дієслова *открывать*, а *открытие* – дія за знач. дієслова *открыть* (БАС, 6, с. 279; 14, с. 487, 495–496), *принимание* – дія за знач. дієслова *принимать*, а *принятие* – дія за знач. дієслова *принять* (ССРЛЯ, 11, с. 619, 641).

5 З погляду сучасної академічної граматики української мови категорія виду – це несловозмінна “категорія абсолютної транспозиційної природи, її транспоновано від дієслова до всіх похідних (віддієслівних) частин мови – віддієслівного іменника, віддієслівного прикметника і віддієслівного прислівника” (виділення – М. Г.) [1, с. 148].

А “борці з націоналістичним шкідництвом” звинувачували укладачів “Словника фізичних термінів” у плутанні “форм доконаного і недоконаного виду у дієсловах і віддієслівних іменниках як російської, так і української мови” (виділення – М. Г.) і наводили такі приклади “*накаливание* (нд. в) – *розжарювання* (нд. в) і *розжарення* (д. в); *намагничивание* (нд. в) – *магнетування* (нд. в) і *намагнетування* (д. в)” (виділення оригіналу – М. Г.) (ФТБ, с. 19). До речі, сам словник (СФТ, с. 52–53) не містить жодних видових позначок, тобто вид і українських, і російських НОП у прикладах проставили власне “борці”, що свідчить про визнання ними виду не лише дієслів, а й НОП⁶.

Отже, для різновидів українських НОП замість довгих словосполучень *іменник, утворений від дієслова недоконаного (доконаного) виду* пропонуємо вживати коротшої назви – *віддієслівний іменник недоконаного (доконаного) виду*⁷.

Розгляньмо практику подавання віддієслівних іменників у словниках. У сучасній російській мові є лише слово *искривление*, формально утворене від дієслова доконаного виду *искривить*⁸, проте воно має такі значення: *искривление* – 1) действие по знач. глаг. *искривляют, искривить* и состояние по 1–2 знач. глаг. *искривляются, искривиться...*; 2) изгиб, кривизна...; 3) перен. отклонение, отступление от чего-либо правильного; нарушение нормы... (БАС, 7, с. 389). Тобто цей російський віддієслівний іменник є і НОП (причому одночасно подає ситуацію в обох ракурсах), і назвою місця, наслідку тощо.

Знайдемо українські відповідники російському віддієслівному іменнику *искривление*, виходячи із значень українських іменників, утворених від поданих у розділі 1 дієслів, що є відповідниками російських дієслів *искривляют // искривить*. Згідно із СУМ маємо такі іменники: *скривлювання* – дія за знач. *скривлювати* (СУМ, IX, с. 317); *скривлення* – 1) дія за знач. *скривити, скривлювати*. 2) викривлена частина чого-небудь... (СУМ, IX, с. 317);

6 Цікаво, що в тогочасній російській мові зазначені іменники дійсно мали недоконаний вид, що підтверджує словник В. Даля, де зафіксовано *накаливание* длит., *накаление* окнч., *накалка* об., *накал* об. (два останні іменники мали також значення стану розжареного); *намагничиванье* длит., *намагниченье* окнч. (Даль, 2, с. 1096, 1139). Тоді як у сучасній російській мові *накаливание* – це дія за знач. дієслова *накаливает* та стан за знач. дієслова *накаливается*, *накал* – це дія за знач. дієслова *накалит*, а *накалка* – це дія за знач. дієслів *накалит* та *накалят* (БАС, 11, с. 175). Так само *намагничивание* – це дія за знач. дієслів *намагничивает* і *намагничивается* (БАС, 11, с. 229). Форм *накаление* і *намагниченье* ані ССРЛЯ, ані БАС уже не фіксують.

7 У своєму листі-відповіді від 12.09.2005 на наш запит І. Вихованець та К. Городенська зазначили, що “Віддієслівним іменникам як синтаксичним дериватам граматична категорія виду властива. Терміни *віддієслівний іменник недоконаного виду* і *віддієслівний іменник доконаного виду*, хоч тепер вони для користувачів звучать якоюсь мірою незвично, варто запроваджувати” (курсив – М. Г.) (<http://www.msu.kharkov.ua/tc/ofic/morf.html>).

8 У Російській граматиці [7, т. 1, с. 237] зазначено, що “у віддієслівних іменників, що не входять у російській мові до парадигми дієслова ..., протиставлення за ознакою сприймання дії як комплексної :: некомплексної у низки дієслівних основ не реалізується і за наявності видової пари особових форм її інфінітива віддієслівний іменник утворюється заввичай лише від одного її члена, частіше від доконаної основи (порівняй, наприклад, *выделение, совпадение, распространение* тощо)” (переклад і підкресленням – М. Г.).

викривляння – дія за знач. *викривляти*. (СУМ, I, с. 415); *викривлення* – 1) дія за знач. *викривити* і стан за знач. *викривитися*... 2) викривлене місце, викривлена частина чого-небудь... 3) явище, особливість, риса і т. ін., що становить відхилення від правильного, від норми... (СУМ, I, с. 415); *перекривлювання* – *рідко*⁹. дія за знач. *перекривлювати* і *перекривлюватися* (СУМ, VI, с. 206); *перекривляння* – дія за знач. *перекривляти* і *перекривлятися* (СУМ, VI, с. 206); *перекривлення* – дія за знач. *перекривити* і *перекривитися* (СУМ, VI, с. 206).

Узяті із СУМу тлумачення практично всіх поданих вище українських віддієслівних іменників відповідають рекомендаціям О. Синявського [8, с. 76], тобто збережено чітку відповідність між формою (походженням) іменника і його лексичним значенням. Єдиним винятком є перше значення іменника *скривлення*, якому, на нашу думку, під впливом російської мови накинута тлумачення дії за знач. недоконаного дієслова *скривлювати* – за О. Синявським мало би бути лише “дія за знач. *скривити*”.

З огляду на тлумачення російського іменника *искривление* та українських віддієслівних іменників, а також подану в розділі 1 відповідність російських і українських дієслів можна побудувати такий опис для російсько-українського словника: *искривление* – 1) (процес) *скривлювання* // *скривлення*, *викривляння* // *вкривлення*, *перекривляння* / *перекривлювання* // *перекривлення*; 2) (місце, наслідок) *вкривлення*, *скривлення*; 3) перен. (явище, особливість, риса) *вкривлення*.

Отже, першому процесовому значенню російського іменника відповідають пари (трійки) українських віддієслівних іменників недоконаного // доконаного виду, що дає змогу мовцеві вживати в українських текстах того іменника, що відбиває потрібний йому ракурс.

Подивимося тепер, як це слово подано в академічних словниках. У РУС_24-33 маємо: *искривление* – *викривлювання*, окон. *вкривлення*, *скривлення*, *вкрив* (-ву); *-ние позвоночного столба* – *вкривлення хребта* (*хребника*) (РУС_24-33, II, вип. 1, с. 192).

Укладачі академічного російсько-українського словника 1937 р., одним із завдань якого було “очистити українську літературну мову від націоналістичних перекирочень і вигадок” (РУС_37, с. IV), із поданих у РУС_24-33 українських відповідників вилучили віддієслівний іменник недоконаного виду *викривлювання* та безафіксий іменник *вкрив* і залишили лише іменники доконаного виду на *-ння* (РУС_37, с. 260): *искривление* – *вкривлення*, *скривлення*.

Хоча для інших аналогічних слів залишено і подано через кому віддієслівні іменники недоконаного й доконаного виду. Наприклад: *изображение* – 1) (действие) *зображання*, *зображення*, *змальовування*, *змалювання*...; 2) (предмет) *образ*, <...>, *зображення* (РУС_37, с. 250).

Порівняємо останній приклад з аналогічним фрагментом РУС_24-33: *изображение* – 1) (действ.) *зображання*, *малювання*, *змальовування*; оконч.

⁹ Цю позначку важко пояснити, оскільки слово *перекривлювання* проілюстровано в (СУМ, VI, с. 206) цитатою класика української літератури І. Франка.

зображення, змалювання, намалювання кого, чого; (копирование кого) удавання, удання кого. ... 2) (изображен. предмет, картина) зображення, (образ) образ, (диал.) парсуна, (статуя) подоба... (РУС_24-33, II, вип. 1, с. 169). Можна зробити висновок, що в РУС_24-33 НОП подано дещо інакше, ніж дієслова – не видовими парами, а спочатку всі недоконані варіанти, а потім всі доконані. Тоді як в РУС_37 за наявності видових пар НОП, їх подано так само як і дієслова, тобто видовими парами – спочатку недоконаний іменник, а потім доконаний.

У РУС_48¹⁰ з'явилася нова форма подавання НОП: *искривление* – 1) *скривлення, викривлення*; (неоконч. действие – еще) *скривлювання, викривляння*; 2) перен. *вкривлення*; ... (РУС_48, с. 174).

Цю форму подавання залишено в РУС_87, де додано трійку віддієслівних іменників *перекривляння / перекривлювання // перекривлення*: *искривление* 1. *скривлення, викривлення, перекривлення* (неоконч. д. – еще) *скривлювання, викривляння, перекривляння, перекривлювання*; 2. перен. *вкривлення* (РУС_87, 1, с. 614).

Укладачі РУС_2011 вилучили цю додану трійку та замінили *викривляння* на *викривлювання* й отримали: *искривление* 1. *скривлення, вкривлення* (неоконч. д. – еще) *скривлювання, вкривлювання...*; 2. перен. *вкривлення* (РУС_2011, 1, с. 962).

З форми подавання віддієслівних іменників, започаткованої у РУС_48, очевидно, з метою подолання бар'єрів між російською та українською мовами¹¹, складається хибне уявлення, що віддієслівні іменники доконаного виду *скривлення* та *викривлення* передають дію за значенням і доконаних, і недоконаних дієслів, а віддієслівних іменників недоконаного виду треба вживати тільки для підкреслення тяглості процесу. Це суперечить не тільки рекомендаціям О. Синявського [8, с. 76], а й навіть (СУМ, I, с. 415). Особливо наочною хибя такого підходу стає на прикладі: *изменение* – *змiна*, (неоконч. д. – еще) *змiнювання, змiнення...* (РУС_2011, 1, с. 912), тому що, по-перше, у сучасній російській мові *изменение* має два значення: процесу та наслідку (рос. *поправка, исправление*) (БАС, 7, с. 144); по-друге, за (СУМ, III, с. 632) *змiнення* – це дія за значенням *змiнити*, яка в принципі не може бути незакінченою. На нашу думку, цю словникову статтю треба подати так: *изменение* – 1) (процес) *змiнювання // змiнення*. 2) (наслідок) *змiна*.

Проаналізувавши у 1967 р. започатковану в РУС_48 практику подавання віддієслівних іменників, М. Наконечний переконливо довів, що обмежувальна позначка рос. *ещё*, по-перше, незрозуміла (тобто необґрунтова-

10 Точніше цю форму вперше запровадили ще у проекті “Російсько-українського словника” 1940 р., який охоплював лише перші 24 авторські аркуші (А – засквозить), наприклад: *внедрение – впровадження, заглиблення*, (неоконч. действие еще) *впровадження, заглиблювання; вкорінення* (неоконч. действие еще) *вкорінювання* (Проект_РУС_40, с. 55). Хоча це зроблено непослідовно, наприклад на тій самій сторінці: *вмазка – вмазка; вмуровування, мурування*.

11 Автори у передмові до цього словника, аналізуючи попередні академічні словники, стверджували, що “буржуазні націоналісти намагалися створити штучні бар'єри між російською й українською мовами, всіляко силкувались відірвати розвиток української мови від мови російської і мов інших народів СРСР” (РУС_48, с. XI).

на – М. Г.), а по-друге, “не може не позначитися на чіткому розрізнюванні форм доконаного і недоконаного виду в мовній практиці (дослідження – досліджування, запилення – запилювання тощо)”, а це ставить “під сумнів саме існування в нашій мові цієї безперечно цінної й потрібної риси як сталої норми” і створює небезпеку “гострого розриву її з доброю традицією в цьому пункті, що йде у нас від Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського та інших майстрів-велетнів українського слова” [4, с. 63–64].

Єдиною відомою нам працею, що намагається обґрунтувати підхід РУС_48, була стаття Л. Юрчук [10], яка покликається на приклади переважно з української преси, у яких віддієслівні іменники не розмежовано за видом.

Маємо хибне коло. Нормативні (тобто обов’язкові для всіх мовців) російсько-українські словники, починаючи з 1948 р., без відповідного обґрунтування нав’язують мовцям (перш за все науковцям, викладачам і журналістам) певні правила, які суперечать класичним нормам української мови. А через майже 30 років природність накинута норма починають обґрунтовувати штучно створеною “мовною практикою”.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Потреба розробників фахових текстів подавати ту саму ситуацію у двох ракурсах (цілісно або нецілісно) вимагає від укладачів відокремити видове протиставлення дієслів та НОП від інших проявів варіантності та чітко подавати його у словниках.

2. З огляду на рекомендації О. Синявського [8, с. 76] та М. Наконечного [4]:

- у тлумачних словниках української мови, перш за все термінологічних, за наявності двох або кількох спільнокореневих НОП на *-ння*, *-ття*, утворених від дієслів недоконаного і доконаного виду, їх треба тлумачити відповідно до виду твірного дієслова, а не накидати їм значення дієслова іншого виду;

- у перекладних російсько-українських словниках, перш за все термінологічних, доцільно відмовитися від форми подавання НОП, започаткованої в РУС_48, і подавати НОП так само, як і дієслова, від яких їх утворено, тобто видовими парами.

3. Для унаочнення видового протиставлення пропонуємо дієслова (НОП) недоконаного та доконаного виду, які подають різні ракурси тієї самої ситуації, подавати через подвійну скісну риску, а різні варіанти того самого дієслова (НОП) одного виду – через скісну риску.

1. *Вихованець І.* Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І. Вихованця. – К., 2004. – 400 с.
2. *Гінзбург М. Д.* Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених процесів у слов’янських мовах // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 30–43.
3. *Гінзбург М. Д.* Особливості української мови, на які треба зважати, укладаючи термінологічні словники // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии / Под ред. В. В. Дубичинского и Т. Ройтера. – Харьков, 2011. – Вып. 12 – С. 159–163. – Режим доступу: <http://www.msu.kharkov.ua/tc1/pdf/osoblivosti.pdf>.

4. *Наконецний М. Ф.* Розмаїтість форм – багатство мови (про видові форми віддіслівних іменників в українській мові) // Мовознавство. – 1967. – № 2. – С. 57–65. – Режим доступу: http://litmisto.org.ua/?page_id=10258.
5. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении. – 8-е изд., доп. – М., 2001. – 544 с.
6. *Пчелінцева О. Е.* Аспектуальність у структурі віддіслівних імен дії у російській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Київський ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 17 с. – Режим доступу: <http://avtoreferat.net/content/view/10618/66/>.
7. Русская грамматика: В 2-х т. / V. Barnetová, H. Běličová-Křížková, O. Leška и др. – Прага, 1979. – Т. 1. – С. 1–664; Т. 2. – С. 665–1093.
8. *Синявський О.* Порадник української мови / Прист. для буденного вжитку д-ром В. Сімовичем. – Харків; Берлін; Нью-Йорк, 1922. – 150 с.
9. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л. Матсенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька. – К., 2005. – 399 с.
10. *Юрчук Л. А.* Про лексикографічне відображення віддіслівних іменників на -ння, -ття // Мовознавство. – 1975. – № 2 (50). – С. 12–20.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

АУАНТ – Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). Частина II – українсько-англійська / Уклад.: О. Кочерга, Є. Мейнарович. – Вінниця, 2010. – 1562 с.

БАС – Большой академический словарь русского языка / Гл. ред. К. С. Горбачевич. – М.; СПб., 2004–2010. – Т. 1–14 (А – Отрыть).

БХМ – Російсько-український словник наукової термінології: Біологія, хімія, медицина / С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Ермоленко та ін. – К., 1996. – 660 с.

ВМ – *Войналович О., Моргунок В.* Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). – К., 1997. – 256 с.

ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005. – 1728 с.

Даль – Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля: В 4-х т. – Третье, испр. и знач. доп., изд. под ред. проф. И. А. Бодуэна-де-Куртене. – СПб; М., 1903–1909.

МФТ – Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. – К., 1998. – 892 с.

Проект РУС_40 – Російсько-український словник (проект) / Інститут мовознавства АН УРСР – К., 1940. – 192 с.

РУС_2003 – Російсько-український словник: Близько 160 000 слів / Уклад.: І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін.; За ред. В. В. Жайворонка. – К., 2003. – 1404 с.

РУС_2011 – Російсько-український словник: У 4 т. / І. С. Гнатюк, С. І. Головащук, В. В. Жайворонка та ін. – К., 2011–2013. – Т. 1: А–Й. – 2011. – XXXVIII, 992 с.; Т. 2: К–О. – 2012. – X, 860 с.; Т. 3: П–Р. – 2013. – X, 933 с.

РУС_24-33 – Російсько-український словник: У 4 т. / За ред. А. Кримського та С. Єфремова. Т. 1 (А–Ж) – К., 1924. – 290 с.; Т. 2, Вип. 1 (З–К). – К., 1929. – 392 с.; Вип. 2 (Л–Намыкывать). – Харків, 1932. – С. 393–724; Вип. 3 (Намыл–Нять). – Харків, 1933. – С. 725–1056; Т. 3, Вип. 1 (О–Поле). – К., 1927. – 336 с.; Вип. 2 (Поле–Пячение). – К., 1928. – С. 337–654. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/>.

РУС_37 – Російсько-український словник. – К., 1937. – 890 с.

РУС_48 – Російсько-український словник / Гол. ред. М. Я. Калинович, чл. ред. Л. А. Булаховський, М. Т. Рильський. – М., 1948. – 799 с.

РУС_87 – Російсько-український словник: У 3 т. – К., 1987–1988. – Т. 1. – 1987. – 848 с.; Т. 2. – 1988. – 924 с.; Т. 3. – 1988. – 832 с.

РУС_діл – *Тараненко О. О., Брицин В. М.* Російсько-український словник (сфера

ділового спілкування) / За заг. ред. О. О. Тараненка. – 2-ге вид., випр. і доп. – К., 1999. – 400 с.

ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. / – М.; Ленинград, 1950–1965. – Т. 1–17.

СТТЗ – Шелудько І., Садовський Т. Словник технічної термінології (загальний). (Проект). Матеріали до української термінології та номенклатури. – К., 1928. – Т. 10. – 401 с. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/>.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. / Ред. кол. І. К. Білодід та ін. – К., 1970–1980.

СФТ – Словник фізичної термінології / Зред. В. В. Фаворський. – Відтворення вид. 1930 р. – К., 2009. – Вип. 10. – 240 с. – (Із словникової спадщини).

УРСНТ – Українсько-російський словник наукової термінології / За заг. ред. Л. О. Симоненко. – К.; Ірпінь, 2004. – 416 с.

ФТБ – Фізичний термінологічний бюлетень / УАН. Інститут мовознавства. (Друкується за Постановою Наркомосвіти УСРР). – К., 1935. – № 4. – 81 с.

M. GINZBURG

THE UKRAINIAN VERBS AND VERBAL NOUNS
IN THE GENERAL AND TERMINOLOGICAL DICTIONARY:
THE PROBLEM OF PRESENTATION

The practice of verbs and verbal nouns presentation in academic dictionaries is analyzed in compliance with norms of the Ukrainian language; the aspectual opposition presentation in Russian-Ukrainian dictionaries is proposed.

К e y w o r d s : dictionary, verb, verbal noun, imperfective aspect, perfective aspect.

В. Г. БУДЫКИНА
(Челябинск, Россия)

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ КАК ОБЪЕКТ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ: НА МАТЕРИАЛЕ СЛОВАРЕЙ ПО ЛИНГВОСТРАНОВЕДЕНИЮ США, ВЕЛИКОБРИТАНИИ, ФРАНЦИИ И ГЕРМАНИИ

Описываются результаты лексикографического анализа, проведенного на материале четырех словарей по лингвострановедению Великобритании, США, Франции и Германии. Целью анализа является установление количества образовательных терминов и номенов, представленных в данных словарях. В качестве гипотезы выдвигается предположение о неоправданно низком уровне представленности образовательной терминологии в словарях подобного типа и отсутствии значительного интереса лексикографов к предметно-семантическому полю «Образование».

Ключевые слова: образовательная терминология, лингвострановедческий словарь, лексикография, словарь терминов высшего образования.

В процессе изучения языка каждый учащийся сталкивается с проблемой непонимания иностранных реалий (обозначений предметов и явлений, характерных для одной культуры и отсутствующих в другой); коннотативной лексики (лексем, совпадающих по основному значению, но отличных по культурно-историческим ассоциациям) и фоновой лексики (обозначений предметов и явлений, имеющих аналоги в сопоставляемых культурах, но различающихся национальными особенностями функционирования, формами, предназначениями предметов и т. д.).

Лингвострановедение является областью филологического знания, изучающего связи языка и страноведения. При этом под страноведением Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров понимают всю совокупность знаний, представлений, предрассудков, чувствований, бытующих в стране (или странах) распространения данного языка [2, с. 37]. Существует и другая популярная трактовка данного термина, при которой лингвострановедение понимается как методика преподавания этих сведений при изучении иностранного языка. Одной из основных целей лингвострановедения называют обеспечение коммуникативной компетенции в актах межкультурной коммуникации, прежде всего через адекватное восприятие речи собеседника и понимание оригинальных текстов. Для описания реалий, коннотативной и фоновой лексики было разработано большое количество лингвострановедческих словарей, призванных облегчить процесс межкультурной коммуникации.

В словари такого типа обычно включаются такие предметно-семантические поля, как история, экономика, политическое устройство и т. д. Не-

смотря на то, что образование не является узкоспециальной областью знаний и в той или иной степени присутствует в жизни любого человека, обслуживающая ее иноязычная терминология остается одной из самых сложных для освоения и в то же время наименее изученной российскими и зарубежными лексикографами. Одной из основных причин недостаточной изученности образовательной терминологии, безусловно, являются существенные различия в системах образования РФ и других стран, в том числе европейских, о чем мы уже писали в ряде статей [1; 3 и др.]. Однако в ходе нашего исследования терминосистемы высшего образования была выявлена и другая причина, которая, на наш взгляд, может быть достаточно легко устранена, что приведет к более высокому уровню освоения данной терминологии, что, в свою очередь, снимет ряд проблем, с которыми сталкиваются россияне, проходящие обучение по программам на иностранных языках в различных зарубежных вузах, участвующих в программах академической мобильности, реализуемых в рамках Болонского процесса и т.д.

Итак, целью данного исследования является определение количества образовательных терминов, представленных в переводных лингвострановедческих словарях Великобритании, США, Франции и Германии. В качестве гипотезы выдвигается предположение о неоправданно низком уровне представленности образовательной терминологии в словарях подобного типа и отсутствии значительного интереса лексикографов к предметно-семантическому полю «Образование». Таким образом, одна из задач исследования состоит в том, чтобы привлечь внимание лексикографов к необходимости включения в общие и специальные словари современного терминологического аппарата, обслуживающего сферу образования, в частности, высшего, описание которого в настоящее время осуществляется автором в данной статье. Результаты этой работы найдут свое отражение в Англо-русском словаре терминов высшего образования.

Чтобы подтвердить или опровергнуть нашу гипотезу, нами был проведен анализ ряда лексикографических источников. Анализу были подвергнуты следующие лингвострановедческие словари: «Жизнь и культура США: Лингвострановедческий словарь» (составители О. А. Леонтович и Е. И. Шейгал) (ЖК); «Великобритания: Лингвострановедческий словарь: Литература. Театр. Кино. Музыка. Танец. Балет. Живопись. Скульптура. Архитектура. Дизайн. СМИ» (составитель Томахин Г. Д.) (ВЛС); «Франция. Лингвострановедческий словарь» (под ред. Л. Г. Ведениной) (ФЛС); «Культура Германии: лингвострановедческий словарь» (составители Л. Г. Маркина, Е. Н. Муравлёва, Н. В. Муравлёва) (КГЛС).

В ходе исследования каждого словаря были проанализированы все входные единицы на предмет их принадлежности тому или иному предметно-семантическому полю; составлен перечень образовательных терминов и номенов, описанных в словаре; произведен подсчет количества таких единиц. Полученные результаты были впоследствии сопоставлены с целью подтверждения / опровержения нашей гипотезы. Стоит отметить, что не составило труда определить, относится ли данное слово или выражение к сфере образования, т. к., в отличие от переводных словарей, анализирую-

щих слово во всей полноте его семантического объема, часть которого может быть связана с определенной сферой деятельности, а другая нет, в лингвострановедческом словаре объектом рассмотрения является одно из значений (осмыслений) слова — то, которое несет информацию социокультурологического характера.

Итак, первым проанализированным словарем был ЖК, вышедший в 1998 г. (составители О. А. Леонтович и Е. И. Шейгал). Словарь содержит около 8000 слов и словосочетаний, обозначающих понятия, связанные с явлениями общественной жизни США: собственно американизмы, т. е. слова и словосочетания, зародившиеся в американском варианте английского языка; слова, которые изначально существовали в британском варианте английского языка, но изменили свое значение в американском варианте; общеанглийские слова и словосочетания, которые, однако, имеют в американском варианте специфические ассоциации или связаны с важной страноведческой информацией; топонимы и антропонимы, значимые в культурологическом плане; названия политических реалий, общественных организаций, государственных структур США и т. д.; названия известных книг, фильмов, картин и других произведений американских авторов; торговые марки, наименования фирм, магазинов и т. д., составляющие часть кругозора среднего американца и т. д. Из данного перечня, сформулированного составителем словаря, можно сделать вывод о том, что образовательная терминология либо не представлена в словаре, либо представлена в небольшом объеме. Количественный анализ показал, что из 8000 входных единиц 240 так или иначе связаны с процессом образования, что составляет 3 % от общего количества входных единиц.

Следующий словарь, словарные статьи которого также были подвергнуты анализу, — ВЛС, выполненный под редакцией Г. Д. Томахина. Входные единицы данного словаря сгруппированы в отдельные рубрики, названия которых вынесены в названия словаря. К сожалению, образование не входит в данный перечень и ни одна лексическая единица, относящаяся к сфере образования, не вошла в указанный словарь. Удивляет и тот факт, что в пояснительной записке автор указывает, что словарь будет полезен не только учащимся старших классов общеобразовательных школ и школ с углубленным изучением английского языка, но и студентам педагогических колледжей и вузов, в то время как такая важная составляющая культуры любого народа — образование — не является предметом рассмотрения в данном учебном пособии.

ФЛС под редакцией Л. Г. Ведениной был издан в 1997 г. и насчитывает 7000 слов и выражений. Корпус словаря составлен на основе анализа следующих полей: государственное и административное устройство; судопроизводство; атрибутика (гимн, флаг, эмблемы, национальный праздник); экономика (география, население, регионы, предприятия, транспорт, промышленность, бюджет, финансы, планирование, банковская система, торговля); труд, занятость; социальное обеспечение; здравоохранение (ме-

дицина, экология); военное дело; наука; школа и образование; средства массовой информации и т. д.

Как видно из данного перечня, составители включили в словарь слова и словосочетания, обозначающие понятия, связанные с образованием во Франции. Было выявлено 300 таких лексических единиц, что составляет 4,3 % от общего количества входных единиц.

Последний проанализированный словарь – КГЛС был составлен Л. Г. Маркиной и др., издан в 2006 г. и содержит 5000 лексических единиц по страноведению Германии. Словарь включает следующие темы: традиции; обычаи; особенности образа жизни; исторические события; религия; достопримечательности; музеи; литература; театр; кино; архитектура; изобразительное искусство; музыка; средства массовой коммуникации, образование и наука и др. Образованию посвящено 36 статей, что составляет 0,72 % от общего количества входных единиц, представленных в словаре.

Таким образом, анализ словарей по страноведению США, Великобритании, Франции и Германии показал, что количество входных единиц, посвященных образованию, насчитывает в зависимости от источника от 0,72 % до 4,3 %.

Итак, в связи со значительным ростом контактов в научном и учебном планах между РФ и странами Европейского Союза, а также другими странами, реализующими программы обучения на английском языке, академические обмены и т. д., существует необходимость включения большего количества терминов и номен, относящихся к образованию, в частности высшему, в переводные и лингвострановедческие словари, т. к. на сегодняшний день нужды обучающихся не могут быть удовлетворены за счет имеющихся лингвострановедческих словарей, а имеющиеся словарные статьи должны быть расширены за счет приведения в них результатов сопоставительного анализа реалий, описывающих особенности образования разных стран.

1. Будыкина В. Г. О гармонизации образовательных терминосистем (к постановке проблемы) // Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск, 2011. – № 33 (248). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 60. – С. 191–193.
2. Верецагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеповеденческих тактик и сапиентемы / Под ред. и с послесл. акад. Ю. С. Степанова. – М., 2005. – 1040 с.
3. *Vudykina V. Towards International Harmonization of Higher Education Terminology / Proceedings of the 15th EURALEX International Congress. 7-11 August, 2012, Oslo–Norway, 2012. – P. 549–553.*

СПИСОК УСЛОВНЫХ СОКРАЩЕНИЙ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

ВЛС – Великобритания: Лингвострановедческий словарь: Литература. Театр. Кино. Музыка. Танец. Балет. Живопись. Скульптура. Архитектура. Дизайн. СМИ / Сост. Г. Д. Томахин. – М., 2001. – 336 с.

ЖК – Жизнь и культура США: Лингвострановедческий словарь / Сост. О. А. Леонтович, Е. И. Шейгал. – Волгоград, 1998. – 416 с.

КГЛС – Маркина Л. Г. Культура Германии: лингвострановедческий словарь: свыше 5000 единиц / Под общ. ред. Н. В. Муравлёвой. – М., 2006. – 1184 с.

ФЛС – Франция. Лингвострановедческий словарь. 7000 единиц / Под ред. Л. Г. Ведениной. – М., 1997. – 1040 с.

V. BUDYKINA

EDUCATIONAL TERMINOLOGY AS AN OBJECT OF LEXICOGRAPHICAL ANALYSES:
ON THE EXAMPLE OF DICTIONARIES OF CULTURAL LITERACY (GB, USA, FRANCE AND GERMANY)

The article presents the results of lexicographical analyses of four dictionaries of cultural literacy: English, American, French and German. The aim of analyses is to determine the number of educational terms and nomens described in each dictionary and draw the attention of lexicographers to educational terminology and its role in cultural literacy heightened in the era of globalization.

Key words: educational terminology, dictionary of cultural literacy, lexicography, dictionary of education.

Г. С. ОНУФРІЄНКО
(Запоріжжя, Україна)

РІЗНОМОВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ В ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Досліджено в ономасіологічному аспекті кореляти в правничій і технічній термінологіях близькоспоріднених мов, зокрема проаналізовано в українській і російській мовах термінів-відповідники за структурною формою, джерелом та способом номінації.

Ключові слова: термін, ономасіологічний аспект, термін-корелят, термінологічна номінація.

Українське термінознавство плідно й активно розвивається останніми десятиліттями. Об'єктом наукової уваги мовознавці обирають різні рівні системної організації мови спеціального призначення. Матеріали та результати дослідження української наукової термінології, яка є відкритою й ієрархізованою множиною мовних знаків спеціальних понять, представлено в публікаціях різних жанрів: від тез доповідей на наукових конференціях і статей у фахових (зокрема, журнал “Мовознавство”, збірники праць “Проблеми української термінології”, “Українська термінологія і сучасність”) та інших виданнях до підручників і навчальних посібників (Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк [10], Г. С. Онуфрієнко [7] та ін.), монографій (І. М. Кочан [1], А. В. Крижанівська [3], Л. О. Симоненко [5] та ін.), термінологічних словників (наприклад, “Українсько-російський словник наукової термінології” за заг. ред. Л. О. Симоненко, 2004; “Російсько-український зовнішньоторговельний і зовнішньоекономічний словник” — відп. ред. В. М. Бріцин, 2004) та ін.).

Зазнаючи постійних змін, наукова термінологія демонструє “безперервний кругообіг набутих і втрачених термінів” [15, с. 59], що віддзеркалюють, зокрема, словники лексичних новотворів (НСЗ). Із плином часу студіювання термінологічного масиву мови спеціального призначення окреслює нові завдання та набуває нового бачення, нових пріоритетів і нових перспектив. Міжнародні контакти в умовах науково-технічного прогресу актуалізують теоретично важливі і практично значущі дослідження, які в різних аспектах вивчають термінологічні кореляти споріднених і неспоріднених мов. Сучасний високотехнологічний світ імпульсує пошуки якнайоптимальніших способів трансляції великих обсягів інформації. Це скеровує фахівців обирати оптимальні способи термінологічної номінації та виявляти якнайточніші їхні відповідники у різних мовах, аби задовольняти потреби логічного мислення, враховувати галузеву специфіку наукової комунікації, сприяти гармонізації термінології у міжнародному масштабі та в контексті пріоритетів Болонського процесу, впроваджуваного у сфері української вищої освіти.

Оскільки “термінологія не постає відразу, а звичайно витворюється самим життям упродовж віків духовного життя, потребує традицій для свого

усталення” [6], унаслідок чого термін виходить на стандарт з урахуванням активності використання в певній фаховій сфері та зручності термінологічної моделі, вмотивованої актуальності та перспективності набуває зіставне дослідження термінології близькоспоріднених мов у джерелах її фіксації, зокрема на різних, але взаємопов’язаних рівнях її нормалізації.

Зіставний аналіз у близькоспоріднених мовах термінологічних відповідників однієї галузі знань за моделлю “зміст → форма” дозволяє з’ясувати через виявлення розбіжностей на фоні схожості типи міжмовних відповідників з урахуванням різних параметрів, за якими й визначаються контрастні ознаки порівнюваних мов на тлі подібності [2, с. 220]. За таких досліджень виникають певні труднощі, значною мірою зумовлені відсутністю семантичних словників окремих мов.

Дослідники (М. П. Кочерган [2], В. М. Манакін [4], В. М. Русанівський [11] та ін.) по-різному визначають кількість і зміст параметрів контрастивного (типологічного) опису мов. Зафіксовано найбільшу кількість (40) оптимальних, певною мірою ієрархізованих параметрів як суттєвіших орієнтирів для повного синхронного контрастивного аналізу лексики. Запропоновані В. М. Манакіним [4, с. 157–159] два критерії класифікації лексико-семантичних параметрів зіставлення дозволяють виокремити та розмежувати відповідно до двох основних аспектів лексикології семасіологічні (у плані змісту) та ономасіологічні (у формально-структурному плані) параметри зіставлення. Дослідники зіставного методу вивчення споріднених мов не заперечують і його прагматичний аспект.

Сфера термінології засвідчує численні оригінальні витвори національної мовної творчості, що поглиблює лексичні відмінності близькоспоріднених мов у термінологічному просторі. В термінології вектори контрастивного порівняння української та російської мови утворюють відкриту множину як незамкнену систему ознак зіставлення, що спричиняється появою нових параметрів контрастивного дослідження внаслідок доповнення, роздрібнення, розгалуження раніше визначених і зумовлюється складністю та багатоплановістю терміна як предмета лінгвістичного аналізу.

Оскільки близькоспоріднені мови на системному рівні своєї організації виявляють значно більше розбіжностей не в семасіологічному, а в ономасіологічному плані, метою цього дослідження обрано саме ономасіологічні параметри термінологічних корелятив однієї галузі знань в українській та російській мовах. Матеріал дослідження – перекладні термінологічні словники, в яких здійснено спробу комплексного розв’язання проблеми вмотивованого унормування української правничої термінології (ВСЗ) і термінології процесових понять у сфері науки й техніки (ВМ). У центрі нашої уваги – ономасіологічні ознаки міжмовних термінів-корелятив на позначення того самого спеціального поняття в межах однієї термінології: 1) за структурною формою номінації; 2) за джерелом і способом номінації. У попередніх наукових статтях ми дослідили різномовні іменникові корелятиви в аспекті контрастивної морфеміки, гібридні новотвори в складі термінологічної лексики, активні процеси у сфері сучасної термінологічної номінації в близькоспоріднених мовах [7–9].

Проаналізуємо за формою найменування українських і російських корелятивів у складі контрастних за поняттєвими сферами (правничча, технічна) термінологічних систем. Форма лінійної організації терміна безпосередньо відбиває змістові межі термінованого поняття. В українській і російській мовах те саме поняття в межах однієї терміносистеми може передаватися і структурно однорівневими (*слово = слово; словосполучення = словосполучення*), і структурно різнорівневими (*слово = словосполучення, слово = описова конструкція*) одиницями. Факт переважання структурно однорівневих номінацій тих самих понять у правничій (моноксемні українські й російські терміни-відповідники: *банкрутство – банкротство, позивач – истец, кривосвідчення – лже-свидетельство*; полілексемні (складені) терміни-відповідники: *викривальний документ – изобличительный документ, виняткова підсудність – исключительная подсудность, запобіжне ув'язнення – предварительное заключение*) та технічній (моноксемні українські й російські терміни-відповідники: *тертя – трение, рушій – привод, теплоджерело – теплоисточник*; полілексемні (складені) терміни-відповідники: *високоміцний чавун – высокопрочный чугун, діаграма втоми – диаграмма усталости, холодне штампування – холодная штамповка*) термінологіях близькоспоріднених східнослов'янських мов є очевидним, оскільки, зумовлені екстра- та інтралінгвальними чинниками, типологічні риси на тлі генетичної спорідненості об'єктивно домінують і в семасіологічному, і в ономасіологічному аспектах. Проте саме останній виявляє значно більше розбіжностей у цих мовах, у тому числі у сфері термінології. Так, зокрема, в групі репрезентантів структурно різнорівневої номінації (моноксемна = полілексемна) тих самих спеціальних понять у двох окремо проаналізованих сферах їх фіксації в українській та російській мовах виявлено такі, що об'єктивно й по-різному спричинено:

1) моноксемний номінант у російській термінології і полілексемний відповідник в українській, наприклад, у правознавстві: *вправе = мати право* (унікнення в українській мові транслітерації російського терміна); *недвижимость = нерухоме майно* (унікнення двозначності терміна *нерухомість*, який, окрім термінологічного, має ще омонім з іншим лексичним значенням); *представительствовать = бути представником* (тут і далі виявлення дериваційної самотності мови); *самоуправствоваться = чинити самоправно*; у технічній термінології: *спрессовываемость = здатність пресуватися, спрессовуваність, спрессовність*;

2) моноксемний номінант у російській термінології й описова конструкція-відповідник в українській, наприклад, у правознавстві: *обвиняющий* (субстантивований дієприкметник) = *який (що) обвинувачує*; у технічній термінології: *вращавший = що обертає*;

3) полілексемний номінант у російській термінології і моноксемний відповідник в українській, який є природним та вживається традиційно, наприклад, у правничій термінології: *судебное решение = присуд*; у технічній термінології: *подбивка драпью = дракування*;

4) полілексемний номінант у російській термінології й описова конструкція-відповідник в українській, наприклад, у правничій термінології:

отягчающие обстоятельства = *обставини*, які (що) *обтяжують вину*; *охраняемый законом* = *який (що) охороняється законом*.

Отже, приклади наявної у термінологіях структурно різнорівневої номінації тих самих понять, підтверджуючи в близькоспоріднених контактуючих мовах дію специфічних процесів поступового переходу від тотожності до розбіжності, засвідчують різні лексичні й дериваційні можливості цих мов, різну засвоєність словотвірних моделей, самотутність і неповторність національного мислення у сфері спеціальних понять і, відповідно, термінотворення. Вивчення причин, що зумовлюють наявність лексичних лакун, тимчасове заповнення яких відбувається за рахунок описових конструкцій, навіть у генетично споріднених мовах, окреслює коло перспективних проблем у контрастивній лінгвістиці щодо семантичних і структурних відмінностей контактувальних мов. Розв'язання цих проблем дозволить не тільки прогнозувати лексико-семантичну інтерференцію, але й уникати та запобігати їй, що своєю чергою сприятиме піднесенню лінгво-термінологічної культури фахівців.

Далі проаналізуємо у досліджуваних термінологіях української та російської мов кореляти за джерелом і способом номінації. Цей вектор контрастивного дослідження термінологічних відповідників у галузевій термінології близькоспоріднених мов розгалужується на кілька взаємопов'язаних, проте різних параметрів. Так, міжмовні відповідники групуються за спільністю / неспільністю центральної морфеми – кореня. Зокрема, спільнокореневі за походженням українські та російські терміни-відповідники можуть бути представлені і питомими корелятами (наприклад, у правничій термінології: укр. та рос. *вина*, *закон*, *право*, *суд*; укр. *безправ'я* – рос. *бесправие*, укр. *дознавач* – рос. *дознатель*, укр. *поручник (поручитель)* – рос. *поручитель*, укр. *слідчий* – рос. *следователь*; у технічній – укр. і рос. *вал*, *волокно*, *пружина*, *сила*, *хвостовик*, *щит*, *ядро*; укр. *підсилювач* – рос. *усилитель*, укр. *тертя* – рос. *трение*, укр. *тріщина* – рос. *трещина*), і запозиченнями (наприклад, у правничій термінології: укр. і рос. *вето*, *де-факто*, *консул* – (з лат. (СІС, с. 125, 204, 354); *афера*, *вердикт*, *рапорт*, *шантаж* – із франц. (СІС, с. 79, 124, 568, 746); *детектив* – з англ. (СІС, с. 203); *вексель*, *диктат* – з нім. (СІС, с. 122, 209); *валюта* – з італ. від лат. (СІС, с. 117); у технічній термінології: *атом*, *протон*, *хром* – з грец. (СІС, с. 77, 555, 734); *вектор*, *генератор*, *трансформатор* – з лат. (СІС, с. 122, 151, 676); *абрази-ви*, *молекула*, *фреза* – з франц. від лат. (СІС, с. 8, 444, 724); *бампер*, *блок*, *бульдозер*, *диспетчер*, *тумблер* – з англ. [СІС, с. 86, 103, 112, 216, 685); *шлак*, *шлам*, *шлямбур*, *штрек* – з нім. (СІС, с. 749, 750, 754).

Таким чином, якщо спільнокореневі питомі міжмовні терміни-кореляти сягають часів спільнослов'янської лексики і складають ядро відповідних сучасних термінологій, то спільнокореневі запозичені терміни-кореляти засвідчують спільні джерела запозиченої лексики і взаємодію української та російської мов в історичному розвитку, що вкупі виявляє дві тенденції діалектичного процесу: до термінологічних запозичень й інтернаціоналізації термінології та до нормативного збереження національної самотутності мови. Мова, ошадливо використовуючи інвентар морфемних структур, віддає перевагу небагатьом із них, які реалізуються у великій кількості слів і формують ядро морфемної підсистеми мови.

Науковий інтерес становлять різнокореневі українські та російські терміни-відповідники, які можна представити трьома групами з урахуванням джерела номінації спеціальних понять, а саме: 1) питомі терміни-відповідники; 2) питомий термін та іншомовний за походженням термін як кореляти; 3) запозичені з різних мов терміни-відповідники. Аналіз питомих корелятив у контексті однорідності / неоднорідності генетичної природи морфем як мінімальних значеннєвих їх (термінів) частин дозволяє виокремити поміж них три підгрупи:

а) кореляти, всі морфемі яких питомі за походженням, наприклад, у юридичній термінології: укр. *борг* – рос. *долг*, укр. *виторг* – рос. *выручка*, укр. *крадіж* – рос. *хищение*, укр. *мито* – *пошлина*, укр. *позивач* – рос. *истец*, укр. *спадщина* – рос. *наследство*; у технічній – укр. *вага* – рос. *вес*, укр. *випробувач* – рос. *испытатель*, укр. *випромінювач* – рос. *излучатель*, укр. *вмикач* – рос. *включатель*, укр. *займистість* – рос. *воспламеняемость*;

б) кореляти-гібриди, морфемі яких питомі та іншомовного походження, наприклад, у юридичній термінології: укр. *орендований*, *заорендований* – рос. *арендованный*, укр. *банкрутство* – рос. *банкротство*; у технічній – укр. *аморфність* – рос. *аморфность*, укр. *блоковість* – рос. *блочность*, укр. *модулювання* – рос. *модулирование* (в усіх термінах корінь іншомовного походження (СІС, с. 44, 87, 103, 443, 486) ускладнений питомими афіксами (СА-МУМ, с.66–68);

в) кореляти, в яких морфемі одного – питомі, другого – питомі й іншомовного походження, наприклад, у юридичній термінології: укр. *відрядження* – рос. *откомандирование*, укр. *приватник* – рос. *частник*; у технічній – укр. *нагромадження (акумулявання)* – рос. *аккумуляирование*, укр. *урівноваження (балансування)* – рос. *балансирование* (СІС, с. 33, 84; 16–19).

Українські та російські кореляти другої групи, один із яких за походженням питомий, а інший – запозичений, ілюструють, наприклад: юридичні терміни, зокрема укр. *правник* – рос. *юрист* (від лат.), укр. *приватний* (з лат.) – рос. *частный*, рос. *жалоба* – укр. *скарга* (з польськ.); технічні терміни, зокрема укр. *відсоток* – рос. *процент* (від лат.), укр. *поглинач* (стосовно поверхневого шару твердого тіла) – рос. *абсорбент* (від лат.) (ВМ, с. 15), укр. *рівновага*, *баланс* – рос. *баланс* (з франц.) (ВМ, с. 19; 17, с. 9, 84, 546, 557, 755).

Найменша за кількістю – третя група термінів-відповідників, які запозичено українською та російською мовами з різних джерел (наприклад, у юридичній термінології: укр. *філія* (з польськ.) – рос. *филиал* (з лат.); у технічній термінології: укр. *жужіль* (з польськ.) – рос. *шлак* (з нім. (СІС, с. 749).

Отже, наведені в ономасіологічному аспекті розбіжності між термінологічними корелятами виникали в різні періоди історичного становлення й розвитку близькоспоріднених мов і були спричинені активними міжмовними контактами та специфікою їх дериваційних систем. І якщо питомі терміни-кореляти залишають сліди внутрішньої форми слів як ознаки національної специфіки в мотивації номінації, то українські терміни, що мають російські відповідники іншомовного походження, ще яскравіше ілюструють українську давню традицію до власної мовної творчості. Дослідження термінологічних проблем, у яких виявляються специфічні особливості контактувальних мов, є актуальним і перспективним і для галузевого, і для загального й порівняльного

термінознавства (на матеріалі слов'янських мов індоєвропейської сім'ї) у філософських категоріях “загальне”, “спільне”, “особливе”, “одиничне”.

1. *Кочан І.* Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: Монографія. – Львів, 2004. – 519 с.
2. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство. – К., 1999. – 288 с.
3. *Крыжановская А. В., Симоненко Л. А.* Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К., 1987. – 164 с.
4. *Манакин В. Н.* Основы контрастной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – К.; Кировоград, 1994. – 264 с.
5. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. – К., 1993. – 237 с.
6. *Огієнко І.* Інститут Української Наукової Мови в Києві // Рідна мова. – 1933. – Ч. 2. – С. 51.
7. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови: Навч. пос. – 2-е вид. доп. і перероб. – К., 2009. – 392 с.
8. *Онуфрієнко Г. С.* Різномовні іменникові термінологічні кореляти: аспект контрастивної морфеміки // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 1999. – Вип. 8. – С. 72–83.
9. *Онуфрієнко Г. С.* Різномовні кореляти у сфері фіксації фахової термінології // Мова і культура: Наук. щоріч. журнал. – К., 2001. – Вип. 3. – Т. II. – С. 142–147.
10. *Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П.* Українське термінознавство: Підручник. – Львів, 1994. – 216 с.
11. *Русанівський В. М.* Джерела розвитку східнослов'янських мов. – К., 1985. – 230 с.
12. *Симоненко Л. О.* Еволюційні процеси в сучасній українській термінології // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: Тези доп. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2012. – С. 57–59.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ВМ – *Войналович О., Моргунок В.* Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). – К., 1997. – 256 с.
- ВЗС – *Воробйова С. А., Зайцев Ю. Є., Соломашенко Н. В.* Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання / Заг. редакція Ю. Зайцева. – К., 1994. – 556 с.
- НСЗ – Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України // Укл. Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К., 2008. – 271 с.
- САМУМ – Словник афіксальних морфем української мови / Укл. *Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим.* – К., 1998. – 435 с.
- СІС – Словник іншомовних слів / За ред. чл.-кор. АН УРСР *О. С. Мельничука.* – К., 1977. – 775 с.

H. ONUFRIENKO

MULTILINGUAL TERMINOLOGICAL CORRELATES: ONOMASIOLOGICAL ASPECT

The article is dedicated to the research of onomasiological aspect of correlates in legal and engineering terminology of closely related languages. In particular, terms-equivalents in Ukrainian and Russian languages are analyzed by structural form, by source and by method of nomination.

Key words: the term, onomasiological aspect, terms-correlat, terminological nomination.

III. Прикладне термінознавство

2. Термін у системі освіти. Фахова мова як мова спеціальності

УДК 811.161.2-81'42:37

Г. В. ЧОРНОВОЛ
(Черкаси, Україна)

ФОРМУВАННЯ МОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Детально схарактеризовано види роботи з галузевою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням для студентів нефілологічних напрямів, які допомагають формувати мовно-термінологічну компетенцію майбутніх фахівців.

Ключові слова: фахова термінологія, українська мова за професійним спрямуванням, мовно-термінологічна компетенція.

Трансформація сучасної системи освіти у вищій школі відбувається досить стрімко й ефективно. Одним з основних завдань підготовки фахівців різних напрямів є формування їхньої мовної компетенції. Робота з термінологією у системі фахової підготовки нефілологічних спеціальностей займає вкрай важливе місце, адже майстерне володіння відповідною галузевою термінологією є одним з основних показників професійної майстерності особистості. Особливо актуальним це стає в умовах динамічного розвитку сучасного суспільства. Високий професійний і культурний рівень майбутнього фахівця є неодмінною умовою успішного кар'єрного зростання.

Зміна пріоритетів у підготовці фахівців різних напрямів, курс на гуманізацію і гуманітаризацію освіти вимагають підвищеної уваги до роботи зі спеціальною лексикою.

У ХХ ст. з'явилося чимало наукових праць, у яких розглядалися загальні питання термінології як складника лексичної системи мови: роль і місце термінів у системі мови (В. П. Даниленко, С. П. Худолєєва), особливості термінологічної семантики (Н. Г. Благова, Т. Л. Канделакі), проблеми стандартизації та уніфікації терміносистем (В. В. Акуленко, Я. О. Климовицький), дослідження окремих терміносистем (Т. І. Панько, А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, В. Л. Івашенко, Л. В. Туровська, Н. В. Місник, З. Й. Куньч).

© Г. В. ЧОРНОВОЛ, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. IX

169

Проблема формування мовної компетенції особистості й робота з термінологією у процесі підготовки фахівця привертає увагу багатьох дослідників (М. С. Вашуленка, С. О. Карамана, Л. І. Мацько, Г. Т. Шелехової, Л. М. Паламар, М. І. Пентиліюк, Л. В. Скуратівського, Е. І. Огар, Н. В. Артикуци, Н. М. Костриці, Н. В. Місник, В. В. Шляхової та ін.). Розробляються підручники і посібники, у яких значну увагу приділено саме роботі з термінологією. Так, наприклад, викладачами кафедри методики навчання, стилістики і культури української мови ЧНУ ім. Б. Хмельницького було укладено навчальний посібник “Українська мова за професійним спрямуванням” випрацювали систему вправ із фахової термінології різних галузей науки і техніки [7].

Метою статті є розроблення та опис системи вправ і завдань, які сприяють підвищенню рівня засвоєння студентами термінологічної лексики на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

У процесі підготовки фахівців різних напрямів однією з основних проблем є формування професійної мовленнєвої компетенції. Адже комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення дисциплін вимагає від викладача використання на заняттях таких видів робіт, які б дозволяли виробляти у студентів уміння формулювати зв'язні висловлювання, свідомо і з повним розумінням застосовувати фахові терміни.

Особливого значення у цьому аспекті набуває формування у студента професійно-термінологічної компетенції. Високий рівень володіння фаховою термінологією є однією з основних умов усвідомленої професійної діяльності. Саме з цією метою на заняттях із курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” проводиться робота за змістовим модулем “Наукова комунікація”, що дає змогу майбутнім фахівцям виробляти уміння вільно орієнтуватися в різних мовних ситуаціях і свідомо добирати мовні засоби, зокрема спеціальну лексику. Л. С. Козловська підкреслює: “Основним завданням такого курсу вважають формування та систематизацію уявлень про термін і терміносистему, знань про функціонування термінів у текстах усної та писемної фахової мови, умінь доречно використати термін, зв'язок з профільними дисциплінами конкретного ВНЗ” [3, с. 302].

Розроблена система вправ, яку ми впроваджуємо для студентів нефілологічних напрямів, у першу чергу передбачає врахування принципу послідовності отримання знань для підвищення професійного рівня. Оскільки професійне мовлення має свою специфіку, особливо щодо використання галузевої термінології, то робота зі студентами повинна базуватися на такому мовному й мовленнєвому матеріалі, який максимально стосується обраного ними фаху.

У процесі розроблення системи вправ для занять з української мови за професійним спрямуванням насамперед важливо враховувати той факт, що саме слово термін є багатозначним. Наприклад, В. П. Даниленко у праці “Русская терминология. Опыт лингвистического описания” подає близько 20 різних його визначень, указуючи при цьому, що це лише незначна частина від загальної кількості [1, с. 86]. З усіх наявних визначень терміна послуговуємося таким: “Термін – це словесне визначення поняття, що входить до системи понять певної галузі професійних знань” [5, с. 14]. Зазначимо, що

термін є об'єктом вивчення багатьох наук, і дослідники кожної галузі виділяють у його структурі ознаки, які здаються їм найсуттєвішими. Тому на початковому етапі вивчення термінології для студентів важливо чітко визначити ту дефініцію, яка вважатиметься основоположною у подальшій роботі.

В українському термінознавстві вдалим вважаємо таке визначення: “У широкому розумінні термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, основними ознаками якого є системність, відповідність позначуваному поняттю, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі знань, стислість, стилістична нейтральність, точність, висока інформативність” [4, с. 21].

Роботу з фаховою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням вважаємо за доцільне проводити у двох основних напрямках.

Перший напрям (умовно називаємо його відтворювальним, або репродуктивним) має на меті сформувати у студентів навички постійної і систематичної роботи з фаховою літературою – словниками, довідниками, посібниками. До вправ цього типу можна зарахувати наступні: пошук визначень фахових термінів за словниками відповідної галузі науки; термінологічний диктант (викладач перераховує ознаки того чи того поняття, а студенти визначають і записують відповідний термін); укладання галузевого термінологічного словника-мінімуму; читання професійно орієнтованого тексту з подальшим визначенням базових термінів.

До першого напрямку роботи можуть бути зараховані також тестові завдання, наприклад:

Виберіть правильне визначення терміна: а) термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва; б) це слово чи словосполучення, що виражає певні поняття, створене у процесі наукової діяльності; в) це слово чи словосполучення, що виражає певне поняття різних сфер людської діяльності.

Усі терміни поділяють на такі групи: а) основні, допоміжні, загальнонаукові; б) основні, похідні, додаткові; в) основні, суміжні, загальнонаукові.

Терміни, запозичені з інших галузей знань, належать до групи: а) додаткових термінів; б) основних термінів; в) похідних термінів.

Спеціальні одиниці, вживані представниками певних професій переважно в усному мовленні, називають: а) термінами, запозиченими з інших наук; б) термінами, запозиченими із загального вжитку; в) професіоналізмами.

Дублети – це: а) терміни, що паралельно вживають у мові, один з яких є запозиченим, а інший – автохтонним; б) терміни, що паралельно вживають у кількох мовах в тому самому графічному оформленні; в) терміни, що паралельно вживають у кількох галузевих термінологіях.

Одним із найважливіших питань у сучасному прикладному термінознавстві є проблема співвідношення терміна й загальноновживаного слова. Одна з ключових ознак терміна – це його належність до лексичної системи мови. Аналіз студентських наукових робіт показує, що студенти нефілологічних напрямів підготовки досить часто не відрізняють загальнонаукові терміни на зразок *концепція, система, закон, аналіз, синтез* від загальноновжи-

ваної лексики. Тому доцільним може бути використання такого виду роботи, який ми умовно називаємо *лінгвістичною довідкою*. У такому випадку студентам пропонуємо теоретичну інформацію про поділ термінів на групи, а ілюстративний матеріал відповідно власного фаху вони добирають самостійно.

У кожній галузевій термінології можемо виділити такі класифікаційні групи (приклад подаємо з дібраним ілюстративним матеріалом з економічної термінології):

1) основні терміни, які є фундаментом певної галузі науки, техніки тощо. Для економічної терміносистеми основними можуть уважатися терміни *банк, ринкова економіка, акція, валюта, біржа, валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, індекс Доу-Джонса, собівартість, інвестиція, депозит* тощо, тобто до першої групи належать терміноодиниці, що позначають базові поняття економіки;

2) похідні терміни, або термінологічні словосполучення. У багатьох випадках вони утворюють словотвірне гніздо від певного терміна, а іноді є окремими утвореннями. Зауважимо, що чим вагомніше місце займає основний термін у своїй системі, тим більше від нього утворюється похідних одиниць (наприклад, *ціна біржова, ціна гнучка, ціна демпінгова, ціна виробника, ціна номінальна, ціна заміщення, ціна лімітна, ціна пільгова, ціна рівноваги; маркетинг внутрішній, маркетинг ціновий, маркетинг-система*);

3) додаткові (суміжні) терміни – це одиниці, запозичені з інших галузей знань, професіоналізми та жаргонізми, які обслуговують сферу економічних стосунків (*урбанізація, стерилізація золота, конверсія, “вікно відкрите”*).

Для цілісного створення уявлення про відповідну галузеву термінологію систему вправ і завдань варто добирати різнопланову і взаємодоповнювану. Одним із варіантів завдань, що слугує підвищенню професійної мовної компетенції, є ведення студентами термінологічного словника-мінімуму. Як показує досвід, досить часто студенти нефілологічних напрямів підготовки не мають навичок систематичної роботи з відповідними галузевими словниками. Тому використання таких вправ значною мірою підвищує рівень їхнього професійного мовлення і сприяє формуванню професійно-термінологічної компетенції.

Другий напрям (умовно називаємо його творчим, або креативним) вимагає від студента більшої самостійності у виконанні завдань та застосування методів аналізу і синтезу. У межах цього напрямку доречними будуть такі види вправ: введення термінів до текстів різних стилів; встановлення антонімічних відношень у групах термінів; виголошення комунікативних тем, насичених професійною термінологією. Зокрема може бути запропоновано вправу на зразок: Поясніть значення термінів психології *інтроверсія, екстраверсія, навіювання, проекція, витіснення* й уведіть їх до зв'язного тексту.

Окремим напрямом роботи з фаховою термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є перекладознавчий аспект термінології (див. праці В. В. Шляхової). Професійне становлення особистості неможливе без підвищення індивідуального рівня мовленнєвої

культури, тому на заняттях з української мови за професійним спрямуванням важливо звертати увагу на вилучення елементів суржику з мовлення студентів. Задля цього доречними будуть такі вправи: усний переклад фахового тексту чи окремих термінів; письмовий переклад термінів із подальшим поясненням їх орфографічних, пунктуаційних та акцентуаційних особливостей.

Більшість дослідників термінологічної номінації зазначає, що нові терміни під час перекладу можуть або просто запозичуватись, або передаватися засобами рідної мови. Але незалежно від способу перекладу незареєстрованих термінів, цей переклад здійснюється для одержання їхніх формальних еквівалентів [2]. Як зауважує В. В. Шляхова, студенти мають знати, що сучасний незадовільний стан багатьох галузей науки і техніки аж ніяк не зумовлений тим, що українська мова не має ресурсів для назовництва, він спричинений тими штучними перепонами, які чинилися у різні періоди її розвитку [7, с. 404].

З урахуванням того факту, що в окремих галузях науки кількість запозичених термінів значно переважає масову частку питомих, доречним буде використання таких видів вправ: встановлення відповідностей на зразок питомий / запозичений термін (те, що в науці має визначення термінологічної дублетності); визначення основної мови-джерела, з якої у галузь надходить найбільша кількість запозичень; етимологічні розвідки, які допомагатимуть встановлювати системні зв'язки між поняттями, що використовують у системі термінів окремих галузей науки і техніки.

Доцільним буде проведення студентами самостійного дослідження стосовно походження й розвитку терміна від його появи до сучасного варіанта функціонування. Цей вид вправ має назву етимологічна розвідка; при її підготовці обов'язковим буде використання "Етимологічного словника української мови" (1982–2012).

Отже, успішне засвоєння окремого терміна певної терміносистеми в цілому стає можливим лише після чіткого встановлення мотиваційного зв'язку між терміном і позначуваним поняттям. Тільки системне вивчення елементів термінології окремої галузі науки забезпечить формування у студентів високої професійно-термінологічної компетенції, що в подальшому сприятиме успішному фаховому становленню особистості.

1. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М., 1977. – 243 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000. – 218 с.
3. Козловська Л. С. Мовний курс у вищій школі – ефективний інструмент сучасної особистісно орієнтованої освіти // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К. – Вип. VIII. – С. 301–304.
4. Симоненко Л. О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. VIII. – С. 21–25.
5. Суперанская О. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. – М., 2007. – 248 с.
6. Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум: Навч. пос. / Т. В. Симоненко, Г. В. Чорновол, Н. П. Руденко та ін. – К., 2009. – 272 с.

7. *Шляхова В. В.* Переклад термінів як засіб формування лінгвістичної компетенції студентів // *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць.* – К., 2007. – Вип. VII. – С. 403–405.

H. CHORNOVOL

FORMING THE LINGUISTIC-TERMINOLOGICAL COMPETENCE OF STUDENTS ON
THE UKRAINIAN AS THE LANGUAGE OF PROFESSION LESSONS

The paper characterize in details different aspects of work with non-philologists students while branch terminology studying on the Ukrainian as the language of profession lessons. Such a work is aimed to form linguistic-terminological competence of future specialists.

Key words: linguistic-terminological competence, Ukrainian as the language of profession, non-philological trend.

IV. Функціональне і когнітивне термінознавство

УДК 811.161.2:616

Л. А. ПИРІГ
(Київ, Україна)

УКРАЇНЬКА МОВА В МЕДИЦИНІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Визначено та оцінено стан української мови в медицині в XIX–XX і на початку XXI ст. в Україні на підставі мовного аналізу друкованих праць. З'ясовано, що використання української мови в медицині в Україні поширюється.

Ключові слова: українська мова, медичне термінотворення, фахове спілкування.

Історична доля України склалася так, що мова її народу, українська мова впродовж століть зазнавала переслідувань, заборон на всіх її етнічних землях. Це, певною мірою, гальмувало її розвиток, не допускало до використання у суспільному житті, в науці, в тому числі й у медицині.

Українська мова медицини включає кілька аспектів: професійно-прикладний, національно-культурницький і морально-патріотичний [5; 10].

Професійно-прикладний аспект реалізується головним чином у практичній медицині, в діалозі “лікар – пацієнт”, у взаємоспілкуванні з колегами. Незважаючи на успіхи технізації, теледіагностики, телетерапії, живе слово лікаря в діалозі з пацієнтом ніколи не втратить свого значення. Це слово має бути зрозумілим, проникливим, переконливим.

Думка про можливість розмежування мови практичної та наукової медицини є помилковою. Ніколи лікар-практик у своїй щоденній роботі не зможе користуватися рідною мовою вільно, якщо мова навчання, мова навчальних посібників, довідників, наукової літератури інша. Це не означає, що лікар не повинен знати інші мови, користуватися іншомовною літературою.

Функціонування української мови на етапах підготовки медичних кадрів, у практичній діяльності медиків, у медичній науці – запорука формування і збереження національної ідентичності членів наймасовішої (поруч з освітянами) професійної корпорації українського суспільства. Українська мова в устах лікаря, під пером науковця значною мірою сприяє вихованню громадянських почуттів, поєднанню в одній особі лікаря-професіонала, лікаря-громадянина, лікаря-патріота, що в сумі надає цій проблемі національно-державницького значення.

© Л. А. ПИРІГ, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. IX

175

Утвердження української мови в науковій медицині сприяє її лексичному та семантичному збагаченню, унормуванню на рівні мов цивілізованих націй.

Упровадження, динаміка використання української мови в медицині може бути цікавим і повчальним предметом наукового дослідження медиків і мовознавців. Деякі медичні термінологічні визначення можна знайти вже в “Лексиконі словенороському” П. Беринди (1627). Поза користуванням латинською мовою можна знайти медичні терміни рідною мовою у текстах слухачів-медиків Києво-Могилянської академії.

Науковий підхід до “українізації” медичної мови був започаткований ще створенням Лікарської комісії (1898) в структурі НТШ у Львові, яку очолював Є. Озаркевич (1861–1916). У січні 1908 р. у Київській лікарні на вул. Тарасівській із задумом опрацювання медичної термінології зібралися українські лікарі та громадські діячі – О. Юркевич (1855–1910), М. Орловський (1873–1918), В. Королів-Старий (1879–1941), М. Левицький (1866–1932), проте, на жаль, тогочасні обставини не сприяли реалізації їхніх намірів [10].

Процес українського медичного терміноутворення активізувався в перші десятиліття ХХ ст. з надіями на національно-державне відродження і навіть пізніше під російсько-більшовицькою окупацією до початку 30-х рр. Упродовж 10-ти рр. (1917–1928) видано 8 словників: (П. Адаменко (АМС), О. Курило (РУСМТ), М. Галин (РУМС), Ф. Цешківський (ЦЧК), Є. Лукасевич (АС), О. Корчак-Чепурківський (КЧ), В. Кисільов (КМРУС), а також Б. П. Александровський (ШМС), М. Галин (УМТ), М. Чалин (МЛУС).

У 30-х рр., окрім “Медичного термінологічного бюлетеня” (1934), видано 3 словники, зокрема В. Крамаревського (ПСМТ), РУСАФТ, І. Кириченка (СМТ). У передмові до “Словника медичної термінології” І. Кириченка (1936) уже вказано на “націоналістичне шкідництво”, допущене в словнику В. Крамаревського (ПСМТ). У 40-х рр. з’явився лише один тримовний (латинсько-українсько-російський) “Словник медичної термінології” М. Ф. Книповича (СМТ). У період “зближення” мов, проповідування “двох рідних мов” у наступному двадцятиріччі видано лише один “Українсько-латинсько-російський медичний словник” (Г. В. Казьєра, 1960) (УЛРМС).

У 70-х рр. вийшов друком “Латинсько-український анатомічний словник: Міжнародна та анатомічна номенклатура” М. А. Нетлюха (ЛУАС), у 80-х рр. – “Морфологічний словник медичної термінології (латинською, українською, російською мовами)” О. Федотова та ін. (МСМТ).

“Зросійщення України в останні десятиліття та її наслідки” [14] нанесли велику шкоду україномовній атмосфері в медицині. Викладання в навчальних медичних закладах велося майже винятково російською мовою, медична література, наукова, навчальна – тільки російськомовна, науково-популярна здебільшого також російськомовна.

Шлях і початок відродження української мови в медицині був тісно пов’язаний із діяльністю Українського лікарського товариства, заснованого у Львові в 1910 р. [1; 2; 4].

Про стан української мови в лікарському середовищі, готовність і можливість її відродження з відродженням державності України з боку лікарів-практиків та науковців ішлося в кількох наших дослідженнях, проведених

на основі аналізу анкетування [5; 6]. Відповіді отримано від 1074 медиків із вищою освітою (32,9 % із східних і 68,1 % із західних областей). Українців серед практичних лікарів східного регіону було 78,7 %, західного – 92,6 %, серед науково-педагогічних працівників відповідно – 54 % і 87,9 %. Чи думають лікарі над тим, якою мовою вони послуговуються, чи надають цьому значення? Ствердно відповіли на це питання 93 % практичних лікарів західного і 53 % східного регіону, науково-педагогічні працівники відповідно – 70,5 % і 52,2 %. На той час вважали, що добре володіють українською мовою 51,3 % лікарів-практиків східного і 95,9 % західного регіону, науково-педагогічні працівники відповідно 85,9 % і 32,9 %. Про незнання української мови заявили 7 % практичних лікарів і 5 % науковців східних областей. Із 230 практичних лікарів Сходу зовсім не користувалися українською мовою 29,6 %, із 113 науковців – 46,1 %.

Із 230 лікарів-практиків східних областей 37,4 % вважали дерусифікацію сфери медичної діяльності безперспективною, із 582 лікарів західних областей – 0,2 %, з науковців та викладачів східного регіону України – 36,3 %, західного – 4,7 % (Чернівці).

Основними перешкодами дерусифікації вважали лікарі-практики східних і західних областей відповідно (один респондент часто називав кілька причин): інертність, байдужість – 42, 6 % і 46, 2 %, небажання лікарів – 27,8 % і 34, 2 %, небажання керівництва – 20,4 % і 19,99 %, брак українськомовної медичної літератури, словників – 50 % і 23,2 %. Медики-науковці, педагоги вважали труднощами дерусифікації із східних та західних областей відповідно – інертність, байдужість – 52,2 % і 57,7 %, небажання лікарів – 20,3 % і 13,4 %, небажання керівництва – 15 % і 12,7 %, брак літератури, словників – 50, 4 % і 85,2 %. Найпереконливішою причиною називався брак українськомовної літератури, словників.

Характеристика відповідей медиків східного та західного регіонів мало відрізнялася, але реакція на опитування була вдвічі більшою із західного (731), ніж східного (343). Це відповідає коефіцієнтам поширення української мови [14].

Опитування було проведено після прийняття МОЗ УРСР (05.05.1991) “Галузевої програми розвитку української мови та інших національних мов в установах та організаціях системи охорони здоров’я Української РСР” у відповідь на Закон України про мови (1990), відповідне Рішення Колегії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти, “Державної програми розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р.”.

Як змінилася ситуація в незалежній Україні?

До 1990 р. у видавництві “Вища школа” не числилося ні одного медичного видання українською мовою. У 1993 р. із 28-ми 17 було українськомовних.

Видавництво “Здоров’я” у 1990 р. в серіях “Бібліотека практичного лікаря”, “Бібліотека середнього медичного працівника” не видало жодної книжки українською мовою. У 1993 р. у цьому видавництві із 26 підручників 22 були українськомовними. Із загальної кількості видань українською мовою було 1/3.

У 1992 р. в найпопулярніших медичних журналах України українськомовних статей було близько 16 % (з усіх статей авторів східних областей – 12,5 %, із західних – 35,7 %), у 1997 р. відповідно – 37,4 % (25,4 % і 100 %).

У 2012 р. із проаналізованих 638 статей у медичних журналах України 49,7 % українськомовних. Із західних областей – усі українською мовою, із Центральної України (Київ, Вінниця, Полтава, Суми, Чернігів) – 72 %, з Півдня України – 50,3 % (переважно – з Дніпропетровська, Луганська, найменше – з Криму, Донецька).

Із 234-х медичних наукових журналів України в 2012 р. 170 (72,7 %) названо українською мовою, 53 (22,6 %) – російською і 11 (4,7 %) – англійською. Назва 25 журналів починається “Український журнал...” і далі – назва спеціальності. Приблизно таке ж співвідношення в назвах було і в 2003 р., коли виходило 224 журнали, у більшості журналів, зокрема й з українськими назвами, статті друкувалися мовою, якою подав автор. Регіон видання журналів, мова публікації часто залежить від позиції головного редактора, редколегії. Усі статті журналів, що видаються в Західній Україні, українськомовні, у Харкові суцільно українськомовний “Український радіологічний журнал”, переважно українськомовні журнали “Медичні перспективи” (Дніпропетровськ), “Актуальні питання фармацевтичної науки і практики” (Запоріжжя).

Мова публікації матеріалів конференції також залежить від оргкомітету та місця її проведення. У 1992 р. в збірниках матеріалів наукових медичних конференцій ми виявили тільки 19,7 % українськомовних. Через 10 р. із 337 матеріалів конференцій українськомовних було 59,9 %, у 2012 р. із 640 матеріалів – 65,8 % (усі із західних областей, найменше – Донецьк, 47 %). В Одесі до медичних видань надходять переважно російськомовні статті. У 2012 р. на базі Одеського медуніверситету відбулася конференція молодих учених і студентів, у збірнику матеріалів якої усі статті – українською мовою, крім поодиноких, автори яких іноземці. Безперечно, це була вказівка ректора, який на засіданнях Національної академії медичних наук України розмовляє лише російською мовою.

Починаючи з 90-х рр. минулого століття масово виходять українські медичні термінологічні словники [3], в тому числі й за допомоги української медичної діаспори. На жаль, до цього часу немає нового українського правопису, що негативно впливає на правописне освоєння нових запозичень. Серед укладачів сучасних медичних словників спостерігаємо дві тенденції: 1) збереження сучасного стану з доповненням української медичної термінології іноземними (здебільшого англомовними!) термінами, кількість яких із розвитком медицини буде зростати; 2) українізація сучасної термінології за використання матеріалів словників 20–30-х рр. ХХ ст., народних термінів і понять. У цьому відношенні ми займаємо помірковану позицію, про що свідчить моє “Переднє слово до словника” С. Нечаїва та ін. (1991), автори якого є прихильниками другої тенденції. Підтримуючи видання словника, я повністю поділяю думки В. В. Німчука (Літ. Україна, 11.01.2001) про відновлення прав, традицій української мови.

Стан української мови в медицині залежить не тільки від рівня, активності державної політики у сфері національної культури, але й від стану системи охорони здоров'я, яка в Україні позбавлена державницької опіки і є катастрофічною [12].

Від опублікування в 2001 р. [8] статті “Аритмія українства в медицині” минуло десять років, “аритмія” поглибилася, набула набагато ширшого масштабу за сприяння владних осіб, законодавчих структур.

Медичний загал, медики-науковці українську мову сприймають, завоюють. Можна було б очікувати більшого у разі належної мовної державної політики, активної позиції адміністративних органів, подолання інертності, байдужості до рідної мови численних керівників, які, якщо й починають публічні акції (конференції, симпозіуми, наради) українською мовою, то переходять на російську після першого запитання або виступу цією мовою. Велике значення має мова викладання в навчальних медичних закладах. Адже українськомовних підручників, словників достатньо. Чому б іноземних студентів, клінічних ординаторів, аспірантів заздалегідь не готувати з української мови? Причину пояснив І. Дзюба: “... доводиться розплачуватися за слабкість, недолугість і нещирість державних структур, які нині лише декларують підтримку національної культури і мови”.

Національно-патріотичне утвердження української державної мови в усіх сферах суспільного життя – справа Держави, керівництву якої потрібно виправдати надії на національно-державне відродження початку 90-х рр. ХХ ст. Проблема української мови в галузі медицини потребує спільної праці, спільних зусиль мовознавців, медиків із використанням досвіду минулого і з передбаченням майбутнього.

1. Мусій О., Нечаїв С. Українське лікарське товариство: історія та розвиток (1910–2010). – К., 2010. – 200 с.
2. Нечаїв С. Історія української медичної термінології (лікарського називництва): Матеріали конф. “Історія української медицини”. – К., 1995. – С. 42–43.
3. Нечаїв С. Українська медична лексикографія (лікарське словникарство) – нове відродження // Матеріали ІХ конгр. СФУЛТ. – Луганськ, 2002. – С. 93–94.
4. Пиріг Л. А. Лікарю, заговори українською! // Українська газета. – 1993. – С. 8, 9, 13.
5. Пиріг Л. А. Українська мова в лікарському середовищі. Сучасний стан і перспективи // Вісник НТШ. – 1993. – Ч. 6–7. – С. 22–25; // Лікарська справа. – 1994. – Ч. 3–4. – С. 134–137; // Нов. стоматології. – 1995. – Ч. 1–2. – С. 10–14 // Мед. і укр. суспільство. – 1998. – С. 45–52.
6. Пиріг Л. А. Українська мова і термінологія як засіб спілкування українського лікаря // Матеріали конф. “Актуальні проблеми медичної термінології”. – Львів, 1993. – С. 19.
7. Пиріг Л. А. Українська медична термінологія – багатоаспектність проблеми // Медична газета України. – 1996. – С. 29 // UMANA News. – 1997. – Vol. 3. – № 1, 2, С. 23 // Медицина і укр. суспільство. – 1998. – С. 63–68.
8. Пиріг Л. А. Аритмія українства в медицині // Медична газета України. – 2001. – С. 2.
9. Пиріг Л. А. Хворий організм нерідко потребує і “насильніцьких” методів лікування // Літературна Україна. – 2001. – С. 5.
10. Пиріг Л. А. Рідне слово від лікаря // Слово Просвіти. – 2010. – С. 23.
11. Пиріг Л. А. Передне слово // С. Нечаїв “Медичний російсько-український словник з іншомовними назвами”. – К., 2010. – С. 5–7.

12. Пиріг Л. А. “Державна ціна” здоров’я громадян України // *Універсум*. – 2012. – Ч. 1–2. – С. 28–33.
13. Русначенко А. Зросійщення України в останні 4 десятиліття та її наслідки // *Зб. матеріалів наук. конф. “Мова державна – мова офіційна”*. – К., 1995. – С. 99–109.
14. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. – К., 2011. – 334 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- АМС – *Адаменко П.* Медичинський словничок. Матер’ял для української медичинської термінології. – Могилів на Поділлі, 1917. – № 2 (14.ХІІ). – 40 с.
- АС – *Анатомічний словник: Матеріали / Уклад. Є. Лукасевич.* – Львів, 1926. – 72 с. – Ч. I: Загальні назви. – Ч. II: Латинсько-український словник.
- КМРУС – *Кисільов В. М.* Медичний російсько-український словник / Ред. д-р О. І. Волинський, проф. М. М. Заєвлошин та ін. – Х., 1928. – 142 с.
- КЧ – *Корчак-Чепурківський О.* Номенклатура хвороб. Латинсько-українські назви хвороб та російський покажчик до них. – К., 1927. – 50 с.
- ЛУАС – *Латинсько-український анатомічний словник: Міжнародна та українська анатомічна номенклатура / Уклад. М. А. Нетлюх.* – К., 1972.
- МЛУС – *Медичний латинсько-український словник / Злагодив М. Чалин; за ред. Б. Матюшенка і В. Наливайка.* – Прага., 1926. – 304 с.
- МСМТ – *Морфологічний словник медичної термінології (лат., укр., рос. мовами) / Уклад. О. В. Федотов та ін.* – К., 1985. – 302 с.
- ПСМТ – *Практичний словник медичної термінології / Уклад. В. Крамаревський та ін.* – Х., 1931. – 86 с.
- РУМС – *Російсько-український медичний словник: Матеріали до української медичної термінології / Ред. М. Галин.* – К., 1920. – 144 с.
- РУСАФТ – *Російсько-український словник анатомічно-фізіологічної термінології для середньої школи.* – Харків, 1934. – 35 с.
- РУСМ – *Російсько-український словничок медичної термінології / Уклад. О. Курило.* – К., 1918. – С. 305–318.
- СМТ – *Книпович М. Ф.* Словник медичної термінології: Латинсько-українсько-російський. – К., 1948. – 442 с.
- СМТ – *Словник медичної термінології / Уклад. І. Кириченко та ін.* – К., 1936. – 220 с.
- УЛРМС – *Українсько-латинсько-російський медичний словник / Уклад. Г. В. Казьєр та ін.* – К., 1960. – 487 с.
- УМТ – *Українська медична термінологія / Уклад. М. Галин // Українські медичні вісті.* – 1918. – № 8. – С. 222–230.
- ЦЧК – *Цешківський Ф., Черняхівський О., Курило О.* *Nomina anatomica Ukrainika /* Анатомічний словник. – К., 1925. – 82 с.
- ШМС – *Шкільний медичний словник: Для учнів середньої медичної школи / Уклад. Б. П. Александровський (за Галиним).* – Полтава, 1924. – 41 с.

L. PYRIH

THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE SPHERE

OF MEDICINE IN UKRAINE

The role of the Ukrainian language is determined and its functioning in XIX–XX and in the beginning of the XXI centuries in the sphere of medicine in Ukraine is assessed. It is noticed that the usage of the Ukrainian language is going up in the medical sphere in Ukraine.

Key words: Ukrainian language, medical term-formation, professional, communication.

О. І. ГЕРАСИМЕНКО

(Донецьк, Україна)

НАУКОВИЙ СТИЛЬ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ПРАЦЬ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Проаналізовано стан терміновживання та наукового стилю дисертаційних праць медичної галузі, який засвідчив необхідність введення офіційного рецензування дисертацій та авторефератів фахівцями з української мови.

Ключові слова: медицина, терміновживання, науковий стиль мови, особливості перекладу.

“Науковий стиль є різновидом літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти та науки. Характерною його ознакою в лексиці є наявність термінології, використання загально-живаних слів тільки в одному з кількох притаманних їм у мові значень” [3].

Л. О. Симоненко та Н. В. Місник відзначають, що “Сучасний етап розвитку термінознавства характеризується тим, що основним напрямом роботи в цій галузі є практичний аспект удосконалення термінології. Останнім часом науковці акцентують увагу на тому, що саме робота з упорядкування термінології є необхідною умовою ефективного розвитку наукових досліджень, розвитку міжнародної співпраці, видання наукової та довідкової літератури, а також підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах” [6].

Остаточне унормування та уніфікація української медичної термінології триває і буде продовжуватися, наукова термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності.

Незважаючи на різні проблеми на шляху українізації сфери медицини, сучасна медична галузь достатньо забезпечена українськомовними підручниками, посібниками, словниками з різних розділів медицини. Також посилено продовжується лексикографічна робота в сфері медичної наукової термінології. Зокрема за останні двадцять років укладено та видано значну кількість медичних словників і довідників, зокрема: “Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина” (1996), “Орфографічний словник українських медичних термінів” (укладачі Л. І. Петрух, І. М. Головка, О. Я. Томашевська, 1993), “Словник-довідник термінів судової медицини” (О. І. Герасименко, 2002), “Англо-український словник медичних термінів” (у двох томах за редакцією В. М. Запорожана, 1996), “Російсько-українсько-латинський словник гігієнічних термінів” (за редакцією Є. Г. Гончарука, 1993), “Російсько-український медичний словник” (О. Мусій, С. Нечай, О. Соколюк, С. Гаврилюк, 1992), “Судово-медичний російсько-український словник-довідник” (О. І. Герасименко,

© О. І. ГЕРАСИМЕНКО, 2013

Українська термінологія і сучасність 2013, вип. IX

181

1998), “Українсько-російсько-латинський та російсько-українсько-латинський словник з анестезіології, реаніматології, інтенсивної терапії та гіпербаричної оксигенації” (за редакцією Л. В. Усенко, 1992) та багато інших, у тому числі вузькоспеціальних.

Медичну науку сьогодні можна вважати однією з лексикографічно найзабезпеченіших (видано близько 70 словників із різних галузей медицини). Аналіз дисертаційних праць із медицини дає підстави вважати, що основний корпус сучасної української наукової медичної термінології вже сформувався. І як не дивно, проте головною проблемою сьогодні є саме використання цього неоціненного надбання фахівцями-практиками і, зокрема, науковцями-медиками. Проаналізувавши понад 50 захищених у спеціалізованих радах дисертаційних робіт та авторефератів до них за спеціальностями: “патологічна анатомія”, “судова медицина”, “патологічна фізіологія”, “онкологія” тощо, ми помітили, що фактично немає жодної дисертаційної праці без суттєвих термінологічних і мовних помилок. Переважно це праці, виконані здобувачами східного й західного регіонів України. Через наявні відносно значні синонімічні ряди дисертанти не вміють вибирати з них нормативні терміни, засвідчені в окремих медичних словниках, натомість використовують русизми, розмовні варіанти термінів, зокрема російськомовний варіант дієприкметників, сполучників, не кажучи вже про неправильне використання прийменників, особливо невмотивоване вживання прийменника *при*, що зумовлює порушення синтаксичної норми.

У своїх наукових працях здобувачі часто російськомовні першоджерела перекладають українською. І значна кількість помилок зумовлена тим, що автори дисертацій не враховують, що українська мова має свої засоби передавання окремих невластивих їй особливостей російської. Наприклад, прями відповідники активних дієприкметників російської мови із суфіксами *-ущ-*, *-ющ-*, *-ящ-*, *-вш-* в українській мові відсутні [2; 5]. Тому під час перекладу їх краще відтворювати іншими засобами української мови: дієсловами (*бегающий* → *що (який) біжить, біжучий*); віддієслівними прикметниками (*отстающий* → *відсталий, відстаючий*); дієприслівниками (*человек, употребляющий неочищенную воду, может заболеть* → *особа, вживаючи неочищену воду, може захворіти, вживаюча*); іменником з іншим коренем (*выступающий докладчик* → *промовець; виступаючий*).

Відповідники пасивних дієприкметників російської мови із суфіксами *-ем-* в українській мові можна передавати такими способами: за допомогою описової форми (*называемый* → *що (який) називається*); пасивними дієприкметниками недоконаного виду, утвореними за допомогою суфіксів *-ува-*, *-юва-* (*получаемый* → *одержуваний, порівнюваний*); дієприкметниками з суфіксом *-ан-* (*называемый* → *називаний; обнаруживаемый* → *відкриваний, виявлюваний*).

Типовими граматичними й стилістичними помилками є переклад із російської мови прикметників вищого та найвищого ступенів, напр.: *более высокая* / *більш висока*; *наиболее значительное* / *найбільш значне*; *встречаются случаи* / *зустрічаються випадки*; *исключение* / *виключення*, замість відповідно *вища*; *наибольшее*; *трапляються випадки*; *выяток*; переклад словосполучень

к ним относятся / до них відносяться; представляет собой / представляє собою; цель / ціль; несколько человек / декілька чоловік; по инструкции / по інструкції, замість відповідно до них належать; е; мета; кілька осіб; за інструкцією тощо.

Під час перекладу українською мовою наукових текстів неправильно добирають українські еквіваленти до загальноновживаних лексем російської мови, дослівно перекладають усталені словосполучення; постійне тиражування тих самих помилок у наукових текстах зумовлює розхитування мовної норми.

Величезною проблемою є комп'ютерний переклад наукових текстів. Один із дисертантів із Харківського медичного університету надрукував автореферат за комп'ютерним перекладом без жодного виправлення і передав його до ДАКу України. Зазначимо, що крім наукової термінології, в дисертаціях та авторефератах є чимало орфографічних і стилістичних помилок, іноді досить грубих та алогічних.

Однією з найскладніших проблем є синонімія в медичній термінології. Майже вся термінологія клінічної медицини перенасичена синонімами, причому в окремих дисциплінах їх кількість сягає 25–40% від загальної кількості термінів. Те саме поняття має іноді від 3 до 10 і більше синонімів [4]. Наведемо лише окремі приклади вживання синонімів до наукового терміна, засвідчених у “Російсько-українському медичному словнику” О. Мусія та ін. (1992): *аборт / викидень, схилень, урив, уривище, уривання; абсцес / гнояк, гноянка, гнойовиця, гнійник, налив, нарва; артерія / б'ючка, б'ючожила, червоножила; біцепс / двоголовок, двоголовець, двоголовень, двоголівник, двоголовий м'яз; вена / жила, синьожила, оводня; гіпотонія / тискоспад, тискоспадність, тискозниз, тискознижка, тискозниження, тискозниженість; ерекція / розпукання, розпукнення, набубнявіння, набубнявлення, набухання, напруг, напруження, прутненапруг, прутненапруження, членостояння; запалення / запал, сапальниця; інфаркт / знекровозмертвіння, кровозпрудження, кровозупин; казеозний / сирчастий, сирнистий, сируватий, сироподібний, зсідневий; колапс / спад, спадіння, спадання, тископад, тискоспад, тискоспадіння, занепад.*

Відносно низький рівень наукової мови в окремих дисертаціях зумовлений зокрема й тим, що практично відсутнє планомірне унормування й упорядкування окремих мікросистем – все це і спричиняє серйозні труднощі розвитку медичної термінології сьогодні та її недоліки. До них, передусім, належить стихійне, майже некероване зростання термінологічного фонду та видань термінографічних праць, що призводить до постійного застачення неповноцінними, а найчастіше непотрібними термінами, а також неточність, розпливчастість, багатозначність окремих термінів, значна кількість синонімів тощо.

Читаючи протоколи “Діагностики та лікування...”, затверджені відповідними наказами МОЗ України, які є нормативними документами, натрапляєш на такі поєднання слів, які термінами назвати неможливо, наприклад: *“голодний” вираз обличчя; відсутність стільця; стан роговиць; ушкодження органів подиху; при поразці блискавкою; при загальному важкому замерзанні; ушкодження підрозділяють; затримка стулу; гострі захворювання перебігають; преджовтушний період; вознищева пневмонія; артерії мілкового ка-*

лібру тощо замість правильно відповідно: “виснажене обличчя”; відсутність випорожнень; стан рогівки; ушкодження органів дихання; у разі ураження блискавкою; у разі переохолодження організму; ушкодження поділяють; затримка випорожнення; гострі захворювання мають перебіг; дожовтяничний період; ділянкова пневмонія; артерії дрібного калібру.

Кожна дисертація до того, як вона надіслана до ДАКу, пройшла апробацію, за якої було мінімум два рецензенти, переважно доктори наук, на захисті було два-три офіційних опоненти, теж доктори наук, не кажучи вже про те, що спеціалізована вчена рада давала дозвіл на видання автореферату, на автореферат одержано позитивні відгуки провідних фахівців. А стан окремих робіт, із мовного погляду, жахливий. З огляду на це, науковці повинні пам'ятати слова Сократа: “Яка людина, така її й мова”. Справедливою буде також думка: “Яка мова, такий і фахівець”.

Доречно буде навести думку, висловлену М. А. Голубець: “Велика відповідальність за порятунок української мови від русифікації й зубожіння покладається на українську еліту, бо, як пише С. Караванський, з її мови “бере приклад молоде покоління, засвоюючи українську мову як псевдоукраїнське койне, вироблене в кабінетах українофобів”. Праця над чистотою, культурою і незаперечною державністю української мови має стати завданням усіх державних установ і кожного патріота України!” [1].

Отже, одним із основних та невідкладних завдань сьогодні є підвищення культури терміновживання та наукової мови в дисертаціях і авторефератах медичної галузі, а з цією метою ДАКу України необхідно ввести обов'язкове рецензування дисертаційних робіт та авторефератів фахівцями з української мови з обов'язковим поданням рецензії до спеціалізованої ради із захисту дисертацій.

1. Голубець М. А. На захист рідної мови й культури мовлення. – Львів, 2011. – 56 с.
2. Давиденко-Антонович Б. Як ми говоримо. Довідник. – К., 1991. – 256 с.
3. Єрмоленко С. Я. Науковий стиль // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2004. – С. 403.
4. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К., 1993. – 472 с.
5. Кінах Б. М. Формування науково-технічних термінів з (діє)прикметниками. – Львів, 2002. – 36 с.
6. Місник Н. В., Симоненко Л. О. Про “стан здоров'я” мови медицини // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2002. – № 453. – С. 262–269.

O. GERASIMENKO

SCIENTIFIC STYLE OF DISSERTATIONS IN MEDICAL SCIENCES

The use of scientific terms and scientific language itself in Manuscripts in medical sciences is analyzed. The reviewing of dissertation and dissertation abstracts by specialists in the Ukrainian language is concluded.

Key words: medicine, terminology, scientific style, language translation features.

Є. А. КАРПІЛОВСЬКА

(Київ, Україна)

ТЕРМІН У СУЧАСНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ

На матеріалі інновацій у сучасній загальній українськомовній практиці окреслено тенденції використання термінів та ресурсів термінотворення для різноманітних когнітивних і комунікативно-прагматичних завдань. Окрему увагу звернено на способи й засоби формування на основі термінів експресивно-оцінних okazionalizmів і неосемантизмів, наслідки вживання терміноресурсів у загальній непрямій і перифрастичній номінації.

Ключові слова: номінація, мовотворчість, термін, okazionalizm, неосемантизм.

Поява нової мовної одиниці, тим паче, терміна, найменування спеціального поняття, – це завжди результат творчих зусиль мовців, продукт мовотворчості. Проте сформульована в заголовку нашої статті опозиція стосується не шляхів постання терміна, а його побутування поза межами галузевої мовної практики, у загальній мовній практиці для виконання інших, ніж у професійній сфері, когнітивних і комунікативних завдань.

Самий термін *мовотворчість* трактуємо широко: і як узагалі факт творення нового найменування, і як свідому гру з мовними ресурсами, витворення “штучних” слів для конкретного авторського задуму. У сучасній англійській лінгвістичній традиції для позначення процесу авторського конструювання слів побутує термін *word creation* “створення слів, словотворчість” (АУТС, с. 386). В українському мовознавстві такі продукти авторської творчості здобули назву *ковані слова*. Багато з них міцно ввійшли в нашу мову і ми вже не можемо її уявити без таких авторських знахідок, як *нестямя*, *байдужість*, *приємність*, *млявий* (Михайло Старицький), *мистецтво*, *мрія*, *переможець* (Олена Пчілка), *невпинний*, *привид*, *припис*, *проблиск* (Іван Франко), *зміст* (Агатангел Кримський) [9]. В останні роки українські мовознавці приділяють авторській словотворчості пильну увагу у зв’язку з інтенсивним оновленням і поповненням українського лексикону. З’явилися праці Г. М. Вокальчук [1], Ж. В. Колоїз [6], А. М. Нелюби [8], присвячені аналізу причин сплеску словотворчості в сучасній українській мові, а також словники, в яких зібрано й покласифіковано поважний масив цієї лексики (див. серію словників за редакцією Г. М. Вокальчук “Українська індивідуально-авторська неографія”, а також: ТССО; СНУ). Чимало авторських неологізмів розміщено також у додатках до досліджень про творчість окремих українських письменників. Наприклад, чимало таких авторських новотворів знаходимо в додатку до монографії Н. М. Сологуб “Мовний світ Олеся Гончара” [10].

Загальна, або нефахова, негалузева, мовотворчість стосується всіх складників мовної діяльності суспільства: номінації (побудови нової назви), предикації (побудови нового судження) та оцінки (вираження став-

лення мовця до назви або судження). За мету своїх дальших розмірковувань ставимо з'ясування місця і ролі в сучасній загальній мовотворчості уже наявних термінів, а також засобів термінотворення, зокрема словотворчих, окреслення обсягу й визначення характеру використання такого терміноресурсу сучасної мовної діяльності. Дослідники української й інших слов'янських мов неодноразово звертали увагу на явище “сполучених посудин” у сучасній мовній практиці [3; 5; 6–7; 13–14]. Його розуміють як використання ресурсів одного функціонального стилю мови або однієї сфери її побутування в іншому стилі або іншій сфері вживання мови. Тією чи тією мірою, потрапляючи до незвичного середовища побутування, термін неминує втрачає властиве йому спеціальне значення, розширюючи, узагальнюючи його, тобто зазнає детермінологізації, метафоризації, перетворюється на загальнозрозумілу й загальноновживану назву (слово чи словосполучення) [12]. Здебільшого увагу вчених привертала наслідки детермінологізації у мовній грі або ж узагалі у мовній експресії як посиленому вияві ставлення мовця до повідомлюваного. Проте наші спостереження над українською загальномовною практикою періоду незалежності переконують у тому, що мовна експресія і мовна гра — це лише один із полюсів взаємодії загальних і спеціальних ресурсів мовної діяльності. Інший полюс становлять наслідки уточнення, деталізації, нюансування понять або ж наслідки політкоректності їх мовного вираження. Отже, термін і засоби термінотворення у сучасній загальній мовній практиці забезпечують обидві ланки опозиції, яку ще фундатори функціональної лінгвістики, представники Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіус, С. Карцевський, Б. Трнка, Р. Якобсон та інші вчені визначили як опозицію процесів інтелектуалізації мови та її емоційності. У знаменитих “Тезах”, які члени цього наукового осередку сучасного структуралізму підготували до I Міжнародного з'їзду славистів у Празі в 1929 р., вони зазначали, що для характеристики сучасного словника мови варто вивчити його “обсяг і точність значень у лінгвістичній номінації взагалі і в різних категоріях номінації зокрема, визначити поняттєві сфери, фіксовані в елементах цього словника; указати, з одного боку, роль емоційних чинників, а з іншого — неухильне зростання інтелектуалізації мови; встановити, яким чином поповнюють словник (наприклад, запозичення та кальки), тобто дослідити явища, зазвичай належні семантиці” [11, с. 74].

Простежуємо дві основні тенденції використання терміноресурсів — готових термінів і засобів термінотворення — у сучасній загальній мовній практиці. Уже наявні терміни стають основою для побудови назв-новотворів або нових суджень, а засоби термінотворення (афікси чи основи-афіксоїди — суфіксоїди й префіксоїди) беруть участь у побудові слів-гібридів на базі загальноновживаної, нетермінологічної лексики. Отже, термін або його складники стають єдиною ланкою між загальним і професійним відділами лексикону в обох напрямках їх взаємодії.

За матеріалами нашого комп'ютерного фонду інновацій в українській мові за роки незалежності [про нього докладніше див.: 4] спробуємо окреслити деякі способи використання термінів та словотворчих ресурсів професійних галузей у загальній мовній практиці. Переконливим прикладом

“сполучення посудин” українського лексикону може слугувати прикметник *віртуальний*, що має своїм етимологічним латинське *virtualis* “сильний, здібний” (з *virtus* “мужність, доблесть, відмінні властивості”, яке походить від *vir* “чоловік, муж, воїн”) (ЛУС, с. 684–685). Через посередництво західноєвропейських мов (пор. франц. *virtuel* або англ. *virtual*) це слово прийшло до української мови спершу в значенні “такий, який існує лише в уяві, уявний”. “Словник чужомовних слів” І. Бойкова, О. Ізюмова, Г. Калишевського та М. Трохименка подав таке його тлумачення: *віртуальний*, лат. – можливий, гаданий; віртуальна сила – гадана сила (СЧС, с. 89). Без тлумачення й словосполук, лише як еквівалент англ. *virtual* і рос. *виртуальный*, як факт входження до терміносистеми сучасної інформатики та обчислювальної техніки, прикметник *віртуальний* уперше засвідчив “Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки” О. М. Коссака та С. Л. Маньковського (АУРС, с. 263). Пізніший “Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування” Е. М. Проїдакова та Л. А. Теплицького, створений за підтримки компанії “Майкрософт Україна” (перше видання 2005 р., друге, доповнене й доопрацьоване, 2006 р.), умістив його уже в двох полярних значеннях, у яких цей прикметник уживає професійне середовище: *virtual* – 1. віртуальний, уявний, гіпотетичний #¹ від лат. *virtus* – сила, дія, ефективність (див. також *virtual reality*); 2. фактичний, дійсний, який по суті є чимось (АУТС, с. 537). Натомість, як доводять словники англійської мови, друге значення терміна *віртуальний* має своїм прототипом вихідне значення англійського загальноживаного *virtual* “фактичний, не номінальний, дійсний”, а значення “ефективний” є для нього застарілим (переклад дефініції з російської наш за: МАРС: 779). У загальномовній практиці першою прикметник *віртуальний* у його новому спеціальному значенні зафіксувала Т. П. Мартиняк у своєму “Російсько-українському словнику іншомовних слів” із дефініцією “можливий; такий, який може або повинен виявитися” (переклад дефініції з російської наш; РУСІС, с. 64). У цьому ж джерелі натрапляємо й на транслітеровану англійську словосполучуку *віртуал реаліті* як технічний термін. Авторка тлумачить його так: “удавана реальність” – *тех.* імітація реальної обстановки за допомогою комп’ютерних пристроїв (звук, зоровими образами, тілесними, тактильними відчуттями, напр. сенсорними рукавичками; використовують голов. чином з навчальною метою (для підготовки пілотів, танкістів, маніпуляторів на промислових підприємствах і т. ін.) (Там само). Через 7 років укладачі вже згаданого вище словника термінів обчислювальної техніки, Інтернету й програмування Е. М. Проїдаков і Л. А. Теплицький так уточнили обсяг змісту цього терміна: *virtual reality (VR)* – віртуальна реальність # у комп’ютерній графіці – складні системи моделювання псевдофізичної реальності (наявної або вигаданої), які формують у користувача ілюзію дії в певному просторі, наприклад, у тривимірних візуальних “світах” (АУТС, с. 538). У цьому ж джерелі знаходимо й такі англійські терміни з цікавим для нас прикметником та їхні українські відпо-

1 Таким символом укладачі словника відокремили реєстрову частину статті від тлумачної.

відники, як *virtual address* “віртуальна адреса”, *virtual channel* “віртуальний канал”, *virtual conference center* “віртуальний конференц-центр”, *virtual corporation* “віртуальна корпорація”, *virtual device* “віртуальний пристрій”, *virtual machine* “віртуальна машина”, *virtual memory* “віртуальна пам’ять”, *virtual office* “віртуальний офіс”, *virtual path* “віртуальний шлях”, *virtual worlds* “віртуальні світи”.

Обстеження сучасних публіцистичних та художніх текстів засвідчує вживання прикметника *віртуальний* у вищезгаданому спеціальному значенні та в його первісному неспеціальному значенні “уявний, вигаданий, позірний”. На підставі переваги вживань цього слова саме в другому, розширеному на базі спеціального, значенні можна твердити, що прикметник *віртуальний* у загальній мовній практиці через стадію детермінологізації повертається до свого первісного значення, активізує його у свідомості мовців-нефахівців. Такий наш висновок зміцнює й аналіз кола об’єктів, “утягнутих” у сполуки з прикметником *віртуальний*, відверто розмовний метафоризований характер цих означуваних, а також новотворів на базі аналізованого прикметника. Розширення його сполучувальних можливостей і словотворчого потенціалу сприяють посиленню оцінності, образності семантики прикметника *віртуальний* у складі нових загальномовних номінацій. У текстах на цей стилістичний заряд самого цього прикметника і новотворів на його базі часто вказує їх уживання в лапках або виділення іншим шрифтом. Ось низка прикладів з текстів українських газет і журналів за останні роки: *...так от піп цей раптом кинувся барабанити по клавіатурах персоналок, і полетіли в цифрове небо віртуальні голуби коментів, месиджів, постів та лайвджорналістських одкровень* (Поступ-2007, с. 22); *Від “віртуального” партнерства до реального співробітництва* (Всесвіт-2006, с. 175); *Конферансьє фестивалю традиційно буде Сергій Жадан, правда, віртуальним, позаяк того дня презентуватиме у Польщі свою Anarchy in the UKR* (УМ, 14.04.2007, с. 10); *Принаймні вірилося не в ефемерного (віртуального) читача вельми успішної (бо “живої”) “Гігієни”, а в ту масу читальників, які приходили на її презентації у Києві-Харкові, купували-читали-ксерили і т. п.* (КК-2007, с. 364); *Випадкових відвідувачів твого віртуального закапелка все меншає, коло близьких друзів все більш маргіналізується, на очі ніби як знову з’являється “літературний процес”* (КК-2007, с. 365); *А потім визирати з віртуальних куцив, хто, де і як саме прокоментував твої плачі-інсинуації* (Там само); *Де ж між ними на віртуальній полиці стоїть журналістська книжка Сергія Руденка “Уряд Юлії Тимошенко”...* (УМ, 04.10.2008, с. 186); *Як ваш віртуальний дім буде перетинатися з реальним?* (УМ, 22.01.2009, с. 11). А от його осмислення в нових творах авторитетних українських письменників: *У нього вже є віртуальна наречена, чарівне мініатюрне дівчатко, – вони поберуться там, у віртуальній країні на острові Косумель, хай підросте* (Л. Костенко, с. 198); *Де ж твій віртуальний літак? – питаю Тінейджеря. – Чого ж він не прилітає? – Мабуть, захопили віртуальні терористи, – похмуро відповідає він* (Там само, с. 333); *...я покладаю на стіл перевіряльника паралельно ще й варіант своєї віртуальної розмови з людиною, якої не знаю навіть з телевізора і взагалі не знаю, бо й не чула, що є на світі така професія* (М. Матіос*, с. 196). Саме в загальній

мовній практиці на базі терміносполуки *віртуальна реальність* з'явився універб *віртуал* як антонім до *реал* (*реальна дійсність, реальне буття*, пор. також його синонім *актуальне буття*): *Знаходиш / придумуєш собі ворога, знаходиш відповідне коло спілкування в інтернет-співтоваристві і базикаєш у "віртуалі"* (ДТ, 24.06.2006, с. 16). Уживано тут і новостворений прислівник *віртуально*, пор.: *...віртуально поспілкуватися з людиною з будь-якої точки світу...* (УМ, 10.06.2006, с. 7). Не можна не погодитися з думкою авторів статті у львівському журналі "Поступ", які зауважили: *Із поширенням блогів україномовний сегмент віртуалу також включився в масовий, достоту всенародний мовотворчий гін* (Поступ-2007, с. 22).

Мета використання терміноресурсів може полягати у створенні свіжої метафори, що вияскравлює новий аспект відомого поняття, посилює його оцінку, та в здійсненні мовної категоризації світу, зокрема, у формуванні назв класів понять, досі відсутніх у загальній мовній практиці, не властивих їй у нормі, але потрібних для вираження думки мовця у певній комунікативній ситуації. Зокрема появу таких назв можуть спричинювати чинники політкоректності. У зв'язку з цим звертає на себе увагу зростання активності в останні десятиліття в загальній мовній практиці префіксоїда-заперечної частки *не-* в сполученні з іменниками та прикметниками. Наскільки цей словотворчий формант значущий для професійної мовної практики, доводить серед іншого поява спеціального словника О. Кочерги та Є. Мейнарочича "Українсько-англійський словник природничих термінів із префіксом *не-*" (УАСПТ). У межах професійного лексикону модель творення іменників та прикметників із префіксоїдом *не-* виявляє високу продуктивність і практично необмежену здатність до реалізації. Досить пригадати хоча б такі природничі терміни, як іменники *неквадрат, некуб, нелишок, нематерія, неметал, неединиця, непорожнеча, несиметрія* або прикметники *небілий, небілястий, недотичний, ненульовий, несірий, несортний* та ін.

Нефахова мовна практика використовує цей ресурс у загальнопротиставному значенні, властивому одиницям професійного лексикону, що дає змогу в таких непрямих номінаціях приховати можливий для прямих номінацій небажаний оцінний заряд, пор. *неукраїнець* замість конкретних назв осіб за національністю. Такі номінації засвідчив свого часу академічний "Російсько-український словник" за редакцією А. Кримського і С. Єфремова: *некомплект / некомплет, некомуніст, немарксист, непрофесіонал* (РУС, II, с. 911, 917, 958). А ось приклади новотворів за цією моделлю з текстів періоду незалежності, які ще не потрапили, а може, й не потраплять до реєстрів нормативних словників: *У нас є два крени в не-істину. Крен апологетичний і крен в негації* (Л. Костенко, с. 26); *Нема барабуль, лишається жменька мукички, довго ні з чого збити татові масельця — все можна перетерпіти. Навіть довгий не-прихід сюди* (М. Матіос**, с. 28) (не вживаний у нормі іменник, який авторка виділила курсивом, підкреслено); *У мене чоловік не тільки професор історії — він справжній професор багатьох не-історичних, але цілком прикладних ремесел* (М. Матіос***, с. 11); *Завдяки учительській філігранності й учительському "не-сюсюканню" Олександри Тимофіївни я мала всі шанси стати студенткою географічного факультету будь-якого університету Укра-*

їни без іспиту... (М. Матіос*, с. 54) (авторський новотвір, виділений лапками, підкреслено). Прикметно, що протиставлення посилює написання таких дериватів через дефіс.

Аналіз інноваційних процесів у сучасній загальній українськомовній практиці доводить активне використання в ній терміноресурсів різних галузей наукового знання й професійної діяльності суспільства. Терміни й словотворчі засоби терміносфери посідають чільне місце на всіх ланках мовної діяльності сучасного українського суспільства: і в номінації, і в предикації, й у вираженні оцінки найменувань і суджень. З огляду на це вони потребують уважного аналізу для визначення перспективи усталення таких продуктів сучасної мовотворчості в системі мови, доцільності їх унормування та кодифікації у нових загальнономовних словниках.

1. *Вокальчук Г. М.* Словотворчість українських поетів ХХ століття. – Острог, 2008. – 536 с.
2. *Карпіловська Є. А.* Ігрова стихія в сучасній українській мовотворчості // Лінгвістичні студії. – 2004. – Вип.12. – С. 244–247.
3. *Карпіловська Є. А.* Нові контексти вживання як основа творення неосемантизмів: “сполучені посудини” лексики // Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. – К., 2008. – С. 91–97.
4. *Карпіловська Є. А.* Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 3–15; 2008. – № 1. – С. 24–35.
5. *Клименко Н. Ф.* Інтелектуалізація української літературної мови і зростання її емоційно-оцінної лексики // Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. – К., 2008. – С.151–173.
6. *Колоїз Ж. В.* Українська оказіональна деривація. – К., 2007. – 310 с.
7. *Коряковцева Е. И.* Словообразование в условиях глобализации: nomina actionis с новыми интернациональными формантами в русском, польском и чешском языках // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. – К., 2009. – С. 144–153.
8. *Нелоба А. М.* Явища економії в словотвірній номінації української мови. – Х., 2007. – 302 с.
9. *Регушевський Є. С.* “Ковані слова” // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2007. – Вид. 3-є. – С. 268.
10. *Сологуб Н. М.* Мовний світ Олеса Гончара. – К., 1991. – 140 с.
11. Тезиси Пражского лингвистического кружка // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1960. – Ч. II. – С.69–85.
12. *Тодор О. Г.* Детермінологізація // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2007. – Вид. 3-є. – С.144–145.
13. *Чабаненко В. А.* Норми словотворення і мовна експресія // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С.13–20.
14. *Чабаненко В. А.* Основи мовної експресії. – К., 1984. – 168 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- АРС – Англо-руський словарь по лингвистике и семиотике / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский, М. Н. Михайлов, П. Б. Паршин, О. И. Романова; Под ред. А. Н. Баранова и Д. О. Добровольского. – М., 2001. – 640 с.
- ТССО – *Колоїз Ж. В.* Тлумачно-словотвірний словник оказіоналізмів. – Кривий Ріг, 2003. – 168 с.
- АУРС – *Коссак О. М., Маньковський С. Л.* Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. – Л., 1991. – 488 с.
- УАСПТ – *Кочерга О., Мейнарович Є.* Українсько-англійський словник природничих термінів із префіксом *не-*. – К., 2000. – 94 с.

- МАРС – Мюллер В. К. Англо-русский словарь. – М., 1988. – 848 с.
АУТС – Пройдаков Е. М., Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. – К., 2006. – Вид. 2. – 824 с.
РУС – Російсько-український словник / Гол. ред. А. Е. Кримський та С. Єфремов. – К., 1924 – 1932. – Т.1-3.
РУСІС – Російсько-український словник іншомовних слів / Уклад. Т. П. Мартиняк; За ред. проф. А. П. Ярещенка. – Х., 1999. – 392 с.
СЧС – Словник чужомовних слів / Уклад. І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко. – Х.; К., 1932. – Репринт з 2-го переробл. вид. 1955 р. – К., 1996. – 535 с.
СНУ – Словотворчість незалежної України (1991–2011): Словник / Укладач А. Нелюба. – Х., 2012. – 608 с.
ЛУС – Трофимук М., Трофимук О. Латинсько-український словник. – Л., 2001. – VIII+694 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Всесвіт–2006 – Всесвіт, 2006. – № 11–12.
ДТ – Дзеркало тижня.
КК-2007 – Кур'єр Кривбасу, 2007. – № 208–209.
Костенко Л. Записки українського самашедшого. – К., 2011. – 416 с.
Матіос М.***. Кулінарні фіглі. – Л., 2011. – 206 с.
Матіос М.**. Солодка Даруся. – Л., 2011. – 112 с.
Матіос М.*. Вирвані сторінки з автобіографії. – Л., 2011. – 368 с.
Поступ-2007 – Поступ. – 2007. – № 8.
УМ – Україна молода.

YE. KARPILOVSKA

TERM IN MODERN LANGUAGE CREATIVITY

The tendencies of terms and termformation resources usage for various cognitive and communicative-pragmatic tasks are outlined on the material of innovations in Modern general Ukrainian speech-practice. The special attention is paid to the ways and means of the expressive-estimated occasional words and words with new meanings formation on the basis of terms; the results of terms resources usage in general indirect and periphrastic nomination are accentuated.

Key words: nomination, language creativity, term, occasional word, new meaning of word.

М. І. НАВАЛЬНА

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Виокремлено тематичні групи нових лексем на позначення економічних понять, які вживаються в мові української періодики на початку ХХІ ст., визначено їхню стилістичну роль, схарактеризовано чинники, що спричинили нові лексико-семантичні вияви.

Ключові слова: лексика, економічне поняття, мова сучасної української періодики, стилістична роль, чинник.

Динаміка всіх сфер сучасного соціуму (техніки, науки, культури) спричиняє появу й активне функціонування в українській мові значної кількості термінологічних одиниць. Інтенсивний розвиток науково-технічної термінології мовознавці вже називали “термінологічним вибухом” [3]. Він виявляється не лише в збільшенні термінологічного фонду літературної мови, а й у входженні термінологічних лексем до загальномовного вжитку. Уведення нових термінів, їхня активна взаємодія із загальноновживаною лексикою актуалізує проблему внормування наукової термінології та сигналізує про потребу дослідження кількісних і якісних семантико-стилістичних змін, що відбуваються з термінологічними одиницями під час розширення сфери їхнього функціонування [2, с. 11].

На початку ХХІ ст., за спостереженнями дослідників, термінологічні одиниці активно переходять зі своєї фахової сфери до загальномовного вжитку [2]. Відповідно терміни належать уже не до одного стильового різновиду літературної мови — наукового стилю, а виконують певні функції в публіцистичному та інших стилях.

О. А. Стишов виділив кілька тематичних груп термінів, якими активно в останні десятиріччя послуговуються в мові української періодики [6], зазначивши, що терміни виконують тут не тільки номінативну, пізнавальну, але й експресивно-емотивну та оцінну функції [6, с. 52]. Т. А. Коць наголошує на активному функціонуванні в 90-х рр. минулого століття термінів ринкової економіки [4, с. 73]. Ця тенденція продовжується і на початку ХХІ ст. Слова-терміни реалізують свою семантику, поширюються в мовній практиці, входять до загальномовного словника через мову мас-медіа.

Ми фіксуємо нові семантико-стилістичні вияви лексем, які позначають дії, процеси та стани в економічній сфері [5, с. 326–335]. На сучасному етапі в українській літературній мові під дією позамовних чинників (світова фінансово-економічна криза, нестабільна вартість валют, знецінення гривні тощо) лексика на позначення економічних понять не тільки активно функціонує в мові преси, але й зазнає лексико-семантичних змін, стилістичної переорієнтації.

У пропонованій статті ставимо за мету виокремити та проаналізувати тематичні групи нових лексем на позначення економічних понять, які вживаються в мові української періодики на початку ХХІ ст.

Серед загалу економічних термінів виділяємо кілька шарів лексики за сферами застосування: терміни банківської справи, фінансів, розрахунків і кредитування; терміни, що позначають акційні процеси та ринки цінних паперів; терміни на позначення економічних процесів на підприємствах, фірмах, організаціях, товариствах; терміни на позначення процесів ціноутворення та купівлі-продажу; терміни процесів страхування.

У мові української періодики простежуємо тенденцію до активного використання термінів банківської справи, фінансів, розрахунків і кредитування, що зумовлено збільшенням кількості операцій із грошми, розгалуженою мережею відділень банків вітчизняних та зарубіжних, які надають широкий спектр послуг, в тому числі й кредитів. До нових термінів, що позначають поняття, процеси й стани фінансової та банківської справ, відносимо: *дефолт* “стан в кредитних відносинах, що настає, коли позичальник не виплачує свої борги або платежі”; *еквайр* “банк, що здійснює еквайринг”; *еквайринг* “діяльність банку щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків із ними за операції, здійсненої із застосуванням платіжних карток”; *єврокард* “один із видів міжнародних карток”; *кліринг* “система безготівкових розрахунків, що ґрунтується на зарахуванні банками взаємних платіжних вимог сторін, що беруть участь у розрахунках”; *факторинг* “фінансова комісійна операція, за якої клієнт переступає дебіторську заборгованість відповідній компанії”; *фінансіаризація* “міжнародні фінансово-економічні операції”; *форфейтинг* “спосіб фінансування (кредитування) зовнішньоекономічних операцій, який полягає в купівлі одного експортера експортних вимог” та ін. Напр.: “Справді, хто ж купуватиме корпоративну облигацію, що несе на собі істотно більший ризик *дефолту*, коли от-от ринок накриє хвиля дешевого державного боргу?” (ДТ, 14.01.2011); “Минулих вихідних інформаційний простір раптово сколихнула інформація про можливий *дефолт* України” (ДТ, 11.03.2011); “Аналитики подають інформацію щодо *еквайрів*” (“Газета по-українськи”, 14.08.2010); “В Україні є банки, що здійснюють *еквайринг*” (ДТ, 20.03.2011); “У світі стали популярними у використанні *єврокарди*” (ГпУ, 4.04.2010); “Йдеться про поліпшення функціонування системи обліку та *лірингу* цінних паперів, підвищення довіри та стимулювання розвитку ринків капіталу” (ДТ, 18.02.2011); “У банках України стрімкого розвитку набув *факторинг*” (Д, 18.09.2010); “Постійна *фінансіаризація* різних країн супроводжується дедалі складнішим переплетінням вторинних ефектів” (ФУ, № 7, 2010); “Операції *форфейтингу* стали недоцільними при укладанні договору НБУ та комерційних банків” (ГУ, 23.06.2010).

Подекуди у мові періодики трапляються складні слова на зразок *бридж-банк*, *кредит-банк*, *хедж-фонд* та ін. Напр.: “...з часом вартість активів “*бридж-банку*” може зменшитись, а клієнти можуть надати перевагу іншим банкам” (УК, 3.09.2010); “*Кредит-банки* втратили довіру в українців” (УМ, 12.08.2010); “Продавцям кредитних деривативів стали не лише банки, а й страхові компанії, *хедж-фонди*, пенсійні та інвестиційні фонди” (ФУ, № 2, 2011).

Терміни банківської справи, фінансів, розрахунків та кредитування здебільшого вживають в аналітичних газетах і журналах, меншою мірою в масових виданнях. Тематика публікацій спрямована переважно на читачів зі спеціальною економічною підготовкою.

У зв'язку з активними процесами на ринку цінних паперів, на біржах, придбанням, продажем різних акцій, функціонуванням фондів тощо до мови сучасної періодики увійшла низка термінів, якими послуговується ця сфера. Напр.: *андерайтер* “компанія або інша юридична особа, яка здійснює управління процесом випуску цінних паперів та їх розподілу”; *андерайтинг* “діяльність професійного учасника ринку цінних паперів з організації емісії”; *гудвіл* “різниця між вартістю придбаних частин активів дочірнього підприємства та балансовою вартістю цих активів на дату придбання”; *депозитарій* “інститут, який дає змогу здійснювати розрахунки в цінних паперах через комп'ютеризовану систему обліку та спрощує їхній обіг на вторинному ринку”; *дисконт* “сума перевищення вартості погашення боргових цінних паперів над їх собівартістю”; *ендаумент* “цільовий фонд, призначений для фінансування організацій освіти, культури, медицини”; *оферта* “публічна невідклична пропозиція для всіх учасників торгів ринку заявок щодо купівлі або продажу конкретно визначеної кількості цінних паперів”; *сек'юритизація* “продаж активів банку через перетворення їх в цінні папери”; *транзація* “зміна права розпорядження матеріальними благами або послугами, в якій бере участь більш, ніж один суб'єкт”, пор.: “*Андерайтер пропонує інвесторам облигації до продажу*” (ГпУ, 6.07.2011); “*Розвиток андерайтингу в Україні свідчить про підвищення ціни акцій державних підприємств*” (Д, 4.09.2010); “*Як довести, що гудвіл — нуль?*” (УК, 3.04.2010); “*І обов'язково треба звернутися у Вашингтон до головного офісу США з міжнародного розвитку, який майже два десятиріччя диригує створенням українських ринків капіталу, фінансуючи розвиток наших бірж, депозитаріє...*” (ДТ, 4.03.2011); “*Ставка дисконту при купівлі цінних паперів визначена державними органами реєстрації*” (Гр, № 4, 2010); “*Центр створить свій перший ендаумент на базі благодійного фонду*” (Д, 5.06.2010); “*А не можна відкликати свою оферту впродовж п'яти днів?*” (Д, 8.09.2010); “*Російські банки поновлять сек'юритизацію активів не раніше третього кварталу наступного року...*” (ФУ, № 7, 2010); “*При вчиненні транзакції немає необхідності передавати ні номер карти, ні тим більше код...*” (ЕП).

У мові української сучасної періодики з'явилися такі нові терміни: *аутсорсинг* “передача компанією неосновних для компанії бізнес-процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду”; *бенчмаркінг* “процес пошуку стандартного чи еталонного економічно ефективнішого підприємства-конкурента”; *кластер* “сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній”; *конгломерація* “сукупність фірм, які не мають яких-небудь виробничих основ, але об'єднані організаційними або фінансовими зв'язками”; *ліверидж* “важіль, за допомогою якого надається можливість впливати на зміни операційних витрат підприємства”; *реінженіринг* “радикальне перепроєктування організації з метою покращення показників діяльності”; *таргетування* “спосіб реалізації господарської політики держави чи окремого підприємства”; *холдинг* “сукупність материнської компанії та контрольованих нею дочірніх компа-

ній”, напр.: “Значного поширення набула модель банкоматного бізнесу, за якої незалежні компанії керують пристроями, що належать банкам, на основі аутсорсингу” (ГпУ, 29.03.2010); “Поява бенчмаркінгу в Україні допомогла збитковим підприємствам вийти з кризи” (ГУ, 4.08.2010); “Кластери та конкурентноспроможність прикордонних регіонів” (УМ, 5.11.2010); “Конгломерація двох компаній – це перший крок до лідерства в телеіндустрії” (Д, 7.09.2010); “Операційний ліверидж значною мірою залежить від частки постійних витрат у сукупних витратах підприємства” (Д, 5.09.2010); “Досвід проведення реінженірингу різних компаній опісують різні автори-спеціалісти” (Д, 14.12.2010); “Питання таргетування структури власного капіталу підприємства практично не висвітлюється в економічних джерелах” (УК, 6.07.2010); “Динамічно розвивається автомобільний холдинг у Польщі” (УМ, 7.09.2010).

Терміни на позначення економічних процесів на підприємствах, фірмах, організаціях і товариствах функціонують не тільки в спеціальній періодиці, але й у масових виданнях. Публікації економічної тематики в останніх здебільшого розміщуються на тематичних сторінках та в спеціальних рубриках “Бізнес”, “Гроші”, “Економіка” та ін.

В українській економіці в умовах ринкових відносин поживавішали процеси купівлі-продажу, актуальними постали ціноутворювальні компоненти. У мові сучасної періодици відповідно з’явилися нові терміни на позначення цих процесів. Напр.: агфляція “швидке підвищення цін на харчі”; акцепт “згода на оплату чи гарантія виплати грошових, товарних документів або товару”; гешефт “вигідна дрібна спекуляція”; дезінфляція “зниження рівня інфляції (темпу зростання цін)”; мерчейдайзинг “комплекс заходів, метою якого є підвищення попиту на продукцію”; овербот “різке підвищення цін на певний товар”; оверсолд “різке зниження цін на певний товар”; ритейл “роздрібна торгівля”, пор.: “Агфляція спровокує продовольчу кризу” (УК, 5.09.2010); “При розрахунках із постачальниками застосовуються розрахунки з акцептом...” (Д, 8.08.2010); “Сформована інформаційна завіса створила хороші шанси для невеличкого гешефту чиновників, які набули досвіду в бюрократичній комбінаториці” (ДТ, 18.02.2011); “Рівень довіри до антиінфляційної політики є одним із чинників, від якого залежить величина втрат, пов’язаних із проведенням дезінфляції” (ГУ, 5.11.2010); “У супермаркеті розкажуть, який комплекс послуг підлягає мерчейдайзингу” (Д, 8.09.2010); “В Україні немає чого чекати оверсолду, наша перспектива – овербот” (ГпУ, 9.09.2010); “Правильна концепція розвитку ритейла забезпечує високі фінансові показники” (ГУ, 6.07.2010).

Рідше в мові української періодици використовують терміни, якими послуговується сфера страхування. Напр.: аджастер “експерт з оцінки вартості майна, що бере участь у вирішенні спірних питань між страхувальником та страховиком”; асистанс “послуги, які надаються туристам у відповідності з умовами страхового договору, які перебувають у момент страхового випадку за кордоном”; бордеро “документально оформлений перелік ризиків, прийнятих до страхування і належить перестрахованню з указаною страховою сумою”; франшиза “частина збитків, які не виплачуються страховою компанією під час страхового випадку”, пор.: “Спілка аджастерів України знайшла недоліки страхової діяльності в Україні” (ГпУ, 9.09.2010); “Українські страхові

компанії часто застосовують асистанс у своїй діяльності” (Д, 16.08.2010); “Бордеро передбачає повний перелік ризиків...” (ГУ, 18.09.2010); “Страхові кампанії пропонують різні види франшиз” (УК, 17.08.2010).

Крім термінів у періодиці використовують термінологічні словосполучення, які стосуються функціонування банків, підприємств, компаній та іншої економічної діяльності. Напр.: венчурні фонди, інфляційне таргетування, маржа прибутку, материнський банк, монетарна трансмісія, міноритарний акціонер, операційний ризик, субординований кредит, транскордонний банк, трансферний ризик, а також складні словосполучення: венчурний інвестиційний фонд, кредитні дефолтні свопи, міжнародний ринок капіталів, монетарний трансмісійний механізм та ін. Пор.: “Адміністрація малого бізнесу сприяє розвитку інноваційної діяльності, а також комерціалізації високотехнологічних проектів за рахунок створення венчурних фондів...” (ДТ, 8.04.2011); “Режим інфляційного таргетування дозволяє центральному банку країни гнучко реагувати на зміни макроекономічної ситуації...” (ФУ, № 10, 2010); “При визначенні норми прибутку необхідно включати показник маржі прибутку” (ВБО, № 7, 2010); “...до капіталу материнського банку дозволено включати внески акціонерів до дочірніх банків” (УК, 25.09.2010); “...більшість експертів впевнена, що реалізація права власників 95 відсотків щодо примусового викупу акцій у міноритарних акціонерів призведе до суттєвого зниження кількості акцій...” (УК, 5.10.2010); “...при розрахунку операційного ризику фінансовим установам також буде потрібно розділити свою діяльність на 8 стандартних напрямів” (ГУ, 4.04.2011); “Альфа-банк подав заявку на максимальний субординований кредит” (УК, 11.02.2011); “У результаті нову політику регуляторів скеровано на зростання повноважень відділень і дочірніх установ транскордонних банків” (Д, 37.03.2010); “Є також компонент ризику країни, відомий як трансферний ризик, який виникає в тому випадку, коли заборгованість позичальника не номінована в національній валюті” (Д, 8.04.2011); “Венчурний інвестиційний фонд інноваційного розвитку не приймає на себе обов’язки та умови прийняття” (УК, 23.02.2011); “Особливо значного поширення набули кредитні дефолтні свопи” (ГУ, 12.03.2010); “Міжнародний ринок капіталів представлений грошовим ринком – кредити до одного року...” (Д, 5.06.2010); “Для аналізу дії монетарного трансмісійного механізму в Україні були побудовані певні моделі...” (УК, 2.02.2010).

Терміносполучення, які стосуються економічної діяльності, зазвичай у мові української преси використовують вузькі спеціалісти, пояснюючи відповідні процеси в одній зі сфер функціонування.

Деякі економічні терміни й термінологічні словосполучення синонімізуються, напр.: єврооблігація – євробонд і пруденційне регулювання – пруденційний нагляд, пор.: “Спостерігаємо посилення політики пруденційного регулювання, тобто пруденційного нагляду” (Д, 6.09.2010); “Наша країна в останній раз розміщувала єврооблігації (іншими словами євробонди) восени 2007 року” (УК, 14.06.2010).

Подекуди економічні терміни використовують у заголовках газет, напр.: “Пакти, фонди і дефолти (заг.). У зоні євро хоч і неспокійно, але намітився прогрес” (ДТ, 2.04.2011).

Термін певний час “не обростає” значеннями на своєму первинному етапі використання, коли він тільки увійшов до мови, означаючи нові поняття, пред-

мети, дії, процеси тощо. Наприклад, до сучасної української мови увійшли мовні одиниці *ребрендинг* “процес зміни назви компанії; зміни іміджу фірми”; *ріелтер* (*ріелтор*) “спеціаліст із купівлі-продажу нерухомості”, *варант* “сертифікат, що підтверджує наявність товару на складі”, які, використовуючись в економічній сфері та галузі ринкових відносин, мають лише одне значення. Напр.: “*Її [Україні] надали статус країни з ринковою економікою і цієї ж весни було запущено програму ребрендингу для багатьох компаній*” (УМ, 13.04.2006); “*Ріелтор – друг, ворог, брат, сват? У яких випадках можна довіряти, а в яких – ні агентствам нерухомості?*” (Тов., 17–20.02.2006); “*Прислухайтесь до порад ріелтера одного зі столичних агентств нерухомості*” (ГУ, 28.04.2006); “*Варант безпечний для застосування на більшості польових, овочевих та плодкових культур*” (Д, 13.09.2010).

Для мови сучасної української преси характерне вживання лексем, які мають суто термінологічне значення і водночас можуть використовуватися і як загальноживані, наприклад, фінансово-економічний термін *дефіцит* “перевищення видатків над доходами; збиток” поширений також зі значенням “мала кількість, нестача чого-небудь порівняно з потребою” (ССІС, с. 216). Належність цього слова до термінологічної системи чи загальноживаної лексики засвідчує здебільшого його використання в певних словосполученнях і конкретному контексті, в якому воно функціонує. Пор.: “*Депутати знову говорили про дефіцит бюджету*” (ГУ, 13.03.2007); “*Штучний дефіцит “золотих рук” (заг.). На заводах бракує кваліфікованих робітників, хоча профтехучилища спроможні підготувати їх достатню кількість*” (Хр., 24.08.2005).

Помітною в мові друкованих засобів масової інформації в останні роки залишається “термінологічна полісемія”, коли термін паралельно вживається в кількох термінологіях [7, с. 42]. У процесі постійного й загального використання спеціальних одиниць носіями мови значення та ознаки термінів втрачають чітку регламентованість [8, с. 6]. Таку тенденцію нерідко простежуємо в термінах, які належать до соціально-економічної сфери. Наприклад, лексемою *іпотека* “позика, що видається під заставу нерухомого майна, а також застава нерухомого майна під таку позичку” (ВТССУМ, с. 403) послуговуються в банківській справі, в економічній галузі та у сфері ринкових відносин. Пор.: “*Ставку за іпотечними кредитами знижено до 11–12 % у валюті. Це пояснюють надійністю іпотеки: за час існування банку не повернуто лише 0,8 % позик*” (ГпУ, 26.06.2006).

Отже, лексеми на позначення економічних понять презентують не тільки відомі, усталені, але й нові слова, що прийшли в мову з новими реаліями. Терміни й терміносполучення активно використовують не тільки в спеціальних, а й у масових публікаціях. Їх подають на тематичних сторінках або у виступах спеціалістів. Нові термінолексеми й терміносполучення ускладнюють сприйняття інформації, особливо тоді, коли немає додаткових пояснень.

Більшість нових економічних термінів не зафіксовані тлумачними словниками. У мові української періодики вони виконують номінативну функцію, подекуди пізнавальну.

Найширше серед нових термінів у мові української преси представлені лексеми на позначення понять банківської справи, фінансів, кредитування, ціноутворення, купівлі-продажу тощо. Тематичні групи таких лексем відкриті для поповнення і потребують подальших наукових розвідок.

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. – К., 1959. – 308 с.
2. Жирок О. А. Стилiстична траспозиція термiнологiчної лексики в сучаснiй українськiй мовi (кодифiкований аспект): Дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. – К., 2007. – 274 с.
3. Кияк Т. Р. Проблема лiнгвiстичного упорядкування термiнологiї // Українська термiнологiя і сучаснiсть: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К., 2005. – Вип. VI. – С. 13–17.
4. Коць Т. А. Лiтературна норма у функцiонально-стильовiй і структурнiй парадигмi. – К., 2010. – 303 с.
5. Навальна М. Семантико-стилістичні вияви дієслів економічної сфери в мові сучасної газетної періодики // Мовознавчий вісник: Зб. наук. пр. на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 326–335.
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): Монографія. – К., 2003. – 388 с.
7. Структура сучасного терміна. Універсалії в галузі термінології // Науково-технічний прогрес і мова. – К., 1978. – С. 37–56.
8. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): Автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2004. – 23 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2002. – 1440 с.

ЕП – Економічна правда. – Режим доступу: www.epravda.com.ua.

ССІС – Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К., 2006. – 789 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВБО – “Все про бухгалтерський облік”

ГпУ – “Газета по-українськи”

Гр – “Гроші”

ГУ – “Голос України”

Д – “День”

ДТ – “Дзеркало тижня”

Тов. – “Товариш”

УК – “Урядовий кур’єр”

УМ – “Україна молода”

ФУ – “Фінанси України”

Хр. – “Хрещатик”

M. NAVALNA

SEMANTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF LEXIS DENOTING ECONOMIC CONCEPTS IN MODERN UKRAINIAN PERIODICALS

The thematic groups of new lexemes for economic concepts used in the Ukrainian-language periodicals of the early 21st century are emphasized, their stylistic role is determined; the factors that have caused new lexical and semantic manifestations are described.

Key words: lexical units for economic concepts, Ukrainian-language periodicals, stylistic role, extralinguistic factors.

В. І. КРИТСЬКА

(Київ, Україна)

ВІДТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕОЛОГІЗАЦІЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОЛЕКСЕМ *ЕКОЛОГІЯ*, *ЕКОЛОГІЧНИЙ*)

Показано процес відтермінологічної неологізації на прикладі термінолексем *екологія* та *екологічний*. Досліджено семантичні й словотвірні відношення між твірними та похідними лексемами.

Ключові слова: термін, неологізм, неосемантизм, словотворення, семантичні відношення.

Термінологія екології, як і сама наука, почала активно розбудовуватися в усьому світі в другій половині минулого століття, коли було визнано загрозу існуванню людини через катастрофічне погіршення стану навколишнього середовища на планеті. Про посилений інтерес до термінології названої галузі знань, зокрема в Україні, свідчить той факт, що, за підрахунками науковців, уже видано 20 словників з екології [5, с. 31]. Крім того, у 2007–2008 рр. в Україні вийшла також окрема “Екологічна енциклопедія” у 3-х томах (ЕЕ).

Проблеми навколишнього середовища цікавлять не тільки екологів, а й усіх громадян Землі – не виняток і громадяни України, які на собі відчули реакцію довкілля на нищення й забруднення природних ландшафтів, інтенсивне використання природних ресурсів, недбале ставлення до наслідків техногенної діяльності. Тому українські ЗМІ велику увагу приділяють глобальним проблемам довкілля й тематиці стану навколишнього середовища, його впливу на здоров'я і побут людини, зокрема висвітленню ідей, методів, способів і засобів покращення умов життя і виживання.

Загальнономовний лексикон української мови поповнюється словами й словосполученнями з наукової термінології екології. При цьому, виходячи з поняттєвого поля терміносистеми, ці слова й словосполучення починають входити до інших поняттєвих полів, їм надають нових змістових відтінків значень або переосмислюють за правилами “народної етимології”, тобто відбувається процес детермінологізації. Від цих слів і словосполучень утворюються нові номінації, які, своєю чергою, можуть бути джерелом поповнення наукової термінології. Покажемо зазначені процеси на прикладах, залучаючи матеріали ЗМІ, зібрані у базі лексико-словотвірних інновацій відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України та у власній картотечі авторки, сучасних джерел нових слів (НАСЗ; НУЛ; СНУ; 6; НСЗ) та вищезгаданої “Екологічної енциклопедії” (ЕЕ).

На початку нашого викладу слід сказати про розуміння слова *екологія* як терміна – найменування галузі науки в професійному лексиконі й у загальному мовленні. Перше визначення нової науки дав біолог Е. Геккель 1866 р. у праці “Загальна морфологія організмів”: “Під екологією ми розу-

міємо загальну науку про відношення організму і навколишнього середовища, до якого ми відносимо всі умови існування в широкому сенсі цього слова”. Проте вперше слово *екологія* використав американський письменник Генрі Девід Торро (1858) [3].

Нові визначення науки екології певним чином дублюють чи конкретизують це перше визначення, пор.: *екологія*, гр. – відділ біології, що вивчає залежність організмів і їх розподіл від зовнішніх умов (оточення, температури тощо) (СЧС); *екологія*, і, ж. – взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем; розділ біології, що займається вивченням взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем (СУМ, II, с. 458); *екологія* [< еко... і ...логія] – наука, що вивчає зв’язок людини, тварин, рослин, мікроорганізмів між собою і навколишнім середовищем; умови існування тварин і рослинних організмів у якому-небудь регіоні, якій-небудь місцевості (ССІС, с. 252); *екологія* (від грец. *οἶκος* – оселя, середовище, грец. *λογος* – вчення) – у класичному розумінні біологічна наука, яка досліджує взаємодії рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів та вірусів між собою та навколишнім середовищем (ЕЕ, I, с. 330).

Як видно з наведених дефініцій, у тлумачному “Словнику української мови” в 11-ти томах (далі – СУМ) та в “Сучасному словнику іншомовних слів” О. І. Скопненка і Т. В. Цимбалюк (далі – ССІС) з’являються змістові відхилення від термінологічних визначень. У СУМі термін *екологія* в першому значенні – це не наука, а предмет її вивчення. ССІС друге значення слова *екологія* звужує до поняття “середовище” як воно визначається у фаховому виданні: середовище – у загальному розумінні – все, що оточує певний об’єкт. В екології – сукупність зовнішніх умов існування організмів та їхніх угруповань (зовнішнє, або навколишнє С.) (ЕЕ, III, с. 235). Тобто словники загального лексикону мови, які повинні відбивати використання термінолексем і в неспеціальних текстах, зафіксували зміни в значенні терміна *екологія*, що виникли завдяки функціонуванню цієї лексеми у нефарховій комунікації.

Подальші спостереження над текстовими вживаннями лексеми *екологія* підтверджують наявність у неї такого “нетермінологічного” значення. Наприклад: “*Погана екологія в Україні знищує цінні дерева*” (МР, 8.07.2011); “*Значення чистої екології для здоров’я людини. Взаємозв’язки між здоров’ям людини і навколишнім середовищем, безумовно, дуже і дуже сильні. Близько 25% всіх хвороб пов’язано з поганим станом навколишнього середовища*” (МДР, 2012); “*Україна збирається покращувати свою екологію*” (День, 7.07.1998). А от іще контексти уживання аналізованої лексеми в складі словосполучень різної структури: “*В сосновому бору, у місті Українка, поблизу від Кончі-Заспи, в житловому комплексі “Чисті Сосни” збудований та вже зданий в експлуатацію 16-поверховий цегляний будинок. Що робить пропозицію такою привабливою? Хороша екологія, розвинена інфраструктура, транспортне сполучення з Києвом<...>*” (Arcada, 2012); “<...> *За останні роки ОАЕ зробили значний прорив у поліпшенні своєї екології<...>*” (RAV, 13.02.2012).

Негативну реакцію фахівців-екологів на таке вживання терміна дуже точно представляє журналіст О. О. Беляков [1]: “<...> починаючи з 1960-х

років нове життя отримав термін “екологія”. <...> У художній літературі, у виступах офіційних осіб рефреном проходять словосполучення “погана екологія”, “охорона екології”<...>, які красномовно свідчать про низький рівень екологічної культури нашого сучасника. <...> екологію беруться плекати у такий спосіб всі, кому заманеться і хто вважає, що наука є синонімом свого предмета – “стану довкілля”, “навколишнього середовища”, “природи” тощо”.

У неспеціальному вживанні слово *екологія* набуло значень “навколишнє середовище”, “стан навколишнього середовища” (*зіпсована екологія, забруднена екологія, екологія Києва*), а в ширшому розумінні – “середовище” або “стан” будь-якого об’єкта чи системи (*екологія культури, екологія мови, екологія душі, екологія життя*). Таким чином, завдяки розширенню семантики слова *екологія* в неспеціальному використанні виникло чимало нових номінацій на позначення сучасних понять.

Те саме значення фіксують і джерела інших мов. У тлумачному Інтернет-словнику Merriam-Webster четверте значення англійського слова *ecology* “екологія” подано так: 4 “environment, climate <the moral ecology>; also : an often delicate or intricate system or complex <the ecology of language>” (M-W) // довкілля, клімат <моральна екологія>, також: часто тонка чи складна система чи комплекс <екологія мови> (переклад наш – ВК). Останнє словосполучення ввійшло до вжитку української мови, зокрема О. А. Сербенська опублікувала статтю “Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови” [4]. Вивчаючи формування термінології менеджменту довкілля та еко-аудиту в українській мові, Л. І. Максимів та І. М. Максимів зазначили, що і в німецькій літературі слова *Umwelt, Umfeld, Ambiente* “довкілля” часто замінюють терміном *Ökologie* “екологія” як синонімом [2].

Семантика найчастіше вживаного похідного від терміна *екологія* – прикметника *екологічний* також може бути чинником впливу на зміщення семантики твірного слова. У СУМі подано таку його дефініцію: *екологічний* – стос. до *екології* (у 1 знач.) (СУМ, II, с. 458), тобто стосовно до взаємовідношень між організмом і навколишнім середовищем. У ССІС це слово потрактовано “який стосується *екології* 1, 2” (ССІС, с. 252), хоча приклади до реєстрового слова краще віднести до слова *екологія* 2 (визначення див. вище). “Екологічна енциклопедія” зовсім не фіксує загального значення прикметника *екологічний*, даючи роз’яснення лише словосполученням із ним. Наприклад: *криза екологічна* – “якісна зміна системних параметрів природного середовища, <...>, що призводить до порушення природних умов життєдіяльності людини” (ЕЕ, II, с. 214) – прикметник увиразнює семантику “природні умови життєдіяльності людини, навколишнє середовище”; *свідомість екологічна* – “усталена й усвідомлена система уявлень про стан навколишнього середовища; здатність (індивідуальна або колективна) до адекватного розуміння органічного взаємозв’язку між людиною та природою<...>” (ЕЕ, III, с. 227); *туризм екологічний, екотуризм* – “<...> подорож у відносно не порушені господарською діяльністю людини куточки природи з метою спостереження, вивчення рослинного і тваринного світу та ознайомлення з культурними цінностями. На відміну від інших видів ту-

ризму, *т. е.*¹ менше впливає на природне середовище і не має потреби в розвинутій інфраструктурі” (ЕЕ, III, с. 308). Отже, узагальнена семантика прикметника *екологічний* “стосовний до середовища” дозволяє йому утворювати словосполучення з розмаїтим спектром означуваних іменників.

Цікаво, що в цьому самому виданні основу *еко* визначено як частину складного слова: *еко...* (від грец. οίκος — оселя, середовище) — у складних словах відповідає поняттю “середовище” (ЕЕ, I, с. 303). В останньому прикладі спостерігаємо синонімічні відношення між словосполученням та складним словом, тобто значення прикметника *екологічний* збігається зі значенням основи *еко-* і відповідає поняттю “середовище”.

Аналізуючи сучасні тексти, ми помітили, що прикметник *екологічний* та основа *еко-* в складних словах мають ще одне значення, а саме: “позитивна оцінка екології”, яке стосується об’єктів, виготовлених з безпечних матеріалів і за відповідними технологіями, які самі є безпечними в користуванні для людей і довкілля. Наведемо контексти вживання прикметника *екологічний* з цим значенням: “<...> *Мешканці міст є основними споживачами неекологічних продуктів і послуг, отже формують високий попит на екологічні продукти*” (НВ, 2011); “*Італійці проєктують екологічні будинки з вертикальними садами<...>*” (TSN, 9.09.2011); “*Конструктор для дітей виготовляють із дуба. Автори пропонують його дітям та батькам як екологічну іграшку*” (LVIV, 9.08.2012); “*Будівельні матеріали можуть бути екологічними або виділяти шкідливі речовини*” (Вуд., 2012).

Паралельно із словосполученнями з прикметником *екологічний* функціонує чимало складних слів із першою основою *еко-*: *екоавтомобіль, екоблокнот, екобудинок, екобудівля, ековелосипед, екожиття, екодім, екоіграшка, екокролик, екомісто, екомолоко, екоострів, екопіца, екопоселення, екополотно, екопродукт, екосумка, екторба, екотранспорт, екофотоапарат*.

До цих прикладів можна додати слова і словосполучення, які позначають процеси чи системи, вихідні складники яких і результат функціонування теж є безпечними для довкілля. Наприклад, багатозначний термін *екологічна економіка* в “Екологічній енциклопедії” має такі дефініції: “система господарювання (зокрема, економіка країни, економіка регіону), функціонування якої відбувається у гармонії з природою <...>”; “економічна система (країни, регіону, господарства), в якій процеси виробництва і споживання продукції впливають на природні системи такою мірою, що не перевищує порогів їх самовідтворення <...>” (ЕЕ, I, с. 315). У спеціальній літературі вживають також слово-дублет *екоекономіка* до словосполучення *екологічна економіка*. Прикладами інших слів-дублетів до словосполучень на позначення процесів і систем є, зокрема, *екоприбирання (екологічне прибирання), екоенергетика (екологічна енергетика), екотехнологія (екологічна технологія)*.

Новоутворений прислівник *екологічно* вживають у значенні, успадкованому від аналізованого прикметника *екологічний*, також і в складі нових терміносполучень: *екологічно чистий* (похідний прикметник *екочистий*; “*Стратегія підприємства — якісний екочистий продукт*” (ЕЛ*); похідний прислівник *екочисто*: “<...> *Не вивозиться на звалища, а досить екочисто*”

¹ *т. е.* — туризм екологічний.

утилізується”(УС); екологічно безпечна діяльність // екобезпечний розвиток ; екологічно допустиме навантаження, екологічно залежна патологія (ЕЕ, I, с. 329). Фіксуємо також іменник *екологічність*, похідний від прикметника *екологічний* в його новому, узагальненому, значенні: “*Еко-продукти перевірили на екологічність*” (ДК). В “Екологічній енциклопедії” знаходимо цей іменник у такому контексті: “<...> *Зорієнтований на підвищення рівня її (економіки – ВК) екологічності<...>*” (ЕЕ, I, с. 305). Натрапляємо й на похідні-антоніми до поданих вище лексем, наприклад: *Компанія має єдиний у своєму напрямку завод з вироблення чаю в Азії та Європі, де відбувається видалення усіх неекологічно чистих компонентів; Євродепутати розлючені на Росію за неекологічний “Nord Stream”;* *Луцьких ковбасників штрафують за неекологічність*. Між значеннями прикметників *екологічний* та *неекологічний* віднаходимо перехідні значення з мезонімами *менш екологічний, більш екологічний*, наприклад: “*13 способів зробити Ваш автомобіль більш екологічним ...*” (СІ, 21.06.2012); “*Цим запитає відповідь куди менш екологічний планшет (який є, по суті, мініатюрним комп’ютером)*” (ЕЛ, 23.10.2012).

Синонімом прикметника *екологічний* є словосполучення *екологічно чистий*: “<...> *Побудувати екологічно чистий будинок, найбільш сприятливий для проживання в ньому<...>*” (ВФ, 2012). У вже згадуваній “Екологічній енциклопедії” в дефініції до терміносполучення *екологічна декларація продукції* ці номінації замінено словосполученням *відповідає встановленим екологічним вимогам* (ЕЕ, I, с. 314), що ближче до реальності, адже екологічність є відносним поняттям у сучасних умовах виробництва. Прикметник *неекологічний* може бути замінений словосполученням *екологічно неприйнятний*, як доводить приклад з дефініції терміносполучення *екологічне підприємництво*: “<...> *Екологічно неприйнятні товари, зокрема товари з високим вмістом шкідливих речовин...*” (ЕЕ, I, с. 321). Значення “екологічно чистий” приписано також основі *еко-* як першій частині складних слів у словнику “Нові й актуалізовані слова та значення” (НАСЗ, с. 86).

Від лексеми-неосеманта *екологія* витворилося словотвірне гніздо – дієслово *екологізувати* “направляти зусилля, скеровувати діяльність на досягнення і підтримання належної екології” з похідним від нього зворотним дієсловом *екологізуватися*: “*Міжсекторальний діалог “До безпечної чистоти: як екологізувати споживання пральних порошків в Україні”*” (ВА, 10.10.2012); “<...> *Стимулювання розвитку галузей промислового виробництва, які сприятимуть більш раціональному використанню природних ресурсів, забезпечать їх економію та екологізують використання*” (НБУВ, 2012); “*Екологічні наслідки виробничої діяльності транснаціональних корпорацій. У 1990-х і на початку 2000-х рр. під впливом вимог властей, споживачів, кредиторів і бізнес-середовища в цілому вони в значній мірі “екологізували” свою діяльність і, більш того, перетворили свою природоохоронну практику на чинник конкурентної боротьби*” (ВВ, 2012); “*Партія Зелених домоглася створення робочої групи, що екологізує Стратегію розвитку Києва до 2025 року*” (ГР, 20.07.2011); “*Усі види виробництва необхідно екологізувати для зменшення їх несприятливої дії на навколишнє середовище*” (BSMU, 2012); “*Екологія усе більше політизується, а політика – екологізується*” (ХВ, 8.01.2006).

Це дієслово-новотвір трапляється в текстах набагато рідше за похідний від нього іменник *екологізація*, що став терміном. В “Екологічній енциклопедії” до нього подано такі дефініції: “поліпшення екологічного стану природних або соціальних систем”; “зміна властивостей компонентів природних або антропогенних систем, яка сприяє поліпшенню екологічного стану цих систем...”; “діяльність, спрямована на поліпшення екологічного стану”; “ступінь причетності когось або чогось до екологічно спрямованої сфери діяльності”; “підвищення ролі самовідтворюваних природних чинників (зокрема за рахунок заміщення ними техногенних засобів виробництва)” (ЕЕ, I, с. 304 – 305). Наведемо приклади контекстів вживання цього нового терміна: “*Екологізація* стала не тільки гаслом, а й смислом сучасної доби, оскільки від її успішної реалізації багато в чому залежить не лише стійкий та збалансований розвиток людства, а й, можливо, саме його існування” (НВ, 2012); “*Широко відомою є гостра актуальність для України розбудови сталого соціально-економічного та еколого-економічного розвитку-зростання (ССРРРР) та “екологізація” економіки як його складова*” (НАУКА, 06.05.2012). До аналізованого словотвірного гнізда ввійшли віддієслівні форми *екологізовано*, *екологізований*, *екологізуючи*, *неекологізований*, а також віддієслівний іменник *екологізування* як текстові вербалізатори термінологічного поняття “екологізація”: “<...> *Поки не буде принципово змінено національну ментальність, поки її не буде екологізовано...*” (ЗК, 18.06.2007); “*Вибір з альтернативних варіантів споживання трансформується в екологізований (або неекологізований) попит, в певні пріоритети екологічності*” (РЕФ, 2012); “<...> *Матеріально-технічний і технологічний потенціали забезпечують екологізацію всієї економіки регіону, одночасно екологізуючи самих себе*” (ЕССУ, 2012); “<...> *Мінімізування негативного впливу на довкілля, збереження природних екосистем, екологізування громадян*” (УКР, 26.10.2011). Утворилася синонімічна пара іменників: *екологізація* – *екологізування*.

Отже, вихід термінів *екологія* та *екологічний* за межі термінології супроводжується їхньою неосемантизацією і зростанням відповідного словотворчого потенціалу. Поповнюється загальнономовний лексикон, який своєю чергою збагачує поле вербалізаторів поняття “екологія” новими термінологічними й нетермінологічними лексемами й словосполученнями, що активно використовують у спеціальних текстах і в загальній мовній практиці.

1. *Беляков О.* Мовний конфлікт між журналістом та аудиторією // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наук. конф. 28–29 травня 2001 року. – К., 2002. – 222 с.
2. *Максимів Л., Максимів І.* Формування термінології менеджменту довкілля та еко-аудиту // Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1998. – № 336. – С. 297 – 300.
3. *Мягченко О. П.* Основи екології. Підручник. – К., 2010. – 312 с.
4. *Сербенська О.* Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – № 453. – 2002. – С. 17–20.
5. *Симоненко Л. О.* Біологічна термінологія: формування та функціонування. – Умань, 2006. – 103 с.
6. *Стишов О. А.* Українська лексика кінця ХХ століття: (на матеріалі мови засобів масової інформації). – 2-ге вид., переробл. – К., 2005. – 387 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ЕЕ – Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. – К., 2007–2008.
- НАСЗ – Балог В. О., Лозова Н. Є., Тименко Л. О., Тищенко О. М. Нові й актуалізовані слова та значення: Словникові матеріали (2002 – 2010). – К., 2010. – 280 с.
- НСЗ – Туровська Л. В., Василькова Л. М. Нові слова та значення. Словник / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К., 2008. – 271 с.
- НУЛ – Мазурик Д. Нове в українській лексиці. Словник-довідник. – Л., 2002. – 130 с.
- СНУ – Нелюба А. Словотворчість незалежної України. 1991–2011: Словник. – Х., 2012. – 604 с.
- ССІС – Сучасний словник іншомовних слів. – К., 2006. – 789 с.
- СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980.
- СЧС – Словник чужомовних слів / Уклад.: І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський, М. Трохименко. – Х., 1932. – Репринт з 2-го переробл. вид. 1955 р. (Нью-Йорк). – К., 1996. – 155 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Arcada – Режим доступу: <http://arkada.ua/>.
- BA – Режим доступу: <http://bei-anons.blogspot.com/>.
- BB – Режим доступу: <http://bookbrains.com/>.
- BF – Режим доступу: <http://brusfort.com.ua/>.
- BSMU – Режим доступу: <http://bsmu.edu.ua/>.
- Bud. – Режим доступу: <http://budivnitstvo.com/>.
- CI – Режим доступу: <http://climateinfo.org.ua/>.
- DK – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/>.
- EL – Режим доступу: <http://www.eco-live.com.ua/>.
- EL* – Режим доступу: <http://ecoline.kiev.ua/>.
- ESSU – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/>.
- GP – Режим доступу: <http://greenparty.ua/>.
- HB – Науковий вісник НАН України, 2011.
- HB – hb. – Режим доступу: <http://hb.mdpu.org.ua/>.
- LVIV – Режим доступу: <http://lviv24.com/>.
- MDP – Режим доступу: <http://mededpros.com/>.
- MP – Режим доступу: <http://www.meteorprog.ua/ru/>.
- M-W – Merriam-Webster Online. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>.
- NAUKA – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/>.
- NBUV – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>.
- RAV – Режим доступу: <http://rav.com.ua/>.
- REF – Режим доступу: <http://referatu.com.ua/>.
- TSN – Режим доступу: <http://tsn.ua/>.
- UC – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/>.
- UKR – Режим доступу: <http://ukr.net/>.
- XB – Режим доступу: <http://h.ua/>.
- ZK – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/>.

V. KRYTSKA

NEOLOGISMS OF THE TERMINOLOGICAL ORIGIN
(BY EXAMPLE OF TERM-LEXEMS *ECOLOGY* AND *ECOLOGICAL*)

The article deals with the process of determinization and formation of neologisms from terms *ecology* and *ecological*. The semantic and derivational relations of neologisms are studied.

К е у в о р д с: term, neologism, neosemantism, word-formation, semantic relations.

ОЧЕРКИ ПО РУССКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА: МОНОГРАФИЯ / ПОД РЕД. Т. С. ПРИСТАЙКО

Пристайко Т. С., Конопелькина Е. А., Неженец Э. В.

Днепропетровск, 2011. – 304 с.

Коллективная монография трех украинских языковедов посвящена многоаспектному анализу номинации в одной из актуальных областей современного общества: в области экономики и права. Если номинация в сфере экономики отражена в сотнях публикаций, то монографий и статей, посвященных законодательному языку и, шире, языку правовых актов пока насчитывается очень немного. Не претендуя на исчерпывающее рассмотрение столь обширной темы, авторы монографии выбрали жанр очерков, что позволяет им ограничиться лишь отдельными (впрочем, весьма актуальными) темами.

Тем не менее, авторы подробно осветили проблемы роста специальной лексики в рассматриваемых отраслях знаний и деятельности. Ими продемонстрирована зависимость этой мобильной части современной лексики от поступательного движения научно-технического прогресса, причем и в семантике, и в способах номинации, что теснейшим образом связано с процессами научного познания и преобразования действительности. По мнению многих ученых, в экономике и законодательстве происходит «терминологический взрыв», носящий во многом стихийный характер, и задача лингвистов и терминоведов превратить его в управляемый процесс. Как показывают авторы, происходит формирование новых номинативных пространств, отражающих складывающиеся концептосферы, вызванные развитием экономико-правовой деятельности как в пределах одной страны, так и при взаимодействии разных стран при создании системы мировой экономики, расширении международных контактов в этой сфере. Постоянные изменения в экономической и правовой сферах требуют обоснования соответствующего статуса отношений между субъектами экономической деятельности одного государства и между субъектами этого вида деятельности разных стран. Количество общих терминов, зафиксированных в юридических и экономических текстах, позволяет, с точки зрения авторов, говорить о формировании общей экономико-правовой (экономико-юридической) терминологии (с. 34).

К этому следует добавить, что реализация активных инновационных процессов способствует появлению большого количества новых лексических единиц, развитию формальной, функциональной и семантической вариантности наименований, что требует серьезного лингвистического и когнитивного анализа соответствующего языкового материала, — анализа, который должен стать основой для научной систематизации, упорядочения (а в ряде случаев — и стандартизации) соответствующего подъязыка и его элементов, иначе говоря, разных видов унификации специальной лексики экономико-правовой сферы. Всем этим проблемам посвящены три части, образующие семь глав рецензируемой монографии.

Первая, наиболее теоретическая, часть книги посвящена основным аспектам изучения термина как единицы специальной коммуникации. В первой главе этой части рассматриваются проблемы номинации в сфере специальной коммуникации и показывается, что слова и словосочетания служат не столько целям обозначения, сколько целям обобщенного отражения объективной реальности и внутреннего мира человека. Термин — название предмета — дает информацию и об объекте, и об обобщенном образе объекта. Применяются общенаучные и общетехнические термины, профессионализмы, номенклатурные знаки и др. Они изучаются в рамках системно-функционального подхода, который, по справедливому замечанию авторов, становится когнитивным, включающим определенные структуры знания — концепты и категории. Эти единицы знания вербализуются по-разному, но прежде всего — в виде терминов. Термин возникает как результат взаимодействия когниции и коммуникации большей частью в профессиональной деятельности (Е. И. Голованова). Номинативные единицы возникают и функционируют в сферах специальной деятельности как элементы коммуникации, как лексические единицы языков для специальных целей (ЯСЦ). В этом разделе работы приведена стратификация лексики ЯСЦ: термины, номенклатурные знаки, профессионализмы (как единицы разговорной разновидности ЯСЦ), прототермины, терминоиды, предтермины (которые могут при благоприятных условиях переходить в термины), квазитермины (не удовлетворяющие критериям полноценных терминов). Приведены примеры всех этих разделов специальной лексики в русском языке (с. 30–32).

Во второй главе рассмотрены концепты варианта и вариантности в рамках общей терминологической теории вариантности. Продемонстрированы виды вариантности терминов как лексических единиц (фонемы, морфемы, простые, производные и сложные лексические единицы, устойчивые и свободные синтаксические конструкции, семантические варианты). Подчеркнуто, что проблема вариантности терминов вначале решалась излишне прямолинейно: не признавалась правомерность частичных вариантов в рамках одной терминологии или терминосистемы, допускались лишь семантические дублеты. Впоследствии стало ясно, что варианты как лексические единицы, различающиеся второстепенными признаками, могут существовать в одной и той же совокупности терминов, а также как элементы разных теорий, описывающих данную область знаний и / или деятельности.

При этом можно описывать формальное и семантическое варьирование на всех языковых / речевых уровнях. Иначе говоря, согласно точке зрения авторов, варьировать может и план выражения, и план содержания терминов (с. 47–53), причем в работе разделены вариантность и омонимия термина (то есть несовпадения признаков концепта). Особо авторы останавливаются на явлении полиморфизма терминов, то есть обозначений концептов, дефиниции которых допускают различное понимание за счет того, что в их составе находятся слова, которые можно интерпретировать по-разному.

Принципиально важно утверждение авторов анализируемой работы об изученности самого феномена терминологической вариативности, которое формулируется следующим образом: «В лингвистической литературе формальное варьирование как явление наиболее отчетливо выраженное описано намного полнее по сравнению с семантическим варьированием, изучение которого не носило прежде последовательного характера и проводилось довольно избирательно по отношению к явлениям языковой семантики. ... О семантическом варьировании в области специальной лексики либо вообще не упоминалось, или же говорилось опосредованно, в связи с рассмотрением проблем терминологической полисемии или омонимии. И только в последнее время появились работы, касающиеся семантической неоднозначности терминов, вариативности их семантики» (с. 42)¹.

Во второй части монографии анализируется вариантность терминов правоведения в системном и коммуникативном аспектах. В ее первой главе подробно анализируется формальная вариантность терминов юриспруденции; при этом вводится концепт метатекстовой коммуникативной ситуации, описываемой терминами, используемыми во всех сферах фиксации и всех сферах функционирования текстов и входящих в них терминов. Раздельно характеризуются общеупотребительные термины типа *документ*, *окружающая среда*, специально-технические термины типа *депозит*, *забастовка*, специально-юридические термины типа *залог*, *владение*, *коллективный договор* и др. Специально рассматриваются недочеты подязыка украинского законодательства. Анализируются парадигматический и синтагматический аспекты изучения формальной вариантности терминов правоведения, различные виды вариантов (фонетические, словообразовательные, неоднословные, сложносокращенные и т. д.). Тщательно изучаются виды субституции как проявление синтагматической вариантности терминов в разных метатекстовых коммуникативных ситуациях. Характеризуются отдельные коммуникативные ситуации: интродукция термина, выбор термина, использование термина, разграничение терминов, оценка термина, этимология термина. Все эти ситуации иллюстрируются большим количеством примеров (с. 97–98). Далее рассматривается отражение формаль-

¹ Эта цитата из работы авторов почти дословно повторяет аналогичное высказывание обзорной статьи [1, с. 11], что может свидетельствовать об объективной сложности вопроса о семантической вариантности как в общем языке, так и в профессионально-терминологическом языковом материале.

ной вариантности терминов правоповедения в сфере фиксации (словари, терминологические стандарты и рекомендации и пр.).

Следующая, вторая глава посвящена семантической вариантности терминов в коммуникативно-прагматическом и лексикографическом аспектах. Приведены дефиниции значений терминов с точки зрения теории вариантности, в том числе как отражение их неоднозначности (понятийного полиморфизма). Подчеркивается, что целью любого нормативного словаря, стандарта является сокращение понятийного полиморфизма терминов. Описана вариантность дефиниций как разновидность терминологической неоднозначности (амбисемии). На массе иллюстраций из специальных словарей и текстов показана лексико-семантическая вариантность юридических терминов. Проанализирована эврисемия терминов (т. е., по В. А. Татаринovu, способность термина относиться к неопределенному количеству денотатов). В равной мере показаны на примерах из учебно-научных текстов омонимия и полисемия терминов в сферах их функционирования.

Разновидности формальной вариативности в сфере терминологии экономики и права, которые выделяют авторы, в целом достаточно близки тем типам терминологической вариативности, которые приводятся у С. В. Гринева. Так, здесь имеются и фонетические варианты (*интервент* – *интервиент* – *интервениент*, *индоссант* – *индоссент*, *офферент* – *оферент*, *риэлтер* – *риэлтор* и т. п.)²; словообразовательные варианты (*федерирование* – *федерализация*, *аккредитирование* – *аккредитация*, *бенефициар* – *бенефициарий*, *приращение* – *прирост*, *запрещение* – *запрет*); варианты, охватывающие составные термины и аббревиатуры (*исправительно-трудовое учреждение* – *ИТУ*, *Уголовный кодекс* – *УК*, *Воздушный кодекс* – *ВК*, *грузовая таможенная декларация* – *ГТД* и т. п.), составные термины и их сложносокращенные варианты (*правовой порядок* – *правопорядок*, *торговое представительство* – *торгпредство*, *Европейское полицейское ведомство* – *Европол* и т. п.), а также составные термины и их универбальная (универбальная) или компрессионная форма (*градостроительная деятельность* – *градостроительство*, *паевой взнос* – *пай*, *оффшорная компания* – *оффшор*, *холдинговая компания* – *холдинг* и т. п.). Важно также описание варьирования составных двух- и более словных терминов, которое авторы относят к типу «составной термин – составной термин с модифицированным компонентом». Одну часть вариантных рядов этого типа составляют термины, образованные изменением частеречной принадлежности зависимого компонента и которые авторы относят к морфолого-синтаксическим вариантам: *вексель с авалем* – *авалированный вексель*, *суд по счетам* – *счетный суд*, *правовые нормы* – *нормы права*, *адвокатская коллегия* – *коллегия адвокатов*, *судебное постановление* – *постановление суда*, *товарная номенклатура* – *но-*

2 Было бы, возможно, правильнее различать графические и фонетические варианты, как это делает С. В. Гринева. Впрочем, группировка языкового материала у авторов рецензируемой работы и у С. В. Гринева несколько различна, т. к. первые пользуются категорией однотипных и неоднотипных вариантов, оморферентных и парарферентных вариантов, оморферентных вариантов без дополнительной информационной нагрузки и тех же вариантов с дополнительной информационной нагрузкой и т. п. (с. 64–76), которые не используются в учебнике С. В. Гринева.

менклатура товаров и т. п.; другую часть, как считают авторы монографии, составляют ряды «термин и его варианты, образованные компрессией одного из малоинформативных элементов», ср. *правоприменительный акт — акт применения норм права, лимитированный чек — чек из лимитированной чековой книжки. Европейская комиссия — Комиссия европейских сообществ*³.

Заслугой авторов является обращение при решении вопросов семантической вариативности терминов к некоторым новым явлениям, обсуждаемым лишь в литературе последнего периода (с. 53–54, 108–119). В частности, мы имеем в виду феномен семантического полиморфизма (семантической мягкости) некоторых терминов, описанного в наших работах [3, с. 67–87; 4].

Речь идет о семантической размытости, диффузности значения некоторых терминов, которая возникает по разным причинам и, в том числе, в силу допустимости различных интерпретаций слов общего языка, которые используются в определениях понятий, названных соответствующими терминами. Множественность различных интерпретаций (прочтений) допускают такие часто используемые в терминологических дефинициях слова и выражения, как *особый (особенно, особого рода), специфический, похожий (схожий, сходство), однородный, неоднородный, разнородный, однотипный, близкий, аналогичный, характерный, естественный, цельный, целостный, самостоятельный, неделимый, устойчивый, основной, главный* и т. п. Эта множественность и приводит к размытости понятийного содержания терминов, которые получают подобные определения (дефиниции). Так, в работе [3, с. 72–78] анализируются и оцениваются как полиморфные (семантически мягкие) термины разных наук и областей знания — *морфема, предложение, геологическая формация, личность, субстанция, штамм* и др. Аналогичному анализу подвергаются юридические термины *ассоциированное государство, гражданское право, дискриминация, злоупотребление должностными полномочиями, естественное право, гражданское общество* и их определения в рецензируемой работе (с. 108–119), где и те, и другие справедливо квалифицируются авторами как полиморфные. Если значение слова, скажем, *подросток* зафиксировано, например, такой единственной дефиницией, что при одном ее понимании содержание слова *подросток* охватывает лиц в возрасте от 13 до 18 лет, а при другом — лиц от 14 до 16 лет, то вполне уместно говорить о полиморфности (семантической мягкости) и термина, и его дефиниции.

Свойство размытости, диффузности многих языковых значений (в том числе, и слов) — фундаментальная закономерность языковой семантики общего языка, которая онтологически предшествует семантике терминологической. С этой точки зрения, семантический полиморфизм подразумевает различные интерпретации одного и того же означающего (языкового знака), в то время как многозначность — одну и ту же (заданную, например,

³ Часть этого материала, согласно работе [2, с. 106–107], по-видимому, следует квалифицировать как синтаксические варианты, ср. примеры автора взрывное бурение — бурение взрывом, корзина для мусора — мусорная корзина, тележка крана — крановая тележка и т. п.

словарем) інтерпретацію одного мовного знака при означенні заведомо різних речей. Явище поліморфності, розмитості, нечіткості семантики є фундаментальним принципом лексики загального мови, існуючим до і незалежно від термінології. В термінології це явище, безумовно, редукується (особливо в нормативній її частині), однак відносно не зникає зовсім, во-первых, і виконує певну позитивну роль, во-вторых. Термінологія «наслідують» поліморфізм як принципове семантичне властивість мовних одиниць, що незвичайно істотно для спростування поширеного думки про незвичайної «строгості» і «абсолютної точності» значення терміна (подробнее см. в згаданих наших роботах). Висказування авторів про те, що «варіювання семантичного обсягу однозначного терміна може проявлятися в формі понятійного поліморфізму (с. 49, так в тексті! По-видимому, це опечатка, а існує в формі понятійний п о л и м о р ф и з м — С. III.), наскільки нам відомо, перша в науковій літературі спроба побачити проявлення термінологічної варіативності в нових, до сих пор не помічених аспектах функціонування термінів, і заслуговує подальшого детального дослідження.

Новим і цікавим представляється включення в клас семантичних термінологічних варіантів різноманітних полісемічних термінів з різних тематичних областей. Так, в юриспруденції відзначаються різновидності полісемії типу «діяння, діяльність — результат дії, діяльності»: *акт, дипломатичний акт, законодавство, мінорат, касація, резолюція, езекуція*; «галузь (підгалузь) права — навчальна дисципліна, наука»: *громадянське право, життєве право, комерційне право, конституційне право, корпоративне право, міжнародне право*; «діяльність — суб'єкт діяльності»: *адміністрація, арбітраж, таможенна служба, юстиція, професійна злочинність* і т. д. (с. 128–129). До семантичної варіативності терміна полісемічного виду безумовно відносяться випадки термінологічної полісемії, коли одне з значень за терміном понять отримує визначення, а всі зміщення цього понятійного змісту описуються стандартним способом, наприклад, за допомогою лексикографічних посилань типу «суб'єкт (носітель) властивості, означеного...», «об'єкт дії, означеного...», «результат дії, означеного...» або «виріб з матеріалу, означеного...» і т. п. (т. є. за допомогою стандартного опису актантної полісемії). В світлі сказаного отримують міцний фундамент висказування авторів роботи (с. 50–51) про те, що «багатозначність слід розглядати як проявлення людської схильності до економічної систематизації в мові предметного світу», і наступні їх висловлювання: «В сфері спеціальної номінації вона є не тільки проявленням раціональної обмеженості ресурсів термінологічного потенціалу, але і об'єктивним наслідком процесів пізнання людиною оточуючого світу... Істотною рисою людського мислення є здатність встановлення зв'язків між різноманітними явищами оточуючого світу. Ці зв'язки формуються на основі різних психологічних асоціацій, які можна групувати».

пировать в два вида — ассоциации по аналогии (метафорические) и ассоциации по смежности (метонимические)...»; «центром семантической вариативности в терминосистеме является лексико-семантическое варьирование терминологических единиц — полисемия, к которой примыкают другие типы неоднозначности».

В работе делается вывод о методологической и практической важности изучения разных видов вариантности юридических терминов. Специальное внимание уделяется омореферентным и парареферентным вариантам, то есть вариантам, различающимся только планом выражения, или вариантам, имеющим общий денотат при различии референтов и знаков. Справедливо указано, что наличие в языке юридической науки однозначных, многозначных, полиморфных, амбисемичных и эврисемичных терминов следует расценивать как свидетельство диалектического равновесия терминосистемы, признак ее динамичности и отсутствия застоя в познании (с. 149).

Третья часть монографии носит более частный характер: в ней, вслед за рядом исследователей, рассмотрены русские наименования лиц по роду их деятельности в экономико-правовой сфере. В первой главе этой части изучаются лингвистические основы наименований лиц в лексико-семантической системе русского языка. Вначале анализируется различие профессионального и непрофессионального деятеля на основе выделения профессий, занятий, любительства (Е. И. Голованова), затем эти названия характеризуются с точки зрения словообразовательной категории (*плановик, учредитель, бенефициар(ий), задержанный*), функционально-стилевой отнесенности, степени терминологичности наименований и условий коммуникации.

В следующей главе описаны особенности наименований лиц по роду деятельности в когнитивно-парадигматическом аспекте. Определяются семь уровней категоризации наименований: высший, межкатегориальный, категориальный, суперординатный, базовый, тематический, субтематический. Эта классификация имеет принципиальное значение для определения места соответствующей категории в составе концептуальной картины мира (антропосферы) в русском языке экономики и права (с. 187–191). Показано, как отражаются наименования всех перечисленных категорий в специальных словарях. В частности, приводится классификация наименований лиц по признакам «дающий — получающий», «продавец — покупатель».

Наконец, в последней главе книги продемонстрирован ономаσιологический потенциал основных способов номинации лиц по роду деятельности: аффиксации (включая префиксацию, суффиксацию и словосложение), субстантивации, синтаксической номинации, номинации на основе семантической деривации (включая метафору, метонимию и изменение семантического объема слов), заимствований, калькирования и интернационализации терминов.

В заключении третьей части сообщается, что авторы рассмотрели более 3400 номинативных единиц (с. 276) и изучили три основных способа пополнения словарного состава русского языка в рассматриваемой сфере:

с помощью словообразовательных ресурсов языка, благодаря развитию новых значений у известных слов, в результате заимствования лексических единиц из других языков. Существенно, что в качестве итога авторы вырабатывают рекомендации для унификации и нормализации новообразований внутри проанализированных групп лексики.

Не приходится сомневаться в том, что самый существенный теоретический вклад рецензируемая работа вносит в развитие теории терминологической вариативности и ее применения к конкретному языковому материалу.

Отметим в этой связи некоторые дискуссионные моменты монографии, которая характеризуется двумя особенностями: а) все имеющиеся в работе примеры формальной вариативности терминов являются одновременно и проявлением терминологической синонимии, б) некоторая часть языкового материала, исследованная в монографии, безусловно, представляет собой явление вариативной терминологии, однако другая (оставаясь в рамках терминологической синонимии) – вызывает сомнения. Так, если интерпретация отношений между единицами *вексель с авалем* – *авалированный вексель*, *суд по счетам* – *счетный суд*, *правовые нормы* – *нормы права*, *адвокатская коллегия* – *коллегия адвокатов*, *судебное постановление* – *постановление суда* как вариативных (и одновременно как синонимичных) не вызывает возражений, то понимание отношений в парах *лимитированный чек* – *чек из лимитированной чековой книжки*, *применение норм права* – *правоприменение*, *аудиторская деятельность* – *аудиторская проверка*, *Европейская комиссия* – *Комиссия европейских сообществ* также как вариативных представляется спорным. Еще более спорным является отнесение авторами к терминологическим вариантам членов рядов однословных терминов, «различающихся в основном источником происхождения» (с. 71), например, *кабинет* – *правительство*, *поручитель* – *гарант*, *проступок* – *деликт*, *договор* – *контракт*, *наниматель* – *арендатор*, *ссуда* – *заем* – *кредит*; *арендодатель* – *лизингодатель*, *вред* – *ущерб*, *наследник* – *правопреемник*. Полностью соглашаясь с оценкой подобных отношений как синонимичных, отметим сомнительность их трактовки как вариативных, ибо в строгом смысле здесь нет вариативности соответствующих языковых знаков, что снова ставит нас перед необходимостью уточнения (а еще предпочтительнее – дефинирования, определения) того, что имеется в виду под соответствующими обозначениями.

Справедливо указывая, что наличие в языке юридической науки однозначных, многозначных, полиморфных, амбисемичных и эврисемичных терминов следует расценивать как свидетельство диалектического равновесия терминосистемы, признак ее динамичности и отсутствия застоя в познании (с. 149), авторы делают вряд ли правомерный вывод о нежелательности вариантности и многозначности терминов, что практически невозможно при наличии разных теорий и концепций экономического строя и его правового осмысления.

В то же время сама постановка ряда новых теоретических вопросов, бесспорно, заслуживает одобрения. Их решение и последовательное при-

менение к значительному, но совершенно недостаточно изученному терминологическому материалу гуманитарных областей знания станет важным событием в изучении специальной лексики. Если говорить о практической значимости работы, то можно с уверенностью сказать, что с выходом в свет публикации Т. С. Пристайко, Е. А. Конопелькиной, Э. В. Неженец читатель получил очень полезную, богатую материалом монографию по русской экономической и юридической лексике, которую с полным правом можно рекомендовать для использования в нормативной работе с терминологией, в лексикографических и педагогических целях.

В. М. ЛЕЙЧИК, С. Д. ШЕЛОВ
(Москва, Россия)

1. *Бабенко Н. С.* и др. К теории вариантности: современное состояние и некоторые перспективы изучения // Вопросы филологии. – 2000. – № 2 (5). – С. 8–19.
2. *Гринев-Гриневиц С. В.* Терминоведение: Уч. пос. для студ. высш. уч. завед. – М, 2008. – 304 с.
3. *Шелов С. Д.* Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб, 2003. – 280 с.
4. *Leitchik V. M., Shelov S. D.* Commensurability of Scientific Theories and Indeterminacy of terminological concepts // Indeterminacy in terminology and LSP: Studies in honour of Heribert Picht / Ed. by V. E. Antia. – Amsterdam, 2007. – P. 93–106.

ТЕРМИНОВЕДЕНИЕ И ТЕОРИЯ ТЕРМИНА В. М. ЛЕЙЧИКА

Нам посчастливилось в том, что личное знакомство с Владимиром Моисеевичем Лейчиком и его блестящими идеями о термине стало частью нашей научной жизни. Мы начали свой путь в терминоведении не с нулевой отметки, а с прочных фундаментальных знаний, «добытых» Владимиром Моисеевичем. Им было опубликовано более 500 работ по проблемам теории и истории терминоведения (*Татаринов В. А.* Общее терминоведение: Энциклопедический словарь. М., 2006. С. 90–91). Владимира Моисеевича многое связывало с Пермским государственным национальным исследовательским университетом, созданным на Урале в 1916 году. Владимир Моисеевич приезжал в Пермь на научные конференции, где выступал с новыми идеями о термине. Он дружил со многими профессорами университета, горячо поддерживал научные идеи, возникающие в Пермской лингвистической школе в трудах М. Н. Кожинной, основателя функциональной стилистики, и Л. Н. Мурзина, создателя школы динамики языка. Этот творческий союз выразился в том, что Владимир Моисеевич был одним из первых, кто исследовал динамику термина. Ему удалось выявить свойства термина как конструируемой единицы, не ограничивающейся в своем функционировании лишь сферой фиксации.

При каждой встрече с Владимиром Моисеевичем на нас производили глубокое впечатление его ум, энергия и интеллигентная непринужденность, с которой он беседовал как с профессорами, так и с начинающими исследователями. В общении с Владимиром Моисеевичем мы испытывали притяжения. Он был прекрасным собеседником. Навсегда запомнились его жесты, ставящие точку в суждениях, добрая улыбка и одобрительные поклоны головы. Беседуя с ним о развитии науки о термине, мы видели его новаторство в этой сфере знания. Заметим, что в 90-е гг. XX в. мысли о сложной и динамической природе термина высказывались нечасто. В это время терминоведение было достаточно консервативной наукой. Одобрение и поддержка Владимиром Моисеевичем терминоведческих идей, разрабатываемых в Пермской лингвистической школе, во многом облегчило путь молодым исследователям. На своём собственном примере можем подтвердить то, что поддержка, оказанная Владимиром Моисеевичем нам во время написания и защиты наших докторских диссертаций, помогала нам «сваливать с плеч» тяжелый труд критики классических и во многом устойчивых положений теории термина.

В. М. Лейчику принадлежит особая роль в развитии терминоведения. Он один из первых исследователей, развивавших идею о сложной многомерной структуре термина. В. М. Лейчик рассматривал термин, наиболее сложный объект терминоведческой теории, как многосторонний феномен. В этом смысле его труды оказались символической победой над языковой замкнутостью термина. Его научная интуиция и знание выявили целый комплекс свойств в отношении природы термина. На фоне традиционных взгля-

дов на термин как строго логической и фиксированной единицы языка идеи В. М. Лейчика были противоположны обычным процедурам идентификации термина как стандартизированной единицы. Поэтому ему приходилось «прочерчивать» ведущие к термину новые традиции. В. М. Лейчик впервые высказал своё сомнение в отношении однозначной оценки термина как языковой единицы. В своих трудах он не просто демонстрировал широкое знание предмета терминоведения, но и формировал основания теории термина, которые впоследствии стали отправными точками последующих теорий.

Высокой оценки заслуживает первая комплексная модель термина, предложенная В.М. Лейчиком (*Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 1989*). Созданная модель раскрывает «терминологическую сущность термина», которая, по мнению автора модели, шире соотношения языкового знака с логическим понятием. Значение моделирования термина заключается в том, что данный метод позволил выявить фундаментальный лингвистический закон терминоведения — противоречие между языковым субстратом и терминологической сущностью термина. Созданная В. М. Лейчиком модель термина обладает большим эвристическим потенциалом и используется в качестве теоретических оснований последующих теорий термина (*Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь, 2002*).

Терминологическая мысль в «лейчиковском» варианте демонстрирует впечатляющую основательность и плодотворность. В современном терминоведении практически нет работ, в которых бы не цитировалась идея о понятии слова как субстрата термина. Удивительно, что использование исследователем термина «субстрат» сразу же обнаружило наличие чёткой концепции термина. Данное понятие успешно выводит термин за пределы его чисто языкового представления в план философских и семиотических представлений.

Предложенная В. М. Лейчиком трактовка термина повернула отечественное терминоведение к семиотике. В. М. Лейчик полагал, что «поскольку естественный язык является одной из самых сложных знаковых систем, а термины выступают в качестве элементов в лексической системе языка, семиотика как научная дисциплина, изучающая общие свойства знаковых систем и знаковых ситуаций, также оперирует терминами как своим объектом» (*Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. М., 2007. С. 26*). Аргументы исследователя выстраиваются на следующих суждениях. Лексические единицы языка являются знаками-обозначениями. В этом плане термин — это знак, который обозначает понятие. Термин как знак вступает во все семиотические отношения. Поэтому понятие терминологизации определяется как переход лексической единицы из состояния нетермина в состояние термина (Там же, с. 29).

Выявление семиотических оснований термина завершилось созданием целой серии концепций термина (*Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминологизации: Учеб. пос. по спецкурсу. Пермь, 1998; Гринёв С. В. Введе-*

ние в терминоведение. М., 1993; Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь, 2002 и др.). Изучение термина в данном аспекте привело к признанию усложнённой онтологии термина.

Последовательно рассматривая содержательную и формальную структуры термина, а также систему функций термина и его типологию, В. М. Лейчик воссоздал единый путь развития теории термина. При этом он воспроизвел не просто отдельные фрагменты этого развития, но объединил в единое целое разнородные концепции термина и таким образом создал гармоническое единство теории термина. Известно, что в традиционном терминоведении преобладали аналитические тенденции рассмотрения термина. Творчество В. М. Лейчика демонстрирует методологию синтеза, необходимую для того, чтобы увидеть в термине нечто цельное.

Его главная заслуга состоит в том, что им была предложена гипотеза относительности термина как развивающегося знака. По В. М. Лейчику, термин – не какая-то особая готовая единица языка. «Субстратом термина является лексическая единица (слово или словосочетание), у которой при выполнении ею функции термина появляются (надстраиваются) специфические признаки. В то же время у термина сохраняются общие признаки лексической единицы естественного языка, в том числе способность вступать в синтагматические отношения в речевых произведениях, в текстах» (Лейчик В.М. Предмет, методы и структура терминоведения: Автореф. дис. ... д-ра филол.наук. М., 1989. С. 12).

Данное теоретическое положение содержит большой смысл, заключающийся в том, что природу термина невозможно определить только в рамках одной ипостаси, например, языковой. Односторонний аспект изучения термина получил у В. М. Лейчика название «нормоцентрического терминоведения», поскольку ограничивался изучением только проблем образования термина-знака (Лейчик В. М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков // Общие и частные проблемы функциональных стилей. М., 1986. С. 28–43). В этом плане изучение термина только лингвистическими методами, по его мнению, оказывается недостаточным (Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. М., 2007. С. 143).

В работах В. М. Лейчика нормоцентричность термина противостоит идее развития термина как языкового знака. Свои наиболее существенные признаки термин приобретает, «становясь термином и как бы противопоставляясь своему естественноречевому субстрату» (Там же, с. 31). Таким образом, значение теории термина, разработанной В. М. Лейчиком, заключается в преодолении моноаспектного изучения термина, являвшегося методологической доминантой многих предшествующих терминологических исследований. В настоящее время высказывание В. М. Лейчика о том, что «термин образуется на основе лексической единицы определенного естественного языка, т.е. лексическая единица этого языка является *субстратом* термина» (Лейчик В. М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных

языков // Общие и частные проблемы функциональных стилей. М., 1986. С. 88–89), получило широкую известность и стало одним из наиболее часто цитируемых выражений. Большое значение высказанной идеи заключается в том, что она характеризует сущность процесса терминологизации, заключающуюся в том, что в ходе процесса номинации результата познавательной деятельности в качестве его языковой основы выступает слово естественного языка.

Если говорить о вкладе В. М. Лейчика в теорию терминологии, то необходимо отметить его взгляды на природу термина. В своё время получила широкую известность работа L. Hoffmann “Terminology and LSP”, в которой автор рассматривал «семь дорог» к языку для специальных целей. Подобную известность получили знаменитые пять основных тезисов терминоведческой теории, изложенной В. М. Лейчиком. В сжатом виде они могут быть представлены следующим образом: 1) термин рождается в тексте, а кристаллизуется в терминосистеме; 2) сфера функционирования термина первична по отношению к сфере его фиксации; 3) в сфере функционирования термин вариативен, а в сфере фиксации термина вариативность отсутствует; 4) в процессе изучения термина используются разнообразные методы: собственно терминоведческие, лингвистические, логические, математико-статистические и др.; 5) важнейшей сферой практического применения теории термина является терминоведческое редактирование, включающее разработку и применение правил введения терминов и дефиниций в текст. Эти тезисы в различных вариациях присутствуют практически в каждой работе современных терминоведов.

Большую роль в становлении лингвистики термина сыграла новая интерпретация функции термина, предложенная В. М. Лейчиком, трактующая его «особую функцию» в аспекте языка. В. М. Лейчик полагал, что функция обозначения термином специального понятия в системе понятий не устраняет его признаков слова, то есть термин входит в лексическую систему того или иного языка. Эти лингвистические признаки присущи термину в качестве необходимого для него языкового субстрата, на который надстраиваются признаки логического суперстрата: точность значения, системность (регулярность) формы, ограниченность или даже отсутствие синонимии, экспрессивности и др. В этом смысле данная идея соотносима с утверждением Э. К. Дрезена о том, что подлинное значение терминов не связано с «обиходным смыслом» слов, образующим эти термины, оно определяется соответствующей научной отраслью и теми специфическими понятиями, которые связаны в науке с данными терминами (Дрезен Э. К. Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация // Татаринцов В. А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения: Очерк и хрестоматия. М., 1994. С. 123).

Исследования функций термина сформировали функциональное направление в терминоведении, одно из современных и перспективных направлений в теории терминоведения, позволяющее ставить и решать такие сложные проблемы, как противоречивость термина в статусе языковой единицы, соотношение термина со словом естественного языка, зависи-

мость термина от конкретного текста, обусловленность терминообразования действием законов языка и др.

Основываясь на идее В. П. Даниленко о том, что научно-технические термины существуют в двух сферах — в сфере фиксации и в сфере функционирования (Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. М. 1977. С. 38–39), В. М. Лейчик создает типологию терминированных текстов: терминопользующие, терминофиксирующие и терминопорождающие. К первому типу текстов В. М. Лейчик относит тексты, в которые термины входят уже будучи заранее закрепленными в лексике того или иного языка, уже известными получателю текста. Ко второму типу — те, которые специально предназначены для того, чтобы отобрать, оценить, рекомендовать и закрепить в нормативном употреблении те или иные термины и определения их значений (то есть понятия). К третьему — тексты, авторы которых впервые вводят новые термины в процессе формулирования и изложения новой теории, концепции, нового изобретения и открытия (Лейчик В. М. Проблематика терминоведческой теории текста // Стереотипность и творчество в тексте. Пермь, 2002. С. 63–77). По мнению В. М. Лейчика, в теории терминоведения уже доказано, что сфера фиксации является вторичной для терминов, и не подлежит сомнению, что «изучение реально бытующих в тексте терминов позволит открыть новые существенные закономерности их создания и использования» (Лейчик В. М. Особенности функционирования терминов в тексте // Филологические науки, 1990. № 3. С. 81).

Значение исследования текстовой природы термина, на наш взгляд, выходит далеко за рамки собственно терминоведения, поскольку приобретает особую значимость при ответе на вопрос, каким должен быть язык науки и техники. Исходя из основной задачи научно-технического текста — обозначить новое знание и донести до коммуниканта объективные данные об исследуемом явлении — вновь создаваемый термин должен базироваться на предшествующем знании, отраженном в предшествующих текстах, в противном случае ученый никогда не будет понят. В этом смысле терминопорождение — это всегда момент коммуникации.

В. М. Лейчик размышлял над идеей развития терминоведения как науки и видел в нем три этапа. Первый этап он назвал этапом накопления материала. Этот этап, относимый им к 30–60-гг. XX в. и связываемый с именами Д. С. Лотте, Э. К. Дрезена, Э. Вюстера, характеризуется главным образом определением предмета терминоведения — термина как особого слова или словосочетания, изучаемого лингвистическими методами с привлечением методов логики. Отмечая достигнутые успехи в унификации терминов, В. М. Лейчик указывает на оставшиеся нерешенные вопросы о специфике термина, о месте терминов в лексической системе национального языка, о выполнимости «требований к термину» и др.

Второй этап развития терминоведения В. М. Лейчик связывал с периодом конца 60-х гг. XX в. Содержание этого этапа было обусловлено необходимостью решения вопросов создания и использования терминов в условиях НТР. В. М. Лейчик назвал этот период этапом осмысления. Этот этап харак-

теризовался признанием терминоведения в качестве самостоятельной дисциплины, а также рассмотрением терминов как лексических единиц языков науки и техники в аспекте выявления специфических признаков их семантики, морфологии, словообразования, разработкой научных основ унификации совокупностей терминов и прикладных аспектов их использования. В этот период продолжалась работа по изучению многих отраслевых терминологий в их парадигматике и синтагматике, началось исследование функционирования терминов в связных текстах, формировалось новое понимание терминов как лексических единиц языков для специальных целей. Решаемые вопросы первых двух этапов В. М. Лейчик рассматривал в качестве первых шагов третьего этапа развития терминоведения.

Особое значение для теории термина имеет рассмотрение термина как компонента языка для специальных целей (ЯСЦ). Широко известным является определение термина в аспекте ЯСЦ: термин это лексическая единица определенного языка для специальных целей, обозначающая общее – конкретное или абстрактное – понятие теории определенной специальной области знаний или деятельности (*Лейчик В. М., Бесекирска Л.* Терминоведение: предмет, методы, структура. Белосток, 1998. С. 25). В предлагаемой дефиниции термина учитывается следующее: 1) термины обладают всеми семантическими и формальными признаками слов и словосочетаний естественного языка, 2) термины фигурируют как таковые именно в языке ЯСЦ, а не в лексике того или иного естественного языка в целом, 3) в лексике ЯСЦ термины служат в качестве средства обозначения специальных общих понятий, 4) термины представляют в них элементы терминосистем, отражающих теории, которыми описываются специальные сферы – объекты ЯСЦ.

Понятие термина как компонента ЯСЦ, отражающее наиболее общие и существенные характеристики единицы специальной сферы функционирования, получило предельно широкую трактовку. Вместе с тем данное понятие стали относить к сфере понятий, многоаспектных и комплексных, до сих пор вызывающих широкую полемику. Понятие полифункциональности термина нашло развитие в работах В.М.Лейчика. Говоря о том, что термин передает знание в пространстве и во времени (*Лейчик В. М., Бесекирска Л.* Терминоведение: предмет, методы, структура. Белосток, 1998. С. 52), В. М. Лейчик подчеркивает тесную связь термина с теорией, формирующей знание. В этом смысле идеи В. М. Лейчика вносят вклад в решение вопроса о когнитивной природе термина. По его мнению, создание теории термина в когнитивном аспекте оказалось возможным только после того как произошла смена основных взглядов на термин, то есть после того как термин был признан единицей, с помощью которой осуществляется обозначение и трансляция знания.

Наибольшего внимания заслуживает первая комплексная модель термина, предложенная В. М. Лейчиком. В своих исследованиях В. М. Лейчик выдвинул тезис о том, что «следует говорить не о языковой природе, а о естественно-языковом субстрате термина, поскольку свои специфические, наиболее существенные признаки термин приобретает, становясь термином и как бы противопоставляясь своему естественно-языковому субстра-

ту» (Лейчик В. М., Бесекирска Л. Терминоведение: предмет, методы, структура. Белосток, 1998. С. 25).

Далее в работах В. М. Лейчика подчеркивается, что «для лингвистики термин — только функциональная единица, но если перейти к определению термина с точки зрения *терминоведения*, то положение изменится коренным образом: именно потому, что термин дан в виде лексической единицы, единицы языка, мы имеем полное право утверждать, что термин вырастает на лексической единице определенного естественного языка или что, иначе говоря, лексическая единица языка является естественноязыковым субстратом термина. В то же время признаки термина, которые позволяют ему обозначать (выражать) специальные понятия, образуют его логический суперстрат» (Там же, с. 23). Исходя из этого *термин* определяется как «лексическая единица определенного ЯСЦ, обозначающая общее — конкретное или абстрактное — понятие теории определенной специальной области знания или деятельности».

Данное определение термина предполагает выход за рамки «лингвоцентризма», поскольку терминологическая сущность термина шире соотношения языкового знака с логическим понятием. Для ее характеристики недостаточно изолированного рассмотрения аспектов, присущих языковому знаку (номинативного, коммуникативного, когнитивного). В связи с этим в терминологических исследованиях подчеркивается необходимость обращения к социальным критериям, специальному мышлению, концептуализации как соотношению термина с научной концепцией, к ЯСЦ и выводится «фундаментальный лингвистический закон терминоведения — закон противоречия между языковым субстратом и терминологической сущностью термина». Осмысление этих идей позволило нам выстроить системное видение модели термина, основанной на модели термина В. М. Лейчика и направленной на дальнейшее развитие его идеи в аспекте соотношения термина и дискурса (Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь, 2002. С. 92).

Таблица 1. Проекция модели термина на модель дискурса

Модель термина (по В. М. Лейчику)		Модель дискурса		
		Когнитивная фаза	Коммуникативная фаза	Внешняя Деятельность
Языковой субстрат		ЯСЦ		
		ЯЗЫК-система		
Сущность термина	Форма	Номинация		
	Функция	Текстообразование		
	Концепция	Концептуализация		
Логический суперстрат		Понятие	Внутренняя	

Роль модели термина, разработанной в трудах В. М. Лейчика, очевидна. При рассмотрении модели термина в проекции на модель дискурса как знаковой деятельности становится ясным, что языковой субстрат представляет собой средство выхода на концептуальную картину мира, обуславливающее формирование смысла и понятия; последние играют роль опор при получении выводного знания (концептуализации) с последующей его объективацией в текстообразовании. Компрессия текста приводит к образованию вторичного языкового знака (вторичной номинации) и пополнению терминологии. Последующая металингвистическая деятельность термиолога, направленная на упорядочение терминологии, включает термин в терминосистему и, соответственно, в язык для специальных целей (ЯСЦ).

Основываясь на этих идеях, можно заключить, что терминологическую сущность можно определить как когнитивно-коммуникативный процесс, обеспечивающий выход на концептуальную картину мира, имеющую, как известно, глубину. При этом логический суперстрат соотносится с глубинным предикатом, предшествующим образованию концепции (выводного знания) – в когнитивном аспекте, метатексту (репрезентативной функции) – в коммуникативном аспекте, вторичному знаку – в номинативном аспекте. Последующий этап – металингвистический (упорядочение терминосистем) соотносится с нормативным аспектом дискурса.

Исходя из сказанного, дискурс – это вербально опосредованная деятельность в специальной сфере, в процессе которой происходит формирование профессиональной языковой личности, что является когнитивным механизмом коммуникативного процесса развития знака (в том числе терминологизации). Поэтому дискурс предстает как сложный, многокомпонентный процесс развития языкового знака (терминологизации), включающий процессы терминопорождения и терминофиксации. Терминопорождение также является сложным процессом, имеющим когнитивную и коммуникативную фазы, внешнюю и внутреннюю стороны, в котором происходит развитие профессиональной личности и ее реализация в социокультурном взаимодействии.

Большую ценность представляют мысли В. М. Лейчика о будущем терминоведения. Приведем одно из интереснейших и плодотворных высказываний В. М. Лейчика о границах терминоведения и о перспективе его дальнейшего развития. Мы читаем в одной из последних работ: «Необходимо постоянно иметь в виду, что, будучи обозначениями мысленных объектов теоретического плана (концептов), термины и терминосистемы неизбежно обладают известной зыбкостью границ (признаками нечеткого множества и его элементов), что и требует к ним соответствующего подхода, применения современных гибких методов анализа и оценки, в том числе когнитивных методов» (*Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. М., 2007. С. 140*). Следует отметить, что автор постепенно уходит от представления терми-

на только как знака к его видению в качестве идеальной мыслимой структуры. Это уже будущее, во многом философское, видение предмета терминоведения, которое будет разворачиваться в исследованиях учеников и единомышленников терминологического учения Владимира Моисеевича Лейчика.

Л. М. АЛЕКСЕЕВА, С. Л. МИШЛАНОВА
(ПЕРМЬ, РОССИЯ)

В. М. ЛЕЙЧИК І УКРАЇНА: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

Володимир Мойсейович Лейчик – видатний багатогранний учений, талановитий термінолог, інтелектуал духу, народився в Одесі, закінчив там школу з золотою медаллю. Після закінчення школи вступив до Московського державного університету імені М. В. Ломоносова на філологічний факультет (відділення романських мов). Любов до філології у нього почалася захопленням літературою зі школи. Його настільними книгами були твори Л. М. Толстого, А. П. Чехова, з сучасної літератури твори Б. Акуніна, Л. Улицької, Г. Щербакової. Сам писав вірші. Все своє життя любив класичну музику, зокрема Л. ван Бетховена, В. А. Моцарта, П. І. Чайковського, Д. Д. Шостаковича та ін. Він володів кількома європейськими мовами, зокрема й українською. Перу вченого належить понад 500 наукових праць з лексикології, лексикографії, стилістики, методики викладання мов, термінології, термінографії. Основою його наукових інтересів була термінологія, особливо науково-технічна, дослідженню якої і практичній роботі з якою він присвятив 50 років. В. М. Лейчик тривалий час був членом редколегії науково-технічного реферативного збірника “Научно-техническая терминология” – видання Всесоюзного науково-дослідного інституту технічної інформації (далі – ВНДІТІ в Москві). Великого значення він надавав перекладу та кодифікації науково-технічної термінології, був одним із організаторів семінарів, що проходили в ВНДІТІ, присвячених унормуванню термінології, в яких брали участь провідні термінологи колишнього Радянського Союзу, учені секретарі Комітетів (комісій) наукової термінології союзних академій наук. Від України постійними учасниками семінарів були д.ф.н., проф. Т. Р. Кияк, учений секретар КНТ НАН України, к.ф.н., проф. Л. О. Симоненко. Володимир Мойсейович після семінарів гостинно запрошував учасників до своєї господи в Малахитовому провулку в Москві, на порозі якої доброзичливо нас зустрічала завжди усміхнена й привітна Любов Яківна. Там в неофіційній обстановці продовжувалося обговорення актуальних проблем термінознавства.

В. М. Лейчик любив Україну, українську мову, підтримував зв'язки з українськими вченими, тісно співпрацював з КНТ НАН України, відділом наукової термінології Інституту української мови НАН України, вишами країни. Його стаття у співавторстві з С. Д. Шеловим “Терминологическая норма в освещении российских лингвистов в период 70–80-х годов XX века”, рецензія у співавторстві з С. Д. Шеловим Пристайко Т. С., Конопелькина Е. А., Неженец Э. В. “Очерки по русской терминологии экономики и права” були опубліковані у збірниках наукових праць “Термінологічний вісник” (Лейчик В. М., Шелов С. Д. Терминологическая норма в освещении российских лингвистов в период 70-80-х годов XX века // Термінологічний вісник. 2011. Вип. 1. С. 7–17), “Українська термінологія і сучасність” (Лейчик В. М., Шелов С. Д. Очерки по русской терминологии экономики и права: Монография / Под ред. Т. С. Пристайко (Пристайко Т. С., Конопельки-

на Е. А., Неженец Э. В. Днепропетровск, 2011. 304 с.) // Українська термінологія і сучасність. 2013. Вип. ІХ. С. 206—214), які видає відділ наукової термінології.

В. М. Лейчик брав активну участь у наукових конференціях у Києві, Чернівцях, Дніпропетровську та ін. містах, виступаючи з цікавими науковими доповідями, зокрема на науковій конференції “Теорія і прагматика термінологічної лексики” (м. Хмельницький) виступив із проблемною доповіддю “Співвідношення факторів свідомого та стихійного у формуванні науково-технічної термінології”, в якій заперечив усталену серед учених думку про свідому номінацію в термінології, обґрунтувавши своє заперечення. Помилка такого твердження, на його думку, полягає в тому, що “дослідники, які протиставляють термін і загальноживане слово, підкреслюють свідомий чинник творення терміна як визначальну ознаку. Насправді ж свідомість не є специфікою акту термінотворення, оскільки весь процес термінотворення є свідомий. Свідомість, на противагу стихійності, характерна для актів вибору способу утворення термінів” (Лейчик В. М. Співвідношення факторів свідомого та стихійного у формуванні науково-технічної термінології // Теорія та прагматика термінологічної лексики. К., 1991. С. 52), наявних у відповідній природній мові. Автор зазначив, що при творенні термінів набір способів їх творення досить обмежений порівняно із загальноживаною мовою. Він разом з іншими ученими розмірковував над тим, що для термінології характерним є творення гібридотермінів, не специфічне для неспеціальної лексики. Вчений розрізняє два види термінів: ті, що склалися стихійно, й ті, яких конструйовано свідомо. “Свідомо конструйована сукупність термінів – терміносистема – характеризується експліцитно вираженими зв’язками між термінами у формі ієрархічної чи польової структури, свідомо відібраними моделями лексичних одиниць” (Там само, С. 53).

Частим гостем В. М. Лейчик був у Дніпропетровську, брав там участь у конференції з лексико-граматичних інновацій; виступав на захистах кандидатських дисертацій: В. В. Зірки “Структурно-семантичний аналіз спеціальної дієслівної лексики будівельного виробництва в сучасній російській мові” (1985), Н. І. Шашкіної “Терміносистема найменувань механізмів у сучасній російській мові” (1984), А. П. Грицевої “Види мотивованих термінів (на матеріалі термінологічної лексики шкіряно-взуттєвого виробництва)” (1986). В. М. Лейчик був одним із співавторів монографії “Термінологічні проблеми редагування” (І. С. Квітко, В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев), виданої у Львові в 1986 році, де його перу належить два розділи і кілька підрозділів, з-поміж яких “Термін і терміносистема”, “Робота редактора над термінами в перекладах науково-технічної літератури й документації” та вступ і висновки, написані разом з І. С. Квітко.

Володимир Мойсейович приїздив на Буковину, любив відпочивати в Карпатах. Усіх, хто з ним спілкувався (в тому числі й автори) вражало його ніжне ставлення до своєї родини, дружини Любові Яківни, яка була другом і одноступцем, постійним супутником його поїздок. Скрізь, де він працював (викладав у багатьох вузах Москви, кілька років працював професором у

Польщі), був улюбленим всіма студентами викладачем. Саме тому його часто називали “солнечный Лейчик”. Це життєрадісна людина надзвичайної доброти і щирості. Завжди уважний, з чарівною посмішкою, ввічливий і по-особливому галантний.

Листуючись із колегами, свої листи підписував “Всегда Ваш В. М. Лейчик”. І це дійсно так: він завжди буде нашим орієнтиром у термінознавстві, нашим Учителем, нашим Другом.

Т. С. ПРИСТАЙКО (ДНІПРОПЕТРОВСЬК, УКРАЇНА)
Л. О. СИМОНЕНКО (КИЇВ, УКРАЇНА)

МОЙСЕЙ СУЧАСНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

У ньому сконцентрувалися Людина, Громадянин, Учений. Разом із покійним проф. Е. Ф. Скороходьком він для мене такий самий науковий батько. Таке горде ймення можуть нині дати цілі кола наступного покоління термінологів. У нього була чітка громадянська позиція, з якої він ніколи не сходив і в ній не сумнівався. В родині він зразковий сім'янин. Та окремо хочу виділити його зіркове місце в сучасному становленні термінознавства на теренах колишнього СРСР. Його творчі ідеї, організаторські здібності, цілеспрямована позиція, чіткі наукові концепції стали підґрунтям для теоретичних і практичних здобутків для сотень лінгвістів у різних куточках країни у царині термінознавства, яке не завжди знаходило прихильність у наукових колах, хоча він повторював, що за умов новітніх суспільно-політичних та економічних векторів формування впорядкованих терміносистем стає першочерговою передумовою професійної комунікації. Цю очевидну істину я доводив і доводжу десяткам своїх аспірантів, які аналізують та нормалізують фахові мови. Певен, вони усвідомлюють, що вростають корінням свого наукового дерева найперше в блискучі праці академіка Лейчика Володимира Мойсейовича, який дійсно став для нас Мойсеєм сучасного термінознавства, залишивши по собі основоположні заповіді цієї науки майбутнього.

Т. Р. КИЯК (КИЇВ, УКРАЇНА)

Л.О. Симоненко

ГУРТОВИЙ ЧИ ОПТОВИЙ?

У сучасній українській мові на позначення поняття “купівля й продаж товарів великими партіями” вживають терміни *гуртовий* і *оптовий* (Словник української мови: В 11 т. К., 1971, т. II,

с. 197, ; 1974, т. V, с. 732).

Слово *гуртовий* в українській мові має кілька значень: 1) “прикметник до *гурт* (зібрання, скупчення людей)”; 2) “належний усім, багатьом; спільний”: *Сінокіс у нас був гуртовим* (Довженко, Зачарована Десна); // “який виконують гуртом”: *гуртова праця; гуртова пісня*; 3) “який купують або продають у великій кількості; оптовий”: *Він думав про гуртову торгівлю сіном* (І. Франко). Лексема *гурт* запозичена з польської мови – *hurt* “гуртова торгівля” (Етимологічний словник української мови. К., 1982, т. I, с. 624), від якої на українському мовному ґрунті у галузі торгово-економічних відносин утворилися похідні слова й словосполучення: *гуртова ціна, гуртова торгівля, гуртівник, гуртом, гуртівня / гуртовня* – “оптовий склад або магазин оптової торгівлі” (*Караванський С. Російсько-український словник складної лексики*. Львів, 2006, с. 261); “гуртовий магазин”: *Гуртівня городництва та садівництва створена для потреб спеціалізованих сільськогосподарських магазинів, професійних аграріїв, фермерських та тепличних господарств* (з мови реклами); *гуртівник* – “оптовий торговець”; *гуртом* – “оптом” (Словарь української мови: В 4 т. / За ред. Б. Грінченка. К., 1907, с. 341–342); *гуртова ціна* – “ціна, з якою підприємство чи торговельні посередники реалізують продукцію партіями іншим підприємствам, а також населенню. Ціна гуртова, як правило, нижча від роздрібно́ї” (*Загородній А. Г., Вознюк Г. Л.* та ін. *Фінансовий словник*. К., 2000, с. 503).

Названі вище слова через відомі історичні причини здавна були поширені в західних областях України. Сьогодні вони поряд із терміном *оптовий* набувають “громадянства” в спеціальних словниках та науковій літературі, зокрема в “Російсько-українському словнику сучасних банківських, фінансових, кредитних та комерційних термінів” (Х., 1997, с. 119). Російські реєстрові слова *оптовий, оптом* перекладено відповідно *гуртовий, гуртом* (Там само, с. 118); у “Російсько-українському зовнішньоторговельному і зовнішньоекономічному словнику” (К., 2004, с. 316) до реєстрових слів *оптовий; оптом* наведено українські відповідники *оптовий, гуртовий; оптом, гуртом; купувати оптом – купувати оптом (гуртом)*.

У сучасній українській науковій торговельно-економічній термінології переважають терміни *оптовий, оптові закупки, оптовий ярмарок: оптовик* – “продавець, який торгує оптом” (Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., 2001, с. 677); *оптова ціна* – “ціна товару, за умови його продажу значними партіями (оптом)” (Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України. К., 1999, с. 435);

оптові ціни – “ціни, за якими промислові підприємства реалізують продукцію іншим промисловим підприємствам або торговельним організаціям” (Економічний словник. К., 1973, с. 369; Економічний словник-довідник. К., 1995, с. 240).

Отже, у сучасній українській науковій торговельно-економічній термінології терміни *оптовий* і *гуртовий* вживають паралельно.

О. О. Коляденко

ЕМОЦІЯ – ПОЧУТТЯ?

Терміни *емоція* та *почуття* часто плутають через різні погляди науковців на природу психічних явищ, які ці терміни позначають, а також через вплив загальномовної практики.

Полісемант *емоція*, як зазначають автори “Психологічного словника” (1982), використовують у широкому та вузькому значеннях: у широкому – “для позначення будь-яких можливих душевних переживань”, у вузькому – “коли емоцією називають тільки переживання нижчих видів, які ґрунтуються на безумовному рефлексі, інстинктивних виявах психіки” (Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. К., 1982, с. 52). Відповідно, у вузькому значенні термін *емоція* є еквівалентом терміна *базова / базальна емоція*: “природжена емоція, на базі якої розвиваються більш складні соціально детерміновані емоційні процеси, стани і емоційно-особистісні якості” (Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова; ред. Н. А. Побірченко. К., 2007, с. 81). До базових емоцій зазвичай зараховують “радість”, “здивування”, “сум”, “огиду”, “страх” і “злість”, проте усталеного переліку в психології немає (Психологічна енциклопедія: А–Я / Авт.-упоряд. О. М. Степанов. К., 2006, с. 121). У широкому розумінні термін *емоція*, крім базових, позначає також інші психічні явища, що їх, відповідно до тієї чи тієї диференційної ознаки, типологізують на: 1) *афекти* – “сильні, відносно короточасні нервово-психічні порушення, емоційні стани, пов’язані з різкою зміною важливих для суб’єкта життєвих обставин” (Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів: близько 3 000 слів / Ред. В. Б. Шапарь. Х., 2009, с. 34) (диференційні ознаки: ‘інтенсивний ~ сильний’, ‘короткотривалий’, ‘різкозмінний’; приховані: ‘ситуація’, ‘тварина’); 2) *почуття* – “суб’єктивні переживання людиною подій, позитивні або негативні емоційні ставлення до предметів і явищ дійсності, які відзначаються відносною сталістю і мають велике значення в регуляції поведінки і діяльності людини” (Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова; ред. Н. А. Побірченко. К., 2007, с. 174) (диференційні ознаки: ‘людина’, ‘усталене ставлення до чого-небудь’); 3) *настрої* – “порівняно тривалі, стійкі психічні стани помірної чи слабкої інтенсивності як позитивне або негативне емоційне тло психічного життя індивіда” (диференційні ознаки: ‘порівняно тривалий’, ‘усталений’, ‘інтенсивний ~ помірний або слабкий’, ‘тло психічних процесів’) (Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів: близько 3 000 слів / Ред. В. Б. Ша-

парь. Х., 2009, с. 268). До емоцій у широкому значенні належать “вдячність”, “відчай”, “гнів”, “горе”, “зздирість”, “ейфорія”, “кохання”, “ненависть”, “нудьга”, “паніка”, “симпатія”, “співчуття”, “щастя” та ін. Тобто термін *емоція* кваліфікуємо як такий, що позначає родове та видове поняття. У другому випадку він синонімізується з терміном *базова / базальна емоція*.

На відміну від терміна *емоція*, який увійшов до складу української мови із початком розвитку психології з французької та є терміном-інтернаціоналізмом, термін *почуття* – корелят загальноновживаного слова, витворений семантичною спеціалізацією.

У науковій літературі початку ХХ ст. запозичені й витворені на власне українському ґрунті терміноодиниці вживались у словниках і наукових текстах як еквіваленти. Наприклад, у термінологічному словнику М. Васильківського, доданому до перекладеної ним праці німецького вченого Е. Бернгарда “Психічні процеси як рухи” (1922) термін *почуття / почування* вжито на позначення еквівалентів російських термінів *чувство* (= *емоція*), якими, як зазначає дослідник, “у психології звать переживання насолоди або незадоволення” (*Васильківський М.* Словник // *Бернгард Е.* Психічні процеси як рухи / Пер. М. Васильківського. К., 1922, с. 87). Спробу розмежувати зазначені термінопоняття здійснив К. Н. Корнілов у 1934 р. у підручнику “Психологія”. Проте вона виявилася невдалою, оскільки ані сам учений, ані його наступники із запропонованими дефініціями ці терміни не вживали, наприклад: “Почуття страху виникає в людини тоді, коли її самозбереженню загрожує якась небезпека. За емоційного стану страху ми спостерігаємо...” (*Корнілов К. Н.* Психологія. К., 1934, с. 122). Паралельне вживання лексем *емоція* та *почуття* спостерігаємо й сьогодні. У наукових текстах їх досі часто використовують без належної диференціації. Вочевидь, визначальним тут є вплив побутового мовлення. Адже в загальномовній практиці слово *почуття* позначає широкий спектр психічних явищ, від елементарних відчуттів (почуття голоду, холоду, болю) до найскладніших – псевдопочуттів (почуття обов’язку, гумору, нового тощо) (*Ильин Е. П.* Эмоции и чувства. СПб., 2008, с. 360). Водночас у лексикографічних джерелах фіксуємо тенденцію до їх послідовного розмежування.

Отже, пропонуємо розмежувати термін *емоція* на позначення 1) психофізіологічних станів як реакцій людини або тварини на вплив внутрішніх і / або зовнішніх чинників, що має виразне суб’єктивне забарвлення й охоплює такі різновиди психічних явищ: афекти, настрої, базальні емоції, почуття, 2) нечисленних вроджених емоцій, на основі яких розвиваються і формуються складніші соціально зумовлені емоційні стани та процеси; а термін *почуття* на позначення особливого різновиду емоційного переживання людини, яке характеризується об’єктністю та відносною стійкістю.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЕКСЄЄВА Лариса Михайлівна – доктор філологічних наук, завідувач кафедри англійської філології факультету сучасних іноземних мов та літератур Пермського державного університету; e-mail: alm@psu.ru.

АВЕРБУХ Костянтин Якович – доктор філологічних наук, професор Московського державного педагогічного університету; e-mail: Averkon@yandex.ru.

БЕЦЕНКО Тетяна Петрівна – доктор філологічних наук, професор Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка; e-mail: becenko@rambler.ru.

БУДИКІНА Віра Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри східних і романо-германських мов Челябінського державного університету; e-mail: eastlang@csu.ru.

ГЕНЕРАЛЮК Леся Станіславівна – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; e-mail: legen27@mail.ru.

ГЕРАСИМЕНКО Олександр Іванович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри судової медицини Донецького національного медичного університету; e-mail: forensic@endohealth.net

ГІНЗБУРГ Михайло Давидович – доктор технічних наук, професор, академік УНГА, начальник відділу Інституту транспорту газу; e-mail: mychajlo.ginzburg@gmail.com.

ДЕРБА Світлана Миколаївна – кандидат філологічних наук, викладач Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; e-mail: derbasv2003@ukr.net.

ДЗЮБА Майя Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент Національного університету водного господарства та природокористування; e-mail: m.dzyuba@i.ua.

ДУБІЧИНСЬКИЙ Володимир Володимирович – доктор філологічних наук, професор завідувач кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”; e-mail: vovodu@bk.ru.

ЗАНЕВИЧ Ольга Євгенівна – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; e-mail: olga24@rambler.ru.

ІВАЩЕНКО Вікторія Людвігівна – доктор філологічних наук, завідувач відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: vicivashchenko@ukr.net.

КАЗИМИРОВА Ірина Андріївна – кандидат філологічних наук, докторант відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: ikazimir@mail.ru.

КАНИЧ Іван – головний бібліотекар Центральної економічної бібліотеки Університету в Любляні, член Комісії з бібліотечної термінології; e-mail: ivan.kanic@gmail.com.

КАРПІЛОВСЬКА Євгенія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України; e-mail: karpilovska@gmail.com.

КИЯК Тарас Романович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка; e-mail: kytar@bigmir.net.

КОЖЕНЕВСЬКА Іоанна – доктор філологічних наук, професор Вищої економічної школи у Варшаві; e-mail: mvavit@tut.by.

КОЛЯДЕНКО Олена Олександрівна – молодший науковий співробітник відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: sayapinalena@mail.ru.

КРИТСЬКА Валентина Іванівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України; v.krytska@mail.ru.

ЛЕЙЧИК Володимир Мойсейович – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Державного інституту російської мови ім. О. С. Пушкіна; e-mail: leitchnik@yandex.ru.

МАСЛОВА Валентина Авраамівна – доктор філологічних наук, професор Вітебського державного університету; e-mail: mvavit@tut.by.

МІШЛАНОВА Світлана Леонідівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики Пермського державного національного дослідного інституту; e-mail: mishlanovas@mail.ru.

НАВАЛЬНА Марина Іванівна – доктор філологічних наук, доцент Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди; e-mail: navalna@rambler.ru

ОНУФРІЄНКО Галина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент Запорізького національного технічного університету; e-mail: onufrienko@rambler.ru.

ПИРИГ Любомир Антонович – академік НАМНУ, член-кореспондент НАНУ, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри нефрології Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Шупика МОЗ України, почесний президент Всеукраїнського лікарського товариства, президент Світової федерації українських лікарських товариств, заслужений діяч науки і техніки України; e-mail: sfult@ukr.net.

ПРИСТАЙКО Тамара Степанівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального та російського мовознавства Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара; e-mail: tamara@viewertec.com.

СЕЛІВАНОВА Олена Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; e-mail: oselivanova@ukr.net.

СИМОНЕНКО Людмила Олександрівна – кандидат філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: terminolog@ukr.net.

ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло Михайлович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету; e-mail: mina@ukr.net.

ТУРОВСЬКА Людмила Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: turterm@bigmir.net.

ЧОРНОВОЛ Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; e-mail: G_Chornovol@ukr.net.

ШЕЛОВ Сергій Дмитрович – доктор філологічних наук, керівник Термінологічного центру Інституту російської мови ім. В. В. Виноградова РАН; e-mail: Volehs@mail.ru.

ШМАТКО Інна Володимирівна – лаборант відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: inusya0809@gmail.com.

ЯЦЕНКО Ніна Олександрівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України; e-mail: n.yatsenko@mail.ru.